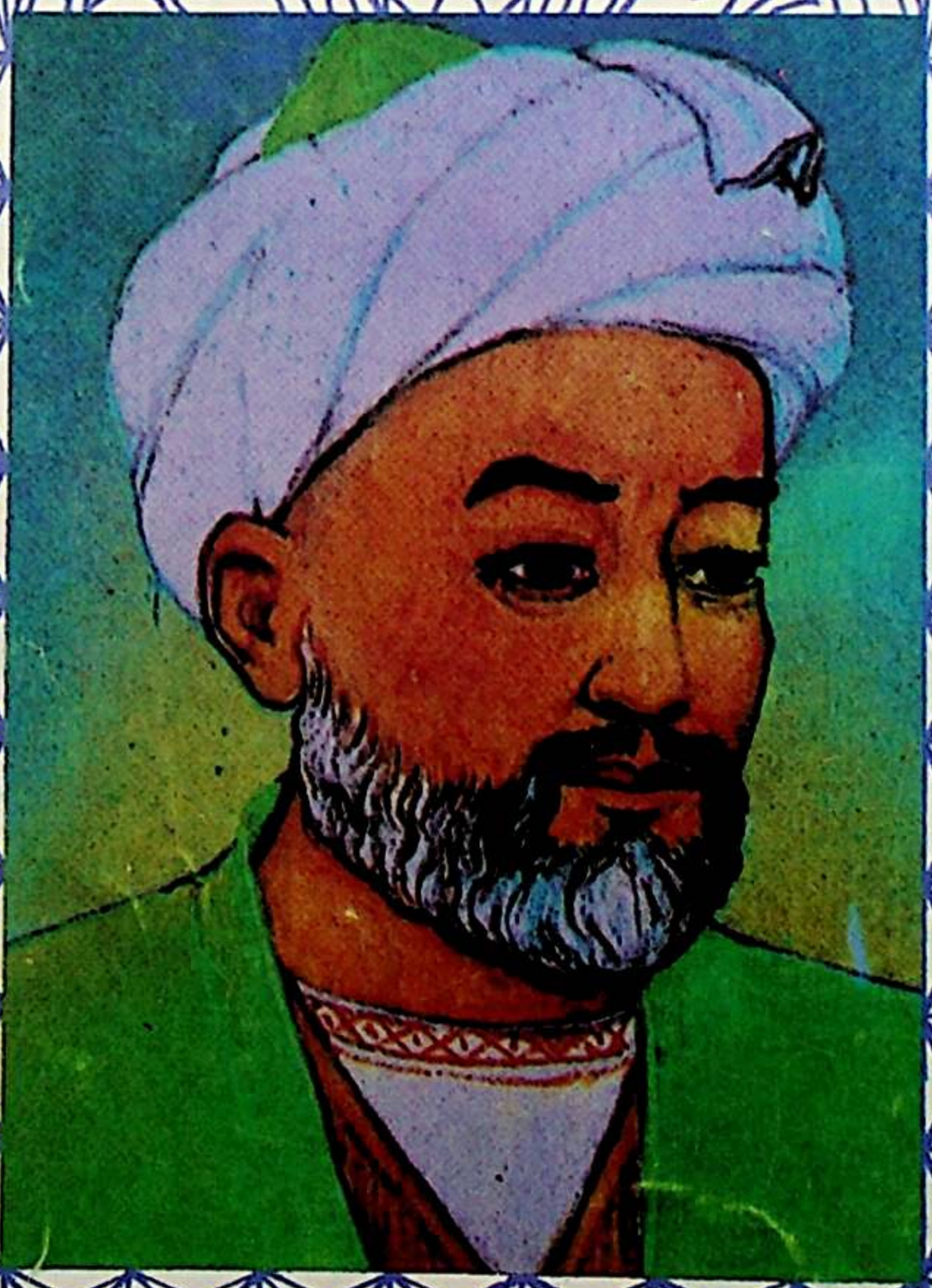
بولاق

1

1997

BULAK

کوایم سین بولاشده پیکنامین — بخه تورلوک اکر قولسانگ کشه پیز
کیچی اختیاری پرده بارمیب — بوو جهدین بولوبدور میز معذب
وکرنه بنده نه بجاره نه ایمکان — بولور الداغ بخدانقدر خلقناه
ارادهٔ قضا کر حکم التماس — درخت دین هیچ برکیسه یرکاتوشمان
اکر لطف عنایت قیلماسه حق — ملک بولسه قرادور ایکی ورق
که بارور دنیادا زشت قبیحه — نیه هم بارور دور خوش وملیحه
هر ایلق بولسه الله الحکیم جمیله — که تو خلوق بولسه بر پاره قبیله
هر ایلق باکه تو خلوق زشت رویدور — بخوک بولسه اوزی تیک تخدر تیدور
اکر آدم وه بولسه اختیاری — تا لون آیدیک بولور اردی جمالی
اکر بولسه سعید یا شقی دور — وکرنه خلق ایردی یا متقی دور
اوزیده بار مودور کم اختیاری — سعید یا شقی بولماقغه بحاری
بارسی بو اوزونکه بنک حلی ایماسو — اوزونکه بنک تخدر تیدین اورنکا بار

مناجات

ایماسو بوبارسه تخدرت الله — که مونداغ بارلی بولدی محاوت الله
تخدا بخه بولدی ادم برکشه کار — ظلمات ربنا ویب یعلادی زار
بولور میز هر کونی تورلوک کشه وه — تیلور میز تا نکلاسی اندین دیاده
نه سوکای یا الیمز روزی قیامت — مکر تلغای رسول الله شفاعت

مناجات بدرکاه تخاشع الحاجات

الهی تخالقا دم یارانتنک — نیراتیب پرلانی بندم اتاوینک
الهی بو الماینجم من بندلیکده — وسام بندنک بویورسه مندلیکده
سکا لایق تجلا الملای بنده لیکنی — تخدایم بخه تیلور میز امرکا لیکنی
ویارلاغ عابد یا کشه کمار — نیرا بردور سنک الدینکا غفار
خداوندا کریما ای رحیما — تو انا تخادر یا حی تخدیما
رحیما بنده دورمین پادشاهی — بیرا تقان بحمله حالمنک تخدایی
میرا یتیب بارجه نی قادر تخدایمن — اوزونکه بنک ضعیفه ناظر تخدایمن

خوښ

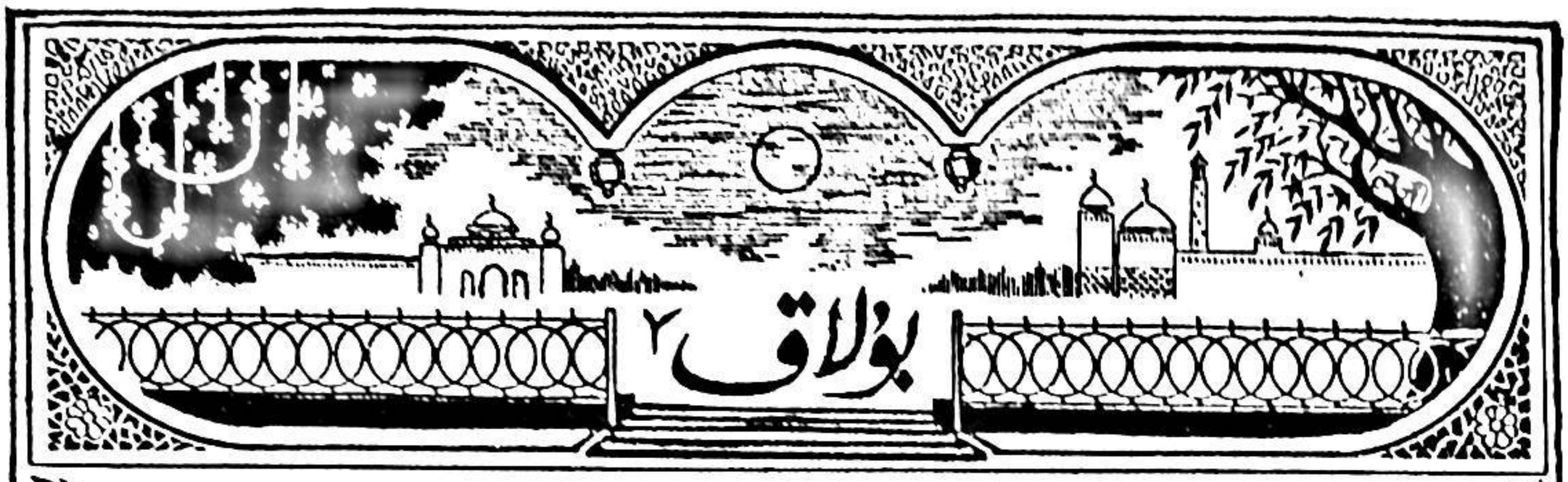
ټولیزو کلاسیکو دوه بیاتی څخه خلق پفنرۍ دوه بیاتی

په سلسلې څو رنګی

18 مې چاپ څېړنې

1997 - 58 کال

باش مۇھەررىر : ئابلەت ئىمىن
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر : مەھەممەتنۇرسۇن باھاۋىدىن ، مەھەممەتنۇردى مىرزىئەخمەت
بۇ سانىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى : پەرىدە ئىمىن ، ھاجى قۇتلۇق قادىرى

1997 - يىل 1 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

«شەھنامەئى تۈركي» دىن .....مۇھەممەتئىمىنئاخۇن شاھ ھىجران (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

گۈل ۋە بۇلبۇل .....مۇھەممەد ئەبۇ سەلاھى (48)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئەخمەت ھىمىت

مۇخەممەسلەر .....قۇلئەلىم ئامى زەئىف (69)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەد سالىھ ھاجى

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

رۇبائىيلار .....پەھلىۋان مەھمۇد (96)
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچىلار : مەھمۇت زەيدى ، قۇدرەت مىجىت

ئەدەبىي مۇھاكىمە

گۈزەل سىما ، ئۆلمەس تېما .....نۇرمۇھەممەت زامان (106)
مەشھۇر «دىۋانۇ لۇغەتىت- تۈرك » نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ھەققىدە
.....غوجاخمەت سەدىۋاقاسوۋ (116)
نەشرگە تەييارلىغۇچى :تاھىرجان مۇھەممەت

ئاق بېكەش بىلەن بوز يېگىت (داستان) ..... (126)
توپلاپ رەتلىگۈچى : ئابلىمىت مۇھەممىدى ئاقيولى
ۋاپادار ئاكا ـ ئۇكىلار (چۆچەك) ..... (148)
رەتلىگۈچى :ئىرادە رەھىم
ئۇچ يالغانچى (چۆچەك) ..... (159)
رەتلىگۈچى : كۇرەشجان ئۆمەر
رىۋايەتلەر ..... (164)
توپلاپ رەتلىگۈچىلەر : تۇرسۇن ھۇشۇر ، پىردەۋس ئەزىزى
قوشاقلار ..... (171)
توپلاپ رەتلىگۈچى : ئىلىياس تاھىر

* *

خەتتات : نىياز كېرىم شەرقي .
نەققاش : تۇردى قادىر نازىرى .
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ماۋ يۈيلۇك .

مۇقاۋىنىڭ 1 ـ بېتىدە : ئەلىشىر نەۋائى (تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «پاساھەت مۇلكىنىڭ ساھىبقىرانى » ناملىق كىتابتىن ئېلىندى) رەسسام : نېئمەت ھەكىموۋ .
مۇقاۋىنىڭ ئىككىنچى ، ئۈچىنچى بەتلىرىدە : «گۈل ۋە بۇلبۇل » داستانىنىڭ قول يازمىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر .
مۇقاۋىنىڭ تۆتىنچى بېتىدە : شائىرە ئەنبەر ئاتىن ، ئېرى زاھىد خوجا ۋە شائىر مۇقىمى . (1981 ـ يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «زىبۇننىسا، دىلشاد ۋە ئەنبەر ئاتىنلار شېئىرىيىتىدىن » ناملىق كىتابچىدىن ئېلىنىدى) رەسسام : ق . بەشەروۋ .

«شەھنامەئی تۈركى»دىن *

مولا مۇھەممەد ئىمىنئاخۇن شاھ ھىجران

نەشرگە تەييارلىغۇچى : مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

يىگىرمە يەتتىنچى داستان

زال ۋە رۇستەمنىڭ كېيخۇسرەۋ قېشىغا كېلگەنلىكى ، كېيخۇسرەۋنىڭ ئىران شەھرلىرىنى ئۆلۈغلارغا تەقسىم قىلغانلىقى ۋە ئۆز لەشكىرىنى ياسىلى ① قىلىپ كۆرگەنلىكى

مەۋلانا فىردەۋسى تۇسى (تەكرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي) مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ :

ۋاقتىكى كەيخۇسرەۋ پادىشاھلىق تاجىنى كىيىدى . بۇ ئىشتىن پۈتكۈل تاجدار پادىشاھلار خۇشال بولۇشتى .

كەيخۇسرەۋ شاھلىق تەختىگە چىققاندىن كېيىن ، جاھاندا ئادالەت مىزانىنى تۈزىدى . ھەممە زالىملارنىڭ يىلتىزىنى يۇلدى . بارلىق تاجدارلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇندى . جاي ـ جايلاردىكى ۋەيران بولغان شەھەرلەرنى ئاۋات قىلدى . غەملىكلەرنى غەمدىن ئازاد قىلدى . بۇ يىلى يامغۇر كۆپ يېغىپ ، يەر يۈزى كۆكىرىپ ، جاھان بېھىشتەك بېزەندى . كەيخۇسرەۋ جەمشىد ۋە پەرىدۇن پادىشاھقا ئوخشاش تەخت يامىدى . ئۇنىڭ ئالدىغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ئەلچىلەر كېلىشكە باشلىدى .

نەمرۇز شەھرىگە ، يەنى پالۋان رۇستەمنى داستانغا سىياۋۇش ئوغلى كەيخۇسرەۋنىڭ شاھلىق تەختىدە ئولتۇرغانلىق خەۋىرى يەتكۈزۈلدى . ھەممەيلەن خۇشال ـ خۇرام بولدى . زال بىلەن رۇستەم دەرھال نۇرغۇن لەشكەر بىلەن كەيخۇسرەۋ تەرەپكە راۋان بولدى .

زال بىلەن رۇستەمنىڭ كەيخۇسرەۋنى كۆرگىلى كەلگەنلىك خەۋىرى يېتىپ كەلدى . ئوردا ئىشىكىدە ناغرا ـ كارنايلار چېلىندى . ھەممە خالايىق ئالدىغا چىقتى . كەيخۇسرەۋ رۇستەمنىڭ كەلگەنلىكىدىن ناھايىتى خۇشال بولدى . «ماڭا ئاتىدار چىلىق قىلىدىغان كىشى

---

* بېشى ئالدىنقى ساندا

① ياسال ـــ سەپ ، قاتار .

ئاشۇ ئىكەن . ئاتام ھەممە ھۇنەرلەرنى ئاشۇ كىشىدىن ئۆگەنگەن ئىكەن» دېدى .

تۇس ،گۇدەرز ، گىۋ قاتارلىق پالۋانلار رۇستەمنىڭ ئالدىغا چىقتى . ئۇلار ئىككى كۈنلۈك يولغىچە ئالدىغا باردى . رۇستەمنىڭ كۆڭ بايرىقى كۆرۈندى . ناغرا ـ كارنايلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . لەشكەرلەر ئارىسىدىن تۇس ، گۇدەرز ، گىۋ قاتارلىقلار خۇشال ـ خۇرام ھالدا ئات چاپتۇرۇپ بېرىپ ، رۇستەم بىلەن كۆرۈشتى . رۇستەم كەيخۇسرەۋنى سورىدى . ئاندىن كېيىن ئۇلار زالنىڭ ئالدىغا باردى . زال بىلەن فەرامەرز رۇستەم بىلەن كۆرۈشتى . ئۇ يەردىن يۈرۈپ ، پادىشاھ كەيخۇسرەۋ تەرەپكە كەلدى .

كەيخۇسرەۋ پىل تەنلىك رۇستەمنى كۆرۈپ ، كۆزلىردىن تارام ـ تارام ياش ئاققۇزغان ھالدا تەختتىن چۈشتى . رۇستەم كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىدا يەر سۆيدى .

ـــ ئەي جاھان پالۋىنى ، ـــ دېدى كەيخۇسرەۋ رۇستەمگە ، ـــ ھەمىشە خۇشال ـ خۇرام ئۆتكەيسەن . سەن ئاتام سىياۋۇشنى باققان كىشىسەن . بۇ ئالەمدىكى ئەڭ ئاقىل ۋە دانىشمەن پالۋانسەن .

كەيخۇسرەۋ شۇندىن كېيىن زال بىلەن كۆرۈشتى . بارلىق پالۋانلارنى تەختلەرگە ئورۇنلاشتۇردى . ھەممە پالۋانلارنى تەختلەردە ئولتۇرغۇزدى . رۇستەم كەيخۇسرەۋنىڭ باشتىن ئايىغىچە سەپسېلىپ قارىدى . ئۇنىڭ ئولتۇرۇپ ـ قوپۇشى ، يۈرۈش ـ تۇرۇشى ۋە گەپ ـ سۆزلىرىگە دىققەت قىلدى . ئۇنىڭ چىرايى ـ تۇرقى ۋە سۆز ـ ھەرىكەتلىرى سىياۋۇشنى ئەسكە سالاتتى . رۇستەم سىياۋۇشنى سېغىنىپ ، ئاھ ئۇردى . كۆكۈللىرى بۇزۇلۇپ ، قان يىغلىدى ۋە كەيخۇسرەۋگە :

ـــ ئەي پادىشاھىم ، سەن بۇ جاھاندا ئاتاڭنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن يادىكارىسەن . مەن بۇ جاھاندا ئاتىسىغا سېنىڭدەك ئوخشىغان پادىشاھتىن يەنە بىرىنى كۆرگەن ئەمەسمەن ، ـــ دېدى .

شۇندىن كېيىن ئولتۇرۇش باشلاندى . كەيخۇسرەۋ تۇن تەڭ بولغىچە ئۇخلىماستىن ، پالۋانلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇردى . ئۆتكەن ـ كەچكەن ئىشلاردىن پاراڭ سېلىشىپ ئۆتكىداشتى .

تاڭ ئاتتى . قۇياش پۈتكۈل جاھاننى نۇرغا پۈركىدى . پۈتكۈل پالۋانلار جەڭ ئەسۋابلىرىنى ئېلىپ ، دۇبۇلغا ، قۇياقلىرىنى كىيىپ ، پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كەلدى . تۇس ، گۇدەرز ، گىۋ ، كەركىن ، بەھرام ، گۇستەھەم قاتارلىق پالۋانلارنىڭ ھەممىسى كەيخۇسرەۋنىڭ باشچىلىقىدا ئووغا چىقتى . كەيخۇسرەۋ مەغرىپ تەرەپتە بىر ئىران شەھىرىنى كۆردى . شەھەر ۋەيران بولغانىدى . كەيخۇسرەۋ بۇ شەھەرنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئۈچۈن خەزىنىدىن پۇل ـ مال ئاجرىتىپ بەردى . ئۇ بارلىق شەھەرلەرنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئۈچۈن ، ھەربىر شەھەردە تەخت قۇرۇپ ، بىرنەچچە مۇددەت تۇراتتى . ئۇ شاراب ئىچىپ ، بەزمە تۈزەتتى ، خالايىققا ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى ھەدىيە قىلاتتى . ئاندىن يەنە بىر شەھەرگە باراتتى . شۇنداق قىلىپ ئاخىر ئەدەربا دېگەن شەھەرگە باردى . ئۇ شەھەردىمۇ مەجلىس تۈزۈپ ، مەي ئىچتى . ئاندىن ئوچاق ئالدىغا كېلىپ ، خۇدايىتائالاغا يىغلىدى . ئۇ يەردىن قوپۇپ ، كەيكاۋۇس تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى . كەيكاۋۇسنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ سا-

رىيىدا شاد ـ خۇرام ئولتۇروڭ ، بەزمە تۈزدى . بىر پەستىن كېيىن مەست بولۇپ ئۈيقۇغا كەتتى .

ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا كەيكاۋۇس ، رۇستەم ، زال قاتارلىقلار ئۇزۇن پاراڭلاشتى . ئۇلار ئەفراسىيابنىڭ گېپىنى قىلىشىپ ، زار ـ زار يىغلاشتى .

ـــ ئەفراسىياب سىياۋۇشقا نېمىلەرنى قىلمىدى ؟ !ـــ دېدى ئۇلار كۆز يېشى قىلىپ ، ـــ نۇرغۇنلىغان ئېسىل پالۋانلار ئۇنىڭ قولىدا ئۆلدى . ھەتتا ئاياللار ۋە بالىلارمۇ ئۇ-نىڭ قولىدا ھالاك بولدى . ئەي كەيخۇسرەۋ ، سەن ئىرانىنى ئايلانغىنىڭدا نۇرغۇنلىغان ۋەيرانە شەھەرلەرنى كۆرۈسەن . ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەفراسىيابنىڭ سالغان كۈلپەتلىرى تۈپەيلىدىن ۋەيران بولغان . خۇدايىتائالا ساڭا ھەممە پەزىلەتلەرنى ئاتاقىپتۇ . قەددى ـ قامەتىمۇ ، ئەقىل ـ پاراسەتىمۇ بېرىپتۇ ، سېنى بەخت ـ تەلەيلىك قىلىپ يارىتىپتۇ . سەن ھەممە پادىشاھلاردىن ئۈستۈن تۇرىسەن . بىز ئەمدى سەندىن قەسەم ئىچىشنى تەلەپ قىلىمىز . سەن بىزنىڭ ئىنتىقامىمىزنى ئالىدىغان كىشىسەن . شۇڭا ئەفراسىيابقا ئاداۋەت ساقلىشىڭ كېرەك . ئۇنى ئۆچ كۆرگەن . ئاناڭنىڭ ئاتىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا يۇز خاتىرە قىلىدىغان ئىشنى زادى قىلمىغىن . بۇ ئىشتا باشقىلارنىڭ سۆزىگە كىرمىگىن . يۇقىرىقى تەلەپلىرىمىزنى بەجا كەلتۈرىدىغانلىقىڭ ھەققىدە ئالدىمىزدا ئانت ئىچكىن .

كەيخۇسرەۋ بۇ سۆزنى كەيكاۋۇسنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، رۇس-تەم قاتارلىق پالۋانلارغا قارىدى . ئاندىن خۇدايىتائالانىڭ ئىسمىنى تۇتۇپ ئانت ئىچتى :

ـــ يورۇق كۈندۈزنى ، قاراڭغۇ كېچىنى ، قۇياشنى ، ئايىنى ، تەختىنى ، تاجنى ، گۈرزۇ ۋە شەمشەرنى ياراتقان خۇدانىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى ، بۇندىن كېيىن ئەفراسىياب-نىڭ يۈزىگە مېھرىبانلىق بىلەن قارىمايمەن ! ـــ دېدى .

بۇ ھەقتە مەخسۇس قەسەمنامە يېزىلدى . بۇنىڭغا زال ۋە رۇستەم باشلىق جەمئي پالۋانلارنى گۇۋاھ قىلدى . شۇندىن كېيىن رەسمىي مەجلىس باشلاندى . پالۋانلار بىر ھەپتە-گىچە كەيكاۋۇس پادىشاھنىڭ مەجلىسىدە شاراب ئىچىشتى . سەككىزىنچى كۈنى پادىشاھ كەيخۇسرەۋ غۇسلە ـ تاھارەت قىلىپ ئىبادەت قىلىدىغان جايىغا كەلدى . خۇدايىتائالاغا كېچە تاڭ ئاتقۇچە نالە قىلىپ مۇناجات دېدى :

ـــ ئەي جاھانىنى يارىتىپ ، ھەممىگە رىزىق بەرگەن ۋە يول كۆرسەتكەن شەپقەتلىك خۇدا ، مېنى يىگىتلىك ۋاقتىمدا ھېچ لەشكەرسىز ھالدا ئەفراسىيابتەك ئەجدىھانىڭ قولىدىن ساق ـ سالامەت قۇتقۇزغانسىدىڭ . ئۆزۈڭگە مەلۇم ، ئەفراسىيابتا پەرھىز ۋە قورقۇنچ دېگەن زادىلا يوق . پۈتكۈل ئاۋات ھەم ۋەيرانە شەھەرلەردىكى خالايىقنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا لەنەت ئوقۇيدۇ . پۈتكۈل بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك بار . ئەفراسىياب سىياۋۇشنى زۇلۇم بىلەن ئۆلتۈردى . بىزنىڭ شەھەرلىرىمىزگە ئوت ياقتى . پۈتكۈل ئىران شەھەرلىرىدىكى خەلق ئۇنىڭدىن غەمگە چۆكۈپ ، قورقۇنچ ئىچىدە قالدى . ئەفراسىياب زالىمنىڭ پادىشاھلىقى ۋە تاجۇ تەختى پۈتكۈل رويى زېمىنغا بالايىئاپەت بولدى . ئەي قادىر خۇدا ، ماڭا ئاتامنىڭ ئۆچىنى ئېلىشقا يار ـ يۆلەك بولغايسەن . بوۋام كەيكاۋۇسنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلغايسەن . ئەي خۇدا ، ئۆزۈڭ بىلسەنكى ، ئەفراسىياب تېگى ـ تېگىدىن ئەسكى ۋە

جادۇگەر پادىشاھتۇر .

كەيخۇسرەۋ شۇنداق نالە قىلغان ھالدا يۇزىنى تۇپراققا سۇرتۇپ ، خۇدايىتائالاغا يىغلىدى . ئاندىن تەختكە ئولتۇردى . پالۋانلارغا :

ــ ئەي پالۋانلىرىم ، مەن ئىران شەھەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئايلاندىم . ھەتتا ئەدەربا دېگەن شەھەرگىچە باردىم . ئەمما بىرەرمۇ ئاۋات ۋە بايىاشاتراق شەھەرنى كۆرۈپ باقمىدىم . شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى ئەفراسىيابنىڭ رەنج ـ كۈلپەتلىرى ئاستىدا قالغان . ئەلنىڭ يۇرىكى قان ، كۆزلىرى ياش ھالەتتە ياشاۋاتقانلىقىنى كۆردۈم ! ــ دېدى . ئاندىن تەڭرىگە ئىلتىجا قىلىپ ، ــ ئەي خۇدا ، ھەممىنىڭ دەردىنى ئېلىپ بەرگۈچى ، ھەرقانداق ياخشى ـ يامانغا يول كۆرسەتكۈچى ئۆزۈڭسەن . ياشىنىپ قالغان بوۋام كەيكاۋۇسنىڭ كۆڭلى ئەفراسىيابنىڭ زۇلمى تۈپەيلىدىن دەردكە تولغان . ئۇ ھەر زامان ئاھ چېكىپ يۇرىدۇ . ئەفراسىيابنىڭ ئىران خەلقىنى تالان ـ تاراج قىلغانلىقىغا ئازابلىنىپ ئۆتەمكتە . ئەي تەڭرىم ، ماڭا يار ـ يۆلەكتە بولغايسەن ، ــ دېدى . ئاندىن يەنە پالۋانلىرىغا قاراپ ، ــ ئەي باتۇرلىرىم ، ئەگەر سىلەر ماڭا خالىس يار ـ يۆلەك بولىدىغان بولساڭلار ، كۆڭلۈڭلەردە مېنىڭ دوستلۇقۇم ئورۇن ئالغان بولسا ، مەن ھازىرلا ئاتامنىڭ ئۆچىنى ئېلىشقا بەل باغلايمەن . مەن بۇنداق يامان كۈنلەردىن ئىرانلىقلارنىڭ بېشىنى خالاس قىلىمەن . ئەگەر سىلەر مېنىڭ بىلەن بىرگە يۈرۈپ جەڭ قىلساڭلار ، بۇ جەڭدە تۆكۈلگەن قانىنىڭ ھەممىسىنىڭ گۇناھى ئەفراسىيابقا بولىدۇ . بىزنىڭ لەشكەرلىرىمىزدىن كىشى ئۆلسە ، ئۇنىڭ ياتقان جايى جەننەتتە بولىدۇ . سىلەر بۇنىڭغا قانداق جاۋاب بېرىسىلەر ؟ بۇ ھەقتە بىر ياخشى مەسلىھەت ئۆتكۈزۈڭلار . بىلىشىڭلار كېرەككى ، ئەفراسىياب يامانلىق قىلىشتا شۇنچىۋالا ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى . ئۇ ئاشۇنچىۋالا ئەسكىلىك قىلىۋاتسا ، ئۇنىڭغا جازا بەرمەسەك ياراشماس ! ــ دېدى .

بارلىق دۆلەت ئۇلۇغلىرى چىن كۆڭۈللىرىدىن قايىل بولغان ھالدا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى . ئۇلار جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى :

ــ ئەي جاھانىنىڭ داڭلىق پادىشاھى ، سەن غەم ـ قايغۇدىن ئەبەدى ئازاد بولغىن . بىز جان ـ تېنىمىز بىلەن سېنىڭ ئالدىڭدا خىزمەتتە تۇرىمىز . ھەممىمىز ئاتىمىزدىن ئۆلۈش ئۆچۈن تۇرەلگەنمىز . بارچىمىز سېنىڭ قۇلۇڭمىز .

كەيخۇسرەۋ رۇستەم ، گۇدەرز ، گىۋ ، تۇس قاتارلىق پالۋانلاردىن بۇ جاۋابنى ئاڭلىدى . خۇشاللىقتىن ئۇنىڭ يۈزلىرى قىزىلگۈلدەك ئېچىلدى .

ــ ئەي جاھان پالۋانلىرى ، ــ دېدى كەيخۇسرەۋ ئۇلارغا ، ــ سىلەر بىلەن ئالەم ئاۋات بولسۇن .

شۇندىن كېيىن نەچچە مۇددەت ئاشۇ يوسۇندا راھەت ـ پاراغەت بىلەن ئۆتتى .

بىر كۈنى كەيخۇسرەۋ كاتىپلارنى چاقىرىپ ، ئۇلارغا بىر مۇنچە سۆزلەرنى ئېيتتى . كەيخۇسرەۋ بىر ھەپتىگىچە ھېچ كىشىگە ئۆزىنى كۆرسەتمەي ، يېگىباشتىن بىر دەپتەر يازدۇرۇپ چىقتى ئۇنىڭدا ھەممە لازىملىق گەپلەر يېزىلغانىدى .

ــ ئەمدى بارلىق دۆلەت ئۇلۇغلىرىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بېقىڭلار ۋە ئۇنى دەپتەرگە يېزىڭلار ! ــ دېدى كەيخۇسرەۋ كاتىپلارغا .

كاتىپلار يېزىشقا باشلىدى. كەيكاۋۇسنىڭ ئۇرۇغ ـ تۇغقانلىرىدىن بىر يۈز ئون پادىشاھزادە بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۇلۇغى فەرپىرۇز ئىبنى كەيكاۋۇس ئىدى. نەۋدەر پادىشاھنىڭ ئۇرۇقىدىن يەتمىش كىشىنى ئىلغاپ چىقتى. بۇلار ھەممىسى گۈرزىلىق پالۋانلار ئىدى. بۇلارنىڭ ئۇلۇغى دەردئاسىب ئىدى. ئۇ تۇسىنىڭ ئوغلى ئىدى. گۇدەرز ئىبنى گەشۋادنىڭ يەتمىش سەككىز ئوغلى ۋە نەۋرىسى بار ئىدى. پادىشاھلارنى تەختكە ئولتۇرغۇزغان ۋە كاۋەنىڭ يۇلتۇزىنى كۆتەرگەنلەر شۇلار ئىدى. گەۋدىھەمنىڭ ئۇرۇقىدىن يۈز كىشىنى يازدى. ئۇلارنىڭ كاتتىسى كەركىن ئىدى. نەۋدەرنىڭ ئۇرۇقىدىن سەكسەن بەش كىشىنى ئىلغىدى. بۇلارنىڭ ئۇلۇغى بەرتە ئىدى. فتەگىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئوتتۇز كىشىنى ئىلغىدى. بۇلارنىڭ ئۇلۇغى رۇبىن ئىدى. جەڭ كۈنلىرى ئەڭ ئالدىدا ماڭىدىغىنى ئاشۇ رۇبىن ئىدى. تۇس ئىبنى نەۋدەرنىڭ ۋە گېۋنىڭ ئوغۇللىرىدىن بۇلۇپ يەنە يەتمىش كىشىنى يازدى. بۇلارنىڭ ئۇلۇغى فەرھاد ئىدى. شۇ يوسۇندا تىزىملاپ، بارلىق پالۋانلارنىڭ ھەممىسىنى كەيخۇسرەۋنىڭ دەپتىرىگە چۈشۈردى.

پادىشاھ كەيخۇسرەۋ بارلىق لەشكەرلەرنىڭ شەھەردىن چىقىشى ھەققىدە پەرمان چۈشۈردى. لەشكەرلەر بایاۋانغا قاراپ يول ئالدى. ئۇلار ئاي بېشى بولۇش بىلەنلا ئەفراسىياب قوشۇنلىرى بىلەن جەڭ باشلاش بەلگىلەندى. ئۇلار خۇشال ـ خۇرام يولغا چۈشتى. پالۋانلار كەيخۇسرەۋگە:

ـــ ئەي پادىشاھ، تەخت بىلەن تاج سەندىن زىننەت ئالدى. بىز ھەممىمىز سېنىڭ قۇلۇڭمىز! ـــ دېيىشتى.

كەيخۇسرەۋ:

ـــ بۇ پالۋانلار ئىچىدىكى سالما تاشلاشقا ئۇستا كىشىلەر كەمەند (سالما) لەرنى ئېلىپ، يايلاققا بارسۇن. ئۇ يەردىكى شامالدەك يۈگۈرەك يىلقىلارنى تۇتسۇن! ـــ دېدى.

خەزىنىلەرنىڭ قۇۋۇقلىرى ئېچىلدى. خەزىنىچى يۈز تون ئېلىپ كەلدى. تونلارنىڭ ھەممىسى تۆمۈردىن توقۇلغان، ئالتۇن، گۆھەرلەر بىلەن زىننەتلەنگەنىدى. ئاندىن يەنە بىر ئالتۇن جامنى ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئىچىگە لىق گۆھەر تولدۇرۇلغانىدى. جامنى كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىدا قويدى. ئاندىن جاكارچى:

ـــ بۇ مال دۇنيا بىر باشنىڭ باھاسىدۇر. كىمكى ئەفراسىيابتىن ئىبارەت بۇ ئەجدىھانىڭ بېشىنى كېسىپ، ئات ۋە تىغلىرىنى بىزنىڭ لەشكەرگاھىمىزغا ئېلىپ كەلسە، بۇ مالنى شۇ كىشى ئالسۇن! ـــ دېدى.

بىنجەن ئىبنى گېۋ بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا دەرھال ئورنىدىن تۇردى. ئەفراسىيابنى ئۆلتۈرۈشكە بەل باغلاپ، مال ـ دۇنيالارنى ئالدى. پادىشاھ كەيخۇسرەۋ ئۇنىڭغا تەھسىن ـ ئاپىرىنلار ئېيتتى.

كەيخۇسرەۋ يەنە خەزىنىچىلەرگە پەرمان قىلىپ، ئالتۇندىن نەقىشلەنگەن بىر تون، ئىككى يۈز توپ ئېسىل رەخت، يۈز توپ تاۋار، ئىككى ئاي يۈزلۈك كېنىزەكنى كەلتۈردى.

ـــ پالۋان نەژادقا ئەفراسىياب بىر تاج بەرگەنىدى، ـــ دېدى كەيخۇسرەۋ، ـــ كىمكى ئاشۇ تاجنى بىزنىڭ لەشكەرگاھىمىزغا ئېلىپ كەلسە، بۇ ھەدىيەلەرنى شۇ كىشىگە

بېرىمەن.

بىجەن ئورنىدىن تۇرۇپلا ئۇ كېنىزەكلەرنى ۋە ھەدىيەلەرنى ئالدى. مەجلىس ئەھلىنىڭ ھەممىسى بىجەننىڭ بۇنداق قورقۇمسىزلىقىغا ھەيران قالدى. كەيخۇسرەۋ يەنە پەرمان قىلىپ، ئون ئالتۇن كەمەرلىك قۇل، ئون ئالتۇن ئىگەر ـ يۇگەنلىك ئات، ئون ئاي يۈزلۈك كېنىزەك كەلتۇردى.

ـــ كىمىكى پالۋان نىزادنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەلسە، ـــ دېدى كەيخۇسرەۋ، ـــ بۇ ھەدىيەلەرنى شۇ كىشىگە بېرىمەن. نىزادنىڭ بىر كېنىزىكى بار. جەڭ كۈنلىرىدە نىزاد ئۇنى ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ يۈرىدۇ. ئۇ گۈزەلنىڭ خۇش ئاۋازىنى يولۋاس ئىشىتسىمۇ بېھۇش بولىدۇ. ئۇنىڭ چىرايى قىزىلگۈلدەك، بوي ـ قامىتى سەرۋى دەرىخىدەك، يۈرۈشلىرى خۇددى كەكلىكتەك گۈزەل. ئۇنىڭ ئىسمى ئەسنەۋى، ئۇنىڭ بەدىنى ئاپئاق كۈمۈشتەك، چېچى ئىپار دەك. ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئەيىبتۇر. شۇڭا ئۇنى كەمەند بىلەن تۇتۇپ كەلتۈرگەي.

يەنە پالۋان بىجەن ئورنىدىن تۇرۇپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۇ ھەدىيەلەرنىڭ ھەممىسىنى ئالدى.

كەيخۇسرەۋ خۇشال ـ خۇرام بولۇپ:

ـــ ئەي پالۋان ئەۋلادى، سەندەك باتۇرنىڭ جېنى دائىم ئامان بولسۇن، ـــ دېدى، ئاندىن ئۇنى يەنە ماختاپ، ـــ ئالەمنىڭ پادىشاھلىق تەختى سەنسىز بولمىغاي، ـــ دېدى.

كەيخۇسرەۋ يەنە خەزىنىچىگە پەرمان قىلىپ، ئون ئاي يۈزلۈك كېنىزەك، ئالتۇن تاجلىق، ئالتۇن كەمەرلىك ئون قول، ئالتۇندا نەقىشلەنگەن ئىككى يۈز توپ رەخت، بىر شاھانە ئالتۇن تاج ۋە ئالتۇن كەمەر كەلتۈردى. ئاندىن مۇنداق جاكارلىدى:

ـــ كىمىكى بۇ يەردىن ئاتام سىياۋۇشنىڭ روھىغا رەھمەت ئوقۇغان ھالدا كاسەرۇدغىچە بارسا، كاسەرۇدتا بىر تاغ بار. ئۇ تاغنىڭ ھەممە يېرى ئوتۇن بىلەن قاپلانغان، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى ئون ئارغامچى بويى كېلىدۇ. ئۇ يەردە جەڭ قىلساق جىمى پالۋانلىرىمىز ئوتۇننىڭ ئارىسىدا قىلىشى مۇمكىن، شۇڭا ئاشۇ ئوتۇنلارغا ئوت يېقىپ، كۆيدۈرۈپ تاشلىسا، بۇ ھەدىيەلەرنى ئاشۇ كىشىگە بېرىمەن.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، گېۋ ئورنىدىن تۇردى:

ـــ ئۇ تاغقا ئوت يېقىش مېنىڭ ئىشىمدۇر. ئۇ يەرگە قانچە كۆپ لەشكەر كەلگەن تەقدىردىمۇ قورقمايمەن، ـــ دېدى. كەيخۇسرەۋ ئۇ ھەدىيەلەرنىڭ ھەممىسىنى گېۋگە بەردى ـ دە:

ـــ ئەي مەشھۇر پالۋان، ئەگەر سەن بولمىساڭ شاھلىق تەختىمىز ھەرگىز نۇرلانمايدۇ، ـــ دېدى.

كەيخۇسرەۋ خەزىنىدارلىرىغا پەرمان قىلىپ، يەنە يۈز توپ رەڭگارەڭ ئېسىل رەخت، يۈز قىممەت باھالىق گۆھەر، ئون كېنىزەك كەلتۈردى.

ـــ بۇ ھەدىيەلەرنى، ـــ دېدى كەيخۇسرەۋ، ـــ ئەقىللىق ۋە قورقۇمسىز بولغان، ئەفراسىياب ئالدىغا ئەلچىلىككە بېرىپ، ئۇنىڭ جاۋابىنى ماڭا يەتكۈزگەن، ئەفراسىيابتىن ئەسلا قورقمىغان كىشىگە بېرىمەن.

بۇ ئىشقا پالۋان كەركىن ئىبنى مىلاد قول سۇندى. بۇ خىزمەتكە بەل باغلاپ، بۇ ھەدىيەلەرنى شۇ ئالدى. كەيخۇسرەۋ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتتى.

كۈن كەچ بولدى. پادىشاھ ئۆز قارارگاھىغا قايتتى. ساقى ۋە شارابلارنى ھازىرلاپ بەزمە تۈزدى.

تاڭ ئاتتى. رۇستەم بىلەن تەھمىتەن پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار ئىران مەملىكىتى ۋە تاجۇ تەختى ھەققىدە سۆزلىدى. پالۋان زەۋارە ۋە فەرامەرزلەرمۇ كېلىپ، رۇستەمنىڭ يېنىدا، پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئولتۇردى.

ــ ئەي شاھىم، ــ دېدى رۇستەم كەيخۇسرەۋگە، ــ زابۇلۇستاندا بىر شەھەر بار. ئۇ ئۆلكە ئەسلى تۇراننىڭ ئىدى. مەنۇچېھرە پادىشاھ ئۇ شەھەرنى تۇرانلىقتىن تارتىۋالغان. ئۇ ناھايىتى ئوبدان، خۇشھاۋالىق شەھەردۇر. لېكىن كەيكاۋۇس قورقۇنچاق بولغانلىقتىن، ئۇ شاھلىق تەختىگە چىققاندىن بىرى ئۇ شەھەرنىڭ باج ـ خىراجىتىنى ئەفراسىيابقا ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. ئۇ شەھەر ئىرانغا زادىلا قارىمايدۇ. ئۇ شەھەردە ھەددى ھېسابسىز خەزىنىلەر ۋە پىللار بار. پۇتكۈل بىگۇناھلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ شەھەرلىكلەر تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنىدۇ. ئۇ شەھەرلىكلەر ھەمىشە ئىران شەھەرلىرىنى چاپقۇن قىلىپ، تالان ـ تاراج قىلىدۇ. ئەي پادىشاھ، ھازىر ئەمدى پۇتكۈل ئىران شەھەرلىرى سېنىڭ بولدى. قولۇڭدا نۇرغۇن داڭلىق پالۋانلىرىڭ بار. ئەمدى بىر ئۇلۇغ لەشكەر بىلەن بىر جەسۇر پالۋاننى ئۇ شەھەرگە ئەۋەتسەك، ئۇ شەھەرلىكلەر باج ـ خىراجەتنى زىممىسىگە ئېلىپ، سېنىڭ ئالدىڭغا كەلسە، ئاندىن كېيىن تۇران زېمىنىغا بېرىش ھەققىدە مەسلىھەتلەشسەك بولىدۇ.

كەيخۇسرەۋ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي جاھان پالۋىنى، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن، ياخشى يول كۆرسەتتىڭ. ئۇ شەھەرگە قانچىلىك لەشكەر بارسا بولىدىغانلىقىنى ئۆزۈڭ مۆلچەرلەپ باق. ئۇ شەھەر سېنىڭ ئولكىلىرىڭگە تۇتاش ئىكەن. بۇ ئىش ساڭا مۇۋاپىق كەلگۈدەك. شۇڭا ئوغلۇڭ فەرامەرزگە نۇرغۇن لەشكەر بەرگىن. بۇ ئىش ئۇنىڭ قولى بىلەن پۇتسۇن، ــ دېدى.

جاھان پالۋىنى رۇستەم بۇ سۆزنى ئاڭلىدى. خۇشاللىقتىن ئۇنىڭ چىرايى گۈلدەك ئېچىلدى. كەيخۇسرەۋ ئۇنىڭغا كۆپ تەھسىن ـ ئاپىرىنلارنى ئېيتتى.

پادىشاھنىڭ پەرمانىغا بىنائەن تائام كەلتۈرۈلدى. ئاندىن كېيىن مەي ئىچىشتى. خۇش ئاۋاز سازەندىلەر مۇزىكىغا تەڭكەش قىلىپ كۈي كۈيلىدى. ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن بۇلبۇللارنىڭ ئاۋازىمۇ خىجالەت بولدى. تاڭ ئېتىپ، قۇياش تۇغدى. غەزەلخانلار تارقىدى. بارگاھ ئىشىكىدىن ناغرا ئاۋازى ئاڭلاندى. ھەممە پالۋانلار كېلىپ، سەپ تارتىپ تۇردى. ناغرىلارنى پىللارنىڭ ئۈستىگە بېكىتتى. يەنە بىر پىلنىڭ ئۈستىگە ئالتۇن تەختنى بېكىتتى. پادىشاھ كەيخۇسرەۋ كېلىپ تەخت ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇردى. ئۇلۇغلار كېلىپ كەيخۇسرەۋنىڭ بېشىغا تاج كىيدۈردى. كەيخۇسرەۋ قولىدا ئۇي باشلىق گۈرزىنى تۇتتى. بوينىغا ئالتۇن ھالقىنى سالدى. ئۇنىڭ تاجىنىڭ كۈنگۈرىلىرىگە گۆھەردىن كۆز قويۇلغاندى. بوينىغا يەنە قىممەت باھالىق ئۇنچە ـ ياقۇتلارنى ئاستى. ئاق مۆھۈرنى يېنىغا ئاستى. يەر يۈزى گۈياكى نىل دەريا سىدەك چايقالدى. تىغ ـ گۈرزىلارنىڭ، ناغرا

كارنايلارنىڭ ۋە پالۋانلارنىڭ ئاۋازىدىن پەلەك يۇزى قىزاردى . شاھ كەيخۇسرەۋ قولىدا ئالتۇن جام بىلەن مۇنچاقنى تۇتۇپ تەخت ئۈستىدە ئولتۇراتتى . لەشكەرلەرنىڭ ئاۋازى كەيۋان يۇلتۇزىغا يېتەتتى . لەشكەرلەرنىڭ ئالدىدا ئالتۇن زەنجىرلىك ئون پىل ھەيۋەتلىك قەدەم بىلەن يۇرەتتى . قاچانكى كەيخۇسرەۋ پىل ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، ئالتۇن جامغا مۇنچاقنى ئۇرسا ، ھېچ بىر پادىشاھنىڭ ئۆز ئورنىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرۇشىغا بولمايتتى ، دەرھال كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كېلىشى كېرەك ئىدى . كەيخۇسرەۋ پادىشاھنىڭ ھاكىمىيەت قائىدىسى ئاشۇنداق ئىدى .

پادىشاھ كەيخۇسرەۋ بىر باياۋاندا پىل ئۈستىدىكى تەختتە ئولتۇردى . ھەممە لەشكەر ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى . ھەممىدىن بۇرۇن ماڭغىنى فەرپىز ئىبنى كەيكاۋۇس ئىدى . ئۇ بەشىغا تاج كىيىپ ، قولىغا گۈرزا تۇتقانىدى . ئالتۇن كەش كىيگەنىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرى قۇياش سۈرەتلىك ئەلەمنى كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى . فەرپىز ئىنتايىن ئېسىل ئاتقا مىنگەنىدى . سالما (كەمەند) نى ئېتىنىڭ غانجۇغىسىغا باغلاپ ، ئاجايىپ ھەيۋەت ۋە سۆلەت بىلەن ئۆتتى . ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئالتۇن ، كۈمۈشكە غەرق بولغانىدى . پادىشاھ كەيخۇسرەۋ ئۇنىڭغا تەھسىن ۋە ئاپىرىنلار ئېيتتى :

ـــ ئەي قېرىندىشىم ، ـــ دېدى ئۇ فەرپىزگە ، ـــ سەن پۈتكۈل دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غالىب كەلگەيسەن . سېنىڭ ھەممە كۈنۈڭ نورۇز كۈنىدەك شاد ـ خۇرام ئۆتكەي . ساغلاملىق بىلەن بېرىپ ، خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن يانغايسەن .

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن گۈدەرز ئىبنى گەشۋاد ئۆتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن شىر سۈرەتلىك ئەلەمنى كۆتەرتىپ ، قولىدا ئېغىر گۈرزا ۋە شەمشىرىنى تۇتقان ھالدا ئۆتتى . ئۇنىڭ ئوڭ قول تەرىپىدە بىر ئوغلى ، يەنى پالۋان گېۋ ؛ سول قول تەرىپىدە يەنە بىر ئوغلى رۇھام بىللە ئۆتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدا تۇغ ئەلەملەرنى پالۋانلار ۋە ئۇزۇن نەيزىلەرنى كۆتەرگەن مىڭ نەپەر پالۋان ئۆتتى . رۇھاموۇ ئۆزىنىڭ ئەلىمى ۋە نەيزىلىرىنى كۆتۈرۈپ ، پۈتكۈل پالۋانلىرى بىلەن ئۆتتى . گۈدەرزنىڭ يەتمىش سەككىز ئوغلى ۋە نەۋرىلىرىنىڭ تۇغلىرى ، لەشكەر ۋە قۇرال ـ ئەسلىھەلىرى پۈتكۈل باياۋانغا سىغماي كېتىۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ تۇغ ـ ئەلەملىرى باشقا ـ باشقا رەڭدە ئىدى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى گۈرزىلىق ۋە تىغلىق پالۋانلار ئىدى . ئۇلار پۈتكۈل ئالەمنى شۇلارنىڭ لەشكەرلىرى قاپلاپ ، ھەممە پادىشاھ شۇلارنىڭ شەھرى ئاستىدا قالغاندەك ئاجايىپ ھەيۋەت بىلەن ئۆتتى . گۈدەرز پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى . كەيخۇسرەۋ گۈدەرزگە ، پالۋان گېۋگە ۋە بارلىق لەشكەرلىرىگە تەھسىن ـ ئاپىرىنلار ئېيتتى .

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كەژدىھەم ئوغلى گۈستەھەم ئۆتتى . ئۇنىڭ لەشكەرلىرى قولىدا نەيزە تۇتقان ، ئوق ـ يالىرىنى ئېسىشقان ، گۈرزىلارنى كۆتۈرۈشكەنىدى . ئۇ لەشكەرلىرىنى ئىنتايىن ياخشى زىننەتلىگەنىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پالۋان ئەشكەس ئۆتتى . قولىدا ئېغىر گۈرزىنى كۆتۈرۈۋالغان بۇ كىشى ئىنتايىن جەسۇر ھەم دانىشمەن پالۋان ئىدى . ئۇمۇ لەشكەرلىرىنى ياساپ زىننەتلەپتۇ . ئۇنىڭ لەشكەرلىرى يولۋاس سۈرەتلىك ئەلەمنى كۆتۈرگەنىدى . كەيخۇسرەۋ بۇ پالۋانغا ئاپىرىن ئېيتتى ، ئۇنىڭ لەشكەرلىرىدىن زوقلانىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پالۋان فەرھاد ئۆتتى . ئۇلار ھەممە پىللارنىڭ ئۈستىگە ناغرىلارنى

باغلىغان ، لەشكەرلەر قوللىرىدا تىغ ـ سۇپەرلەرنى تۇتقان ، ساۋۇتلارنى كىيگەنىدى . ھەممىسى ئاتلىق ئىدى . پادىشاھ ئۇلارغىمۇ بارىكاللا ئېيتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پالۋان گۇرازە ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن ئۆتتى . ئۇنىڭ لەشكەرلىرىمۇ ھەيۋەتلىك قىلىپ بېزەلگەنىدى . ئۇلار تۇغۇز سۇرەتلىك تۇغ كۆتۈرگەنىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پالۋان زەڭگى شاھۇەران ئۆتتى . ئۇنىڭ لەشكەرلىرى سالما تاشلاشقا ئۇستا ئىدى . ئۇلار ھۇمايۇن سۇرەتلىك تۇغ كۆتۈرۈشكەنىدى . ئۇنىڭ باشلاپ ئۆتكىنى پۇتۇنلەي باغداد شەھىرىنىڭ لەشكەرلىرى ئىدى . ئۇلار باشلىرىغا ھۇمايۇن قۇشنىڭ قاناتلىرىنى قادىۋالغانىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن فەرامەرز ئىبنى رۇستەم ئۆتتى . ئۇ قولىدا ئېغىر گۇرزىنى كۆتۈرگەن . كەشمىر ، كابۇل ، زابۇل ۋە نىمروز شەھەرلىرىنىڭ پالۋانلىرى ۋە لەشكەرلىرىنى ئەگەشتۈرگەنىدى . ئۇنىڭ تۇغى ئاتىسى رۇستەمنىڭ تۇغى بىلەن ئوخشاش ئىدى . تۇغنىڭ يەتتە بېشى بار ئىدى . ھەربىر بېشى بەئەينىلى ئەجدىھانىڭ بېشىغا ئوخشايتتى . ئۇنىڭ قوشۇنى گويا كى تىرىك ئەجدىھا بىلەن ئېلىشىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى . فەرامەرز گويا كى سەرۋى دەرىخىدەك ھەيۋەت بىلەن ھەركەت قىلىپ ، كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كەلدى . كەيخۇسرەۋ ئۇنىڭغا تەھسىن ئاپىرىنلار ئېيتتى . پادىشاھنىڭ كۆڭلى فەرامەرزدىن ناھايىتى سۆيۈندى . ئۇنىڭغا پەند ـ نەسىھەتلەر قىلىپ ، مۇنداق دېدى :

ـــ ئەي پالۋان ئوغلى ، سېنى كىچىكىڭدىن باشلاپ جەسۇر پالۋان رۇستەم بېقىپ چوڭ قىلدى . سەن ئۇنىڭ ئوغلى بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن ھەرقانداق سورۇندا ئەزىز ۋە مۆھتىرەم بولغايسەن . چۈنكى سەن رۇستەمنىڭ ئوغلى ، داستان ئىبنى سام نەرىمانىنىڭ نەۋرىسىسەن . پۈتكۈل ھىندىستان شەھەرلىرى ، قۇتۇچ شەھىرى تاكى بوۋاڭ داستانىنىڭ ئۆلكىسىگىچە سېپىنىڭ بولسۇن . ھەرقانداق كىشى سەن بىلەن جەڭ قىلىشنى ئىستىسە ، ئۇنداق كىشىگە ھەر ئىككىلا دۇنيانى قاراڭغۇ قىلغايسەن . مەيلى قەيەردە بولمىغىن ، دەرۋىشلەرگە يار ـ يۆلەك بولغايسەن . دوست كىم ، دۇشمەن كىم ؟ بۇنى ياخشى سىناق قىلىش لازىم . كىشىلەرگە سېخىيلىق بىلەن مۇئامىلە قىلغىن ؛ « ئەتە بېرەي » دېمىگىن ، چۈنكى ئەتە تاڭ ئاتقۇچە ئۆمۈر يار بېرەمدۇ ـ يوق ، بۇنى بىلمەيمىز . ئەي پالۋان ئوغلى ، يۇقىرىدا ئېيتىلغان بارلىق شەھەرلەرنىڭ پادىشاھلىقىنى ساڭا بەردىم . بۇ شەھەرلەرنى ياخشى تۇتقىن . كىشىلەرگە بەھۇدە نەرسە تەلەپ قىلمىغىن . يىگىتلىكىڭگە مەغرۇرلانمىغىن . كىشىگە بەھۇدە ئازار بەرمە . بۇ ئۆتكۈنچى ، مەسخىرىۋاز دۇنياغا تولا ئىشىنىپ كەتمىگىن . چۈنكى بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى رەڭگارەڭ بولىدۇ . ئەي پالۋانزادە ، سەن ياخشى نام چىقىرىپ ، نامدار بولۇشۇڭ كېرەك . كۆڭلۈڭنى دۇنيا ئۈچۈن غەمكىن قىلمىغىن . بۇ ئالەمدە سەن ۋە مەن ھەممىمىز خۇشال ـ خۇرام ياشايلى ، سالامەت بولايلى . جاننى ياراتقان خۇدايىتائالا سەندىن رازى بولسۇن . ساڭا يامان نىيەتتە بولغانلارنىڭ كۆزلىرى كور بولسۇن .

فەرامەرز پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ بۇ پەند ـ نەسىھەتلىرىنى ئىشىتتى . ئۇ ئېتىدىن چۈشۈپ ، پىيادە بولدى . پادىشاھنىڭ ئالدىدا يۈزىنى تۇپراققا ئۇرۇپ ، تەشەككۇر ئېيتتى . ئاندىن ئۆزىنىڭ بارىدىغان مەنزىلىگە قاراپ يۈزلەندى . رۇستەم تەھەمتەن ئوغلىنى ئىككى پەرسەڭ يەرگىچە بىرگە بېرىپ ئۇزىتىپ قويدى . ئۇنىڭغا جەڭ سورۇنلىرىنىڭ قائىدە ـ

يوسۇنلرىنى ئۆگەتتى . ئاندىن كۆكلى بۇزۇلغان هالدا ئوغلى بىلەن خوشلاشتى . ئۇ يەردىن يېنىپ ، ئۆزىنىڭ بارگاهىغا قايتىپ كەلدى . كەيخۇسرەۋمۇ پىل ئۈستىدىكى تەختتىن چۈشۈپ ، ئاتقا مىنىپ ، ئۆزىنىڭ قارارگاهىغا كەلدى . ئوغلىنى ئۇزاتقان رۇستەم كەيخۇسرەۋ- نىڭ قارارگاهىغا يېتىپ كەلدى . شاهنىڭ پەرمانىغا بىنائەن مەي كەلتۈرۈلدى . كەيخۇسرەۋ رۇستەمگە :

ــ ئەي جاهان پالۋىنى ، هەمىشە كۆكلۈڭنى خۇشال تۇتقىن . بىزگە بۇ خۇشاللىق دەملىرى غەنىمەتتۇر . ئەقىللىق كىشى بىر ئىشنى ئەتە قىلايلى دېمەيدۇ . قاراپ باق ، تۇر نەگە كەتتى ؟ سەلىم ، فەرىدۇن قەيەرگە كەتتى ؟ ئۇلارنىڭ هەممىسى تۇپراق ئاستىغا كىرىپ ، نا- بۇد بولدى . بىز كۆكلۈمىزدىكى هېرىسمەنلىكنى يوق قىلىشىمىز كېرەك . گەرچە بىز نۇرغۇن مۇشەقەتلەرنى چېكىپ خەزىنە توپلىساقمۇ ، لېكىن بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نېسىۋىمىز تۇپراق- تىنلا ئىبارەت . بۇ ئۆلۈمدىن هېچكىم قۇتۇلالمايدۇ . بۇگۈن كېچە شاد ــ خۇرام هالدا مەي ئىچەيلى . تاڭ ئېتىش بىلەنلا پەرمان قىلايلى ، تۇس ئىبنى نەۋدەر كارنىيىنى ۋە ناغرىلىرىنى چالسۇن .قېنى كۆرۈپ باقايلى ، بۇ جەڭ كىمگە مېهرىبانلىق قىلىدىكىن ؟ بۇ جاهاننى ياراتقان خۇدايىتائالا بىزگە ياردەم قىلسا ، تىغ تارتىپ ، دۈشمەنلىرىمىزدىن ئۆچىمىزنى ئالايلى ، ــ دېدى .

بېگىرمە سەككىزىنچى داستان

فۇرۇد ئىبنى سىياۋۇش بىلەن تۇس ئىبنى نەۋدەرنىڭ قىسسىسى

فۇرۇد ئىبنى سىياۋۇشنىڭ تۇسنىڭ كەلگۈنلۈكىدىن خەۋەر تاپقانلىقى ، بەهرام ئىبنى گۇدەرزنىڭ بېرىپ فۇرۇدنىڭ هالىنى سورىغانلىقى ، فۇرۇدنىڭ زەراسىب ئىبنى تۇسنى ئۆلتۈرگەنلىكى ، بىجەن ئىبنى گىۋنىڭ فۇرۇد ئىبنى سىياۋۇشنى ئۆلتۈرگەنلىكى ، ئەفراسىيابنىڭ ئىران لەشكەرلىرى كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقانلىقى ، بىجەننىڭ يالۋان نىزاد بىلەن جەڭ قىلغانلىقى ، ئىران ۋىسەنىڭ ئىران لەشكەرلىرىگە كېچىدە هۇجۇم قىلغانلىقى

هەزرىتى مەۋلانا فىردەۋسى تۇسى (تەكرى ئۇنىڭغا رەهمەت قىلغاي) مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ :

ئادەم يامان خۇي بىلەن بولسا ، ئۇ ناهايىتى يامان ئەيبتۇر . ئەگەر بۇ داستاننى ئە- شىتىسىگىز ، بەدخۇيلۇقنىڭ نەقەدەر يامان ۋە زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلىسىز . ئەسلى گەپنىمىزگە كېلەيلى : قۇياش هەمەل بۇرجىغا كەلدى . تۇس ناغرا ــ كارنايلارنى چالدۇرۇپ ، هەمە شەهەرلەرنىڭ لەشكەرلىرىنى يىغدى . ئات ۋە ناغرىلارنىڭ تولىلىقىدىن قۇياشنىڭ يۈزلىرى قارايدى . قورال ــ ياراقلار ۋە پىللارنىڭ ئاۋازىدىن ئالەم ئىچىدە شاۋقۇن ــ سۇرەنلەر كۆتۈرۈلدى . هاۋانىڭ يۈزى كۆك ، سىرىق ، قىزىل ئەلەملەر بىلەن پۈركەندى . كاۋە تۇغى هاۋانى رەڭگارەڭ تۇسكە كىرگۈزدى . كاۋە تۇغنىڭ ئەتراپىدا گۇدەرزنىڭ ئوغۇللىرى ئو-

رۇنلاشتى . كەيخۇسرەۋ بەشىنغا تاج كىيىپ بارگاھ ئالدىغا چىقتى . كاۋە تۇغىنى كۆتۈرگەن ، ئايىغىغا ئالتۇن كەش كىيگەن تۇس ئىبنى نەۋدەر كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كەلدى . پادىشاھ نەۋدەرنىڭ ئۇرۇقىدىن قانچە شاھزادە بولغان بولسا ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئالتۇن تاجلىق ئىدى . مەنۇچېھرە پادىشاھنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىدىن بولغان ھەربىر كىشى تۇسقا مېھرىۋان ئىدى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۇس بىلەن بىللە كەلدى . شاھزادىلەرنىڭ ھەممىسى كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئۇلار بىر پىل سۈرەتلىك ئەلەمنى كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى . كەيخۇسرەۋنىڭ پەرمانىغا بىنائەن بارلىق پالۋانلار بارگاھ ئالدىغا يىغىلدى . پادىشاھ كەيخۇسرەۋ قوشۇن بېگى تۇسقا مۇنداق دېدى :

ـــ ئەي تۇس ، سەن بولسالا قوشبېگى . سەن كاۋە تۇغىنى كۆتۈرۈپ مېڭىۋاتسەن ، يولدا ھېچ كىشىنى رەنجىتمىگەيسەن . دېھقانلار بىلەن ھۈنەرۋەنلەر لەشكەرلەرگە قوشۇلۇپ بەل باغلىمايدۇ . بۇ ئەزەلدىن بېرىقى پادىشاھلىق يوسۇنى ، ئۇلارغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەكلار . چۈنكى بۇ ئالەم بىزگە ۋاقىتلىق ئارىيەتكە بېرىلگەن . ئەي تۇس ، بۇ سەپەردە سەن ھەرگىز گالات شەھرىنىڭ يولىدىن ماڭمىغىن . ئەگەر ئۇ يولغا كىرىپ قالساڭ ، ئىشنى خام قىلغان بولسەن . چۈنكى ئۇ يەرنى ئاكام فۇرۇد ساقلاۋاتىدۇ . ئۇ ئىنتايىن غەيۇر پالۋاندۇر ، ئۇ ئاتام سىياۋۇش (ئۇنىڭ روھى نۇرانە بولغاي) نىڭ پىران ۋىسەنىڭ قىزىدىن بولغان ئوغلىدۇر . ئۇنىڭ چىراي ۋە قەددى ـ قامىتى ماڭا بەك ئوخشايدۇ . ناھايىتى چىرايلىق يىگىت تۇر . ئۇ ھازىر ئانىسى بىلەن گالات شەھىرىدە تۇرۇۋاتىدۇ . بىر ئىقلىمغا پادىشاھلىق قىلىۋاتىدۇ . ئۇ ئىرانلىقلاردىن ھېچقايسىسىنىڭ ئىسمىنى بىلمەيدۇ . شۇڭا ئۇ تەرەپكە چۈلۈۋۈلۈپ رۇكلارنى تەۋرەتكۈچى بولماكلار . ئۇنىڭ لەشكىرى ۋە پالۋانلىرى ناھايىتى تولا . ئۇ يەرنىڭ يولى بەك تار . سىلەر باياۋان يولى بىلەن مېڭىكلار . شىرنىڭ چاكىلىغا ئۆزىنى ئۇرۇش ئوبدان ئىش ئەمەس .

ـــ ئەي پادىشاھىم ، ـــ دېدى تۇس ، ـــ بىز سېپىنىڭ مەسلىھەتىدىن چىقمايمىز . قايسى يول بىلەن مېڭىشنى بۇيرۇساڭ ، شۇ يول بىلەن بارىمىز . سېپىنىڭ قىلغان پەرمانىدىن ياخشىلىق ۋە بەختتىن باشقا نەرسە كەلمەيدۇ .

تۇس لەشكەرلىرى بىلەن راۋان بولدى . پادىشاھ كەيخۇسرەۋمۇ رۇستەم بىلەن قايتىپ ، ئۆز بارگاھىغا كەلدى . مەجلىس تۈزۈپ ، ئەفراسىيابنىن كۆرگەن رەنج ـ ئەلەملەرنى سۆزلىشىپ ئولتۇردى .

ئەلقىسسە ، يولغا چىققان لەشكەرلەر مەنزىل ، ئۆتەكلەرنى بېسىپ ، مۇساپىلەرنى كېزىپ كېتىۋاتاتتى . ئۇلار بىر مەنزىلگە يېتىپ كەلدى . قارىسا يولنىڭ بىر تەرىپى ئوت ۋە سۈيى يوق باياۋان ئىدى . يەنە بىر تەرەپتىكى يول بولسا گالات شەھرىگە بارىدىغان يول ئىدى . ئۇ يول بىلەن چەرمۇن ناملىق ۋىلايەتكە بارغىلى بولاتتى . ھەممە لەشكەرلەر پىل ۋە ناغرىلارنى توختاتتى . قوشۇنبېگى تۇس يېتىپ كەلدى . تۇس ئۇ باياۋاننىڭ ئوت ۋە سۈيى ھەققىدىكى ئەھۋاللارنى ئېيتتى . ئاندىن گۇدەرزگە :

ـــ ئەگەر بىز ئۇ باياۋاندىن مېڭىپ ، چۆلگە كىرىدىغان بولساق ، ئۇ يەرنىڭ تۇپرىقى ئىپار ، ئەنبەر بولغان تەقدىردىمۇ يەنىلا ئوت ـ چۆپ ۋە سۇغا ئېھتىياجىمىز چۈشىدۇ . بۇ

ئۇزۇن يولدا كۆپلىگەن قىينىچىلىقلارغا دۇچار بولىمىز . ئەگە ياخشىسى گالات ـ چەرمۇننىڭ يولىغا كىرەيلى . بۇ يولنىڭ ئىككى تەرىپى ئاۋاتلىق ، ئېرىقلىرىدا سۇلىرى ئېقىپ تۇرىدۇ . مۇشۇنداق يول تۇرغان يەردە نېمە دەپ چۆل ـ باياۋان يولىغا كىرگۈدەكمىز ؟ بىز ئىلگىرى كەچۈدىمىز بىللەن گالات يولىدىن بىر قېتىم ماڭغان . ئۇ چاغدا ھېچقانداق رەنج ـ مۇشەققەت كۆرمىگەنىدۇق . بۇ يولنىڭ يەققەت بىرمۇنچە ئېگىز ـ پەس يەرلىرى بار ، خالاس ، ـــ دېدى .

تۇس شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھنىڭ پەرمانىغا ئېتىبار قىلماي ، گالات شەھرىنىڭ يولىغا كىردى .

فۇرۇد ئىبنى سىياۋۇشقا : «ئىران تەرەپتىن لەشكەر كەلدى . قۇياش يۇزىنى تۇغ قاپلىدى . بۇ لەشكەرلەرنىڭ پىللىرىنىڭ تولىلىقىدىن يەر يۈزى نىل دەريا سىدەك چايقالماقتا » دېگەن خەۋەر يەتتى . فۇرۇدنىڭ كۆڭلى غەمكىن بولۇپ ، ئانىسىنىڭ قېشىغا كىردى :

ـــ ئەي مېھرىبان ئانا ، بىر پالۋان نۇرغۇن لەشكەر بىلەن تاغلىق يولى بىلەن كەلدى ، ـــ دېدى .

ـــ ئەي جېنىم ئوغلۇم ، ھېچ ئەنسىرىمە ، بۇ لەشكەرنىڭ سېنىڭ بىلەن ھېچبىر ئاداۋىتى يوق . ئۇ سېنىڭ قېرىندىشىڭنىڭ ئىراندىن كەلگەن لەشكەرلىرىدۇر . تۇرانغا ئاتاڭ نىڭ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگەندۇر ، ـــ دېدى ئانىسى .

فۇرۇد ئانىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، يەنىلا ئەنسىرىدى . ئۇ سېپىلدىن چۈشۈپ ، تاغقا قارىدى . تاغدا ئوتلاپ تۇرغان نۇرغۇن قوي ، كالا ، يىلقىلار بار ئىدى . بۇيرۇق چۈشۈرۈپ چارۋىلارنىڭ ھەممىسىنى سېپىل ئىچىگە كىرگۈزۈۋالدى . تاغ ۋە باياۋانلاردا ھېچ نەرسىنى قويمىدى . ئاندىن سېپىلنىڭ قۇۋۇقلىرىنى تاقىدى .

چەرمۇن تەرەپتىن تۇسنىڭ ناغرىلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . ھاۋانى تۇغ ـ ئەلەملەر قاپلىدى . فۇرۇدنىڭ ئانىسىنىڭ ئېتى جەربىرە ئىدى . ئۇنىڭ كۆڭلى سىياۋۇشنىڭ دەرد ـ پىراقىدا غەمكىن ئىدى . فۇرۇد ئانىسىنىڭ ئالدىغا كىردى :

ـــ ئەي ئانا ، ئىرانلىقلار بىزگە چاپقۇنغا كەلگەن بولسا كېرەك ، ـــ دېدى .

ـــ ئەي پالۋان ئوغلۇم ، ـــ دېدى جەربىرە ، ـــ بۇنداق دەپ كەتكۈدەك ئىش يوقتۇر . ئىران شەھرىدە قېرىندىشىڭ كەيخۇسرەۋ يېڭىدىن پادىشاھلىققا ئولتۇرۇپتۇ . ئۇ قېرىندىشىڭ ناھايىتى ئەقىللىق ۋە ھوشيار يىگىتتۇر ، ئۇ سېنى ۋە مېنى ئوبدان بىلىدۇ . مېنى ئاتام پىران سىلەرنىڭ ئاتاڭلار سىياۋۇشقا ياتلىق قىلىپ بەرگەن . ئۇنداق بولمىغاندا سىياۋۇش تۇرانلىقلاردىن ئۆيلەنمەيمەن ، دەپ تۇرۇۋالغانىدى . سېنىڭ ئانا تەرىپىڭمۇ ، ئاتا تەرىپىڭمۇ تاجدار پادىشاھلاردىندۇر . ئەگەر قېرىندىشىڭ كەيخۇسرەۋ ئاتاڭ سىياۋۇشنىڭ روھىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن ، ئۆچ ئالماقچى بولغان بولسا ، سەنمۇ ئەفراسىيابتىن ئاتاڭنىڭ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن زىيادىرەك بەل بەغلىشىڭ كېرەك . بۇرادىرىڭ كەيخۇسرەۋ ئۆزىنىڭ بوۋىسى بولغان ئەفراسىيابتىن ئۆچ ئېلىشقا بەل باغلاپتۇ . ئۆچ ئېلىشقا ئەسلىدە ئۇنىڭدىن بەكرەك سەن لايىق ئىدىڭ . ئەي ئوغلۇم ، رۇمچە ئولپىقىنى كىيگىن . قېرىندىشىڭنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئالدىغا بارغىن . ئۇ يېڭى پادىشاھ بولغان قېرىندىشىڭنىڭ ئۆچ ئېلىشىغا ھەم-

دەم بولغىن . سىياۋۇشنىڭ ماتىمى ئۇچۇن يولۋاسلارمۇ يىغلىسا كېرەك . ئۇنىڭ قايغۇسىدا دەريالار تېشىپ ، بېلىقلار چوقان سالسا لايىقتۇر . بارلىق سۇ قۇشلىرى ۋە بېلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەفراسيابقا لەنەت ئوقۇيدۇ . ئېسىت ، بۇ ئالەمگە ئەمدى سىياۋۇشتەك پادىشاھ كەلمەس . پالۋانلىقتا ، مەردانىلىكتە ۋە سېخىيلىقتا ، ئېسىللىكتە ، خۇش خۇيلۇقتا ۋە ئەدەب ئەخلاقتا ئۇنىڭ تەڭدىشى يوق ئىدى . سەن ئەنە شۇنداق داڭلىغ ۋە پالۋان پادىشاھنىڭ ئوغلىسەن . ئاتاڭنىڭ ئۆچىنى ئېلىشقا بەل باغلىغىن . ئۇ لەشكەرنىڭ ئۇلۇغى ، قوشبېگى كىمكىن ؟ قاراپ باققىن . ئۇ پالۋانلارنى بۇ يەرگە چاقىرغىن . ئۇلارنى مەي ۋە غىزالار بىلەن مېھمان قىلغىن ، تۇن ـ سەرۇپاي ، تىغ ـ شەمشەر ، دۇبۇلغا ـ قۇياق ۋە خەنجەر ئولپاقلارنى بېرىپ ، تارتۇقلىغىن . بۇ ئالەمدە قەرىندىشىڭ كەيخۇسرەۋنىڭ ئۆزىلا ساڭا پۇتمەس ـ تۇگىمەس خەزىنىدۇر . سەن بۇ لەشكەرنىڭ ئالدىغا ئۆزۈڭنى كەمتەر تۇتۇپ بارغىن ، شۇ ئارقىلىق ئاتاڭنىڭ ئۆچىنى ئالغىن !

فۇرۇد ئانىسىغا مۇنداق دېدى :

ـــ مەن بۇ سۆزلەرنى كىمگە ئېيتىمەن ؟ بۇ لەشكەرلەر ئىچىدە ماڭا كىم شەپقەت قىلىدۇ . ئۇ لەشكەرلەر ئىچىدىن مەن ھېچكىمنى تونۇمايمەن ، ئاتىلىرىنمۇ ئۇقمايمەن . ئۇلاردىنمۇ ماڭا ھېچقانداق خەۋەر كەلگىنى يوق .

جەربىرە :

ـــ ئەي شاھزادەم ، قاچانكى ئۇ لەشكەرلەرنى كۆرسەڭ ، ياخشىراق قاراپ باققىن پالۋان بەھرام بىلەن پالۋان زەڭگى شاھۇەرانىنى ئىزدىگىن . سىياۋۇش (ئۇنىڭ روھى نۇرلۇق بولغاي) بۇ ئىككى پالۋاندىن زادى ئايرىلماي بىر گە يۈرەتتى . ئەي ئوغلۇم ، سەن ئۆزۈڭ بىلەن ھېچقانداق لەشكەر ئالماي ، پەقەت تۇخارە ئاتلىق پالۋان بىلەنلا ئۇ يەرگە بارغىن . بۇ ئىشنى ھەرگىز ئۆزۈڭگە خارلىق دەپ بىلمىگىن . ئەگەر ئۇ تەرەپتىكى پالۋانلارنىڭ ئېيتىنى سورىساڭ ، تۇخارە ساڭا ھەممىسىنى ئېيتىپ بېرىدۇ .

ـــ ئەي مېھرىبان ئانا ، سېنىڭ مەسلىھەتىڭ كىشىنىڭ كۆڭلىنى يورۇتىۋېتىدۇ ، ـــ دېدى فۇرۇد .

دەل شۇ چاغدا بىر قورۇل بېگى كېلىپ ، ئىران لەشكەرلىرىنىڭ يېقىنلاپ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى :

ـــ ئەي شاھزادە ، ـــ دېدى ئۇ كىشى ، ـــ بۇ بایاۋاننى لەشكەر قاپلاپ كەتتى . قۇياش يۈزىگە پەردە تارتىلغاندەك ھاۋا قارىيىپ كەتتى . سېپىلنىڭ يېنىدىن تاكى تاغنىڭ باغرىغىچە تۇغ ـ ئەلەملەر ، پىل ۋە ئاتلار ھەم پالۋانلار بىلەن توشۇپ كەتتى .

فۇرۇد تۇخارەنى ئېلىپ سېپىلدىن چىقتى . ۋاقتىكى بىچارە فۇرۇدنىڭ تەلىيى يانغانىدى . بۇ پەلەك ئۇنىڭغا تەتۇر چۆرگۈلدى . نەزمە :

كىشىنىڭ بەختى يانسا ، ئالتۇن ئالسا بولغۇسى تۇپراق ،
كۈل ئالسا بولغۇسى نۇقرە ، كىشىنىڭ بەختى يار ئولسا .

فۇرۇدقا بۇ يەردە ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقان ياكى يار ـ غەمگۇزار يوق ئىدى . ياكى ئاچ

چىقلايدىغان ياكى مېھرىبانلىق قىلىدىغان كىشى يوق ئىدى. ئۇ تۇخارە بىلەن تاغ ئۈستىگە چىقىپ، ئىران لەشكەرلىرىنى كۆزەتتى. شاھزادە تۇخارەگە:

— مەن سوريغان سوئاللارغا راستى بىلەن جاۋاب بەرگىن. ئۇ ئەلەم كۆتۈرۈپ، ئالەتۇن كەش كىيگەن كىشىلەر ھەققىدە ماڭا سۆزلەپ بەرگىن، — دېدى.

ئىران لەشكەرلىرى تاغ تۈۋىگە يېقىنلاپ كەلدى. لەشكەرلەر توپ ـ توپى بىلەن كېلىپ تۇراتتى. ئالتۇن دۇبۇلغا، ئالتۇن گۈرزا، ئالتۇن كېمەرلەردىن تاغ باغرى ئالتۇن بەلەن تولدى. تەخمىنەن ئوتتۇز مىڭدىن ئارتۇق لەشكەر ناغرا ـ كارنايلارنى چېلىپ تۇراتتى. فۇرۇد بىلەن تۇخارە ئۇ لەشكەرلەرنى كۆرۈپ ھەيران قالدى.

— ئەي تۇخارە، — دېدى فۇرۇد، — ئەمدى بۇ ئەلەملەرنى ماڭا بىر ـ بىرلەپ چۈشەندۈرۈپ بەرگىن، يوشۇرمىغىن!

تۇخارە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— ئەي شاھزادە، ئاۋۇ تۇغ بىلەن كۆك تىغلار تۇس ئىبنى نەۋدەرنىڭدۇر. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى قۇياش سۈرەتلىك تۇغ ئاتاڭ سىياۋۇشنىڭ قېرىندىشى فەرپىز ئىبنى كەيكاۋۇسنىڭدۇر. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى شىر سۈرەتلىك تۇغ گۇدەرز ئىبنى گەشۋادنىڭ. بۇ لەشكەرلەرنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ مەسلىھەتى بىلەن يۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ئاي سۈرەتلىك تۇغ گەۋدىھەمنىڭ ئوغلى گۇستەھەمنىڭ. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى تىرنا سۈرەتلىك قىزىل تۇغ گىۋنىڭ ئوغلى بىجەننىڭ. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى يولۋاس سۈرەتلىك تۇغ شىدۇشنىڭ تۇغى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى توڭغۇز سۈرەتلىك تۇغمۇ گۇدەرز ئەۋلادىنىڭ. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى قوتاز سۈرەتلىك تۇغ فەرھادنىڭ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى بۆرى سۈرەتلىك تۇغ گېۋنىڭ.

ئىرانلىقلار تاغ ئۈستىدە تۇرغان فۇرۇد بىلەن تۇخارەنى كۆردى. تۇس ئاچچىقلاندى. ھەممە پىللارنى توختاتتى.

— لەشكەرلەر ئىچىدىن بىر پالۋان چىقىپ، ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئاۋۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپ باقسۇن. ئۇ ئىككى كىشى كىمكەن؟ بۇ تاغدا ئۇلار نېمە ئۈچۈن ئولتۇرىدۇ؟ ئەگەر ئۇ ئىككىسى بىزنىڭ لەشكەرلىرىمىزدىن بولسا، ئۇلارنىڭ بېشىغا ئىككى يۈز قامچا ئۇرۇش كېرەك. ئەگەر تۇرانلىقتىن بولسا، باغلاپ ئېلىپ كەلسۇن. ئەگەر بىزنىڭ لەشكەرلىرىمىزنى يوشۇرۇن سانىشقا كەلگەن كىشى بولسا، ئۇلارنى شۇ يەردىلا ئىككى پارە قىلىپ تاغدىن تاشلىۋەتسۇن! — دەپ چاقىرىق قىلدى.

بەھرام ئىبنى گۇدەرز ئالدىغا چىقىپ:

— ئەي قوشبېگى، مەن بېرىپ سېنىڭ سۆزۈڭنى بەجا كەلتۈرەي، — دېدى ۋە ئېتىغا قامچا ئۇردى. ئۇ ئويغا چۆككەن ھالدا تاغ تەرەپكە يۈردى:

— ئەي تۇخارە، بىزدىن ئەندىشە قىلماستىن، ئاچچىقلانغان ھالدا بۇياققا كېلىۋاتقان بۇ كىم؟ — دەپ سورىدى فۇرۇد.

— ئەي شاھزادە، — دېدى تۇخارە، — بۇ ئاچچىقى بىلەن كەلگەن كىشىنىڭ نامۇ نىشانىنى مەنمۇ بىلمەيمەن. لېكىن گۇدەرزنىڭ ئوغۇللىرىدىنمىكەن، دەپ گۇمان قىلىمەن.

چۈنكى كەيخۇسرەۋ تۇراندىن ئىرانغا كەتكەندە بەشىغا بىر دۇبۇلغا كىيىۋالغانىدى . پەمىمچە بۇ كىشىنىڭ بەشىدىكسى ئاشۇ دۇبۇلغا ئىكەن . ئۇنىڭ بويىنىغا كىيىۋالغان گىببىسىمۇ پادىشاھانە ئىكەن . ھەر ھالدا بۇ كىشى گۈدەرزنىڭ ئۇرۇقىدىندۇر . ئەمدى ئۇنىڭ ئۆزىدىن سوراپ بېقىش كېرەك .

بەھرام تاغنىڭ يېنىغا يېقىن كېلىپ ، ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك نەرە تارتقان ھالدا مۇنداق دېدى :

ــ ھاي ، سەن كىم ؟ ! بۇ تاغدا نېمىشقا ئولتۇرىسەن ؟ ! بۇ ھېسابسىز لەشكەرنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ ! بۇ ناغرا ـ كارنايلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمايۋاتامسەن ؟ ! قوشبېگى تۇستىن قورقمامسەن ؟ !

فۇرۇد جاۋاب بېرىپ :

ــ ئەي پالۋان ، مەندىن ھېچقانداق ئاچچىق كۆرمەي تۇرۇپ ، نېمىگە مۇنچىۋالا ئاچچىقىڭ كېلىدۇ ؟ ! تولا ئاچچىقىڭنى كەلتۈرمىگىن ، يۇمشاق سۆزلىگىن . بۇنداق ئاچچىقلايدىغانغا سەن بىر شىر ئەمەس ، مەنمۇ بىر قۇلۇن ئەمەس . سەن پالۋانلىق ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەتتە مەندىن زىيادە ئەمەس . قاراپ باققىن ، قەددى ـ قامەت ، قول ۋە بىلەك جەھەتتە ، جاسارەت ـ قورقۇمسىزلىقتا ، ئەقىل ـ پاراسەت جەھەتتە سەندە بار بولغان ھەرقانداق نەرسە مەندىمۇ بار . ئەمدى مەن سەندىن سوئال سورايمەن . ئەگەر ياخشى نەسىھەت ، تەۋەرۈك مەسلىھەتلىرىڭنى كۆرسەتسەڭ خۇشال بولىمەن ، ــ دېدى .

ــ سورىغىن ، سەن ئاسماندا ، مەن يەردە تۇرۇپ بېرەي ، ــ دېدى بەھرام .

فۇرۇد ئۇنىڭدىن :

ــ بۇ لەشكەرلەرنىڭ قوشبېگى كىم ؟ ــ دەپ سورىدى . بەھرام جاۋاب بېرىپ :

ــ قوشبېگى تۇس ئىبنى نەۋەردۇر . بۇ لەشكەرلەر ئىچىدە پالۋانلاردىن گۈدەرز ، گىيۇ ، شىدۇش ، كەركىن ، فەرھاد ، گۇستەھەم ئىبنى كەژدەھەم ، گۇرازە قاتارلىقلار بار ، ــ دېدى .

ــ نېمە ئۈچۈن پالۋان بەھرامنىڭ ئىسمىنى ئېيتمايسەن ؟ ــ دېدى فۇرۇد ئۇنىڭغا ، ــ بىز گۈدەرزنىڭ ئوغۇللىرىدىن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىساق خۇشال بولىمىز .

ــ ئەي شىرى مەرد ، ساڭا بەھرامنى كىم ئېيتتى ؟

ــ مەن ئانامدىن ئاڭلىغان ، ــ دېدى فۇرۇد ، ــ ئانام ماڭا : «قاچانكى لەشكەرلەر يۇقىرىغا چىققۇدەك بولسا ، سەن ئۇلار ئىچىدىكى پالۋانلار ئىچىدىن بەھرام بىلەن زەڭگى شاھۇەرانىنى چاقىرغىن ، بۇ ئىككىيلەن ئاتاڭ سىياۋۇشنىڭ ئىملداشلىرىدۇر » دېگەن .

ــ ئەي بەختىيار شاھزادە ، سەن سىياۋۇشنىڭ ئوغلى ئوخشىمامسەن ؟ سىياۋۇش شۇنداق بىگۇناھ ئۆلدى . ھەتتا ئۇنىڭ ماتىمى ئۈچۈن تۇران لەشكەرلىرىمۇ كۆكلىدە قايغۇرىدۇ . سەن فۇرۇد ئوخشىمامسەن ؟ ــ دېدى بەھرام .

ــ شۇنداق ، مەن سىياۋۇشنىڭ ئوغلى فۇرۇد بولىمەن .

ــ ئۇنداق بولسا ، بەدىنىڭنى ئاچقىن ، ماڭا سىياۋۇشنىڭ نىشانىسىنى كۆرسەتكىن .

فۇرۇد بىلىكىنى ئېچىپ بەھرامغا كۆرسەتتى . بەھرام كۆردىكى ، ئۇنىڭ بىلىكىدە ئەنـ

بەردەك بىر مەك بار ئىدى . ئۇ مەك گويياكى قىزىل يۈزدىكى قارا خالدەك ياراشقانىدى . بەھرام بۇ شاھزادىنىڭ كەيقۇباد پادىشاھىنىڭ پۇشتى ، سىياۋۇشنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلدى . ئۇ- نىڭغا باركاللا ئىيتىپ ، يۈزىنى يەرگە قويدى . ئاندىن تاغ بېشىغا چىقتى . فۇرۇدمۇ ئېتىدىن چۈشتى . ئۇلار تاغ ئۈستىدە ئولتۇردى .

ــ ئەي پالۋان ، ــ دېدى فۇرۇد بەھرامغا ، ــ مەن ئاتامنى تىرىك ھالەتتە كۆرگەن- دىمۇ بۇنىڭدەك خۇشال بولمىغان بولاتتىم . سېنىڭ شۇ قەدەر ساغلام ، ماھارەتلىك ئىكەنلىكىڭنى كۆرۈپ چەكسىز سۆيۈندۈم . مېنىڭ بۇ تاغ ئۈستىگە چىقىشتىكى مەقسىتىم : ئىرانلىقلارنىڭ قوشۇنىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىش ، پالۋانلىرى بىلەن تونۇشۇش ، ئۇلارنى ئوردامغا تەكلىپ قىلىپ ، مېھمان قىلىش ئىدى . پالۋانلارنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ ، ئۇلارغا تۇيۇ قىلىپ بەرمەكچى ئىدىم . ئات ، شەمشەر ، گۇرزا ، ئالتۇنلارنى سوۋۇغا قىلماقچى ئىدىم . ئاندىن بۇ لەشكەرلەرنىڭ ئالدىدا يۈرۈپ ، تۇرانغا بېرىپ ، ئاتامنىڭ ئۆچىنى ئالماقچى ئىدىم . بۇ قىساسنى ئېلىشقا مەن ئەڭ ھەقلىق ۋە لايىقمەن . سەن ئەمدى بېرىپ تۇسقا ئېيتقىن ، لەشكەرلىرى بىلەن تاغقا كەلسۇن . بىر ھەپتىگىچە خۇشال ـ خۇرام ئولتۇرايلى ، ھەرقانداق مەسلىھەت بولسا قىلىشايلى . سەككىزىنچى كۈنى لەشكەر بېگى تۇسمۇ ئاتىلانسۇن ، مەنمۇ ئاتامنىڭ ئۆچىنى ئېلىشقا بېلىمنى مەھكەم باغلىدىم ، جىگىرىمنى قان قىلىپ ، زالىم ئەفراسىياب بىلەن شۇنداق بىر جەڭ قىلايكى ، بۇ جاھاندا ھېچ كىشى بۇنداق جەڭنى قىلىپ باقمىغان بولسۇن .

بەھرام مۇنداق دېدى :

ــ ئەي ئەقىللىق شاھزادە ، پالۋانزادە ، مەن سېنىڭ سۆزۈڭنى تۇسقا ئېيتاي . جاۋا- بىنى ساڭا ئۆزۈم يەتكۈزەي . بىراق قوشۇنبېگى تۇس جەڭدە باتۇر ۋە ئالىي نەسەپلىك كىشى بولسىمۇ ، لېكىن ئەقىلسىز ، ھوش ـ كاللىسى يوقراق ئادەم . ئۇ ھەمىشە : «مەن پادىشاھ نەۋ- دەرنىڭ ئوغلىمەن ، جاھانىنىڭ پادىشاھلىقى ماڭا لايىق » دەپ يۈرىدۇ . ناھايىتى ئوسال ، كۆڭلى ئەگرى كىشى . ئۆز ۋاقتىدا ئۇ فەرپىزنىڭ پادىشاھ بولۇشىنى ياقتۇرمىغانىدى . بايا تىن ماڭا : «سەن تاغقا بېرىپ قاراپ باق . ئۇ ئىككىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىماستىن ، گۇرزا ۋە خەنجەر بىلەن سوراق قىلغىن ، ئۇلار نېمە ئۈچۈن تاغدا ئولتۇرۇپتۇ ؟ » دېگەنىدى . مەن بې- رىپ تۇسقا ئەھۋالنى ئېيتاي . ئەگەر ئۇ سۆزۈڭنى قوبۇل قىلسا ، ئالدىڭغا سۆيۈنچە ئالغىلى كېلىمەن . سېنى خۇشال ـ خۇرام ھالدا ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىمەن . ئەگەر سېنىڭ ئالدىڭغا مەندىن باشقا ئادەم كەلسە ، ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلغايسەن . سېنىڭ ئالدىڭغا بىر ئاتلىقتىن زې- يادە كىشى كەلمەيدۇ . چۈنكى تۇسنىڭ قائىدە ـ يوسۇنى ئاشۇنداق . ئەگەر ئەھۋال شۇنداق بولۇپ قالسا ، سەن سېپىل ئىچىگە كىرگەيسەن .

فۇرۇد يېنىدا ئېلىپ يۈرگەن بىر ئالتۇن دەستىلىك گۇرزىنى بەھرامغا بېرىپ :

ــ بۇ گۇرزا مەندىن ساڭا يادىكار بولۇپ قالسۇن . يېنىڭدا ساقلىغىن ، بىرەر ئىشقا يارىپ قالار . ئەگەر قوشۇنبېگى تۇس مېنىڭ سۆزۈمنى ماقۇل كۆرسە ، سەن دەرھال بۇ يا قتا كەلگىن ، بىز تەڭ شاد ـ خۇرام بولايلى . مەن ساڭا يەنە بۇندىن باشقا ھەدىيەلەرنى ، ئات ۋە تاجلارنى بېرىمەن ، ــ دېدى .

بەھرام قايتىپ ، تۇسنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى :

ـــ ئەي قوشۇن سەردارى ، ـــ دېدى ئۇ تۇسقا ، ـــ سېنىڭ جېنىڭغا ئەقىل ـ ئىدرەك يار بولغاي . بىلگىنكى ، ئۇ ئولتۇرغان يېگىت فۇرۇد ئىكەن . بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلگەن سىياۋۇشنىڭ ئوغلى ئىكەن . ئۇ ماڭا بىلىكىنى ئېچىپ ، كەيكاۋۇسنىڭ نەشـ ـانىسىنى كۆرسەتتى .

ـــ هاي ، مەن ساڭا ئېيتمىدىممۇ ؟ ! ـــ دېدى زالىم تۇس ، ـــ ئۇنى تۇتۇپ يېنىمغا ئېلىپ كەلگىن ، سۆزىنى ئاڭلىمىغىن ، دېمىدىممۇ ؟ ! ئۇ پادىشاھزادە بولغان بولسا ، مەن كىمكەنمەن ؟ ! مەن جاھاندا گۈدەرزنىڭ ئوغۇللىرىدەك ئۆز بېشىمچى كىشىلەرنى كۆرمىدىم . ھەمىشە لەشكەرگە زىيان سالىدۇ . بىر ئاتلىق كىشىدىن قورقۇپ ، قايتىپ كەلگىنىنى قارىمامـ دىغان . شۇنچىۋالا قورقىدىغانغا ئۇ شىر ياكى ئەجدىھا ئەمەسقۇ ؟ ! ـــ تۇس شۇندىن كېيىن زالىم پالۋانلار تەرەپكە قاراپ ، ـــ ئەي پالۋانلار ، ئاۋۇ تاغقا بېرىپ ، ئۇ تۇركنىڭ بېشىنى كېـ سىپ ئەكىلىدىغان يۈرەكلىك ئەر بارمۇ ؟! ـــ دېدى .

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، بىر پالۋان بۇ خىزمەتكە بەل باغلىدى .

بەھرام تۇسقا مۇنداق دېدى :

ـــ ئەي پالۋان ، بىھۇدە جېنىڭدىن كەچمىگىن ، قۇياش ۋە ئاينى ياراتقان خۇدايىتائالادىن قورقمىن ! كەيخۇسرەۋ پادىشاھدىن ئۇياتقىن . ئەقىلسىزلىق قىلما . ئەگەر بۇ لەشكەر ئىچىدىن بىر ئاتلىق ئۇنىڭ ئالدىغا بارىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ .

تۇس بەھرامنىڭ سۆزىگە چېچىلىپ ، كايىپ كەتتى . ئۇنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلـ مىدى . كۆپلىگەن داڭلىق پالۋانلار فۇرۇد بىلەن جەڭ قىلىشقا بەل باغلىدى .

ـــ ئەي پالۋانلار ، ـــ دېدى بەھرام ئۇلارغا ، ـــ بۇ ئىشنى ئادەتتىكى كىچىك ئىش دەپ قالماڭلار ! تاغدا ئولتۇرغان ئۇ يېگىت پادىشاھىمىز كەيخۇسرەۋنىڭ قېرىندىشىدۇر . شا ـ ھىمىز ئۇنىڭ دىدارىنى كۆرسە خۇشال بولىدۇ .

بەھرام ئۇ پالۋانلارغا فۇرۇدنىڭ نىشانىسىنى كۆرسەتتى . ھەممە پالۋانلار يولدىن يېنىپ كەلدى . پالۋان دېۋسەير تۇسنىڭ كۈيئوغلى ئىدى . ئۇ چەرمنىڭ يولى بىلەن تاغ تەرەپكە قاراپ ماڭدى .

فۇرۇد تاغ ئۈستىدە ئۇنى كۆرۈپ ، ئوقياسىنى قولىغا ئالدى . ئاندىن :

ـــ ئەي تۇخارە ، تۇس مېنىڭ سۆزلىرىمنى تۆۋەن كۆرۈپ ، كۆزگە ئىلمىغان ئوخـ شايدۇ . بەھرام كەلمەي ، باشقا بىر ئاتلىق كەلدى . قاراپ باققىن . ئۇ كىم ؟ نېمە ئۈچۈن ئۇ باشتىن ئاياغقىچە تۆمۈرگە چۈمكىنىپ كېلىدۇ ؟ ـــ دېدى .

ـــ ئەي شاھزادە ، ـــ دېدى تۇخارە ، ـــ ئۇنىڭ ئېتى پالۋان دېۋدۇر . ئۇ ناھايىتى باـ تۇر چەۋەنداز . ئۇنىڭ قىرىق ئاچسى بار . لېكىن ئۆزى يالغۇزلا بىر ئوغۇل . ئۇ ناھايىتى قاملاشقان يېگىت ، تۇسنىڭ كۈيئوغلى .

ـــ جەڭ ۋاقتىدا ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرمايلى ، شۇ تاپتا ئۇ بىز بىلەن جەڭ قىلغىلى كېلىپتۇ : ئۇنى ئاچلىرىنىڭ قۇچقىدا ئۇخلىتىپ قويايلى . ئېيتىپ باقە ، مۇشۇ ئوق

بىلەن ئۇنىڭ ئېتىنى ئۆلتۈرەيمۇ ، ئۆزىنىمۇ ؟ ــ دېدى فۇرۇد .

ــ ئۆزىنى ئاتىقىن ، ــ دېدى تۇخارە ، ــ تۇسىنىڭ ئىچ ـ باغرى قانغا تولسۇن . ئۇ بىلىپ قويسۇنكى ، سەن ئۇنىڭ بىلەن سۆلھى قىلىشنى تەلەپ قىلغانىدىڭ ، كۆڭلۈڭنى ئۇنىڭغا دوستانە تۇتقانىدىڭ ، لېكىن ئۇ سەن بىلەن بىھۇدە جەڭ قىلماقتا . قېرىنداشىڭنى پادىشاھ دېگەنلىكىگە نومۇس قىلمۇاتىدۇ . ئۇنىڭ بىلەن ئەمدى جەڭ قىلىش كېرەك .

دېمۇ فۇرۇدغا يېقىنلاپ كەلدى . فۇرۇد ئۇنىڭغا بىر ئوق ئاتقانىدى ، دېمۇنىڭ دۇبۇلغىسىنى تېشىپ ئۆتۈپ بېشىغا كىرىپ كەتتى . دېمۇ تۆۋەنگە يىقىلدى ، ئېتى قېچىپ كەتتى . دېمۇ شۇ ھامان جان تەسلىم قىلدى . تۇس يۇقىرىغا قاراپ بۇ ئەھۋالنى كۆردى . ئۇنىڭ كۆزىگە ئالەم قاراڭغۇ بولدى . ئاقىللار : « كىمكى بەدخۇي بولسا ، ئاخىر پۇشايمان قىلىدۇ » دەپ بىكار ئېيتمىغان . تۇس ئۆزىنىڭ ئوغلى زەراسبقا پەرمان قىلىپ :

ــ ئەي ئوغلۇم ، جەڭ كىيىملىرىڭنى كىيگىن ، جان ۋە تېنىڭ بىلەن جەڭ قىلىپ ، دېمۇنىڭ ئىنتىقامىنى ئالغىن ! ــ دېدى .

زەراسىب ئىبنى تۇس قوراللىنىپ تاغقا راۋان بولدى .

فۇرۇد :

ــ ئەي تۇخارە ، قارىغىن ، يەنە بىر ئاتلىق كېلىۋاتىدۇ . ئۇ كىم ؟ پادىشاھزادىمۇ ياكى پالۋانمۇ ؟ ــ دېدى .

تۇخارە جاۋاب بېرىپ :

ــ بۇ كەلگىنى تۇسنىڭ ئوغلى زەراسىب . جەڭ ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئالدىغا پىل كەلسىمۇ يانماي جەڭ قىلىدۇ . ئۇ دېمۇنىڭ ئاچسىنىڭ ئىرىدۇر ، قارىغاندا ئۇ دېمۇنىڭ ئىنتىقامىنى ئالغىلى كەلگەن ئوخشايدۇ . ئۇمۇ سېنىڭ قول ۋە بىلەكلىرىڭنىڭ كۈچىنى كۆرۈپ قويسۇن . ئۇنىڭغىمۇ بىر تال ئوق ئاتقىن ئۇ ئەقىلسىز ، كالۋا تۇس بىزنىڭ مەسخىرە قىلىدىغان ئادەملەر ئەمەسلىكىمىزنى بىلىپ قالسۇن . ــ دېدى .

فۇرۇد ئېتىنى دېمۇنتىپ ، بىر ئوقنى ئېلىپ زەراسىبنىڭ بېلىگە قارىتىپ شۇنداق ئاتقىكى ، ئوق ئۇنىڭ يۇپۇق ، ئولپاق ۋە قۇياقلىرىدىن ئۆتۈپ ، ئېگەرگە قادىلىپ قالدى . زەراسىب ئېتىدىن يىقىلىپ ، شۇ ھامانلا جان بەردى . ئۇنىڭ ئېتى قېچىپ يېنىپ كەتتى . ئىران لەشكەرلىرى ئىچىدىن قىقاس ـ چوقان چىقىپ كەتتى . ھەممىسى باشلىرىدىن دۇبۇلغىلىرىنى ئېلىشتى . تۇسنىڭ يۈرىكى قان بولۇپ ، كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا دەرھال جەڭگە ياساندى . ھەممە پالۋانلار يىغلاشتى . ئۇلار فۇرۇددىن قورقۇپ ، دەرەخ يوپۇرمىقىدەك تىترىدى .

تۇس تاغدەك ئېتىغا مىندى ـ دە ، فۇرۇد تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى . تۇخارە بۇ چاغدا فۇرۇدقا :

ــ ئەي شاھزادە ، بىر پارچە تاغ بۇ تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ . قوشۇنىچىگى تۇس دېگەن ئاشۇ . قوپقىن ، سېپىل ئىچىگە كىرىپ ، ئىشىك ـ قۇۋۇقلارنى تاقايلى . ئاندىن بۇ غايىبلىق پەردىسىدىن نېمىلەرنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى ، سەن ئۇنىڭ ئوغلىنى ۋە كۈيئوغلىنى ئۆلتۈردۈڭ . ئەمدى يەنە ئۇرۇشۇرمىگىن ، ــ دېدى .

فۇرۇدنىڭ تۇخارەگە ئاچچىقى كەلدى.

ـــ جەڭ ۋاقتى يېتىپ كەلدى. مەيلى تۇس بولسۇن ياكى شەر بولسۇل ۋە ياكى پىل، يولۋاس بولسۇن جەڭ دېگەندە ئەرنى يۇرەكلەندۇرىدىغان سۆزنى قىلىش كېرەك. سەن نېمىشقا ماڭا بۇنداق گەپلەرنى قىلىسەن؟!

ـــ ئەي شاھزادە، ـــ دېدى تۇخارە، ـــ ئەگەر سەن تۆمۇردىن قۇيغان قوقتا بولغان تەقدىرىڭدىمۇ، تاغلارنى كۆچ ـ قۇۋۋىتىڭ بىلەن يۇلۇپ تاشلايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە بولغان بىلەنمۇ يەنىلا بىر ئاتلىقسەن. شۇ تاپتا ئىرانلىقلاردىن ئوتتۇز مىڭ پالۋان سەن بىلەن جەڭ قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئۇلار نە سېنى نە سېپىلنى قويماستىن، ھەممىسىنى ئاياغ ئاستى قىلىۋېتىدۇ. ئۇ چاغدا ئاتاڭنىڭ ئىنتىقامىغا ئېغىر تەسىر يېتىدۇ. مەن ئۇ چاغدا قانداق قىلىمەن؟

فۇرۇدنىڭ سېپىلى ناھايىتى مۇستەھكەم ئىدى. سېپىل ئىچىدە يەتمىش كېنىزەكى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى سېپىلنىڭ قوقتىلىرىغا چىقىپ، فۇرۇدنىڭ جېڭىنى تاماشا قىلىۋاتاتتى. فۇرۇد ئۇ يەردىن يېنىپ كېلىشكە كېنىزەكلەردىن ئۇياتتى. ئېتىنىڭ چولۇرنى تەڭرىتىپ، ئوقياسىغا ئوق باستى. تۇخارە بۇنى كۆرۈپ:

ـــ ئەي شاھزادە. ئەگەر تۇس بىلەن جەڭ قىلماقچى بولساڭ، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ئېتىنى نىشانلاپ ئاتقىن. تۇسنى ئۆلتۈرمىگىنىڭ ياخشى. ئېتىنى ئۆلتۈرسەڭلا بولدى. چۈنكى پادىشاھلار پىيادە جەڭ قىلمايدۇ، ـــ دېدى.

فۇرۇد تۇخارەدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ياسىنى بەتلەپ، تازا چىڭ تارتىپ بىر ئوق ئاتتى. ئوق تۇسنىڭ ئېتىغا تەگدى. ئات تىك موللاق چۈشۈپ جان بەردى. تۇس چەكسىز قەھر ـ غەزەپ ۋە دەرد ـ ئەلەمگە تولغان ھالدا ئۆز لەشكەرلىرى تەرەپكە پىيادە يېنىپ كەتتى.

فۇرۇد ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تەنە قىلىپ:

ـــ ئەي داڭدار پالۋان، نېمە بولدۇڭ؟ بىر ئاتلىق كىشىگە تەڭ كېلەلمىدىڭغۇ. جەڭ ۋاقتىدا پالۋانلار سېپىدە نېمە ئىش قىلىسەن؟ ـــ دېدى.

سېپىل ئۈستىدىكى كېنىزەكلەر چوقۇرۇشۇپ:

ـــ بىر مويسېپىت پالۋان بىر كىچىك يىگىتنىڭ ئوقىدىن قورقۇپ، قېچىپ كېتىپ باردۇ! ـــ دېيىشتى.

تۇس تاغ ئۈستىدىن يېنىپ كەلدى. ھەممە پالۋانلار ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىشتى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساشتى:

ـــ تىرىك كەلگىنىڭنىڭ ئۆزى غەنىمەت، كۆپ پەرىشان بولما، ـــ دېيىشتى.

پالۋان گۆ تۇسنىڭ پىيادە يېنىپ كەلگەنلىكىدىن غەزەپلىنىپ، يىلاندەك تولغاندى.

ـــ ئەي پالۋانلار، ـــ دېدى ئۇ دەرغەزەپ بولغان ھالدا. ـــ ئەگەر ئۇ بىزنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ قېرىندىشى بولغان تەقدىردىمۇ، بىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ لەشكىرىمىزنى بۇنچۇالامۇ خارلامدۇ؟! قوشۇنبېگى تۇسنىڭ بەدخۇيلۇقى تۇپەيلىدىن ھەممىمىز مۇشۇنداق پەرىشان ۋە دەردلىك بولدۇق. ئەمدى بولغۇلۇق بولدى. بىز ھەممىمىز سىياۋۇش ئۈچۈن جان پىدا قىلغۇچىلارمىز. نەۋدەر پادىشاھنىڭ نەۋرىسى زەراسىب فۇرۇدنىڭ قولىدا ئۆلدى. پالۋان دېۋمۇ فۇرۇد قولىدا ھالاك بولدى. بىز بۇ خارلىقنى قانداقمۇ ئۇنۇتالايمىز. فۇرۇد ھەرقانچە جەمشىد

پادىشاھنىڭ ئوغلى ، كەيكاۋۇسنىڭ نەسلى بولغان تەقدىردىمۇ بەك نادانلىق قىلدى !

گۆ شۇنداق دېگەندىن كېيىن ، ئالدىراپ ـ تېنەپ دۇبۇلغا ، قۇياقلىرىنى كېيىپ ، ئەجدىھادەك ئېتىنغا مىنىپ ، تاغ تەرىپىگە راۋان بولدى . فۇرۇد ئىبنى سىياۋۇش بۇنى كۆردى . كۆڭلىدە دەردلىك ئاھ چەككەن ھالدا : «بۇ لەشكەرمۇ قائىدە بىلمەيدىكەن . ئۇلار بىر ـ بىرىدىن يۇرەكلىك ئىكەن . ئەمما تۇس دېگەن ئادەمدە ھېچبىر ئەقىل ـ ئىدرەك يوقكەن . بۇلار ئەفراسىيابقا ھەرگىزمۇ تەڭ كېلەلمەيدىكەن . ئەگەر تۇران زېمىنىغا ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن كەيخۇسرەۋ ئۆزى كەلگەن بولسا ئىدى ، ئاتامنىڭ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بارغان بولاتتىم . دۇشمەنلەرگە مۇشتۇمۇم بىلەن زەربە بېرىپ ، ئۆچ ئالغان بولاتتىم » دېگەنلەرنى ئويلىدى . ئاندىن :

ـــ ئەي تۇخارە ، ئېيتقىنا ، بۇ ئاتلىق كىملىۋاتقان كىم ؟ ـــ دېدى .

ـــ ئەي شاھزادە ، ـــ دېدى تۇخارە چۈشەندۈرۈپ ، ـــ بۇ پالۋان بىر ئەجدىھادۇر . ھاۋادىكى قۇشلارنى دەم تارتقۇدەك قۇدرەتكە ئىگىدۇر . سېنىڭ بوۋاڭ پىرانىنىڭ قولىنى مۇشۇ كىشى باغلىغان . تۇرانىنىڭ ئۆچ نۆۋەتلىك قوشۇنىنى مۇشۇ پالۋان يەڭگەن . ئۇ تولا بالىلارنى يېتىم قىلغان ، كۆپلىگەن تاغۇدەشتلەرنى كەزگەن . بۇرادىرىڭ كەيخۇسرەۋنى ئىرانغا مۇشۇ پالۋان ئېلىپ بارغان . ئۇ جەيھۇن دەرياسىدىن كېمىسىزلا ئۆتكەن . ئۇنىڭ ئىسمىنى گۆ دەپ ئاتايدۇ . جەڭ ۋاقتىدا ئۇ سىياۋۇش كىيگەن قۇياقنى ۋە دۇبۇلغىنى كىيىدۇ . شۇڭا ئوق ئاتساڭ ئۇنىڭ دۇبۇلغا ، قۇياقلىرىدىن ئۆتمەيدۇ . ئوق ئاتماقچى بولساڭ ئۇنىڭ ئېتىنغا ئاتقىن . ئات يالىدار بولسا ، ئۇ پالۋان پىيادە قېلىپ ، قايتىپ كېتىدۇ .

فۇرۇد يەينى قولىغا ئېلىپ ، گۆنىڭ ئېتىنىڭ كۆكسىگە قارىتىپ شۇنداق ئاتقاندى ، ئات شۇ ھامان جان بەردى . سېپىل ئۈستىدىكى كېنىزەكلەرنىڭ كۈلكىسى پەلەككە يەتتى . گۆ قايتىپ كەتتى . پالۋانلار گۆنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئۇلار گۆنىڭ كۆڭلىنى ياساپ :

ـــ ئەي پالۋان ، گەرچە ئېتىڭ ئۆلگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۆزۈڭ سالامەت قايتىپ كەلدىڭ ، ـــ دەپ تەسەللى بېرىشتى .

بىجەن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ، ئېتىنى شامالدەك چاپتۇرۇپ ، ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـــ دە ، بىرمۇنچە سوغۇق گەپلەرنى قىلدى :

ـــ ئەي شىرى غەررانىدەك پالۋان ئاتام ، ـــ دېدى ئۇ گۆگە ئاچچىقلاپ ، ـــ ساڭا جەڭدە پىلمۇ تەڭ كېلەلمەيتتى . نېمە ئۈچۈن بىر تۇركنىڭ ئالدىدىن قېچىپ كېلىسەن ؟ !

ـــ ئېتىم يارىلىنىپ ئۆلدى . مەنمۇ تۇرغان بولسام بېشىم كەتكەن بولاتتى ، ـــ دېدى گۆ .

بىجەن بۇنىڭغا قايىل بولماي ئاتىسىغا ئاچچىق ـ ئاچچىق سۆزلەرنى قىلدى . گۆنىڭ بەكمۇ ئاچچىقى كەلدى . بىجەن ئاتىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشىگە ، قەھرى ـ غەزەپكە تولغان گۆ بىجەننى قوغلاپ يۈرۈپ قامچا بىلەن نەچچىنى سىلىۋەتتى :

ـــ ھەي ، سەن «جەڭنى ئېھتىيات ۋە پەم ـ پاراسەت بىلەن قىلىش كېرەك » دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ! ـــ دېدى گۆ پىغانغا تولغان ھالدا ۋارقىراپ ، ـــ سېنىڭ ھېچبىر ئەقىل ـ ھوشۇڭ يوقمۇ ؟!

بىجەنمۇ قاتتىق ئاچچىقلاندى . ئۇنىڭ كۆڭلى دەرد ـ ئەلەمگە تولغان ھالدا تەڭرىنىڭ ئىسمىنى تۇتۇپ قەسەم ئىچتى :

ـــ مەن تاكى بۇ تۇركنى ئۆلتۈرمىگىچە ، ياكى ئۆزۈم ئۆلمىگۈچە ھەرگىز يانمايمەن !

بىجەن شۇ سۆزلەرنى قىلغاچ ، گۈستىھەمنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭغا :

ـــ ماڭا بىر ياخشى يۈرۈشلۈك ئات بەرگىن . مەن قوراللىنىپ ، تاغنىڭ ئۈستىدە تۇرغان ئۇ تۇرك بىلەن جەڭ قىلاي . چۈنكى ھەر ئىككى تەرەپتىكىلەر ئۇنىڭ جېڭىنى تاماشا قىلىشۋاتىدۇ . مېنىڭ ئىككى ئېتىم بار ، ئىككى يۈرۈش قورال ـ ياراقىم بار . ئۇ ئاتلار مېنىڭ قوراللىرىم بىلەن مېنى كۆتۈرىدۇ . ئەگەر ئۇ تۇرك ئاتلىرىمدىن بىرىنى ئۆلتۈرىۋەتسە ، ئۇنىڭ دەك ياخشى ئات تاپالماي قالىمەن .

ـــ ئەي پالۋانزادە ، ـــ دېدى گۈستىھەم ، ـــ بۇ ئىشىڭ ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس . سەن بىھۇدە بالا ـ قازانىڭ قوينىغا ئۆزۈڭنى ئۇرمىغىن . زەراسىب ، دىۋ قاتارلىق پالۋانلار ئۇنىڭ قولىدا ئۆلىدى . تۇسمۇ پالۋانلىقتا ھېچكىمنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايتتى ؛ ئاتاڭ گۈمۇ شىرى غەررانەڭ قەھرىمان ئىدى . ئۇ تۇرك ھەر ئىككىيلەننى پىيادە قىلىپ ياندۇردى . ئۇنىڭغا سەن قانداقمۇ تەڭ كېلەلەيسەن ؟

ـــ ھەي ، تولا كۆڭلۈمنى سۇندۇرمىغىن ، ـــ دېدى بىجەن ، ـــ ھېلى بىكار ئۆز قولۇمنى ئۆزۈم كېسىپ تاشلايمەن . خۇدايتائالانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ، تاكى زەراسىبنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمىغۇچە بۇ تاغدىن ھەرگىز چۈشمەيمەن !

ـــ بۇ قىلغىنىڭ ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس ، ـــ دېدى گۈستىھەم . بىجەن :

ـــ زەراسىبنىڭ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن پىيادە بولسىمۇ بارىمەن ! ـــ دېدى .

ـــ ئەي پالۋانزادە ، ـــ دېدى گۈستىھەم ، ـــ مەن سېنىڭ بىر تال مويۇڭنىڭ كەم بولۇشىنىمۇ خالىمايمەن . ئەگەر قۇيرۇقى ۋە يالىغا گۆھەر ـ ياقۇتلار ئېسىلغان يۈزمىڭ ئېتىم بولغان تەقدىردىمۇ ، سەن ئۈچۈن ئۇنى پىدا قىلىشقا تەييارمەن . بوپتۇ ، سېنىڭ كۆڭلۈڭ قايسى ئاتنى خالىسا ، تاللىغىن ، شۇ ئاتقا قۇياق ياپسۇن .

بىر ياخشى ئات بار ئىدى . شۇ ئاتقا قۇياق يېپىلدى . گۈ ئوغلىنى بۇ ھالەتتە كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلدى . ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ ، گۈستىھەمنى ئالدىغا چاقىردى :

ـــ ئۇ ياشلىق قىلىپ بىرمۇنچە گەپلەرنى قىلدى . لېكىن ئېھتىيات قىلسۇن ، بۇلارنى كىيىۋالسۇن ، ـــ دەپ ، سىياۋۇشنىڭ دۇبۇلغا ، ساۋۇتلىرىنى بەردى . گۈستىھەم ئۇ ساۋۇت ۋە دۇبۇلغىنى ئېلىپ كەلدى . بىجەن ئۇنى كىيدى . ئاندىن ئاتلىنىپ ، تاغ تەرەپكە راۋان بولدى .

فۇرۇد :

ـــ ئەي تۇخارە ، يەنە بىر پالۋان كېلىۋاتىدۇ . قاراپ باققىن . كىمكىن ؟ ـــ دېدى .

تۇخارە :

ـــ بۇ كەلگەن پالۋان گۈنىڭ ئوغلى بىجەن . ئۇ ناھايىتى باتۇر يىگىت ، ھەرقانداق جەڭدە غالىب كېلىدۇ . گۈنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا پەرزەنتى يوق . شۇڭا ئۇنى جېنىدىنمۇ ئەزىزراق كۆرىدۇ . ھازىرچە سەن ئۇنىڭ ئېتىنى ئاتقىن ، ئۆزىنى ئاتمىغىن . ئەگەر ئۆزىنى ئاتساڭ كەيخۇسرەۋ پادىشاھنىڭ كۆڭلى بۇزۇلىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ كىيىۋالغىنى ئا-

تىسى كىيگەن دۇبۇلغا ، ساۋۇتلار ئىكەن . ئۇنىڭغا ئوق ، نەيزە كار قىلمايدۇ ، ــ دېدى .

فۇرۇد بىجەنىڭ ئېتىغا بىر تال ئوق ئاتتى . ئات يىقىلىپ ، شۇ ھامان جان بەردى . بىجەنمۇ ئات بىلەن تەڭ يىقىلدى . لېكىن شۇ ھامان ئورنىدىن تۇرۇپ ، قولىغا تىغ ئالدى - دە ، ئېتىلىپ كەلدى . ئۇ نەرە تارتىپ :

ــ ئەي پالۋان ، بىردەم توختاپ مېنىڭ جېڭىمنى كۆرۈپ باققىن ! سەن بىلمەيدىكەنسەن ! پالۋانلار ئاتقا ئوق ئاتمايدۇ ! ــ دېدى .

بىجەن فۇرۇدنىڭ ئالدىدىن يانمىغاچقا ، فۇرۇدنىڭ ئاچچىقى كەلدى . ئۇ بىر تال ئوقنى بىجەنگە ئاتتى . بىجەن بېشىغا سۇپەر تۇتتى . ئوق سۇپەردىن تېشىپ ئۆتتى . لېكىن دۇبۇلغىنا كار قىلمىدى . بىجەن تاغ ئۇستىگە چىقتى . تىغ تارتىپ كېلىپ ، فۇرۇدنىڭ ئېتىغا ياپقان قۇيۇقنا ئۇردى . قۇيۇق كېسىلىپ ، ئات يىقىلدى . فۇرۇد دەرھال سېپىل ئىچىگە كىرىپ كەتتى . قۇۋۇقچىلار سېپىلنىڭ قۇۋۇقىنى تاقىدى . سېپىل ئۇستىدىكىلەر قار ، يامغۇردەك تاش ياغدۇردى . بىجەن نەرە تارتىپ :

ــ ئەي ئاتاقلىق پالۋان ، ئۆزۈڭ ئاتلىق تۇرۇپ ، بىر پىيادە كىشىدىن قورقۇپ ، شۇنداق قېچىپ كېتىدىغانغا ئۇياتمامسەن ؟ ! ــ دېدى . ئاندىن قايتىپ تۇسنىڭ ئالدىغا كەلدى .

تۇس خۇدابىتائالانىڭ ئېتىنى تۇتۇپ قەسەم قىلدى :

ــ مەن بۇ سېپىلنىڭ تۇغىنى ھاۋاغا ئۇچۇرماي قويمايمەن ! زەراسىبنىڭ ئىنتىقامى ئۇچۇن قاتتىق جەڭ قىلىمەن ! بۇ تۇركنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ جىگەر قانلىرى بىلەن تاغلارنى مارجاندەك قىزارتىۋېتىمەن !

كۈن كەچ بولدى . بۇ سېپىل ئىچىدە مىڭدىن ئارتۇقراق لەشكەر بار ئىدى . ئۇلار قۇۋۇقنى تاقاپ قەلئەنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئۆتتى . پىرانىڭ قىزى جەربىرە ئوغلى فۇرۇدنىڭ قېشىغا كېلىپ ، مېڭ بىر غەم - ئەندىشىلەر بىلەن ياتتى . جەربىرە شۇ كېچىسى بىر چۈش كۆردى ، چۈشىدە : قەلئەگە ئۇلۇغ ئوتلار تۇتاشقانمىش ، فۇرۇدنىڭ ئالدىدا ئوت كۆيۈۋاتقۇدەكمىش ، ئوت ھەممە تاغلارنى قاپلاپ كەتكەنمىش .

جەربىرە ناھايىتى قورقۇپ ئويغاندى . غېمى تېخىمۇ كۈچەيدى . ئۇ سېپىلنىڭ قوقتىسى ئارقىلىق تاغ ئۇستىگە چىقتى . پۈتكۈل يەر يۈزىگە قارىدى . تاغ ۋە جىلغىلارنىڭ ھەممىسى ساۋۇت ، دۇبۇلغا ، قۇيۇق ، نەيزە - گۈرزا دېگەنلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى . بۇنى كۆرۈپ جەربىرەنىڭ رەڭگىرويى سارغايدى . ئۇ يەردىن قايتىپ ، يۈگۈرگەن پېتى فۇرۇدنىڭ يېنىغا كەلدى :

ــ ئەي جېنىم ئوغلۇم ، ئورنۇڭدىن تۇرغىن ، بىزنىڭ بەختىمىز يېنىپتۇ . پۈتكۈل تاغنى دۈشمەن قاپلاپتۇ ، ــ دېدى .

ــ ئەي مېھرىبان ئانام ، ــ دېدى فۇرۇد ، ــ قاچانغىچە مېنىڭ غېمىمدە يىغلايدىغانسەن . ئەگەر مېنىڭ ئۆمرۈم ئاخىرلىشىپ قالغان بولسا ، بەربىر ئۇنىڭدىن زىيادە ئۆمۈر كۆرەلمەيمەن . مېڭ ئەپسۇس ، ئاتامۇ يىگىتلىك مەزگىلىدە ئۆلدى . مەنمۇ ئاتامغا ئوخشاش يىگىتلىك پەيتىمدە غېرىپ ، ئاجىز ، تەنھا ۋە بىچارە ھالەتتە ئۆلىدىغان ئوخشايمەن .

ئاتامنىڭ ئەجىلى گەرۋى فەررەنىڭ قولىدىن كەلگەنىدى . مېنىڭ جېنىمغا بىجەن زامىن بولىدىغان ئوخشايدۇ .

فۇرۇد ئۆز لەشكەرلىرىگە ساۋۇت ، دۇبۇلغا ، قۇياق ۋە جەڭ يارىقلىرىنى تارقاتتى . ئۆزىمۇ بېشىغا دۇبۇلغا ، بوينىغا رۇمچە ئولپاق كىيدى . يايىنى قولىغا ئالدى .

تاڭ ئاتتى . ھەر ئىككىلا تەرەپتىن كارناي ـ سۇنايلارنىڭ ئاۋازى كەلدى . فۇرۇد ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن قەلئەدىن چىقتى ـ دە ، ئۆزىنى ئىران لەشكەرلىرىگە ئۇردى . ئاتلىقلار ، گۇرزا ـ شەمشەرلەر ۋە نەيزە ـ ئوقيالارنىڭ تولىلىقىدىن پۇنكۇل تاغ ۋە ئېدىرلارنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى . تاكى چۈش ۋاقتىغىچە قاتتىق جەڭ بولدى . فۇرۇدنىڭ لەشكەرلىرىدىنمۇ ئۆلدى ، ئىرانلىقلاردىنمۇ ئۆلدى . ئىرانلىقلار فۇرۇدنىڭ جەڭدىكى شىددىتىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى . چۈنكى بۇنداق شىر سۈپەت پالۋاننى ھېچكىم كۆرۈپ باقمىغانىدى . ئاخىر فۇرۇدنىڭ ھەمراھلىرىدىن ھېچكىم تىرىك قالمىدى . فۇرۇد يالغۇز سېپىل تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى . رۇھام بىلەن بىجەن بىر چۆپلۈكتە تۇراتتى . فۇرۇد بىجەننى كۆرۈپلا گۇرزىنى قولىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلدى . ئىككى پالۋان ئېلىشۋاتقان پەيتتە رۇھام فۇرۇدنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ ، نەرە تارتقان پېتى فۇرۇدنىڭ بىلىكىگە تىغ ئۇردى . فۇرۇدنىڭ قولى كېسىلىپ ، يەرگە چۈشتى . زەخمىلەنگەن فۇرۇد نەرە تارتقان پېتى ئات چاپتۇرۇپ ، سېپىل قۇۋۇقىغا يېتىپ كەلدى . فۇرۇد سېپىل ئىچىگە كىرىش بىلەنلا سېپىلنىڭ قۇۋۇقى تاقالدى .

جەربىرە كېنىزەكلىرى بىلەن فۇرۇدنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى . ھەممەيلەن يىغلىشىپ ، فۇرۇدنى تەخت ئۈستىدە ياتقۇزدى . ئۇلار ئىپارەك چاچلىرىنى يۇلۇپ ، نالە ـ زار قىلىشتى . فۇرۇد ئالتۇن تەخت ئۈستىدە جان تالىشىپ ياتاتتى . بىچارە فۇرۇد بىر ھازادىن كېيىن كۆزىنى ئېچىپ ، جەربىرەگە :

ـــ ئەي مېھرىبان ئانام ، سىلەرنىڭ چاچلىرىڭلارنى يولۇشۇڭلار ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس . ئىرانلىقلار ئۇزۇن ئۆتمەيلا گۇرزىلىرىنى كۆتۈرۈپ يېتىپ كېلىدۇ . ئۇلار سېپىلنى ۋەيران قىلىپ ھەممە كېنىزەكلەرنى ئەسىر قىلىدۇ . ئەگەر قايسى كېنىزەكنىڭ كۆڭلىدە ماڭا مۇھەببىتى بولسا ، ئۇ ئۆزىنى سېپىل ئۈستىدىن پەسكە تاشلاپ ، جان بەرسۇن . چۈنكى مېنىڭ كېنىزەكلىرىم بىجەننىڭ ئولجىسىغا ئايلىنىپ قالمىسۇن . مېنىڭ ئۆمرۈمنى ياشلىق ۋاقتىمدا ئاخىرلاشتۇرۇپ ، جېنىمغا زامىن بولغا كىشى ئاشۇ بىجەندۇر . مېنىڭ كېنىزەكلىرىمدىن بىرەرسىمۇ ئۇنىڭ قولىغا نىسىپ بولۇپ قالمىسۇن ، ـــ دېدى ـ دە ، جان تەسلىم قىلدى .

ئىست ، بۇ پەلەك خۇددى بىر ئويۇنچىغا ئوخشايدۇ . بىر پەستىلا يەتمىش خىل ئويۇن كۆرسىتىدۇ . ئۇ بەزىدە شامال ئاستىدە ، بەزىدە تىغ ـ خەنجەر ئۈستىدە ۋە بەزىدە لەنەتگەردىنىڭ قولىدا ئولتۇرىدۇ . بەزىدە تەخت ۋە تاج بەرسە ، بەزىدە خارلىق زىندانىغا سالىدۇ .

فۇرۇد جان بەرگەندىن كېيىن ھەممە كېنىزەكلەر سېپىل ئۈستىگە چىقتى . ئۇلار تەڭلا ئۆزىنى سېپىلدىن تاشلىدى . ھەممىسى ئۆلدى . جەربىرە سېپىل ئىچىگە ئوت قويدى ، ھەممە مال ـ دۇنيانى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈۋەتتى . ئاندىن قولىغا بىر تىغنى ئېلىپ ئاختىخانىغا كەلدى ـ دە ، ھەممە ئاتلارنىڭ قورساقلىرىنى يېرىپ ، سىگىرلىرىنى كېسىۋەتتى . سېپىل ئىچىدە قان ئېرىق سۈيىدەك ئاقتى . جەربىرە شۇنىدىن كېيىن ئەزىز ئوغلىنىڭ يېنىغا قايتىپ

كىردى . ئوغلىغا قاراپ زار ـ زار يىغلىدى ، يۇزىنى ئوغلىنىڭ يۇزىگە ياقتى . ئاندىن كىيىمـ
نىڭ ئىچىدىن بىر خەنجەرنى چىقىرىپ ئۆزىنىڭ قورسىقىنى يارىدى . بىچارە جەربىرە ئوغلى
فۇرۇدنى قۇچاقلاپ يېتىپ جان بەردى .

ئىرانلىقلار سېپىلىنىڭ قۇۋۇقىنى ئاچتى . ئۇلار بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشماقچى بولدى .
ئاۋۋال سېپىل ئىچىگە كىرگەن كىشى بەھرام بولدى . ئۇنىڭ كۆڭلى فۇرۇد ئۇچۇن
بىئارام ئىدى . بەھرام سېپىلنىڭ قوقتىسىغا چىقىپ ، ھەممە ئەھۋالنى كۆردى . ئۇنىڭ يۇرىكى
يۇز پارە بولغاندەك بولدى . بەھرام ناھايىتى تېزلىكتە فۇرۇدنىڭ يېنىغا كەلدى . ئۇنىڭ يۇرەك
ـ باغرى كاۋاپ بولدى . كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش ئاقتى .

ـــ ۋاي ئېسىت ، ـــ دېدى ئۇ ئىرانلىقلارغا ، ـــ بۇ بىچارە شاھزادە ئاتىسىدىنمۇ بەكرەك
ئېچىنىشلىق ئۆلدى ! سىياۋۇش ئۆلگەندە قانداقلا بولمىسۇن ئانىسى يېنىدا ئەمەس ئىدى !

ئىرانلىقلار كۆردىكى ئوردا ـ خەزىنىلەر پۈتۈنلەي كۆيۈپ كۈل بولۇپتۇ . بەھرام زار ـ
زار يىغلىغان ھالدا ئىرانلىقلارغا خىتاب قىلدى :

ـــ ئەي دوستلار ، خۇدايىتائالادىن قورقۇڭلار ، بۇ پەلەكنىڭ يوسۇنى مانا مۇشۇنداق .
لېكىن بۇ پەلەك زالىملارغىمۇ ھېچقاچان مېھرىبانلىق قىلمايدۇ . كەيخۇسرەۋ تۇسقا بىر مۇنچە
سۆزلەرنى ئالاھىدە تاپىلىغاندى . سىلەرنىمۇ بۇنداق ئىشنى قىلىش ئۈچۈن ئەمەس ،
سىياۋۇشنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەندى . كەيخۇسرەۋ ھەممەيلەنگە بىرمۇنچە
پەند ـ نەسىھەتلەرنى قىلغانىدى . سىلەر بۇ قىلمىشىڭلار بىلەن كەيخۇسرەۋدىن تەپ
تارتمامسىلەر ؟ ! ئەمدى كەيخۇسرەۋ ئۆز ئاكىسىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى بىلسە ، ھەممىڭلار ئۇ-
ياتلىق بولسىلەر . رۇھاممۇ ، بىجەنمۇ ئاقىلانە ئىش قىلمىدى .

شۇ چاغدا گۇدەرز شەھەر ئىچىگە كىردى . بۇ يەردە ئېچىنىشلىق ئۆلگەنلەرنىڭ يېنىغا
كەلدى . ئۇ فۇرۇدنىڭ ئانىسى بىلەن بىر تەختە ئۇستىدە ياتقانلىقىنى كۆردى . ئۇلارنىڭ يە-
نىدا بەھرام ئىبنى گۇدەرز يىغلاپ ئولتۇراتتى ، زەڭگى شاۋەرانمۇ زار ـ زار يىغلاۋاتاتتى .
ھەممە پالۋانلار شۇ يەرگە يىغىلغانىدى . گۇدەرز فۇرۇدنىڭ چىرايىغا قارىدى . ئۇ سەرۋى نو-
تىسىدەك گۈزەل ۋە ياش يىگىت ئىدى . ئۇنىڭ يۈزى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك ئىدى .
قارىماققا خۇددى سىياۋۇش ئالتۇن تەختە ئۇستىدە ئۇخلاپ ياتقاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇستىبـ
شىغا زەرباپ تون كىيگەن ، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىغان ھالدا ئايدەك جۇلالىنىپ ياتاتتى .
گۇدەرز ، گىۋ ۋە باشقا پالۋانلارنىڭ ھەممىسى يىغلاشتى . قوشبېگى تۇسمۇ فۇرۇدنى كۆرگەنـ
دىن كېيىن ئۆز ئوغلىنى ئويلاپ ، ھەر ئىككىيلەننىڭ ھالىغا ئېچىنىپ زار ـ زار يىغلىدى .
ھەممە پالۋانلار كۆز يېشى قىلغان ھالدا تۇسقا قارىدى . ھەرقانداق كىشى ئاچچىقى يامان بول-
سا ، ھامان پۇشايمانغا قالىدۇ . پالۋانلار تۇسقا :

ـــ ئەي تۇس ، سەن تولا ئاچچىقى يامانلىق قىلمىغىن . ئاچچىقى يامانلىق قوشبېگىگە
لايىق خىسلەت ئەمەس . ئېسىت ، ئاچچىقىڭنىڭ يامانلىقى تۇپەيلىدىن بۇ قەدەر گۈزەل ۋە باتۇر
شاھزادىنى ھالاك قىلدىڭ . ئوغلۇڭ زەراسىبمۇ نەۋدەر پادىشاھنىڭ نەۋرىسى ئىدى . دېۋ
سېپىنىڭ كۈيئوغلۇڭ ئىدى . ھەممىسى سېپىنىڭ بەدخۇيلۇقۇڭنىڭ كاساپىتىدىن ھالاك بولدى .
قابىل ۋە ئاقىل كىشىلەر ئەگەر ئاچچىقى يامان بولسا ، ئۇ گويا كى دات باسقان تېغقا ئوخشاپ

قالىدۇ ، ـــ دېدى .

تـۇسنىڭ پەرمانىغا بىنائەن تاغنىڭ ئۈستىدە بىر شاھانە قەبرە ياساتتى . ئۇنىڭ ئىچىدە ئالتۇن تەختە قويدى . فۇرۇدنى قۇياق ، تىغ ۋە گۈرزلىرى بىلەن ئۇ تەختە ئۈستىدە ياتقۇزدى . ئۇنىڭ شاھانە جەسىتىنى يۇپ ـ تاراپ زىننەتلىدى . تېنىگە گۈل ، ئىپار ، كاـ پۇرلارنى سەپتى . كاپۇر بىلەن گۈل سۈيىنى ئارىلاشتۇرۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن فۇرۇدنىڭ تېنىنى خۇش بۇي قىلدى . ئاندىن كېيىن بۇ جەسەتنى ئالتۇن تەخت ئۈستىدە قويدى ـ دە ، ئۆزلىرى يېنىپ چۈشتى .

فۇرۇدتەك شىر يۈرەك شاھزادىمۇ بۇ ئالەمدە مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ھالدا ئۆلۈپ كەتتى . بۇ ئالەمنىڭ رەسىم ـ قائىدىسى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى ، بىز قانچە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسەكمۇ ، ھامان ئۆلۈپ كېتىمىز . خاھى شىر بولسۇن ياكى پىل بولسۇن بۇ ئالەمدە بەربىر تىرىك قالمايدۇ . تاشتەك قاتتىق كۆكۈلمۇ ئۆلۈمدىن قورقىدۇ . ئۆلۈمدىن ھېچكىم قۇتۇلالمايدۇ . پەلەكتىكى يۇلتۇزلارمۇ مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ ، ئۇلارمۇ ئاخىر يوقىلىدۇ . ئەي ئەزىزلەر ، ئۆلۈمدىن قورقۇڭلار ، كىشىگە يامانلىق قىلىشتىن يىراق بۇلۇڭلار . تەڭرى تائالاغا شەك كەلتۈرۈشتىن پەرھىز قىلىڭلار ، تەڭرىگە سېغىنىڭلار ، پەقەت تەڭرى تائالانىڭ ئۆزىلا سىلەرگە ياردەم بەرگۈچى ، پەريادىڭىزلارغا يەتكۈچىدۇر .

ئەلقىسسە ، ئىرانلىقلار چەرمۇن ۋىلايىتىدە ئۇچ كۈن تۇردى . تۆتىنچى كۈنى ناغرا ـ كارنايلارنى چېلىپ يولغا چىقتى . ئۇلار تۇرانلىقتىن ھەرقانداق كىشىنى كۆرسە ئۆلتۈرەتتى . پۈتكۈل يېزا ـ قىشلاقلارنى ۋە ئۇچرىغانلا يۇرتلارنى پۈتۈنلەي ۋەيران قىلدى . شۇ تەرىزدە يول يۈرۈپ ئاخىر كاسەرۇدقا باردى . شۇ يەردە دەم ئېلىش ئۈچۈن توختىدى . ئىران لەشكەرلىرى تىككەن چېدىر ـ بارگاھلارنىڭ تولىلىقىدىن يەر يۈزى كۆرۈنمەيتتى .

بۇ خەۋەر تۇرانغا يەتتى . تۇرانلىقلار ئىچىدە بالاشان ئاتلىق بىر پالۋان بار ئىدى . ئۇ ناھايىتى باتۇر ، قورقۇمسىز يىگىت ئىدى . ئۇ يىگىت ئىران لەشكەرلىرىنىڭ تۇغ ـ ئەلەمлىرىگە قاراپ ئۇلارنىڭ سانىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن كەلدى . ئىران قوشۇنلىرى چۈشكەن لەشكەرگاھىغا يېقىن جايدا بىر ئېگىز تاغ بار ئىدى . تاغ ئۈستىدە پالۋان گۇڭ بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى بىجەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى . توساتتىنلا بىر تەرەپتىن بالاشانىنىڭ تۇغى كۆرۈندى . ئۇ بىر بۆلۈك لەشكەر بىلەن چېقىپ كېلىۋاتاتتى . پالۋان گۇڭ ئۇنى يىراقتىن كۆرۈپ ، ئىغىنى قولىغا ئالدى :

ـــ ئەي ئوغلۇم ، ـــ دېدى ئۇ بىجەنگە ، ـــ پالۋان بالاشان كېلىۋاتىدۇ . ئۇ ئىنتايىن غەيۇر قەھرىماندۇر . مەن بېرىپ ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ كېلەي .

ـــ ئەي ئاتا ، كەيخۇسرەۋ مېنىڭ جەڭ قىلىپ خىزمەت كۆرسىتىشىم ئۈچۈن ، ماڭا كۆپ ئىنئاملارنى بەردى . ئۇنىڭ پەرمانىغا بىنائەن بالاشان بىلەن جەڭ قىلىشقا بەل باغلىدىم ، ـــ دېدى بىجەن .

گۇڭ ئۇنىڭغا :

ـــ ئوغلۇم ، جەڭ قىلىشقا تولا قىزىقىپ كەتمىگىن ، مۇبادا ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەي قالساڭ ، بۇ يورۇق كۈن ماڭا قاراڭغۇ بولىدۇ . چۈنكى بالاشان شىرلار بىلەنمۇ جەڭ

قىلالايدۇ ، ـــ دېدى .

بىجەن بۇنىڭغا كۆنمەي :

ـــ ئەي ئاتا ، سەن مۇنداق گەپنى قىلمىغىن ، سىياۋۇشنىڭ جەڭ ياراقلىرىنى ماڭا بەرگىن . ئاندىن مېنىڭ جەڭ قىلغىنىمنى كۆرۈپ باققىن ، ـــ دېدى .

پالۋان گۆ سىياۋۇشنىڭ دۇبۇلغا ، ساۋۇتلىرىنى بىجەنگە بەردى . بىجەن ئۇنى كىيىپ ، چاپسانلىق بىلەن ئېتىغا مىنىپ ، قولىغا نەيزە ئېلىپ ، ئۇ باياۋان تەرەپكە راۋان بولدى . بۇ چاغدا بالاشان بىر كىيىكنى ئوۋلاپ ، كاۋاپ قىلىپ ئولتۇرغانىدى . بالاشانىڭ ئېتىنى بىجەنىڭ ئېتىنى كۆرۈپ ، قاتتىق بىر كىشىنىدى . بالاشان شۇندىن كېيىن بىر ئاتلىقنىڭ ئۆزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلدى . ئۇ دەرھال ئېتىغا مىنىپ ، بىجەنگە قاراپ نەرە تارتتى . ئۇ ۋارقىراپ :

ـــ ھەي سەن كىمسەن ؟ بۇ جاڭگالدا نېمە قىلىپ يۈرىسەن ؟ ئىسمىڭنى ئېيت . نام ـ نىشانسىز ئۆلۈپ كەتمە يەنە ، ـــ دېدى .

ـــ ئەي بەدبەخت ، ـــ دېدى بىجەن ، ـــ مېنى سورىساڭ ، قەھرىمانىي ئىران ۋە تۇران بىجەن نەۋجۇۋان دېگەن مەن بولىمەن . بوۋامنىڭ ئىسمى شىر جەڭگى گۇدەرز ئىبنى گەشۋادتۇر . مېنىڭ پالۋانلىقىمنى ھازىرلا بىلىپ قالسەن . مېنىڭ ھۈنىرىم جەڭ قىلىش . سېنىڭ ھۈنىرىڭ بۇلاڭچىلىق ، ھارامخورلۇق قىلىش . سەن خۇددى تاغدىكى تاپ يەيدىغان بۆرىگە ئوخشايسەن .

بالاشان جاۋاب بەرمەستىن ، ئېتىنى دېۋىتىپ ، بىجەنگە قاراپ ئېتىلدى . بۇ ئىككىيلەنىڭ ئارىسىدىن توپا ـ تومانلار كۆتۈرۈلدى . بالاشان بىلەن بىجەن بىر ـ بىرىگە نەيزە سانجىشتى . ئۇلارنىڭ نەيزىلىرى پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى . ئۇ بۇنى يېڭەلمىدى ، ياكى بۇ ئۇنىڭغا خەتەر يەتكۈزەلمىدى . ئۇلار تىغ ۋە تەبەرلىرىنى قولىغا ئېلىپ ، چاقپەلەكتەك پىرقىراپ ئالىتە يۈز رەددى بەدەل ئېلىشتى . ئاخىر ئۇلار بىر ـ بىرىدىن قورقۇشتى ، ھەر ئىككىلىسى دەرەخ ياپىرىقىدەك تىترەشتى . ئاتلار ھېرىپ بەدەنلىرىدىن چىلىق ـ چىلىق تەرلەر ئاقتى . ئۇلار يەنە ئېغىر گۈرزىلارنى قوللىرىغا ئېلىشتى ، ھەر ئىككىلىسى بىر ـ بىرىگە ئېتىلدى . بىجەن ھاۋ گۈلدۈرلىگەندەك نەرە تارتىپ : «ئەللاھۇ ئەكبەر ! » دەپ بالاشانىڭ ئۈستىگە بىر گۈرزا ئۇرغانىدى ، ئۇنىڭ ھەيۋىسىدىن دەريالار دولقۇنلاپ ، بۇلاقلار چايقىلىپ كەتتى . گۈرزىنىڭ زەربىسىدىن بالاشانىڭ دۇبۇلغا ، ساۋۇتلىرى پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى . بىجەن دەرھال ئېتىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، بالاشانىڭ بېشىنى كېسىۋالدى . ئۇنىڭ بېشىنى ، قورال ـ ياراقلىرىنى ۋە ئېتىنى ئولجا ئېلىپ ، ئاتسى تەرەپكە ماڭدى .

گۆ تاغ ئۈستىدە تەقەززا بولۇپ ئولتۇراتتى . بىجەنىڭ ئەھۋالىدىن ئەنسىرەپ كۆز يېشى قىلىۋاتاتتى . تاغ ئۈستىدىن ئىنتىزارلىق بىلەن تۇمەنگە قاراۋاتاتتى . پالۋان بىجەن چىقىپ كەلدى . بالاشانىڭ بېشىنى ، قورال ـ ياراق ۋە ئېتىنى ئاتىسىنىڭ ئالدىدا قويدى . بۇنى كۆرۈپ گۆ ئىنتايىن خۇشال بولدى . ئىككىسى خۇشال ـ خۇرام ھالدا بارگاھ تەرەپكە ماڭدى . ئۇلار تۇس ئىبنى نەۋدەرنىڭ ئالدىغا كىرىپ ، باش ، قورال ـ ياراق ۋە ئاتنى تەقدىم قىلدى . تۇس ئىنتايىن خۇشال بولدى :

ــ بۇ پالۋان تۇران لەشكەرلىرىنىڭ ھىماتچىسى ئىدى. ھەممە پالۋانلارنىڭ ئالدى مۇشۇ ئىدى، ــ دېدى تۇس شادلىنىپ.

بۇ چاغدا ئەفراسىيابقا: «پۇتكۈل تۇران ئۆلكىسى سۇدەك چايقالدى. كاسەرۇد تەرەپكە ئىران لەشكەرلىرى كەلدى. يەر يۈزى سىياۋۇشنىڭ قېنىدىن قىزاردى» دېگەن خەۋەر يەتكۈزۈلدى. ئەفراسىياب پىرانغا:

ــ كەيخۇسرەۋ ئەمدى مېنىڭ ھەممە يوشۇرۇن ئىشلىرىمنى ئاشكارىلاشقا باشلىدى. بىز دەرھال ناغرا كارنايلارنى چېلىپ، تۇغ ــ ئەلەملەرنى تارتىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىشىمىز كېرەك. بولمىسا، ئىرانلىقلار بۇ يەرگە يېتىپ كېلىدۇ. ئۇ ھالدا بىزگە كۈن تەسلىشىدۇ. ئەي پىران، سەن تەرەپ ــ تەرەپتىن لەشكەر يىغقىن، ــ دېدى.

بۇ تەرەپتىن ئىران لەشكەرلىرىنىڭ چۈشكەن يېرىدە ناھايىتى قاتتىق بوران چىقتى. ھاۋانى قارا بۇلۇتلار قاپلىدى. سوغۇق دەستىدىن لەۋلەرنىمۇ مىدىرلاتقىلى بولمىدى. چېدىر ــ بارگاھلارنى مۇز قاپلاپ كەتتى. پۇتكۈل يەم ــ خەشەك، ئوت ــ بوغۇزلار ۋە جەڭ ئەسلىھە-لىرى قار ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالدى. قاردىن باشقا ھېچنەرسىنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىر ھەپتىگىچە سەھرا يۈزىنى كۆرگىلى بولمىدى. ئىران لەشكەرلىرىنىڭ يېمەك ــ ئىچمىكى ۋە ئوخلىشى ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالدى. بۇنداق ئەھۋالدا ھېچقايسى پالۋاننىڭ جەڭ قىلىش خىيالىغا كېلىپ باقمىدى. ھەممەيلەن جەڭ ئاتلىرىنى ئۆلتۈرۈپ يېدى. نۇرغۇن لەشكەر ئادەم ۋە ئۇلاغلار ئۆلۈپ كەتتى. سەككىزىنچى كۈنى ئاپتاپ چىقتى. قار ــ مۇزلار ئېرىپ، يەر يۈزى دەريادەك سۇغا غەرق بولدى. تۇس ھەممە لەشكەرلەرنى يىغدى. ئۇلارغا:

ــ بۇ قېينىچىلىقتىن نۇرغۇن ئاتلىقلىرىمىز ھالاك بولدى. ئەمدى بۇ تەڭلىكمۇ ئۆتۈپ كەتتى. شۇڭا دەرھال بولغا چىقايلى، ــ دېدى.

پالۋان بەھرام ئىبنى گۇدەرز ھەممە گەپ ــ سۆزنىڭ قوشبېگى تۇستىن يوشۇرماستىن ئېيتىۋەتتى:

ــ ئەي قوشبېگى، ــ دېدى ئۇ تۇسقا، ــ سەن بىزنى ھەمىشە بىھۇدە سۆزلەپ ئاۋارە قىلىسەن. بىكاردىن بىكار سىياۋۇشنىڭ ئوغلىنى ئۆلتۈرۈۋەتتىڭ. ئەي تۇس، بۇندىن كېيىن مۇنداق پەلىپەتىش ئىشنى تولا قىلما. قاراپ باقە، بىز سېنىڭ بۇ ئىشىڭ تۈپەيلىدىن نېمە بالا ــ قازالارغا قالدۇق! يەنە ئالدىڭغا كەلمىگەن قانداق يامان ئىشلار باركىن، تېخى!

ــ ھاي، سەن بىلىمەمسەن، ــ دېدى تۇس، ــ زەراسىبتەك داڭلىق پالۋان بوق ئىدى؛ ئاشۇ فۇرۇدنىڭ قولىدا بىگۇناھ ئۆلدى. دېۋەدەك قەھرىمانىنمۇ ئالەمدىن تاپالمايسەن، ئۇمۇ فۇرۇدنىڭ قولىدا ھالاك بولدىغۇ؟! ئەمدى ئۆتكەن ئىشلارنى تەگەشمەيلى. خاھى بىگۇناھ ئۆلسۇن ياكى گۇناھلىق ئۆلسۇن، بۇلارنى سۆزلەشمەيلى. پالۋان گىۋ بىلەن پالۋان بىجەن كەيخۇسرەۋنىڭ ئىنئامىغا ئېرىشكەنىدى. ئەمدى ئۇلار تاغدىكى ئوتۇنلارنى كۆيدۈرۈپ ماڭسۇن. شۇنىڭ بىلەن لەشكەرلەرنىڭ مېڭىشىغا كەڭرى يول ئېچىلدۇ.

پالۋان گىۋ:

ــ بۇ ئىش ئانچە مۇشەققەتلىك ئەمەس. مۇشەققەتلىك بولغان تەقدىردىمۇ مەن قىلاي، ــ دېدى.

بىجەن ئاتىسىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ چېچىلدى:

ـــ ماۋۇ گەپنى ئاڭلىمامدىغان، مەن ياش تۇرۇپ بىكار ئولتۇرغۇدەكمەن، ئاتام بۇ ئىشنى قىلىشقا بەل باغلىغۇدەك. بۇ قانداق گەپ؟ بۇ ئىشنى مەن قىلىمەن. سېنىك جاپا چېكىپ، مېنىك تىنچ ئولتۇرۇشۇم راۋا ئەمەس.

ـــ ئەي ئوغلۇم، ـــ دېدى گىۋ، ـــ بۇ ئىشنى قىلىشنى مەن پەيدا قىلغان. مەنمۇ قېرىپ قالغىنىم يوق. سەن مەندىن غەم يېمىگىن، هېلىغۇ ئورمانىكەن، تاغ بولغان تەقدىردىمۇ بىرەمدە كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىمەن.

ئىران لەشكەرلىرى كاسەرۇددىن ناھايىتى تەستە ئۆتتى. چۈنكى ھەممە يەرنى قار ـ مۇز قاپلاپ كەلگەنىدى. ئۇلار مىلك بىر مۇشەققەتتە ئوتۇنلۇق تاغقا يېتىپ كەلدى. ئوتۇنىنىك تولىلىقىدىن بېسىپ ئۆتۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. پالۋان گىۋ ئوقىدا ئوت ياندۇرۇپ تاغقا تاشلىدى. ئوتۇنلارغا ئوت تۇتاشتى. لەشكەرلەر ئۇچ ھەپتىگىچە بۇ ئوتتىن ئۆتەلمىدى. ئوت ئەلەڭگە ئۇرۇپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى. ئۇنىك ئىس ـ تۈتەكلىرى پەلەكنى قاپلىدى. تۆتىنچى ھەپتىسى لەشكەرلەر ئوتنى ئۆچۈرۈشتى. تۇس لەشكەرلىرىنى ئۇ يەردىن ئۆتكۈزدى. بىر باياۋانغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن توختىدى. بۇ يەردە ھەممە لەشكەرلەر چېدىر ـ بارگاھلارنى تىكتى. ھەممە يەرنى چېدىر قاپلىدى.

ئۇ كېچىسى تۇران تەرەپنىك جىسەكچىلىرى چىقتى. تۇران قەھرىمانى نىزادنىك ئولتۇرۇشلۇق جايى شۇ يەردە ئىدى. نىزاد غايەت ھەيۋەتلىك پالۋان ئىدى. نىزادنىك يىلقىلىرى شۇ يەردە تاغدىن تاغقا ئېشىپ يايلايتتى. نىزادقا: «ئىران لەشكەرلىرى يېتىپ كەلدى. يىلقىلارنى بىر تەرەپكە ئېلىپ كېتەيلى.» دېگەن خەۋەر كەلدى. نىزاد دەرھال بىر پالۋاننى ئەفراسىيابنىك يىلقىچىسى كۈرەنىك قېشىغا ئەۋەتتى. كۈرە ناھايىتى چېچەن، قابىلىيەتلىك كىشى ئىدى. نىزاد ئۇنى چاقىرتىپ:

ـــ ئەي كۈرە، سەن بۈگۈن كېچە ئىران لەشكەرلىرى تەرەپكە بارغىن. ئۆزۈڭنى ئۇلارغا كۆرسەتمەي، ئۇلارنىك قانچىلىك لەشكىرى بارلىقى، قوشۇنىنىك كىم ئىكەنلىكىنى بىلىپ كەلگىن، ئاندىن بىز ئۇلارغا شەبىخۇن (كېچىلىك ھۇجۇم) ئۇرنىمىز، ـــ دېدى.

كۈرە قارا دېۋەدەك ياسىنىپ، كېچىدە ئىران لەشكەرلىرىنىك قارارگاھىغا يېقىنلاپ كەلدى. ئىران لەشكەرلىرىنىك جىسەكچىسى پالۋان بەھرام ئىدى. كۈرە ئىران لەشكەرلىرىگە يېقىن كەلگەندى، توساتتىن كۈرەنىك ئېتى كىشنىدى. بۇنى بەھرام ئاڭلاپ قالدى. ئوقيا سىنى كىرىچلاپ، ئېتىنى دېۋىتتى ۋە ھېچبىر گەپ قىلماستىن ئوقنى كۈرەنىك بېلىگە بېتىتتى. كۈرە ئېتىدىن يىقىلدى. ئۇ بەھرامدىن ئامانلىق تىلىدى.

ـــ راست گەپ قىل، سېنى بۇ قاراڭغۇدا كىم ئەۋەتتى؟ نېمىگە كەلدىك؟! ـــ دېدى بەھرام.

كۈرە يېلىنىپ:

ـــ ئەي پالۋان، مېنىك جېنىمنى ئامان قويساڭ، نېمە سورىساڭ راستى بىلەن جاۋاب بېرەي. مەن نىزادنىك خىزمەتكارىمەن. مېنى ئۆلتۈرمىگىن. ساڭا يول باشلاپ، نىزادنىك تۇرۇشلۇق ئورنىنى كۆرسىتىپ قوياي، ـــ دېدى.

ـــ نىزاد شىرى غەررانىدەك بولغان تەقدىردىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىش ماڭا شىرنىڭ ئۇيۇ بىلەن جەڭ قىلغىنىچىلىك ئاددى ئىش ، ـــ دېدى بەھرام ، ئاندىن يېنىدىن خەنجىرىنى چىقىرىپ ، كۆرەنىڭ بېشىنى كېسىپ ، غانجۇغىسىغا ئېسىۋالدى . ئاندىن ئۇنى لەشكەرگاھقا ئېلىپ كېلىپ تاشلىدى .

خوراز چىللىدى . كۆرە نىزادنىڭ ئالدىغا يېنىپ كەلمىدى . نىزاد غەمگە چۆككەن ھالدا : «ئۇنىڭغا چوقۇم بىر ئىش بولدى » دەپ ئويلىدى . ئاندىن ئەتراپىدا بار لەشكەرلەرنى يىغدى . ئۇ لەشكەرلىرىنى توپلاپ يولغا چىقتى . تاڭ ئېتىپ قۇياش كۆتۈرۈلگەندە ئىران لەشكەرلىرى بىلەن ئۇچراشتى . ئىران قوشۇنىنىڭ قاراۋۇللىرى : «تۇران لەشكەرلىرى كەلدى !» دەپ ۋارقىراشتى . پالۋان گىۋ ئىران قوشۇنىدىن بىرمۇنچە باتۇرلار بىلەن بىللە نىزادنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئۇ نىزادتىن :

ـــ ھەي ، بۇنچىلىك لەشكىرىڭ بىلەنلا بىزنىڭ ئالدىمىزغا جەڭ قىلغىلى كەلگۈدەك بولدۇڭمۇ ؟ سەن كىمسەن ؟ ! ـــ دەپ سورىدى .

نىزاد جاۋاب بېرىپ :

ـــ مەن بىر شىرى غەررانمەن ، ئېتىم نىزاد ، ئەفراسىيابنىڭ كۈيئوغلى ، بۇ ئۆلكىلەر-نىڭ ھۆكۈمرانىمەن ، ـــ دېدى .

ـــ سەن بۇنداق گەپنى قىلما ، ئابرويۇڭنى تۆكۈۋالسەن ، ـــ دېدى گىۋ ئۇنىڭغا ، ـــ ئەگەر ھاكىم بولساڭ ، ئەفراسىيابنىڭ كۈيئوغلى بولساڭ ، نېمىشقا كۆپرەك لەشكىرىڭ يوق ؟ سەن بۇنچىلىكلا قوشۇنۇڭ بىلەن بىزنىڭ پالۋانلىرىمىزنىڭ ئالدىغا ئالدىراپ ـ تېنەپ بېرىپ قالما . چۈنكى قوشبېگى تۇس ئىبنى نەۋدەر ئىنتايىن غەيۇر پالۋاندۇر . سەن ھەقمەتەن ھاكىم بولغان تەقدىرىڭدىمۇ سېنى باش ئەگدۈرىدۇ . لېكىن سەن لەشكەرلىرىڭگە پەرمان قىلىپ ، قوشبېگى تۇسنىڭ ئالدىغا بارساڭ ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ ، سۆزىنى ئاڭلىساڭ ، مەن ئۇنىڭدىن ساڭا ئادەم كۆرۈپ باقمىغان مال ـ دۇنيا ، قىممەت باھالىق لىباس ، قۇل ـ كېنىزەك ۋە ئېسىل ئاتلارنى ئىنئام ئېلىپ بېرىمەن .

نىزاد جاۋاب بېرىپ :

ـــ مېنىڭ تۇغ ـ ئەلىمىنى ھېچكىم ئاستىغا باسالمايدۇ . مېنىڭمۇ تاجۇ تەختىم ، ئۇ-زۇك ، ئات ـ قويىلىرىم بار . لەشكەرلىرىم بار . يەنە كېلىپ ئەفراسىيابتەك ئۇلۇغ پادىشاھ ئىران زېمىنىدە يوق . بايلىق ـ خەزىنە ، قۇل ـ كېنىزەك ۋە ئات ـ يىلقا جەھەتتە ئەفراسىيابنىڭ تەڭدىشى يوق . ئەي پالۋان ، سەن مېنىڭ لەشكەرلىرىمنىڭ ئازلىقىغا قارىما ، بەلكى گۇرزا ـ شەمشىرىم ۋە ئېتىمغا قارا . مەن بۇ لەشكەرلىرىمنى ئىشقا سېلىپ شۇنداق جەڭ قىلايكى ، سە-لەرنى كەلگىنىڭلارغا پۇشايمان قىلدۇرۇۋېتەي ، ـــ دېدى .

ـــ ئەي ئاتا ، ـــ دېدى بىجەن گىۋگە ، ـــ سەن نىزادقا نېمە ئۈچۈن بۇنچىۋالا كۆپ نەسىھەت قىلىسەن ؟ ئۇنىڭغا نېمانچە مېھىر ـ شەپقەت كۆرسىتىسەن ؟ دەرھال گۇرزا شەم-شەرنى ئىشقا سېلىپ ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرىنى يېرىش كېرەك .

بىجەن شۇ سۆزلەرنى دېدى ـ دە ، ئېتىنىنى دىۋىتىپ ، نىزادقا قاراپ تىغ تارتتى . ئىككى ئوتتۇرىدىن شۇنداق چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدىكى ، قۇياش يۈزى كۆرۈنمىدى ، ئالەم قاراڭغۇ

بولدى . لەشكەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا پالۋان گۈ تۇغ چىقاردى . پالۋان بىجەن ئىلگىرىلەپ كەلدى . ئۇ تەرەپتىن پالۋان نىزاد بېشىغا تاج كىيىپ ، بىجەنگە روبىرۇ بولدى . ھەممە پالۋانلار بىر ـ بىرىگە يۈزلەندى . ئۇلار جەڭ قىلىشتىن زادىلا يانمىدى . تۇران لەشكەرلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ھالاك بولدى. نىزادنىڭ بەختى ياندى . ئۇ قاچتى . بىجەن قوغلىدى . ئۇ پات ـ پات شىرى غەررانەك نەرە تارتاتتى . بىجەن نەيزىنى نىزادنىڭ بېلىگە ئۇردى . نىزادنىڭ ماجالى قالمىغانىدى . بىجەن يەنە نەيزىنى نىزادنىڭ تاجىغا ئۇردى . ئۇ قىممەت باھالىق تاجنى خۇددى تورغىلىنىڭ بېشىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈۋالدى . ئۇ تاجنى نىزادقا ئەفراسىياب بەرگەندى . نىزاد سېپىلغا قىچىپ باردى . بىجەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خۇددى چاقماقتەك تېز قوغلىشىپ كەلدى . نىزاد سېپىلغا يېقىن كەلدى . ئۇ يەرگە نىزادنىڭ كېنىزىكى ئاسنوي يېتىپ كەلدى . ئاسنوي نىزادقا :

ـــ ئەي پالۋان ، مېنى بۇ سېپىل ئىچىدە شۇنداق خارلىق بىلەن تاشلاپ قويۇپ يۈز ئۆرۈدىگىز . مېنى ئېتىگىزنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتۈرۈۋېلىڭ . مېنى دۈشمەن قولىغا تاشلاپ قويماڭ ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى . ئاسنويغا نىزادنىڭ ئىچى كۆيدى . دەرھال ئۇ كېنىزەكنى ئېتىنىڭ ئارقىسىغا مىندۈردى ـ دە ، تۇران تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى . بىرمۇنچە يۈرگەندىن كېيىن ، نىزادنىڭ ئېتى ھېرىپ قالدى . بىر يەردە دەم ئېلىپ ئولتۇرسا ، ئەفراسىياب ئەۋەتكەن قوشۇن يېتىپ كەلدى . بۇ لەشكەرلەرنى پىران ۋىسە باشلاپ كەلگەنىدى . نىزاد بىلەن ئاسنوي ئۇلارنى كۆرۈپ ، شاد ـ خۇرام بولدى . نىزاد پىران ۋىسە بىلەن مەسلىھەت قىلىشىپ ، ئىران قوشۇنىغا كېچىدە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلماقچى بولدى . بۇ ئاخشىمى ئىرانلىقلا مەي ئىچىشىپ ئۇيقۇغا كەتتى . تۇران قوشۇنى كېچە بولغاندا چىدىر بارگاھلىرىدىن چىقىپ ، جەڭگاھقا راۋان بولدى . ئۇلار ئىران قوشۇنى ئۇستىگە باستۇرۇپ كېلىپ شەبخۇن ئۇردى . ئىران لەشكەرلىرى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى . گۇ ئۆزىنىڭ بىپەرۋا ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن قاتتىق نومۇس قىلدى . ئۇ دەرھال ئېتىغا مىندى ـ دە ، تۇسنىڭ بارگاھىغا كەلدى . ئۇ چىدىرنىڭ يېنىغا يېقىن كەلدى . ئاتنىڭ چاڭ ـ توزانلىرى تۇپەيلىدىن كېچىنىڭ بىر قارا ئۆلۈقى ئىككى بولغانىدى . گۇ تۇسنىڭ چىدىرى سىرتىدا تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

ـــ ئەي تۇس ، ئۇيقۇڭنى ئاچقىن ، لەشكەر كەلدى !

گۇ قولىغا گۈرزىنى ئېلىپ ئاتىسى گۈدەرزنىڭ بارگاھىغا كەلدى . ئۇ ھەر تەرەپكە ئات يۈگۈرتۇپ يۈرۈپ ، پالۋانلارنى ئويغاتتى . بىجەننىڭ چىدىرىغا كېلىپ :

ـــ ئەي ئوغلۇم ، بۇ مەي ئىچىپ ئۇخلايدىغان چاغ ئەمەس ، جەڭ ۋاقتى ! ـــ دەپ ۋارقىراپ ، ئۇنى ئويغاتتى .

بۇ چاغدا تۇران لەشكەرلىرى ئىرانلىقلارغا ئۆزىنى ئۇردى . ئىران قوشۇنى ھەم مەست ھەم ئۇيقۇلۇق بولغاچقا ساراسىمىگە چۈشۈپ ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى . پالۋانلارنىڭ ھەممىسى يۇمشاق تۆشەكلىرىدە يېتىۋاتاتتى . بۇ چاغدا گۈرزا شەمشەرلەر ئۇلارنىڭ ئۇستىگە قار ـ يامغۇردەك يېغىپ كەتتى . غەلۋە ـ غۇۋغا ، قىقاس ـ چوقان ، ناله ـ پەريات ئاۋازلىرى جاھاننى بىر ئالدى .

تاڭ يورىدى ، پالۋان گۇ ئەتراپقا قارىدى . پۈتكۈل بايقۇان ئىرانلىقلارنىڭ ئۆلۈكى

بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. گۈدەرزمۇ ھەر تەرەپكە نەزەر تاشلىدى. دۇشمەنلەر ھەددى ھېسابسىز كۆپ كەلگەنىدى. ئۇلار قارا چۆمۈلدەك تولا ئىدى. ئاندىن ئۆز لەشكەرلىرىگە قارىدى. پالۋانلاردىن ھېچكىشى كۆرۈنمىدى. ھەممىسى بايا‌ۋاندا ئۆلۈپ يېتىپتۇ. يەر يۈزى قانغا بويىلىپتۇ. جېمى تۇغ ـ ئەلەملەر يىرتىلىپتۇ. ئاتا ئوغۇلسىز، ئوغۇل ئاتىسىز بولۇپتۇ. بۇ ئالەمنىڭ رەسسام ـ قائىدىسى شۇنداق. ئۇ كىشىگە بەزىدە خۇشاللىق بەخش ئەتسە، بەزىدە غەم ـ غۇسسە سوۋغا قىلىدۇ.

ئەلقىسسە، ئىران پالۋانلىرى بىچارە بولدى. ئۇلار تۇران تەرەپكە ئارقىسىنى قىلدى ـ دە، قالغان لەشكەرلىرىنى باشلاپ، چېدىر بارگاھلىرىنى تاشلاپ، شىللىسىنى قاشلاپ قېچىشتى. ئۇلاردا نە تۇغ ـ ئەلەم، نە ناغرا ـ كارناي بولسۇن. ھەممىسى خەستە، كۆڭۈللىرى شىكەستە ئىدى. ئۇلار شۇ يوسۇندا كاسەرۇدقا باردى. تۇران لەشكەرلىرى تۇسنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يۇرۇپ، گۇرزا ـ شەمشەر ئۇراتتى. ھېچكىمدە ئۇلارغا تاقابىل تۇرالمىغۇدەك ماجال يوق ئىدى. پالۋانلارنىڭ ھەممىسى بىر تاغقا قاراپ قېچىشتى. جەڭ ئاتلىرىنىڭ ھەممىسى ھېرىپ كاردىن چىقتى. پالۋانلارنىڭ ھوشى باشلىرىدىن ئۇچتى. لەشكەرلەر تاغ ئېتىكىگە كېلىۋالدى. تۇس تاغ ئۇستىگە چىقىۋالدى.

تۇرانلىقلار غەمدىن خالاس بولدى. چۈنكى ئىرانلىقلارنىڭ ناھايىتى كۆپ لەشكىرى يوقىتىلدى. ئىران قوشۇنىدىكى ھەربىر ئادەم ۋايساپ، ناله ـ پىغان قىلاتتى. ھايات قالغانلارنىڭ ھەممىسى يارىدارلارنى باقاتتى. ئۇلاردا نە تاج، نە ئات، نە تەخت بولسۇن، نە ئاغرىقلارنىڭ ھالىغا يەتكۇدەك كىشى بولسۇن. ئاتىسى ئوغلىنى ئوغلى ئاتىسىنى ئەسلەپ يىغلىشاتتى. ئىران لەشكەرلىرىنىڭ ئىككى ھەسسىسى ئۆلۈپ، بىر ھەسسىسى قالغانىدى. بۇ جەڭدىن كېيىن تۇسنىڭ تەرسالىقى تېخىمۇ كۈچەيىپ، تەلۇنلىكى ئاۋۋالقىدىن بەكرەك تۇتتى. گۇدەرزنىڭمۇ يا ئوغۇللىرىدىن ياكى نەۋرىلىرىدىن بىرەرسى ساق قالمىغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۆلۈپ، ئاز قىسمى يارىدار بولغانىدى. گۇدەرز ئۆلۈپ كەتكەن ئوغۇللىرى ئۇچۇن قان يىغلىسا، ھايات قالغان ئوغۇللىرىنىڭ جاراھەتلىرىنى تېڭىپ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتاتتى. مويسىپىتلار گۇدەرزنىڭ ئالدىغا يىغىلدى. ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرى بۇزۇلۇپ، زار ـ زار يىغلاشتى. ئۇلار گۇدەرزدىن توغرا يولغا باشلاشنى تەلەپ قىلىشتى. گۇدەرز بىر پالۋاننى تاغ چوققىسىدا قاراۋۇللۇق قىلىشقا بەلگىلىدى. تەرەپ ـ تەرەپكە جىسەكچىلەرنى چىقاردى. ئاندىن بىر نامدار پالۋاننى ئىلغاپ، پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا بېرىشقا پەرمان قىلدى. ئۇنىڭغا تۇسنىڭ نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى، ئىرانلىقلارنىڭ بېشىغا قانداق ئېغىر كۈلپەتلەرنىڭ چۈشكەنلىكىنى شاھقا تولۇق بايان قىلىشنى تاپىلىدى.

ئۇ ئەلچى خۇددى چاقنىغان ئوتتەك تېز يۈرۈپ پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كەلدى. پادىشاھ كەيخۇسرەۋ ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، يىلاندەك تولغاندى، قازاندەك قاينىدى. ئاكىسى فۇرۇدنىڭ پاجىئەسىنى ئاڭلاپ قايغۇ ـ ئەلەمگە چۆككەندى، لەشكەرگە يۈزلەنگەن پالاكەتچىلىكنى ئىشىتىپ، غېمى تېخىمۇ زىيادە بولدى. كەيخۇسرەۋ شۇ كېچىسى تاكى خوراز چىللىغانغا قەدەر تۇسقا لەنەت ئوقۇپ چىقتى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن كاتىپلارنى چاقىرتىپ، بىر پارچە ئاچچىق مەكتۇپ يازدۇردى. ئۇ مەكتۇپ فەرىز ئىبنى كەيكاۋۇسقا يې-

زىلغان بولۇپ ، مەزمۇنى مۇنداق ئىدى :

«كىشىگە تەن ۋە جاننى، جاھان ۋە ماكاننى خۇدا بەرىدۇ . ئەقىلنى ۋە ئولۇغلۇقنىمۇ خۇدا بېرىدۇ . خارلىق ۋە پالاكەتلىكلەرنىمۇ خۇدا سالىدۇ . تەخت ۋە تاجنىمۇ خۇدا بەرىدۇ . مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم شۇكى ، تۇس ئىبنى نەۋدەرنىڭ قولىغا كاۋە تۇغنى تۇتقۇزۇپ ، قىرىق شاھزادە بىلەن بىللە تۇرانغا ئاتام سىياۋۇشنىڭ ئۆچىنى ئېلىشقا ئەۋەتسەم ، ئۇ بەرىپ مېنىڭ ئاكامنى ھالاك قىپتۇ . ئىراندا ئەمدى تۇسدەك ئادەم مەنسەپ تۇتمىسۇن . مۇنداق كىشىنى بۇندىن كېيىن قوشبېگى قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ . ئېست ، قېرىندىشىم فۇرۇد ياش بولۇشىغا قارىماي ، ھەممە پالۋانلارنىڭ سەردارى ئىدى . مەن ئاتامنىڭ پىراقىدا زار يىغلىسام ، ئۇنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ ئۆرتىنەتتىم . ئەمدى قېرىندىشىم فۇرۇدنىڭ پىراقىدا يىغلايدىغان بولدۇم ، مەن تۇسقا : چەرمۇن يولىغا كىرمىگىن . گالات شەھرىگە ۋە كوھى سەپىدكە بارمىغىن ، ئۇ يەردە قېرىندىشىم فۇرۇد ئانىسى بىلەن بىللە تۇرۇۋاتىدۇ . ئۇ تەرەپلەرگە بارساڭلار ، ئۇ سىلەرنى تونۇمايدۇ . نېمە لەشكەر ئىكەنلىكىڭلارنىمۇ بىلمەيدۇ ، دەپ قايتا ـ قايتا تاپىلىغانىدىم . ئېست ـ ئېست ، شۇ قەدەر ئېسىل شاھزادە بىر ئەخمەق تۇسنىڭ قولىدا ھالاك بولدى ! گەرچە تۇس بۇندىن ئىلگىرىمۇ قوشبېگى بولغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ جەڭ ۋاقتىدا ئۇيقۇسى كېلىدۇ . مەي ئىچمىسە ، كۈننى كەچ قىلالمايدۇ . ئۇنىڭدا جەڭ ماھارەتلىرىنىڭ ھەممىسى بار ، لېكىن ، ئېھتىياتچانلىق يوق . ئەي فەرىز ، سەن مۇشۇ مەكتۇپنى تاپشۇرۇپ ئالغان ھامان ئۇيقۇنى ، ئارام ئېلىشنى تاشلا . تۇسنى دەرھال بۇ ياققا ماڭدۇرۇۋەتكىن . مېنىڭ پەرمانىمدىن چىقمىغىن . لەشكەرلەرگە سەن قوشبېگى بولغىن . كاۋە تۇغنى سەن قولۇڭغا ئال . ھەرقانداق ئىشتا گۈدەرزنىڭ مەسلىھەتىنى ئالغىن . جەڭ قىلىشقا بەرىلىپ كەتمە . مەي ئىچىشتىن ۋە ئۇخلاشتىن يىراق بولغىن . ئاچچىقنىڭ كەينىگە كىرىپ ، جەڭ قىلىشقا زورۇقما . لەشكەرلەرنىڭ يارىسى ساقىيىپ بولغىچە ، جەڭ يوللىرىنى ھەر تەرەپتىن توسقىن . ھەرگىز بەزمە ـ مەجلىس تۇزمىگىن ».

مەكتۇپ تامام بولغاندىن كېيىن مۆھۈر باستى . ئاندىن ئۇ ئەلچىگە :

ـــ سەن كېچە ـ كۈندۈز توختىماي چاپقىن ، ھەر بىر ئۆتەڭدە ئاتنى يېڭى ئاتقا ئالماشتۇرۇپ مىنگىن ، ـــ دەپ ، مەكتۇپنى ئەلچىگە بەردى .

ئەلچى يولىغا چىقتى . ئۇچقاندەك يۈرۈپ ، فەرىزنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە مەكتۇپنى بەردى . فەرىز تۇسنى ۋە باشقا پالۋانلارنى چاقىرىپ ئەھۋالنى ئېيتتى ۋە كەيخۇسرەۋنىڭ مەكتۇپىنى ئوقۇدى . ئىران كاتتىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇ مەكتۇپنى ئاڭلاپ ، كەيخۇسرەۋگە ئاپىرىن ئېيتىشتى . تۇس دەرھال كاۋە تۇغنى كەلتۈرۈپ ، ناغرا ـ كارنايلارنى ئېلىپ كېلىپ فەرىزگە تاپشۇردى . ھەممە پالۋانلار فەرىزگە :

ـــ ئەمدى جايىدا ئىش بولدى . سېنىڭ دۆلىتىڭ زىيادە ، ئىشلىرىڭ راۋان بولسۇن ، غەلبە ـ نۇسرەت ھەمىشە ساڭا يار بولسۇن ، ـــ دېيىشتى .

تۇس نەۋدەر پادىشاھنىڭ ئۇرۇقىدىن بولغان بارلىق تۇغقانلىرى ۋە لەشكەرلىرىنى ئېلىپ ، كەيخۇسرەۋنىڭ يېنىغا راۋان بولدى . ئۇ كېچە ـ كۈندۈز مېڭىپ ، پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كىردى . شاھ ئالدىدا يەرنى سۆيدى . كەيخۇسرەۋ تۇسنىڭ يۈزىگە زادى

قارىمىدى. تىل ئاھانىتكە ئاغزىنى ئاچتى. ئۇ سورۇندا تۇسنى ھاقارەتلەپ خار قىلدى:
— ئەي سۆرۈن تەلەت، — دېدى كەيخۇسرەۋ ئۇنىڭغا، — سېنىڭ نامىڭ پالۋانلار ئارىسىدىن يوقالسۇن! سەن خۇدادىن قورقمامسەن؟! پالۋانلاردىن ئۇياتمامسەن؟! مەن ساڭا چەرمۇن يولى بىلەن ماڭمىغىن دېمىدىممۇ؟! سەن ئەتەي شۇ يول بىلەن مېڭىپ، مېنى غەم-غۇسسىگە دۇچار قىلدىڭ. مېنىڭ قەھر-غەزىپىمنى ئاشۇردۇڭ. ئاتام سىياۋۇشنىڭ ئۇرۇقىنى ئازايتتىڭ. ئاكام فۇرۇد تەڭداشسىز پالۋان ئىدى. ئۇ جەڭ ۋاقتىدا ئۆزى يالغۇز بولسىمۇ، سېنىڭدەك كىشى پۈتۈن لەشكىرىڭ بىلەن كەلگەن تەقدىرىڭدىمۇ جەڭدىن يانمايتتى. ساڭا ۋە پۈتكۈل لەشكەرلىرىڭگە تېتىيتتى. سەن ئۇنى قەستلەپ ئۆلتۈردۈڭ! ئەمدى ساڭا شەھەردە ئورۇن يوق. سېنى قاماققا ئېلىش كېرەك. سەن مەنۇچېھر پادىشاھنىڭ نەۋرىسى بولغانلىقىڭ ۋە ساقلىڭ ئاقارغان، قېرىسال كىشى بولغانلىقىڭ ئۈچۈن تىرىك قالدىڭ! بولمىسا، كاللاڭنى كەسكەن بولاتتىم. بار، ئەمدى سېنىڭ تۇرىدىغان ئورنۇڭ زىندان بولسۇن، يامان خۇيۇڭ ئۆزۈڭگە پاسبان بولسۇن!

كەيخۇسرەۋ تۇسنى قوغلاپ چىقىرىپ، قاماققا سالدۇردى.

ئەمدى لەشكەرنىڭ ئەھۋالىغا كېلەيلى:

ئەلقىسسە، فەرىپىز ئىبنى كەيكاۋۇس بېشىغا تاج كىيدى. ئاندىن رۇھام ئىبنى گۇدەرزگە پەرمان قىلىپ:

— سەن بۇ تاغدىن ئۆتۈپ، پىرانىڭ ئالدىغا بارغىن. ئۇنىڭغا ياخشى سۆزلەرنى قىلغىن «ئەي پىران بۇ پەلەكنىڭ رەسمى — قائىسى مۇشۇنداق، ئۇ بىرىنى ئۇلۇغ قىلىپ ئاسمانغا چىقارسا، بىرىنى خار — زار قىلىدۇ. ھەر كىشى پالۋان بولسا ئاشكارا جەڭ قىلىشنى ئىستەيدۇ. شەبىخۇن ئۇرماق ئەرەنلەرنىڭ ئىشى ئەمەس. پالۋانلار ھەرگىز شەبىخۇن ئۇرمايدۇ. بۇندىن كېيىن ئەگەر سەن جەڭ قىلمىساڭ، بىزمۇ جەڭ قىلمايمىز. ئەگەر سەن سوقۇشساڭ، بىزمۇ سوقۇشىمىز» دېگىن، — دېدى.

رۇھام ئىبنى گۇدەرز مەكتۇپنى ئېلىپ، فەرىپىزنىڭ ئالدىدىن چىقتى — دە، يولغا راۋان بولدى. تاغدىن ئۆتكەندىن كېيىن، تۇرانلىقلارنىڭ جىسەكچىلىرى ئۇنى كۆرۈپ قالدى:

— ھاي، سەن كىم؟ نەدىن كەلدىڭ؟! — دېدى جىسەكچىلەر.

— مەن رۇھام ئىبنى گۇدەرز بولىمەن، فەرىپىز ئىبنى كەيكاۋۇسنىڭ سۆزىنى پىرانغا يەتكۈزگىلى كەلدىم.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، جىسەكچىلەردىن بىرى پىرانىڭ ئالدىغا باردى:

— رۇھام ئىبنى گۇدەرز ئەلچىلىككە كېلىپتۇ، — دېدى.

پىران ئۇنى ئېلىپ كېلىشكە پەرمان قىلدى. رۇھام دۇشمەنلەردىن قورقماي ھالدا، پىرانىڭ ئالدىغا كەلدى. پىران ۋىسە رۇھامنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، تەخت يېنىدا ئولتۇرغۇزدى. رۇھام فەرىپىرنىڭ سۆزلىرىنى پىرانغا يەتكۈزدى.

— ئەي پالۋان، — دېدى پىران ۋىسە ئۇنىڭغا، — بۇ قېتىمقى جەڭنى ئورۇنسىز ئەيىبلىسەڭلار بولماس. چۈنكى بۇ جەڭدىن بۇرۇن سىلەر قول سالدىڭلار. بىز جاھاندا تۇستەك ئەقىلسىز ۋە بىپەرۋا كىشىنى كۆرمىگەن. ئۇ بىزنىڭ ئۆلكىلىرىمىزگە خۇددى بۆرە

چاپقاندەك چاپتى . ئۇ پاسكىنا خۇدىنى بىلمەي تۇرانلىقلارنى كۆرگەنلا يېرىدە قېرى ـ ياش ، چوك ـ كىچىك دېمەي ئۆلتۈردى . سىلەر شۇ قىلغانلىرىڭلارنىڭ جازاسىنى تارتىڭلار . ئەمدى سىز بېرىپ فەرىز ئىبنى كەيكاۋۇسقا ئېيتىڭ . ئىران پالۋانلىرىنىڭ قوشبېگى فەرىز بولغان بولسا ، ئۇنىڭ نېمە ئارزۇسى بولسا ماگا ئېيتسۇن . ئەگەر بىر ئايغىچە جەڭ قىلمايلى دېسە ، جەڭ قىلماي توختايلى ، ئەگەر بىر ئايدىن كېيىن يەنە جەڭ قىلايلى دېسە ، مەنمۇ جەڭ قىلمەن . سەپلىرىنى تەييارلىسۇن . بىر ئايغىچە جەڭ قىلماي توختاپ ئارام ئالغاندىن كېيىن ئۆز ئېلىڭلارغا قايتىساڭلارمۇ مەيلى . ئۇ قانداق مەسلىھەت قىلسا ، شۇ بويىچە بولسۇن .

پىران شۇندىن كېيىن رۇھامغا شاھانە لىباسلارنى كىيدۈردى . رۇھام فەرىزنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلدى ـ دە ، پىراننىڭ سۆزلىرىنى يەتكۈزدى . فەرىز نەچچە كۈنگىچە ئارام ئالغاچ ھەر تەرەپكە شىردەك قول ئۇزىتىپ يۈردى . بىر ئاي مۆھلەت توشتى . فەرىز لەشكەرلىرىنى توپلاپ ، تەرتىپكە سالدى . ئاينىڭ بېشىدا جەڭ ۋاقتى بولدى . ئىران لەشكەرلىرى ناغرا ـ كارنايلارنى چالدى . داقا ـ دۇمباق ، ناغرا ـ كارناي سادالىرى يەر ـ جاھاننى بىر ئالدى . فەرىبىز ئىبنى كەيكاۋۇس ئوڭ قولغا گىۋ بىلەن گۈدەرزنى ، سول قولغا ئەشكەسنى بەلگىلىدى . ئۆزى كاۋە تۇغنى تۇتۇپ ئوتتۇرىدا تۇردى . فەرىز لەشكەرلىرىگە :

ـــ بىزنىڭ جەڭ ماھارىتىمىز يوشۇرۇنۇپ قالدى ! بۇگۈن بىز قاتتىق جەڭ قىلىپ ، دۇشمەنلەرگە بۇ جاھاننى تار قىلايلى ! بۇ نومۇسنى ئاقلاپ ، ھەممىمىز شاد ـ خۇرام بولايلى ! ـــ دېدى .

ئىران لەشكەرلىرى شۇنداق ئوق ياغدۇرۇشتىكى ، پۇتۇن ئاسماننى بۇركۇتنىڭ قانىتى توسۇۋالغاندەك بولدى . تەبەرلەر ۋە ئالماس قىلىچلار ئوتتەك يالتىرايتتى . گويا كى قىيامەت كۈنى ئاشكارا بولغاندەك بولدى . پالۋان گىۋ ئاغزىدىن كۆپۈكلىرىنى ئېقىتقان ھالدا نەرە تارتىپ ، لەشكەرلەرنىڭ ئالدىغا چىقتى . گۈدەرزنىڭ ھەممە ئوغۇللىرى ۋە باشقا پالۋانلار بىراقلا مەيدانغا چىقتى . تىغ ـ تەبەر ، گۈرزا ـ شەمشەرلەر بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ ، ئوتلار چېقىلدى . گۈدەرز پىران بىلەن جەڭ قىلىشقا باشلىدى . پىراننىڭ ئۇرۇقىدىن توققۇز يۈز كىشى ئۆلتۈرۈلدى . لۇھاك بىلەن فەرشۇەرد تۇران قوشۇنى ئىچىدىن چاك ـ توزان كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئالدىغا ئۆتتى . فەرشۇەرد پالۋان گىۋ تەرەپكە قاراپ ئېتىلدى . ھەممە پالۋانلار يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇشتى . ئاندىن تىغلىرىنى سوغۇرۇپ چاپ ـ چاپقا كىرىشىپ كەتتى . ئۆلۈكلەرنىڭ تولىلىقىدىن يەر يۈزى كۆرۈنمەيتتى . ھەر ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرى بىر ـ بىرى بىلەن يەكمۇ يەك بولۇپ ، ئۇزمەي جەڭ قىلىشتى . ھۇمان ئىبنى ۋىسە لۇھاك ۋە فەرشۇەردلەرگە :

ـــ ئەي لۇھاك ، ئىران لەشكەرلىرىنىڭ ئوتتۇرا غول قىسمىغا ئۆزىنى ئۇرۇش كېرەك . فەرىز ئىبنى كەيكاۋۇس ئوتتۇرىدا تۇرۇۋاتىدۇ . ئۇنى قاچۇرساق ، قالغىنى ئاسان ، ـــ دېدى .

ھۇمان بىلەن فەرشۇەرد فەرىزگە ھەملە قىلدى . فەرىز ھۇماننىڭ ئالدىدىن قاچتى . ئىران لەشكەرلىرىگە شىكەستە يەتتى . پالۋانلار ھەممىسى ئۆز ئورۇنلىرىدىن پىتىراپ كەتتى . ھەممە ئورۇنلارنى تۇرانلىقلارغا بېرىپ قويدى . ئىرانلىقلاردىن ھېچ كىشى ئۆز ئورنىدا توختىمايالمىدى . چۈنكى ئۇلار جەڭ مەيدانىدا كاۋە تۇغنى كۆرەلمىدى . ئۇلار ئىزدەپ كۆزلىرى تۆت

بولدى . پۈتكۈل تۇغ ـ ئەلەملىرىنىڭ بەشىنچى تۆۋەن بولدى . دۇشمەن بارغانسېرى كۆپەيگەنلىكتىن ، فەرھاد تاغ ئېتىكىگە قاراپ قاچتى . ئىرانلىقلاردىن تىرىك قالغانلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ تاغقا قاچتى . گېۋ بىلەن يەنە بىر مۇنچە پالۋانلار نەچچە يەردە توختاپ تۇرانلىقلار بىلەن جەڭ قىلدى . گۇدەرز ئىبنى گەشۋاد كاۋە تۇغىنى كۆرمىدى . پالۋانلارنىمۇ ئۇچرىتالمىدى . ئۇنىڭ كۆڭلى ئوتتەك ياندى . ئۇ ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى قايرىپ . قېچىشقا تەمشەلدى .

ـــ ئەي ئاتا ، ـــ دېدى گېۋ ئۇنىڭغا ، ـــ سەن مۇنداق گۇرزا ـ شەمشەر ئۇرغان جەڭلەرنى تولا كۆرگەن ئادەم . بۈگۈن ئەگەر پىراندىن قورقۇپ قاچىدىغان بولساڭ . بىز بېشىمىزغا تۇپراق چاچىمىز . چۈنكى سەن قاچساڭ ، بىزدىن ھېچقانداق پالۋان تىرىك قالمايدۇ . بىز بۇ جەڭدىن باش تارتمايمىز . قېچىپ كېتىدىغان ، بوۋام گەشۋادنىڭ ئابروي ـ ئاتىقىنى چۈشۈرىدىغان ئىشنى قىلمايمىز . ئەي ئاتا ، سەن دانىشمەنلەرنىڭ : « ئەگەر ئاكا ـ ئىنىلەر بىر نېيەتتە جەڭ قىلسا ، تاغ بولغان تەقدىردىمۇ يەنجىپ ، تۇپراق قىلغۇسىدۇر» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ . سېنىڭ يەتمىش نەپەر پالۋان ئوغلۇڭ بار . يەنە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭدىن نۇرغۇن پالۋانلار بار . ھەممەيلەن بىر بولۇپ . خەنجەرلىرىمىز بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ كۆكسىنى يارىمىز . ئەگەر تاغ بولغان تەقدىردىمۇ يىلتىزىدىن قۇمۇرۇپ تاشلايمىز .

گۇدەرز بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، قاچماقچى بولغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى . قاچماي ، ئۆز ئورنىدا توختىدى . شۇنداق قىلىپ ، پالۋان گۇستەھەم . پالۋان بەرتە ، زەڭگى شاھۇەران قاتارلىق بىرمۇنچە پالۋانلار يىغىلىپ : «بۇ جەڭدىن ھەرگىز يانمايمىز . گۇرزا ـ شەمشەردىن پۈتكۈل بەدىنىمىز قانغا بويىلىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ قاچمايمىز . ھەممىمىزگە كاۋە تۇغى پاناھ بولسۇن . بىز ئاخىرىغىچە ئۇرۇشۇپ ، قولدىن كەتكەن نام ـ ئاتىقىمىزنى قايتۇرۇۋالىمىز!» دەپ شەرت قىلىشتى . ئۇلار شۇ يەردىن جەڭگە يۈزلىنىپ ، نۇرغۇن دۇشمەنلەرنى ئۆلتۈردى . گۇدەرز بىجەنگە :

ـــ ئەي بىجەن ، سەن گۇرزا ـ شەمشىرىڭ بىلەن چاپسان فەرپىزنىڭ قېشىغا بارغىن ـ دە ، كاۋە تۇغىنى مېنىڭ ئالدىمغا قايتۇرۇپ كەلگىن . ئەگەر ماقۇل كەلسە فەرپىزمۇ بىرگە كەلسۇن ، بىز بىرلىكتە دۇشمەنگە زەربە بېرەيلى ، ـــ دېدى .

بىجەن بوۋىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش بىلەنلا ، دەرھال ئېتىنى چاپتۇرۇپ ، فەرپىزنىڭ قېشىغا كەلدى .

ـــ ھەي قوشبېگى ، ـــ دېدى ئۇ فەرپىزگە ، ـــ سەن لەشكەرلىرىڭنى نېمىشقا بۇ يەرگە يوشۇرۇپ ساقلايسەن ؟! ئەگەر سەن جەڭگە بارمايدىغان بولساڭ ، كاۋە تۇغىنى تۇتقان ئاتلىقنى ماڭا بەرگىن .

فەرپىز بىجەنگە ۋارقىراپ مۇنداق دېدى :

ـــ ئەي بىجەن ، تولا ئاچچىقلانما ! كەيخۇسرەۋ بۇ تۇغنى ۋە پالۋانلىقنى ماڭا بەرگەن . بۇ تۇغ ھەرگىز گېۋنىڭ ياكى بىجەننىڭ ئىشىكىدە بولمايدۇ !

بىجەن دەرھال تىغنى سۇغۇرۇپ، كاۋە تۇغنى ئىككى پارە قىلدى ـ دە، يېرىمنى ئېلىپ، جەڭگاھ تەرەپكە راۋان بولدى. تۇرانلىقلار كاۋە تۇغنى كۆرۈپ، بىراقلا بىجەنگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇلار گۇرزا ۋە تىغلىرىنى ئىشقا سېلىپ، كاۋە تۇغنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇندى. ھۇمان تۇران لەشكەرلىرىگە ۋارقىراپ:

ــ ئەي پالۋانلار، پۇتكۇل ئىران قوشۇنىنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتى ئاشۇ كاۋە تۇغدا. ئەگەر بىز ئۇ تۇغنى قولغا چۈشۈرۈۋالساق، جاھانىنى ئىران پادىشاھلىرىغا تار قىلىمىز! ــ دېدى.

بىجەن ياسىنى كىرىچلىدى. ئۇلارغا ئوق ئاتتى. تۇران پالۋانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئوق ئېتىش بىلەن ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى.

بىجەن كېلىپ گىۋگە ۋە گۇستەھەمگە:

ــ تۇران لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئالدىمىزدىن كېتىپ قالدى. ئۇلار ئېھتىمال فەرىپىزنىڭ تەختىنى ۋە تاجىنى تارتىۋالماقچى بولسا كېرەك، ــ دېدى.

نامدار پالۋانلارنىڭ ھەممىسى ئېغىر گۇرزىلىرىنى كۆتۈرۈپ، شۇ تەرەپكە ئات سالدى. تۇرانلىقلاردىن كۆپ ئاتلىقلارنى ئۆلتۈردى. پالۋان بىجەن كاۋە تۇغنى كۆتۈرۈپ، شىرى غەررانىدەك كېتىۋاتاتتى. ئىران لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسى كاۋە تۇغنىڭ تۇۋىگە قايتىدىن يىغىلىپ، يېڭىۋاشتىن سەپ تۈزدى. بۇ جەڭدە ئىران لەشكەرلىرى ئىچىدە دىۋە ئاتلىق پالۋان بار ئىدى. ئۇ كەيكاۋۇسنىڭ جاندىن ئەزىز ئوغلى ئىدى؛ فەرىپىزنىڭ قېرىندىشى ئىدى. ئۇمۇ جەڭدە ئۆلدى. ئۇنىڭ تاجى تۇپراققا چۈشتى. پۈتكۈل ئىران لەشكەلىرىنى يىرتىشتى. پالۋان گىۋ ناله پەريات قىلىپ:

ــ ئەي پالۋانلار! ۋاي ئېسىت، دىۋەدەك پادىشاھ بۇ ئالەمدە يوق ئىدى! ۋاي ھەسرىتا! كەيكاۋۇس پادىشاھنىڭ ئوغلى ۋە نەۋرىسىدىن بولۇپ ئۈچ كىشى بۇ ئالەمدىن يوقالدى. سىياۋۇش، فۇرۇد، دىۋە قاتارلىق بۇ ئۈچ شاھزادە خارلىق ۋە زارلىق بىلەن ئۆلدى. شاھزادە دىۋەنىڭ تاجى تۇرانلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغان بولسا، بىز شەرمەندە بولىمىز. ئەگەر ئۇنى مەن بېرىپ ئېلىپ كېلەي دېسەم، بۇ يەردىكى لەشكەرلىرىمىزگە شىكەستە يېتىدۇ. نوموس، نوموس! ئۇ پادىشاھانە تاج جەڭ كۈنىدە تۇرانلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغان بولدى. بۇ ئىشتىن ئۇياتمايمزمۇ؟! تاجنى ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان بولدۇق! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

پىران ۋىسە پالۋان گىۋنىڭ بۇ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۇ تاجنى ئېلىش ئۈچۈن تېخىمۇ قاتتىق جەڭ قىلدى. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ لەشكىرىدىن كۆپلىگەن پالۋانلار ئۆلدى. بەھرام ئىبنى گۇدەرز نەيزىسىنى چۆرۈپ، ئۇلارغا ھەملە قىلدى. بەھرام تۇرانلىقلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، ئۇ تاجنى نەيزىسىنىڭ ئۇچىغا ئىلىپ ئېلىپ چىقتى. ھەر ئىككىلا تەرەپ لەشكىرى بۇ ئىشقا ھەيران قىلىشتى. ھەممەيلەن بەھرامغا ئاپىرىن ئېيتتى.

ئىككى تەرەپ لەشكىرى شۇ تەرىقىدە قاتتىق ئېلىشتى. بىر ـ بىرىگە توختاۋسىز ھالدا

گـۇرزا ـ شـەمـشـەر ، تـىـغ ـ تەبەرلەرنى ئۇرۇشتى . تاراق ـ تۇرۇق ، جاراڭ ـ جۇرۇڭ قىلغان ئاۋازلار جاھانـنـى بىر ئالدى . تاكى كەچ كىرىپ ، قاراڭغۇ چۈشكىچە جەڭ بولدى . گۈدەرز-نـىـڭ يـەتـمـىـش سـەككىز ئوغلىدىن ئاران يەتتىسلا تىرىك قالدى . قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى ئۆلگەنىدى . پالۋان گـۈنىڭ ئۇرۇقىدىن تاج ـ تەختكە لايىق پالۋانلاردىن يىگىرمە بەش كىشى بـار ئـىـدى ، ھەممىسى ئۆلدى . كەيكاۋۇسنىڭ ئۇرۇقىدىن دىۋەدىن باشقا يەنە سەككسەن پالۋان ئۆلـدى . تـۇران تـەرەپتە پىران ئۇرۇقىدىن توققۇز يۈز كىشى ئۆلدى . ئەفراسىياب ئۇرۇقىدىن ئۈچ يۈز كىشى ئۆلدى . پالۋان گۈستەھەمنىڭمۇ ئېتى ئۆلۈپ ، پىيادە جەڭ قىلىۋاتاتتى . بىجەن ئۇنى كۆرۈپ :

ـــ ئەي پالۋان ، مېنىڭ ئېتىمنى مىنگىن ، سەندىن ئەزىز كىشىم يوق ، ـــ دېدى .

گـۈسـتـەھەم بـىجەننىڭ ئېتىغا مىنگىشىۋالدى . ئۇلار بىر ئاتنى ئىككىيلەن مېنىپ چېـكىندى . ھەممەيلەن تاغ ئېتىكىگە قاراپ قېچىشتى .

تـۇرانـلـىقلار خـۇشـال ـ خـۇرام ھالـدا ئۆزىـنـىـڭ لـەشـكەرگاھىغا قايتىشتى . ئىران لـەشـكەرلىرىنىڭ ناله پىغانلىرى پەلەككە يەتتى . شۇ چاغدا پالۋان بەھرام ئاتىسى گۇدەرزنىڭ يېنىغا كەلدى .

ـــ ئەي ئاتـا ، ـــ دېـدى ئۇ گـۇدەرزگـە ، ـــ مـەن دىۋەنىڭ تاجىنى ئەكىلىش ۋاقتىدا قـامچام شۇ مەيداندا چۈشۈپ قاپتۇ . تۇركلەر ئۇ قامچىنى تېپىۋالسا ، مېنى مەسخىرە قىلىۋاتاتتى . بىجەن ھالـدا پۇتكۇل ئالەم ماڭا قاراڭغۇ بولىدۇ . ئۇ قامچىدا مېنىڭ ئېتىم پۇتۇگلۇك ئىدى . مەن ئۇنى پىران ئېلىۋالغىچە تېپىپ كېلەي . ئەگەر ئۇلار جەڭ قىلسا ، جەڭ قىلاي .

گۇدەرز بەھرامغا :

ـــ ئەي ئوغـلـۇم ، سـەن ئۆز بەختىڭنى ئۆزۈڭ ئاخىرلاشتۇرماقچىمۇ؟! بىر پارچە تاسما باغلانغان ياغاچ ئۈچۈن دۈشمەن ئارىسىغا كىرمەكچىمۇ ؟! بۇ غەلىتە خىيالنى ئۆزۈڭدىن يىراق قىلغىن ! ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ تاغارغا سېلىپ ، شىرلارنىڭ ئالدىغا تاشلىمىغىن ! ـــ دېدى .

بەھرام :

ـــ ئەي ئاتـا ، مـەنـمۇ ئاشۇ ئۆلۈپ كەتكەن تۇغقانلىرىمدىن ياخشى ئەمەسمەن . ئەگەر مېنىڭ ئۆلۈمۈم بۇ يەردە بولىدىغان بولسا ، ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايمەن ، ـــ دېدى .

ـــ ئەي قـېـرىـندىشىم ، ـــ دېدى پالۋان گىۋ ئۇنىڭغا ، ـــ ئۇ يەرگە بارمىغىن . مېنىڭ نـۇرغـۇن قامچىلىرىم بار . بىرىنىڭ دەستىسى ئالتۇندىن ، يەنە بىرىنىڭ دەستىسى كۈمۈشتىن ؛ ئىـككـى قـامچامنىڭ دەستىسى گۆھەر ـ ياقۇتتىن . فەرەڭگىس ماڭا خەزىنىلەرنىڭ ئىشىكىنى ئاچـقاندا مەن ئۇ يەردىن سىياۋۇشنىڭ ساۋۇتى ۋە دېۋە قامچىلىرىنى ئىلغىۋېلىپ ، قالغانلىرىنى تـاشـلـىـغانمەن . يەنە ماڭا كەيكاۋۇس پادىشاھ بەرگەن بىر قامچا بار . ئۇ قامچىنىڭ دەستىسى دىـڭـى گۆھەر ئايدەك نۇر چېچىپ تۇرىدۇ . يەنە دەستىسىگە ئالتۇن ، گۆھەرلەر بىلەن نەقىش ۋە سـۈرەتـلەر چۈشۈرۈلگەن بەش قامچام بار . شۇلار ئىچىدىن يەتتە قامچىنى ساڭا بېرەي . بۇ يەردىن يىراققا بارمىغىن ، بىھۇدە جەڭ قىلمىغىن .

بەھرام گىۋگە:

ــ ئەي قېرىندىشىم، بۇ ئىشنى كىچىك چاغلىغىلى بولمايدۇ. سىزگە ئالتۇن، رەڭ، نەقىشلەر كېرەك بولسا، ماڭا ئار ـ نومۇس كېرەك. مەن ھازىرلا بېرىپ يا قامچامنى تېپىپ كېلىمەن، ياكى بولمىسا، بېشىمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرەرمەن، ــ دېدى.

ۋاقتىكى، ئۇنىڭغا خۇدايىتائالانىڭ ھۆكۈمى باشقىچە ئىدى. ئۇنىڭ بەختى يانغانىدى. ھەر كىشىنىڭ بەختى يانسا، ئۇنىڭغا تىرىشچانلىق ۋە سۆز ـ نەسىھەت پايدا بەرمەيدۇ. شۇنداق قىلىپ بەھرام ئېتىغا قامچا ئۇردى. جەڭ قىلغان جايغا يېتىپ كەلدى. ئۇ كېچە ئايدىڭ ئىدى. پالۋان بەھرام ئاتىسى گۇدەرزنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادلىرىنى كۆردى. ئۇلارنىڭ ئۆلۈكلىرى جەڭگاھتا تاشلىنىپ قالغانىدى. بەھرام ئۇلارغا قاراپ زار ـ زار يىغلىدى. بەھرام ئۆلۈكلەر ئارىسىدا يەنە شاھزادە دېۋەنمۇ كۆردى. ئۇ قان ئارىلاش تۇپراققا بۇلغىنىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئولپىقى كېسىلىپ ئىككى پارە بولغان ئىدى.

ــ ئەي ئاي يۈزلۈك پالۋان شاھزادە، ــ دېدى بەھرام يامغۇردەك ياش تۆكۈپ، ــ سەن ئاتاڭ ئورنىدا تەختكە ئولتۇرۇشقا مۇناسىپ ئىدىڭ، ئەمما بۇ بايا‌ۋاندا قان ـ تۇپراققا بۇلغىنىپ يېتىپسەن، ــ دېدى.

بەھرامنىڭ قانچىلىغان قان ـ قېرىنداشلىرى ئۇ بايا‌ۋاندا ئۆلۈك ياتاتتى. بەھرام ئۇلارنى بىر ـ بىرلەپ كۆردى. ئۇلاردىن بىرى يارىلانغان ھالدا ياتاتتى. ئۇ پالۋان بەھرامنى كۆرۈپ، تونۇپ يىغلىدى:

ــ ئەي پالۋان، مەن تىرىكمەن، ئەمما ئۆلۈكلەر ئارىسىدا يېتىۋاتىمەن. بىز جەڭگە كىرگەن ئۈچ كۈندىن بېرى نان ۋە سۇغا زار بولدۇم. لېكىن بۇ ئازرۇيۇمغا زادىلا يېتەلمىدىم. بەھرام بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، دەرھال ئۇ كىشىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ كۆپ يىغلىدى.

ــ ئەندىشە قىلمىغىن. دېدى بەھرام ئۇ كىشىگە، ــ بۇ جاراھەتنىڭ تېڭىلمىغانلىقتىن يامانلاپ كېتىپتۇ. مەن ئۇنى تېڭىپ قويدۇم. ئەمدى لەشكەرلىرىمىز تەرەپكە بارساڭ تېزلا ياخشىلىنىپ كېتىسەن. مەن شاھزادە دېۋەنىڭ تاجىنى ئالىمەن دەپ قامچامنى چۈشۈرۈپ قويۇپتىمەن. مەن قامچامنى تاپسام، دەرھال يېنىڭغا كېلىپ، سېنى لەشكەرلىرىمىزنىڭ بارگاھىغا ئېلىپ كېتىمەن.

بەھرام تۇران لەشكەرلىرى تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ بېرىپ، جەڭگاھتىن قامچىسىنى تاپتى. ئاندىن يەنە يارىدار كىشىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئېتىدىن چۈشۈپ، يارىدارنىڭ ئەھۋالىغا كۆز يېشى قىلدى. شۇ چاغدا بەھرامنىڭ ئېتىنىڭ قولىقىغا بىر بايتال ئاتنىڭ كىشىنگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. بەھرامنىڭ ئېتى كىشنەپ، بايتال تەرەپكە قاراپ چاپتى. بەھرامنىڭ سەپراسى ئۆرلەپ ئېتىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى. بەھرام دۇبۇلغا، ئۇلپاق ۋە ساۋۇت كىيگەن بولغاچقا، پۇتۇن بەدىنى تەرلەپ سۇ قۇيۇلۇپ كەتتى. ئاخىرى ئاتنى تۇتۇپ مىندى. تىغنى قولىغا ئېلىپ، ئېتىنى دېۋىتتى. ئات كەينىگە قايتقىلى ئۇنىماي، تىرەجەپ تۇرۇۋالدى. بەھرام

ئاتقا قامچا ئۇردى . ئات زادىلا يۈرمىدى. ئاتنىڭ پۇتكۈل بەدىنىدىن تەر چىقىپ ، ئېرىق سۈ-يىدەك ئاقتى . بەھرام ناھايىتى غەزەپلىنىپ ئاتنىڭ پۇتىغا شەمشەر ئۇردى . ئات يىقىلدى . بەھرام ئۇ يەردىن جەڭگاھقا پىيادە قايتىشقا مەجبۇر بولدى . پۇتكۈل بايقۇان ئۆلۈكلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى . يەر يۈزى قىزىلگۈلدەك قىزارغانىدى . بەھرام ئۆز ـ ئۆزىگە : «ۋاي ئېسىت ، ئەمدى بۇ بايقۇاندىن پىيادە قانداق چىقىپ كېتەرمەن» دېدى .

بەھرام ئاخىرى ياسىنى كىرىچلاپ ، تۇرانلىقلارغا ئوق ئېتىشقا باشلىدى . بەھرامنىڭ ئوقىدىن تۇرانلىقلار تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىشاتتى . بەھرام تۇرانلىقلاردىن نۇرغۇن كىشىنى ئۆلتۈردى . بەھرام ئۇلارغا شىرى غەررانەدەك ھۇجۇم قىلدى . ئۇلار ئاتلىرىنى قامچىلاپ ، بەھرامنىڭ ئالدىدىن قېچىشتى . ئۇلار شۇ قاچقانلىرىچە پىرانىنىڭ ئالدىغا كىردى . بەھرام ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يۈرۈپ ، نۇرغۇن ئوق يىغىۋالدى .

تۇرانلىقلار پىرانغا بەھرامنىڭ ئىشلىرىنى ئېيتتى :

ـــ بىر پالۋان كەپتۇ . ئۇ پىيادە يۈرۈپ جەڭ قىلىشتىن ئۆزىنى زادىلا توختىتالمايدى-كەن . ئۇنىڭ ئىسمى بەھرامكەن . شىرى غەررانەدەك پالۋانكەن . لەشكەلىرىمىز ئىچىدىن ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىدى .

پىران پالۋان زۇبىنگە :

ـــ ئەي زۇبىن ، بەھرامنىڭ قاچىدىغان يېرى يوق . سەن بېرىپ ئۇنى تىرىك تۇتۇپ كەلسەڭ ، بۇ ئالەمدە تېنىچلىق تاپسەن . ئۇ ناھايىتى داڭلىق پالۋان . شۇڭا لەشكەردىن قانچىلىك كېرەك بولسا ، شۇنچىلىك ئېلىپ بارغىن ، ـــ دېدى .

زۇبىن بۇ سۆزنى ئىشتىكەندىن كېيىن ئېتىنى چاپتۇرۇپ ، بەھرامنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى . بەھرام دەرھال زۇبىننى ئوققا تۇتتى . زۇبىن بەھرامنىڭ ئوقىنى توسۇپ بولالماي ، جېمى پالۋانلىرى بىلەن قاچتى . ئۇ پىرانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ :

ـــ ئەي قوشبېگى ، مەن بۇنداق جەڭگىۋارا پالۋاننى زادى كۆرۈپ باقمايتىكەنمەن ، ـــ دېدى .

پىران بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ، غەزەپتىن دەرەخ ياپرىقىدەك تىترىدى . ئۇ دەرھال ئېتىنى مىنىپ ، پالۋانلار بىلەن بىرلىكتە جەڭگاھقا راۋان بولدى . پىران بەھرامنىڭ ئالدىغا كېلىپ :

ـــ ئەي شۆھرەتلىك پالۋان ، نېمىشقا پىيادە جەڭ قىلىپ يۈرىسەن ؟ ئۆز ۋاقتىدا سەن سىياۋۇش بىلەن تۇراندا ئىدىڭ . بىز بىر داستىخاندا غىزالانغان ، بىللە ئولتۇرۇشقانىدۇق . سەندەك ئېسىل ۋە جەسۇر پالۋاننىڭ جېنى زايا بولمىسا دەيمەن . كەلگىن ، ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزگە زىيان سالماسلىققا ، تۇغقاندارلىق مۇناسىۋىتىت ئورنىتىشقا شەرت قىلايلى . سەن پە-يادە يۈرۈپ بۇنچە كۆپ داڭدار پالۋانلار بىلەن جەڭ قىلىمەن دېمىگىن ، ـــ دېدى .

ـــ ئەي دانىشمەن قوشبېگى ، ـــ دېدى بەھرام پىرانغا ، ـــ مەن ئۆچ كۈندىن بېرى بىر لوقما تائام يېمەي جەڭ قىلىۋاتىمەن . مېنىڭ ھاجىتىم شۇكى ، سەن ماڭا بىر ئات بەر-گىن . مەن ئۇنى مىنىپ ، ئاتامنىڭ يېنىغا كېتىمەن . ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭ ، ئۇرۇشقىنىم

ئۇرۇشقان .

پىران بەھرامغا :

ـــ ئەي پالۋان ، سەن بىلمەيسەن . مەن ساڭا بىر ئات بەرسەم بولمايدۇ . مەن ساڭا بىھۇدە جەڭ قىلمىغىن دەۋاتىمەن . سەن شۇنداق قىلساڭ ئۆزۈڭگە ياخشى . ئۆزۈڭ قاراپ باقە ، بۇ خەلقەر ساڭا بىر ئات بېرىپ ، تۇركلەرنىڭ نومۇسىنى تۆكۈشكە ئۇنارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە سەن نۇرغۇن تاجدار پادىشاھلارنى ، پادىشاھلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى ۋە تالاي پالۋانلارنى ئۆلتۈردۈڭ . سېنى ئىران تەرەپكە قايتۇرۇۋېتىشكە كىم ماقۇل كېلەر ؟ ـــ دېدى .

پىران شۇ سۆزدىن كېيىن ، بەھرامغا مېھرىبانلىق قىلىپ ، لەشكەرلىرىنى ئېلىپ قايتىپ كەتتى . پالۋان نىزاد پىرانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، بەھرامنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى . پىران :

ـــ پالۋانلىقتا بەھرامغا ھېچكىم تەڭ كېلەلمەيدۇ . مەن ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق بىلەن ياخشى نەسىھەتلەرنى قىلدىم . لېكىن ئۇ ئۇنىماي ، ئىرانغا قايتىشنى تەلەپ قىلدى ، ـــ دېدى .

ـــ ئەي قوشبېگى ، ـــ دېدى نىزاد ، ـــ مەن ئۇنى پىيادە تۇتۇپ كېلەي ، ياكى بولمىسا ، تىغ ئاستىدا ئىشنى تامام قىلاي .

نىزاد قولىغا نەيزە ئېلىپ يۈرۈپ كەتتى . نىزاد بەھرامنى كۆرۈپ ، مەست پىلدەك نەرە تارتتى . ئۇ ئۆز يارانلىرىغا :

ـــ ئەي ، باتۇرلار ، شۇنچە لەشكەرنىڭ ئارىسىدىن بىر ئىرانلىقنىڭ تىرىك پېتى قايتىپ كېتىشىنى خالامسىلەر ؟! ئەي يارانلىرىم ، بەھرامغا ھەممىڭلار ئوق ـ نەيزە ، گۈرزا ، قىلىچلارنى ياغدۇرۇڭلار ! ـــ دېدى .

تۇرانلىق لەشكەرلەر بەھرامغا بىراقلا ئېتىلدى . بەھرام دەرھال ياسىنى كىرىچلاپ ، ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى . ئوقلىرى تۈگىگەنىدى . نەيزىسىنى قولىغا ئالدى . نەيزە بىلەن بىر ھازا جەڭ قىلدى . نەيزىمۇ سۇنۇپ ، پارە ـ پارە بولدى . ئاندىن تىغىنى سۇغۇرۇپ ، شەمشەر ئويناتىپ ، تۇرانلىقلارنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى . لېكىن ئۆزىگىمۇ ئوق تېگىپ يارىلاندى . ئۇنىڭ ماغدۇرى قالمىدى . شەمشىرىدىن قان تامچىلاپ تۇراتتى . نىزاد بەھرامنىڭ سۇسلاشقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كەلدى ـ دە ، بىلىكىگە تىغ ئۇردى . بەھرامنىڭ ئوڭ قولى تېنىدىن جۇدا بولدى . بەھرام يۈزىچىلاپ يەرگە يىقىلدى . جەڭ قىلىشتىن توختىدى . نىزاد بۇنى كۆرۈپ ، يۈرىكى ئۆرتەندى . ئۇنى ئۆلتۈرۈشتىن نومۇس قىلىپ ، قايتىپ كەتتى .

قۇياش كۆتۈرۈلدى . بەھرام قايتىپ كەلمىدى . پالۋان گىۋنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇشقا باشلىدى .

ـــ ئەي ئوغلۇم ، ـــ دېدى ئۇ بىچەنگە ، ـــ قېرىندىشىم بەھرام ھازىرغىچە قايتىپ كەلمىدى . بۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس . بېرىپ ئۇنىڭ ھالىنى بىلىشىمىز كېرەك .

گىۋ بىلەن بىجەن ئاتلىنىپ شامالدەك تېز يۈرۈپ كەتتى . ئۇلار جەڭگاھقا كېلىپ ، ھەممە ئۆلۈكلەرنى ئاختۇرۇپ يۈرۈپ ، ئاخىر بەھرامنى تاپتى . بەھرام بىر قولى كېسىلگەن ھالدا ، قانغا چىلىنىپ ، تۇپراققا مىلىنىپ ياتاتتى . ئۇنىڭ بۇرنىدىن قان سۇدەك ئاقماقتا ئىدى .

ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ، بېشىدا گۈنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى .

ـــ ئەي قەھرىمان ، ـــ دېدى ئۇ گۈگە ، ـــ سەن مېنى تاۋۇتقا سېلىپ ئۇزاتقاندىن كېيىن ، ئىنتىقامىمنى ئىزدەدىم ئالغىن . پىران ئىسمىنى ئۈسە مېنى كۆرۈپ ، مېھرىبانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلدى . تۇران پالۋانلىرىنىڭ ھەممىسى ماڭا ئاداۋەت قىلمىدى . ئۇلار مەن بىلەن جەڭ قىلىشنى خالىماي قايتىپ كەتتى . مېنىڭ تېنىمنى پەقەت زالىم ئىزادلا زەخمىلەندۇردى .

گۈ بەھرامنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، قان يىغلىدى . ئۇ قەسەم قىلىپ :

ـــ قۇياش ۋە ئايىنى يارىتقان تەڭرىنىڭ نامى بىلەن ئانت ئىچمەنكى ، قەھرىمان بەھرامنىڭ ئالمىغۇچە بېشىمدىن دۇبۇلغامنى ئالمايمەن ! ـــ دېدى .

ئۇ ئىنتايىن ئازابلانغان ھالدا قولىغا ھىندى قىلىچىنى ئېلىپ ، پىران لەشكىرىگە قاراپ راۋان بولدى . شۇ كۈنى كەچ بولدى . بۇ كېچىسى ئىزاد جىسەكچىلىككە چىققانىدى . پالۋان گۈ يىراقتىن ئىزادنى كۆرۈپ ، ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى تارتىپ ، تىۋىش چىقارماي تۇردى . ئىزاد لەشكىرىدىن ئايرىلىپ چىقتى . ھەممە پالۋانلىرىدىن يىراقلاپ كەتتى . پالۋان گۈ دەرھال غانجۇغىسىدىن سالمىنى ئالدى ـ دە ، ئىزادنىڭ بېشىغا تاشلىدى . سالما ئىزادنىڭ بېلىگە چۈشتى . گۈ سالمىنىڭ بىر ئۇچىنى ئۆزىنىڭ يوتىسىغا بېكىتىپ ، ئۇچىنى ئۆرۈپ بىرلا سىلكىدى ـ دە ، ئىزادنى ئاسانلا ئىگىرىدىن تارتىۋالدى ۋە خارلىق بىلەن تۇپراققا يىقىتتى . گۈ ئاندىن ئېتىدىن چۈشۈپ ، ئىزادنى مەھكەم باغلىدى . يەنە ئېتىغا مىنىپ ، ئىزادنى سۆرىگىنىچە ئېلىپ ماڭدى . ئىزاد زارلايتتى ، قاقشايتتى :

ـــ ئەي پالۋان ، ـــ دەيتتى ئۇ يېلىنىپ ، ـــ مېنىڭ ھېچ ماداريم قالمىدى . مەن ساڭا نېمە يامانلىق قىلدىم ؟ قاراڭغۇ كېچىدە شۇنچە كۆپ خالايىق ئىچىدىن مېنىلا تۇتۇپ ، دوزاق ئازابىنى كۆرسىتىۋاتسەنغۇ؟!

گۈ ئىزادنىڭ بېشىغا ئىككى يۈز قامچا ئۇردى . ئاندىن :

ـــ ئەي بەدبەخت ، مانا بۇ دۇشمەنلىك ئاداۋىتىدۇر . ھازىر ساڭا سۆزلەپ ئولتۇرىدىغا ۋاقتىم يوق . سەن ئۆزۈڭنىڭ دۇشمەنلىك ئۇرۇقلىرىنى تىكىپ ، دەرەخ قىلىپ يوغىناتقانلىقىڭنى بىلمەمسەن . سەن بەھرام بىلەن جەڭ قىلىپتىكەنسەن . مانا ئەمدى شىرنىڭ ئاغزىغا كىردىڭ ! ـــ دېدى .

ئىزاد ئېيتتىكى :

ـــ ئەي پالۋان ، سەن بىر بۇركۇت بولساڭ ، مەن بىر تورغايمەن . بەھرامغا مەن ھېچقانداق زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمىدىم . مەن لەشكىرىم بىلەن كەلگەن چاغدا بەھرام ئۆلۈپ بولغانىكەن .

ئىزاد بەھرامنى ئۆلۈپ بولدى ، گۈ ھەقاچان ئۇنى كۆرۈپ غەزەپلىنىپ كەلگەنلىكىنى ئوخشايدۇ ، دەپ خىيال قىلغانىدى . گۈ ئىزادنى سۆرە ـ سۆرە ، ئاخىرى بەھرامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى .

ـــ ئەي قەھرىمان ، ـــ دېدى گۈ بەھرامغا ، ـــ مانا ئۇ ۋاپاسىز بەدبەختنىڭ جازا-

سىنى بەردىم . خۇداغا شۇكرى ، سەن تېخى بۇ دۇنيادىن كەتمەي تۇرۇپ ، دۇشمىنىڭنى قولۇمغا گىرىپتار قىلدى . مانا ئەمدى ئۇنىڭ بېشىنى كېسىمەن .

ــ ئەي پالۋان بەھرام ، ــ دەيتتى نىژاد يالۋۇرۇپ ، ــ سېنىڭ ئىشىڭ ئاخىرلىشىپ قاپتۇ . مېنىڭ بېشىمنى كەسكەندىن نېمە پايدا چىقىدۇ . مېنى ئۆلتۈرمىگىن . مەن سېنىڭ روھىڭغا قۇل بولاي . سېنىڭ گۆرۈڭنى ساقلىغۇچىلارنىڭ چاكىرى بولاي .

بەھرام گىۋگە :

ــ ئەي قېرىندىشىم ، ئاندىن تۇغۇلغان ھەرقانداق ئادەم ئۆلمەي قالمايدۇ . گەرچە ھېلىلا ئۇنىڭدىن مېنىڭ تېنىمگە زەخمەت يەتكەن بولسىمۇ ۋە شۇ تۈپەيلىدىن ئۆلۈپ كېتىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان بولساممۇ ، لېكىن نىژادنى قويۇۋەتكىن ، بۇ ئالەمدە ئۇ مېنى ئەسلەپ تۇر-سۇن ، ــ دېدى .

گىۋ بەھرامنىڭ يارىسىغا قارىدى . ئۇنىڭ ئاكىلىق مېھرى قوزغىلىپ ، زار ـ زار يىغلىدى . نىژادنىڭ ساقلىنى تۇتتى ـ دە ، ئۇنىڭ بېشىنى تورغاينىڭ بېشىنى كەسكەندەك كېسىپ تېنىدىن جۇدا قىلدى .

ــ مېنىڭ ئىنىم كۆز ئالدىمدا ئۆلسۇنۇ ، ئۇنى ئۆلتۈرگەن كىشىنى مەن ئۆلتۈرمەي قويۇپ بېرەي ، بۇ جاھاندا كىم بۇنداق غەلىتە ئىشنى كۆرۈپتىكەن ؟! ــ دېدى گىۋ ۋارقىراپ .

بەھرام جان تەسلىم قىلدى . كۆرۈڭلارکى ، بۇ جاھاننىڭ ئادىتى ئەنە شۇنداق . پالۋان گىۋ ئىبنى گۇدەرز زار ـ زار يىغلىدى . بەھرامنى نىژادنىڭ ئېتىغا يۈكلەپ ، بىجەننىڭ ئالدىغا كەلدى . بەھرامنى جەڭ قىلغان يېرىدىن ئېلىپ بېرىپ ، بىر كاتتا ئېقىننىڭ بېشىدا قويدى . ئۇنىڭغا ئىپار ـ ئەنبەرلەرنى سېپىپ ، تاۋارلارنى ياپتى . شاھانە تەخت تەييارلاپ ، ئۈستىدە بەھرامنى ياتقۇزدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە تاجنى ئېسىپ قويدى . يۇپۇقلىرىنى سېرىق ۋە كۆك دىبالاردىن قىلدى . ھەممە پالۋانلار بەھرام ئۈچۈن ماتەم تۇتتى .

ئەلقىسسە ، بەھرام ئۆلگەن كېچىسى تاڭ ئاتتى . قېچىپ كەتكەن لەشكەرلەرنىڭ ھەممىسى يىغىلدى . ھەممەيلەن مۇنداق دېيىشتى :

ــ بىزنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز ئۆلدى . تۇرانلىقلار شۇ قەدەر غالىب بولدىكى ، بىز بۇ يەردە پۈت تىرەپ تۇرالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدۇق . ئەمدى بىز پادىشاھىمىز ئالدىغا بېرىشىمىز كېرەك . پەردەئى غەيبتىن نېمە ئاشكارا بولىدۇ ، بىز شۇنىڭغا قاراپ ئىش تاپايلى . ئەگەر پادىشاھىمىزنىڭ كۆڭلىدە جەڭ قىلىش نىيىتى يوق بولسا ، بىزمۇ جەڭ قىلالمايمىز . چۈنكى شۇ تاپتا نۇرغۇن ئاتلار ئوغۇلسىز ، ئوغۇللار ئاتسىز بولدى . ئەگەر شاھىمىز جەڭ قىلىشقا پەرمان چۈشۈرسە ، ئۇنداقتا زور قوشۇن تەشكىل قىلار . شۇ چاغدا كېلىپ ، دۇشمەنلەرنىڭ كۆزىگە ئالەمنى تار قىلايلى .

ھەممەيلەن شۇ مەسلىھەتكە كىرىپ ، بۇ ئۆلكىدىن ياندى . پۈتكۈل خالايىقنىڭ كۆز-لىرىدە نەم ، كۆڭۈللىرىدە ماتەم ئىدى . ئاكا ـ ئىنىسىنى ياد قىلاتتى . ئىنىلار ئاكىلىرى ئۈچۈن يىغلايتتى . ھەممەيلەن ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قوۋم ـ قېرىنداشلىرى ئۈچۈن ياش تۆكەتتى . ئۇلار

شۇ هالەتتە يول يۈرۈپ ، كاسەئى رۇد تەرەپكە كېتىشتى .

شۇ كېچىسى پىراننىڭ جىسەكچىلىرى جىسەككە چىقتى . ئۇلار ئىرانلىقلاردىن ھېچ كىشىنى كۆرمىدى . ئىرانلىقلارنىڭ كەتكەنلىك خەۋىرى پىرانغا يەتكۈزۈلدى . پىران دەرھال ئەترايقا كىشى ئېۋەتىپ تەكشۈرتتى . ئىرانلىقلارنىڭ كەتكەنلىكى راست بولۇپ چىقتى . پىران ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن تاڭ سەھەردە كېلىپ ، ئىرانلىقلار بىلەن جەڭ قىلغان يەرلەرنى كۆز-دىن كەچۈردى . تاغۇ تۈز ۋە دەشتۇ بايابانىدا ھەددى ھېسابسىز سەرايەردىلەر ، چېدىر - بارگاھلار تۇراتتى . لېكىن بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى . پىران بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يىغىۋالدى . لەشكەرلىرىگمۇ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ، بۇ مال - مۈلۈكلەر ۋە لاۋازىماتلىقلارنى يىغىۋېلىشنى تاپشۇردى . بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئەنە شۇنداق ئاجايىپ - غارايىپ . ئۇ بىر كۈنى تۆۋەن بولدۇ ، بىر كۈنى يۇقىرى بولىدۇ . بەزىدە خۇشال قىلىدۇ بەزىدە غەمكىن قىلىدۇ .

ئەفراسىيابقا ئۆز لەشكەرلىرىنىڭ غالىب كەلگەنلىكى ھەققىدە خەۋەر يەتتى . ئۇنىڭ ئالدىغا پىراننىڭ بىر بېگى بارغانىدى . ئەفراسىياب ناھايىتى خۇشال بولدى . كۆڭلى غەم - قايغۇدىن ئازاد بولدى . پىراننىڭ كېلىدىغان يوللىرىنى تازىلاپ ، ئەينەكتەك پاكىز قىلىشنى بۇيرۇدى . پۈتكۈل قۇۋۇق ھەم دەرۋازىلارغا چىرايلىق پەردىلەرنى ئاستى . پىراننىڭ بېشىغا ئالتۇنلارنى چاچتى .

پالۋان پىران ئەفراسىيابنىڭ شەھىرىگە يېقىنلاپ كەلدى . ئەفراسىياب ھەممە بەگلىرى بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى . پىراننى مۇبارەكلەپ :

— ئەي پالۋان ، سېنىڭ دۇنيادا تەڭدىشىڭ يوقتۇر ، — دېدى .

ئىككى ھەپتىگىچە ئەفراسىيابنىڭ ئوردىسىدىن چاڭ - راۋاب ، ئۇد ۋە قالۇننىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى . ئۇچىنچى ھەپتىسى پىران ئۆز شەھىرىگە يانماقچى بولدى . ئەفراسىياب پىرانغا قىممەت باھالىق لىباسلارنى كىيدۈردى . ئالتۇن كەمەر ، ئالتۇن ئىگەر - يۈگەنلىك ئات ، ئالتۇن غىلاپلىق شەمشەر ، پىل چىشىدىن قىلىنغان تەخت ، پىروزىدىن قى-لىنغان كۇرسى ، سەججادە ، رۇمچە تاج ۋە خېتا كېنىزەكلىرىنى ، قولىدا پىروزە جاملارنى تۇتقان چاكارلارنى ۋە ئىپار ، ئەنبەرلەرنى ئىنئام قىلدى .

قوشبېگى پىران يانماقچى بولۇپ تەييارلاندى . ئەفراسىياب ئۇنىڭغا :

— ئەي قوشبېگى ، سەن دائىم خۇشال - خۇرام بولغىن . شۇنداقلا ھوشيار بولغىن . لەشكەرلەرنى دانىشمەنلەرگە تاپشۇرۇپ ، ياخشى ساقلىغىن . ھەر ۋاقىت ھەممە تەرەپكە ئاقىل كىشىلەرنى ئەۋەتىپ ، خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن . چۈنكى ھازىر كەيخۇسرەۋ خەزىنە ، دەپنىگە ئىگە بولدى . ئۇنىڭغا ئۆز ئىقلىمى ۋە ئۇلۇغلۇقىنىڭ تەخت ۋە تاجى مۇيەسسەر بولدى . بۇندىن زىيادىلىكنى تەلەپ قىلمىغىن . يەنە دۇشمەنلەرنىڭ قېچىپ كەتكىنىدىن خاتىرجەم بولۇپ قال-مىغىن ، ھەر زامان ئۇلاردىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن . چۈنكى ئۇ تەرەپتە رۇستەم بار . ئەگەر بىخۇدلىشىپ ئۇخلاپ قالساڭ ، جېنىڭغا زىيان يېتىدۇ ، — دېدى .

پىران ۋىسە بۇ نەسىھەتلەرنى قوبۇل قىلدى . ئاندىن ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن خوتەن شەھىرىگە قاراپ راۋان بولدى .

گۈل ۋە بۈلبۈل

مۇھەممەد ئەبۇ سالاھى

نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئەخمەت ھىمىت

مۇھەررىردىن : «گۈل ۋە بۈلبۈل» داستانى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتقان مۇنەۋۋەر ئەدەبىي مىراسلاردىن بىرى . بۇ ئەسەرنىڭ قول يازما نۇسخىلىرى خەلقىمىز ئىچىدە خېلى كۆپ تارقالغان ، ئەسەر بۇنىڭدىن سىرت بىر قانچە قېتىم چاپ قىلىنغان . ئەمما بۇ ئەسەرنىڭ ھەر خىل چاپ نۇسخىلىرى ۋە ھازىرغىچە بايقالغان قول يازما نۇسخىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر خېلى كۆپ . بۇ ئەسەر گەرچە ژۇرنىلىمىزنىڭ ئىلگىرىكى سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ ، لېكىن كېيىن بايقالغان قول يازمىلاردا يەنە بىر مۇنچە ئارتۇقچىلىقلار ۋە مۇھىم پەرقلەر سېزىلدى .

بۇ قېتىم نەشرگە تەييارلاشتا ئاساسلانغان قول يازما «گۈل ۋە بۈلبۈل» داستانىنىڭ يەنە بىر خىل ۋارىئانتى بولۇپ ، مەيلى ھەجىم جەھەتتە بولسۇن ياكى قۇرۇلما جەھەتتە بولسۇن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە . تېكستولوگىيە جەھەتتىمۇ ئىلگىرى ئېلان قىلىنغان نۇسخىلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا خېلى كۆپ ئۆزگىچىلىككە ئىگە . بۇ قول يازما موللا مۇھەممەد يۈسۈپ ئىبنى مۇھەممەد يار ناملىق كاتىب تەرىپىدىن ھىجرىيە 1310 ـ يىلى بارائەت ئېيىنىڭ 23 ـ كۈنى كۆچۈرۈلۈپ تامام بولغان . قول يازما جەمئىي 158 بەت فورماتى 13×19.5 سانتىمېتر ، ھەر بېتىگە 12×2 مىسرادىن شېئىر كۆچۈرۈلگەن . قول يازمىنىڭ بېشىدىن ۋە ئوتتۇرىدىن ئىككى ۋاراق يوقالغان . قالغان قىسىملىرى ئاساسەن ياخشى ساقلانغان . بىراق داستاننىڭ ئاخىرقى قىسمىغا تەۋە مەزمۇنلاردىن بىر قىسمى ئوتتۇرىدا تەكرار كۆچۈرۈلۈپ قالغان . شۇڭا تەكرارلانغان جايدىن جەمئىي 445 مىسرا شېئىر قىسقارتىلدى . ئۇنىڭدىن باشقا قول يازمىنىڭ ئايرىم بۆلەكلىرىدە مەزمۇن جەھەتتە ئىلگىرى ـ كېيىنلىك مەسىلىلىرى بايقالدى . ئەمما ، بۇنداق مەسىلىلەردە قول يازمىنىڭ ئەسلى ھالىتى ئەينەن ئەكس ئەتتۈرۈلدى . بۇ قول يازما «گۈل ۋە بۈلبۈل» داستاننىڭ خىلمۇ خىل نۇسخىلىرىنى سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىپ ، بۇ داستاننىڭ مۇكەممەل ۋە ئىلمىي بولغان تېكستىنى تۇرغۇزۇپ چىقىشتا خېلى زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغاچقا ، ئۇنى ئېلان قىلىشنى لايىق تاپتۇق .

بۇ داستاننىڭ ئاپتورى مۇھەممەت ئەبۇ سالاھنىڭ تەرجىمھالىغا ئائىت مەلۇمات بەك كەم . شائىرنىڭ بۇ داستانىنى ھىجرىيىنىڭ 1153 ـ (مىلادى 1740 ـ) يىلى يازغانلىقى ۋە داستاندىكى بەزى ئالامەتلەردىن شائىرنىڭ 17 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى ، 18 ـ ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا قەشقەردە ياشاپ ئىجاد ئەتكەنلىكىنى پەرەز قىلىشقا بولىدۇ . سەلاھى ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرىنى غۇربەتتىنىڭ «گۈل ۋە بۈلبۈل» ناملىق ئەسىرىدىن ئىلھاملىنىپ يازغانلىقىنى قەيت قىلىدۇ . بۇ داستاننىڭ بىر قانچە يېرىدە يەنە شائىر غۇربەتنىڭمۇ ئىسمى ئۇچرايدۇ . ئەمما شائىر غۇربەتنىڭ تەرجىمھالى ۋە ئۇنىڭ ئىجادى ھەققىدە ماتېرىيال ئۇچرىمىدى . بۇ ھەقتە داۋاملىق ئىزدىنىشكە ، تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ .

«گۈل ۋە بۈلبۈل» داستانىدا ئەركىن مۇھەببەت ، ۋاپادارلىق ، ساداقەت ، پاكلىق ، ئەدەب ـ ئەخلاق ، ئەمگەك ۋە مېھنەت ھەققىدە بىر قاتار ئىلغار ئىدىيىۋى قاراشلار ئالغا سۈرۈلگەن ، شەخسىنىڭ ھېسسىياتىغا ھۆرمەت قىلىش تەكىتلەنگەن . ئۆز دەۋرىدە يۈز بېرىۋاتقان تەڭسىزلىك ، مەھكۇملۇق ، زوراۋانلىق پاجىئەلىرى غەزەپ بىلەن پاش قىلىنغان . زۇلمەتلىك زامان تۈپەيلىدىن كۈلپەت چەككەن

بەختسىز بىچارىلەرگە چوڭقۇر ھېسسىداشلىق بىلدۈرۈلگەن . داستاندا ئىپادىلەنگەن بۇ خىل ئىلغار ئىدىيىۋى ھېسسىيات ۋە بەدئىي تەپەككۇر بىزنىڭ ۋارىسلىق قىلىشقا ، ئۇلۇغ ئىلىشقا ئەرزىيدىغان ھىكمەت ۋە سەنئەت بايلىقىمىزدۇر . ئەمما ، زامان چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن بۇ ئەسەردە يەنە فېئودالىزم جەمئىيىتىگە خاس بولغان قىسمەن ئىدىيىۋى خاھىشلارمۇ ئاز ـ تولا ئەكس ئەتكەن . بۇنداق تەرەپلىرىگە تەنقىد كۆزى بىلەن قارىشىمىز زۆرۈر .

..... ①

بۇ ئايەت مەزمۇنى ئۇلدۇر مۇنى بىلگىل ،
خۇداغا بەندەسەن ھەق يولغە كىرگىل .
نەزەر قىل ئۆز ۋۇجۇدۇڭنى تونۇغىل ،
كى بۇ ئەئزالارنىڭنى ھەق تونۇغىل .
بېرىپ بىر قەتىرە سۇغە جىسمۇ جاننى ،
ئەتا قىلدى ئاڭا ئەقلۇ ئىماننى ،
يوق ئىردى بارچە ئالەم ئۇل خۇدا بار ،
خۇدايا ، مىھرىبان سەتتارۇ غەففار .
ئانىڭ بولماغلىقىدا ئىبتىدا يوق ،
كى ھەيىۇ قەيىۇم ئاخىر ئىننىھا يوق .
ھەياتى بىچۇنۇ ھەم بىچەگۇنە ،
سەمىئەستۇ بەسىر ئۇل بىنەمۇنە .
شەرىكى يوقتۇرۇر ، ئۇلدۇر يىگانە ،
تانۇماقدۇر بۇ ئالەمدە نىشانە .
خۇدانىڭ قۇدرەتى ئاي سەيرى كۆننى ،

كېچەسى ئۆتسە كۆرۈر ئەرتە كۈننى .
كېچەسى كۆكدە يۇلدۇز ماھى تابان ،
كۆرۈڭ كۈندۈزىدە خۇرشىد ئىھسان .
بېرۇر بارچەسىغە ئۇل رىزق رەززاق ،
ياراتىپ بارچەنى جۇفت ، ئۇل ئۆزى تاق .
خۇدانىڭ قۇدرەتى سۇنئىنى كۆرگىل ،
بۇلارنى بىل تەخى ھەقنى تانۇغىل .
دېدىم : يا رەب ، ئانى ئۇل بەندە پەرۋەر ،
ئانىڭ تەفسىرىدۇر خەير ئولسە گەر شەر .
خۇدا سۇنئىنى كۆرۈڭ ۋەلقەلەمدە ،
خۇدادىن ئۆزگە بارچەسى ئەدەمدە .
تونۇبان ھەم خۇدا زىكرىنى قىلغىل ،
خۇدا زىكرىنى قىلماغان تىلىڭ تىل .
غەربىۇ ناتەۋان مىسكىن سەلاھى ،
رەھىم قىل بۇ قولۇڭغە ، ئەي ئىلاھى .

مەنقىبەتى ئەلقابى چەھاريار رىزۋانەللاھۇ تەئالا ئەلەيھىم ئەجمەئىن

دەيىن ئەمدى چەھاريارلارغە ئەلقاب ،
ئۇلار مانەند خۇرشىدى جەھان تاب .
بەيان ئەيلەي مۇھەممەد چەھار يارى ،
سەھابە ئەفزەلىدۇر تۆرت يارى .
بىرى سىددىق ئەكبەر يار غارى ،
مۇھەممەدنىڭ ئىرۇر ئەۋۋەلقى يارى .
ئەبۇ بەكرىدۇرۇر سىددىقۇ سادىق ،
مۇھەببەتتىن ئىرۇر تەڭرىگە لايىق .
ئۇمەردۇر بىل ئانى ئىككىنچى يارى ،
ئانىڭ ئەدلىدىن ئىسلام بولدى جارى .
ئانىڭدىن تاپتى ئىسلام ئاشكارا ،
مۇھەممەدنىڭ دىنى بولدى ھۇۋەيدا .
ئۇچىنچى يارى زىن ـ نۇرەين ئوسمان ،

بىلىڭلار ئانى ساھىب جەمئى قۇرئان .
بەغايەت ھىلمىدە كانى ھەيادۇر ،
سەھابە فىرقەسىدە باسەفادۇر .
بىلىڭ تۆتىنچى يارى مۇستەفانى ،
ئەلىيۇل مۇرتەزا شىرى خۇدانى .
ئانىڭ شەئنىدۇرۇر خەيرۇ ـ سەخاۋەت ،
بەلەند ھىممەتلىكۇ كانى شۇجائەت .
ئىرۇر بۇ تۆرتلەرى ئۇممەت نىگىنى ،
شەفائەتخاھىمىزنىڭ جان نىشىنى .
بۇلارنى بىل سەھابە ئەفزەلىدۇر ،
ئەبۇ بەكر ، ئۇمەر ، ئۇسمان ، ئەلىدۇر .
بۇ تۆرتىدۇر مۇھەممەد چەھار يارى ،
مۇنى بىلگەن مۇسۇلمانلىققە جارى .

① قول يازمىنىڭ باش تەرىپىدە بىر ۋاراق يوقالغان .

كى بۇ تۆرتى ئەمرۇل ـ مۇئمننندۇر ، ئۇلارنىڭ زىكرى ئېرۇر سەيقەلى دىل .
چەھار يارى مۇھەممەد مۇرسەلىنىدۇر . ئەگەر قىلسام تىلىمدىن دۇرفىشانلىق ،
خۇداغەقۇل مۇھەممەت ئۇممەتى بول ، دېيەلمەسمەن ئۇلار ۋەسفىغە لايىق .
مۇھەممەد ھۇرمەتىدىن جەننەتى بول . ئۇلارنىڭ ۋەسفىنىڭ ھېچ سانى يوقتۇر ،
ئوشۇل تۆرتىگە ئەھمەد يارى ئېردى ، تەمام ئايتا دېسەم ئىمكانى يوقتۇر .
بەھشتى مەئرىفەت گۈلزارى ئېردى . ئىلاھا ، رەۋشەن ئەت جانۇ دىلمنى ،
ئۇلاردىن سۇئرە ھېچ ئالمۇ ئاقىل ، خەتادىن ساقلاغىل نادان تىلمنى .
قىلالماسلار ئۇلاردەك ئەدلى كامىل . خەتا بولسە تىلمدىن سەن كەچۈرگىل .
مۇھەممەد چەھار يارى دوستى بولغىل ، ماڭا جامى مۇھەببەتدىن ئىچۈرگىل .
شەرىئەت مەغزى ئول ، سەن پوستى بولغىل . چەھار يارلارنى دوست تۇتغىل ، سەلاھى ،
كۆڭۈلدە دوست تۇتۇبان زىكر قىلغىل، چەھار يارىدىنى مەزھەبنىڭ سەلاھى .

مۇناجات بەدەرگاھى قازىيەل ھاجات

ئىلاھا ، ئاسى بەندەڭ مەن گۇنەھكار ، گۇناھىم مەغفىرەت قىلغىل كەرىمسەن .
ئەگەر دەۋزەخقە سالساڭ مەن سەزاۋار . ئىلاھا ، مەغفىرەت قىل مەن يامانىنى ،
بۇ ئالەمدە گۇنەھ بسيار قىلدىم ، بىلىپ قىلغان گۇناھىم ، بىلمەگەننى .
نەچە تۇرلۇك گۇنەھلەر بار قىلدىم . ئىلاھا ، لۇتف قىل مەن مۇبتەلاغە ،
ئىلاھا ، نەفس ئۇچۇن ئەۋزارەدۇرمەن ، تۇشۇپدۇرمەن بەيابانى بەلاغە .
گۇناھىم كۆپ ئۇچۇن شەرمەندەدۇرمەن . مۇنىڭدەڭ ئىشلارى دانايى ئەسرار ،
گۇنەھ بىرلە خەتا مەندە تولا بار ، ساڭا ئاسان ئېرۇر گەر بىزگە دىشۋار .
قىلىپ مەن نەچە تۇرلۇككىم گۇنەھكار . ئىلاھا ، مەغفىرەت قىل كىردىگارا ،
ئەگەر مەۋج ئۇرسە ئول دەريايى رەھمەت ، نىھان قىلغان گۇناھىم ئاشكارا .
كى دەۋزەخ ئوتىدىن كۆرمەسمە زەخمەت . ئىلاھا ، فىئلى شەيتانىمغە تەۋبە ،
ئەگەر بولسام گۇنەھ دەرياسىغە غەرق ، گۇناھىم بىرلە بەدكارىمغە تەۋبە .
كى نەۋمىد ئولماغۇم مەئبۇدى بەر ھەق . تىلەكىم ئۇشبۇ سەندىن ئەي رەھىما ،
نە كىم قىلمىش گۇناھىم بولسا بسيار ، گۇناھىم مەغفىرەت قىل ، ئىلاھا ،
ئۇمىدىم كۆپتۇ سەندىن سەنسە غەففار ، ساغىندىم رەھمەتىڭغە ، ئەي ئىلاھىم ،
ۋۇجۇدۇم بارچە ئەئزام مەئسىيەتدۇر ، مېنىڭ ئىككى جەھان سەنسەن پەناھىم .
گۇناھكارلارغە سەندىن مەغفىرەتدۇر . كېلىپ دەرگاھىڭە قىلدىم مۇناجات ،
گۇناھى تەقسىرات مەندىن خەتادۇر ، ئىجابەت ئەيلە ، يا رەب ، جۇملە ھاجات .
كى سەندىن مەغفىرەت بىرلە ئەتادۇر . بەھەققى نامى بىسمىللاھىر رەھمان ،
ئىلاھا ، ئاسى بەندەڭ ، سەن خۇداسەن ، ئەتا قىل ماڭا ئاخىر دەمدە ئىمان .
كى مەن گۇمراھدۇرمەن رەھنەماسەن . تەرەھھۇم ئەيلە رەھمانىررەھىم سەن ،
ئىلاھا ، بارچە مۇئمىن مەرمەھەمەت قىل ، خەتا پۇشى ، ئەتا بەخشى كەرىمسەن .
گۇناھىدىن كەچىبان مەغفىرەت قىل ، ئىلاھا ، ئەرشى بىرلە كۇرسى ھەققى ،
ئىلاھا ، بارچەغە رەھمەت ئەتا قىل ، كى فۇرقان ئايەتى سۇرەسى ھەققى .
گۇناھىدىن ئۆتۈپ جەننەت ئەتا قىل . بەھەققى ھۇرمەتى تاھا ۋۇ ياسىن ،
ئىلاھا ، مەن گۇنەھكار ، سەن رەھىمسەن ، بەھەققى ھۇرمەتى ھامىم ، تاسىن .

ئىلاھا ، مۇستەفا مېئىراجى ھەققى ،
مۇھەممەدنىڭ كەرامەت تاجى ھەققى .
بەھەققى ئۇل مۇھەممەدنىڭ زۇھۇرى ،
بەھەققى ھەم شەرابى ئەنتەھۇرى .
بەھەققى چەھار يارى نامى ئەھمەد ،
بەھەققى مۇستەفا نۇرى مۇھەممەد .

بەھەققى ھۇرمەتى ئۇل ئىسمى ئەئزەم ،
بەھەققى ئۇل شەبى قەدرى مۇئەززەم .
بەھەققى لەۋھى مەھفۇزى قەلەمدىن ،
زەلەمنا رەببەنا ئەغفىر زەلەمدىن .
سەلاھى ئاسىغە رەھم ئەيلەپ ، ئەي ھەق ،
قىل ئانى رەھمەتىنىڭ دەريا سىغە غەرق .

مولا غۇربەتنىڭ ئايتقان «گۈل ۋە بۇلبۇل» كىتابىنى مۇھەممەد ئىبنۇ سەلاھى ئاز ئايتىپدۇر
دەپ ، نەزمەيى شىرىن ۋە ھىكايەتەيى رەنگىن بىرلە تولا قىلىپ
تازە قىلغانى

كەل ، ئەي ساقى ، ماڭا تۇت جامى مەينى ،
ماڭا بەرگىل شەرابى ئەرغەۋانى .
كۆڭۈلدە بولسۇ پەيدا نەشئەئى مەي ،
پەياپەي تۇت ماڭا مەينى كەم ئەتمەي .
ماڭا تۇت مەينى ، ئەي ساقى، ئىچەي شۇرب ،
شەرابى نەغمە بولسا يارى مەھبۇب .
خۇش ئولكىم بولسا يارۇ مەي مۇغانە ،
سۇرۇدى مۇتربۇ چەگۇ چەغانە .
كى سەۋتى بەربەتۇ ئاۋازى نەي خۇش ،
مەيۇ نەي دۇدى ئىشقنى كەلتۇرۇر جۇش .
كەل ، ئەي ساقى ، مۇھەببەت جامى مەيدىن ،
ماڭا بەرگىل ئىچىبان مەست ئولايىن .
بولۇپ مەست ئەيلەيىن ئاھەڭگى ئۇششاق ،
مۇھەببەتدىن يازاي تەھرىرى ئەۋراق .
يازاي نامەنى بىر كاغەز ئۆزە باك .
مېنى ، يا رەب ، سەن ـ ئوق ئەيلە فەرەھناك .
رەقەم ئەيلەردە تەبئىم رەۋشەن ئەتكىل ،
ئاچىبان غۇنچە كۆڭلۇم گۈلشەن ئەتكىل .
قەفەسدىن قىل خەلاس جان بۇلبۇلنى ،
بىشارەت بەر ماڭا ھۇسنۇڭ گۈلنى .
سۇنۇق كۆڭلۇمگە ئانداغ پۇيە ئۇرسۇن ،
چىقىپ ئىشقى مۇھەببەتكە قوشۇلسۇن .
چىقىپ ئاھىم مېنىڭ توققۇز فەلەككە ،
شۇرۇئ ئەيلەپ تىلىم بۇ سۆز دېمەككە .
كى ئاھىم شۇئلەسىدىن بولسا رەۋشەن ،
قەلەم بىرلە قىلاي كاغەزنى گۈلشەن .
پۇتۇپ بىر نەچچە مەن ئەبياتى مەرغۇب ،
مۇھەببەت ئەھلىغە بولغايمۇ مەتلۇب .
يازاي بىر نەچچە ئەلفازى شەكەررىز ،

تۇزۇپ مەجلىس قىلاي مەجلىسى گۈلرىز .
مۇھەببەتدىن يازىپ تەھرىرى خامە .
پۇتۇلدى دوستلارغە يادنامە .
ئايىتىپ غۇربەتتىدىن بىر كىتابى ،
قويۇپ[ئات]«گۈلۇ بۇلبۇل» دەپ خىتابى ،
بەيان ئەتمىش گۈلۇ بۇلبۇلنىڭ ئىشقىن ،
كى ئىشق ۋادەسىدا بىر ـ بىرگە سىدقىن .
قىلىپ نەزم نەچچەئى بەيتۇ غەزەللەر ،
ئايىتىپ ئۆتكەن ئىكەن ئول مەھەللەر .
كىتابى خۇب ئايىتىپدۇر ۋە لېكىن ،
ئاز ئايىتىپدۇر مەگەر ھاربىپدۇ ئىكىن .
قىلىپ مەن بۇ كىتابغە مېھرىبانلىق ،
كى قىلدىم غۇربەتىگە ھەمزەبانلىق .
قوشۇپ سۆزنى ھەمە تاپتىم مەھەلنى ،
كى نەزم ئېتىپ نەچە بەيتۇ غەزەلنى .
ھىكايەت ئەيلەدىم بىر نەچچە سۆز تەي ،
پىتىپ مەن سەفھەغە سۆزنى پەياپەي .
كى دەردى سوزى ئىشق بۇنياد ئېتەي دەپ ،
كى رۇھى غۇربەتىنى شاد ئېتەي دەپ .
كىتابى غۇربەتىنى تازە قىلدىم ،
فۇرسۇردە ۋەرەقىن شىرازە قىلدىم .
كى قىلدىم پەيرەۋانلىق غۇربەتىنى ،
سەلاھى ساچتى گەۋھەر بىرلە دۇرنى .
بەزاھىر بۇ سۆزۇڭ ئەفسانەدۇرلەر ،
ھەقىقى تەي قىلۇر ھەق ئىستەگەنلەر .
ئوقۇبان بۇ كىتابنى سەير ئېتەرلەر ،
ئالۇرلار بەھرەلەر ئاشىق يارانلەر .
مۇھەببەت نەغمەسىن ئەيلەپ تەرانە ،
قىلىپ ئاھەڭگى بەزمە ئاشقانە .

مۇھەببەتدىن يازىپ بىر نەچچە بەيتى ،
ئەگەرچە بولماسا بۇ خۇد پىسەندى .
كى نەرم ئەيلەپ رىزا ئاشۇفتە ئەھۋال ،
مېنى ، يا رەب ، مۇھەببەت يولىغە سال .
قىلىپ مەن ئىپتىدائى «گۈلۈ ـ بۇلبۇل» ،
ئوقۇپ كۆرگىل مۇنىڭ ھەر بەيتى بىر گۈل .
مۇنى ئەھلى مۇھەببەتلەر ئوقۇسۇن ،
ئىشىتىپ بارى زەۋقى شەۋق قىلسۇن .
ئىشىتىپ ئىشق ئەھلى بەھرە ئالسۇن ،
ئىشىتمەگەن كىشى ھەسرەتدە قالسۇن .

ئوقۇغان چاغدا گويا گۈل ئاچىلۇر ،
تۆكۈلگەن غۇنچەدەك كۆڭلى ئاچىلۇر .
بولۇپ فەيزى بەھارى كاشقەردىن ،
تاپىپ تەبئىم سەفا بۇ سۆزلەر ئاندىن .
ئىلاھا ، رەھمەتىڭە ئاشنا قىل ،
كۆڭۈلنى سەندىن ئۆزگەدىن جۇدا قىل .
ئىلاھا باتىنىمنى قىل مۇنەۋۋەر ،
ماڭا ئىشقى مۇھەببەت نەشائىسن بەر .
سالاھىغە ئىلاھا ، بىر نەزەر قىل ،
ئۆزۈڭنىڭ ئىشقىدىن سەن بەھرەۋەر قىل .

خۇدايىي تەئالا ھەزرەتى ئادەمنى ئافىرىدە قىلۇرغە ئىرادە قىلغانلارى ،
فىرىشتىلەر ھەزرەتى ئادەمنى خەلق قىلىشدىن مەنئى قىلغانى ،
خۇدايىي تەئالا «ئىننىنى ئەئلەمۇ مالا تەئلەمۇن» دەپ ئادەم
ئەلەيھىسسالامنى ئافىرىدە قىلغانلارى

ئىرادە ئەيلەدى خەللاقى ئالەم ،
جەھان باغىدا پەيدا قىلغاي ئادەم .
جەھاندە قىلسە پەيدا ئادەمزاد ،
جەھاننى ھەق تەئالا قىلغاي ئاباد .
كى پەيدا قىلغاي ئادەم ئۇل خۇداۋەند ،
قەرى دۇنياغە قىلغاي كۆڭلىنى بەند .
جەھانغە ئادەمنى زىننەت ئەتكەي ،
رەۋاقۇ باغى راغۇ قەسر ئەتكەي .
كېلىپ بۇ كۇھنەنى ئول مەنزىل ئەتكەي ،
نەچە كۇن مەنزىلدە ئۇمر كەچكەي .
قىلىپ زىينەت جەھانغە ئادەمنى ،
جەھانغە ساچسە رىزقى روزەسىنى .
غەرەز ئادەم ياساپ بەندە ئاتامىش ،
قىلۇرغە ئىمتەھانى ئازمايىش .
مېنىڭ ئەمرىم تۇتارمۇ تۇتماغايمۇ ؟
ماڭا قۇللۇق قىلۇرمۇ قىلماغايمۇ ؟
تانۇغايمۇ مېنى رەببىم دېگەيمۇ ،
ئىلاھا ، سەن مېنىڭ ، دەپ ياد ئېتەرمۇ ؟
جەھانى كوھنەنى ئاباد ئېتەرگە ،
ياراتقاي ئادەمى بۇنياد ئېتەرگە .
خىتاب ئەتتى فەرىشتەلەرگە ئول دەم ،
ياراتسام قۇدرەتىمدىن نەسلى ئادەم .

ياراتسام ئادەمۇ بولغاي خەلىفەم ،
كى پەيدا بولغاي ئاندىن بەندە زادەم .
ئۇلار بولغاي مېنىڭ دوستى بەئىنىم ،
كى خاس ئاشقلارىم ئەينەلىيەقىنىم .
سالىپ ئەللاھ تەئالا مەشۇەرەتنى ،
نە دەرسىزلەر فەرىشتەلەر بۇ سۆزنى .
فەرىشتەلەر ئىشتىپ قىلدى تەئىين ،
ياراتماغلىقدە ئادەم سۇنۇ ئېتەيىن .
فەرىشتەلەر دېدى : «يارەببىم ، ئەللاھ ،
قىلۇر ئادەم گۇنەھلەر بولسا گۇمراھ .
كۆرۈپمىز لەۋھى مەھفۇزدا بۇ ئەسرار ،
بولۇر فەرزەندى ئادەملەر گۇنەھكار ،
كى بىزلەر ئەمرى فەرمانىڭدادۇرمىز ،
بولۇر ئادەملەر بىفەرمانۇ خۇنرىز .
ئىشىمىزدۇر ھەمىشە بەندەلىكدە ،
قىلىپ قۇللۇق ساڭا شىكەستەلىكدە .
ساڭا ھەمدۇ سەنا دائىم ئايىتماق ،
نە لازىم بىز تۇرۇپ ئادەم ياراتماق ...»
فەرىشتەلەر دېدى بۇ سۆزنى ئول دەم ،
غەرەز ئول دەم قىلىبان رەشكى ئادەم .
خۇدانىڭ رەھمەتى ئادەمگە بولغاي ،
ئىچى ئىشقى مۇھەببەت بىرلە تولغاي .

خۇدا لۇتفى ئىنايەت رەھمەتىنى .
بىرىپ ئادەمگە ئەقىل قىلغاي ئانى .
خۇدا ئايدى : «بارىنى بىلگۈچى مەن .
نە دەيدۇر دەپ سىلەرنى سۆزلەتۇرمەن .
ياراتقۇم ئادەمنى بولغۇم نىگەھدار .
سىلەر بىلمەسسىلەر مەن بىلگەن ئەسرار .»
تۇشۇپ بۇ غۇلغۇلە توققۇز فەلەككە .
بۇ ئاۋاز ئاسماندىن تا سەمەككە .
خۇدا ئانداغ ئىرادە ئەيلەپ ئاۋاز .
ئىشتتى بارچە بۇ ئەسرارۇ بۇ راز .
تۇشۇپ ھەرقايسىغە باشىغە سەۋدا .
ياراتىپ مەندىن ئادەم بولسا پەيدا .

..... ①

خۇدا ئايدىكى مىكائىلغە فەرمان .
كى يەردىن تۇفراق ئالىپ كەل ھەمىن ئان .
كى مىكائىل شۇ سائەت يەرگە تۇشتى .
كى يەر ئەئزاسىغە بىر زىلزىلە تۇشتى .
كى مىكائىل خۇدا ئەمرىن تۆگۈردى .
كى يەر تىترەپ ئوشۇل دەم تىلغە كىردى .
دېدى مىكائىل : «ئەي يەر ، سۆزلەمە سەن ،
خۇدانىڭ ھۆكمىنى مەن يەتكۈرۈپمەن .
تىلىگىنى ساقلا ، ئەي يەر ، سۆزلەمەيىن ،
سېنىڭدىن بىر ئاۋۇچ تۇفراق ئالايىن » .
دېدى يەر يالباربان : «ئەي فەرىشتە ،
فەرىشتەلەر ئارا يەتكۈر سەرىشتە .
كى مىكائىل ئاتىگىنىڭ ھۈرمەتىدىن ،
ماڭا رەھىم ئەيلە تۇفراق ئالما مەندىن .
مۇقەررەب سەن فەرىشتە بول سەرەفراز ،
ماڭا رەھىم ئەيلەگىل بارغىل يانىپ باز .
كى مىكائىل كېلىبان يەرگە ئۇل ھەم ،
كى تۇفراق ئالمادى يەرگە قىلىپ رەھىم .
دېدى مىكائىل :«ئەي دانەندەئى راز ،
كى تۇفراق ئالمادىم» دەپ قىلدى ئاۋاز .
خۇدا ئەمر ئەتتى ئەزرائىلغە : « سەن بار ،
بۇلار تۇفراق ئالماي كەلدى ، سەن بار .»
كى ئەزرائىل ئوشۇل دەم يەرگە تۇشتى ،
خۇدانىڭ ئەمرىنى يەرگە تۆگۈردى .

دېدى يەر يالباربان ئەزرائىلغە ،
«تەرەھھۇم ئەيلە مەن خارۇ ② زەلىلغە .
مەنى ئاجىز شىكەستە ھالىغە باق ،
ئۇلار ئالمادى سەن ھەم ئالما تۇفراق .»
دېدى ئەزرائىل ئول دەم يەرگە : «شۇك تۇر ،
ئالۇرمەن تۇفراقۇ سەن ئەمدى شۇك تۇر .»
سالىپ ئەزرائىل ئولدەم يەرگە چاڭگال ،
ئالىپ تۇفراقنى يەردىن ، كەلدى دەرھال .
دېدى ئەللاھ تەئالا ئەزرائىلغە :
«كى رەھىمىڭ كەلمەدى خاكى زەلىلغە ،
بۇلار ئالمادى تۇفراق سەن ئالىپسەن ،
كى يەرنىڭ ھالىغە رەھىم ئەيلەمەپسەن ، »
دېدى ئەزرائىل : « ئەي سۇلتانى ئالەم ،
سېنىڭ ئەمرىڭ تۇتۇپ كەلتۇردۇم ئول دەم .»
خۇدا ئايدىكى : « ئەزرائىل مۇنى بىل ،
كى ئادەمنىڭ جانىنى ھەم سەن ئالغىل .»
دېدى ئەزرائىل ئايدى : «ئەي ئىلاھىم ،
بۇ ئىشنى ئەمر قىلدىڭ نە گۇناھىم .
مېنى دۇشمەن تۇتار فەرزەندى ئادەم ،
باشىمدىن بۇ مەلامەت بولماغاي كەم . »
خۇدا ئايدى : «يېمە غەم سەن مۇنىڭدىن ،
مېنىڭدىن كۆرمەگەيلەر ھەم سېنىڭدىن .
ئەجەلگە بائىسى بىمار دەرلەر ،
بۇ ئىشدىن بولدى يا دىگەر دېگەيلەر .»
غەرەز تۇفراقنى ئالدۇرماسدا يەردە ،
كى ئادەم بولسا بىفەرمان بەندە .
گۇنەھكار بولساۋۇ بەدفېئىل بەدكار ،
خۇدانىڭ ئالدىدا بولسا گۇنەھكار .
گۇنەھكار بولسا كىم بولغۇسى مەئزۇب ،
ئانىڭ بولغانىدىن بولماغانى خۇب .
غەرەز ئەندىشەسى بۇ ئېردى يەرنىڭ ،
كى تەقدىرى قەزا مۇنداغ قەدەرنىڭ .
ياراتىپ تۆرت ئەناسىر ئەربەئەدىن ،
مۇئەخخىر بولدى بۇ تۆرت ئەدۋىيەدىن ،
شەمالۇ ئوت يەنە تۇفراق ئىلە سۇ ،
كى ئادەم جىسمىغە فەرمان بولۇپ بۇ .
كى ئادەم سۇرەتىن قۇدرەت قولىدە ،

① مۇشۇ جايدىن باشلاپ بىر ۋاراق يوقالغان .
② بۇ سۆز ئەسلى قول يازمىدا «خاۋەر» دەپ يېزىلغان ، مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن «خارۇ» دەپ ئېلىندى .

يۇغۇرۇپ لايقەسىنى قىرىق كۈندە .
ياساپ ئادەم خۇدا ئۆز قۇدرەتىدە ،
بولۇبان جسمى ئادەم ئافەرىدە .

كەمالى قۇدرەتىدىن قىلدى پەيدا ،
خۇدانىڭ قۇدرەتى بولدى ھۇۋەيدا .

خۇدايى تەئالا ھەزرەتى ئادەم ئەلەيھىسسەلام جىسمىغە روھ كىرگۈزگەنى ۋە رەھمەتىنى ھەزرەتى ئادەم ئەلەيھىسسەلامغە ئەتا قىلغانى ۋە فەرىشتىلەر ئاڭا سەجدە قىلغانى

خۇدا لۇتفى ئىنايەت رەھمەتىدىن ،
قىلىپ ئادەمنى پەيدا قۇدرەتىدىن .
تۇرۇپ يەتمىشۇ مىڭ يىل جسمى ئادەم ،
بولۇپ ۋەقتى كىرەرگە رۇھى ئەئزەم .
خۇدا ئەمر ئەتتى روھى ئادەمگە ،
دېدى : «ئەي روھ ، كىر ئادەم تەنگە .»
قىلىپ قەست رۇھى ئادەم تەنگە كىرگەي ،
كىرىپ ئادەم تەننى مەزىل ئەتكەي .
كى روھ چەۋرۇلدى ئادەمنىڭ تەننى ،
بۇ تەندە كۆرمەدى ئەمنۇ ئەماننى .
كۆرۇپ ئادەمدە يۇز مىڭ فىتنە شورىش ،
بۇ مىسكىن ئادەمى باشىغە ياغمىش ،
ئىچى تاشى ئانىڭ غەم ئۇزرە غەمدۇر ،
سەراسەر باشىدا دەردۇ ئەلەمدۇر .
دېدى رۇھ ئول زەمان : «يارەببى رەببىم،
بۇ تەنگە يوق كىرەرگە ئىختىيارىم .
كۆرۇپ بۇ تەندە يۇز تۇرلۇك بەلىيىەت ،
مۇشەققەت مېھنەتى بار ، يوقتۇ راھەت .
نەچۇك كىرگەيمەن مۇنداغ قىن ئىچىگە ،
كى تاقەت يوق بەلاۋۇ مېھنەتىگە .»
خۇدا ئايدىكى رۇھى ئادەمگە :
«نە دەپ كىرمەيسەن ئادەمنىڭ تەنگە .
قەزا يەتسە ئەگەر فەرزەندى ئادەم ،
تۇگەنمەپ ئۇمر مۇددەت يەتسە ئول دەم .
ئەزرائىل ھەق دەيان ئەمر ئەتكەندە ،
كى چىققۇڭ كەلمەگەي ھەم ئۇل كۈنىدە .
كىرەرگە قەسد قىلدى رۇھى ئادەم ،
كىرىپ بىئىختىيار تەنگە ئۇشۇل دەم .
كىرىپ رۇھ ئاندا ئادەمگە دىماغدىن ،
قوپۇپ ئولتۇردى كۆز ئاچتى قىياغدىن .

بەلىنىڭ يارمىسىغە كىردى جانى ،
قوپاي دەپ ھەمله قىلدى جسمى جانى .
جانى كىرگەچ بەلىنىڭ يوقارىغە ،
قىلۇر ھەمله قوپاي دەپ يۇقارىغە ،
فەرىشتەلەر كۆرۈبان قىلدى فەرياد ،
ئەجەب بىسەبر ئېرمىش ئادەمزاد .
ھەنۇز جانى تەنگە تارقامايىن ،
قىلۇر تەلفىز دەپ ساچراپ قوپايىن .
كىرىپ جانى قوپۇپ ئولتۇردى ئادەم .
بەناگاھ ئەتسە كەلتۇردى ئوشۇل دەم .
دېدى ئادەم شۇ ھەين : «ئەلھەمدۇلىللاھ»
جەۋاب ئايدى خۇدا : «يەرھەمۇكەللاھ »
فەرىشتەلەر دېدى : «ئەي ھەق تەئالا ،
قىلىپ ئادەمگە مۇنداغ لۇتفى ئەئلا .
قىلىپ قۇللۇق ساڭا قىلدۇق ئىتائەت ،
كى بىزگە قىلمادىڭ مۇنداي ئىنايەت .
قىلىپمىز بەندەلىك تەسبىھ ئوقۇبان ،
دەۋامى بەندەلىكىنى قىلىبان .
ھەنۇز ئادەم سېنى ياخشى تانۇماي ،
ئىبادەت ئەيلەمەي قۇللۇقنى قىلماي .
دېدى ئول بىر سەنا قىلدىڭ ئىجابەت ،
قىلىپ ئادەمگە رەھمەت بىنىھايەت» .
دېدى ئەللاھتەئالا : « ئەي فەرىشتە ،
تەمامى زاھىرى خۇدبىن سەرىشتە .
كى بۇ ئادەم ئۇچۇن ئالەم ياراتتىم ،
مۇنى مەن بارچەدىن ئەفزەل ياراتتىم .
فەرىشتە ، جىن ، پەرىيۇ جۇملە ئالەم ،
ياراتتىم بارچە ئون سەككىز مىڭ ئالەم .
بارى مەخلۇقلاردىن فازىل ئەتتىم ،
ئۆزۈمنىڭ رەھمەتىگە شامىل ئەتتىم .

قىلىپ لۇتفۇ ئىنايەت ئادەمگە ،
مۇنىگدەك قىلمادىم مەن ئۆزگەلەرگە .
ياراتتىم بارچە مەۋجۇداتنۇ مەخلۇق .
بۇ ئادەمدە بارى ئۆزگەسىدە يوق .
ياراتتىم بارچە مەۋجۇداتنى ئالەم .
تۇفەيلى ئادەمنۇ فەرزەندى ئادەم .
ياراتتىم مەن جەھاننى ئادەمگە ،
جەھاننى جىلۋەگەر قىلدىم ئۆزۈمگە .
كى مەخلۇقات ئارا ھەم بەرگەزىدەم ،
كى بۇ ئادەم يەنە فەرزەندى ئادەم .
كى تاتماي بەندىلىكىگ لەززەتىنى ،
تانۇپ ئايتسا ماڭا ھەمدۇ سەنانى .
نەچۈك قىلماي ئاڭا رەھمۇ ئىنايەت ،
ئەتا قىلدىم ئاڭا خىلئەت ئىجابەت .»
خۇدا ئايدىكى بۇ رازى رەمۇزنى :
«دېدىگلەر ئەي فەرىشتىلەر بۇ سۆزنى .
كى بۇ ئادەمدە فەرزەندان بولۇرلار ،
كى بىنەرمانۇ خۇنرىزان بولۇرلار .
ئىشتىكىن بەندىلەرگە ، ئەي فەرىشتە ،
بېرىپ ئادەمگە مەن نەچچە نېمەرسە .
كى ئادەمگە يېمەگ ـ ئىچمەكنى بەردىم ،
ئىكىنچى نەپس ئىلە شەھۋەتنى بەردىم .
ئۇچۇنچىسى ھەۋاۋۇ ھىرس چەندان ،
بېرىپ تۆرتىنچىسى ۋەسۋاسى شەيتان .
سىلەرگە بەرسەم ئېردىم گەر بۇلارنى ،
سىلەر ھەم قىلغاي ئېردىگلار گۇناھنى .
كۆرەرسىزلەر بەھىشتۇ دەۋزەخ ئوتنى ،
ئالۇرسىزلەر ئۇلاردىن ئىبرەتنى .
مېنىگ بەندىلەرىم كۆرمەي بۇلارنى ،
ماڭا كەلتۈرۈر ئىمان غايىبانى » .
خۇدا مۇنداغ ئىرادە قىلدى تەقدىر .
فەرىشتىلەر قويۇبان ئۆزر ـ تەقسىر .
كۆرۈپ ئادەمدە رەھمەت خىلئەتىنى ،
مۇبارەگ بادغە ئاچتى تىلىنى .
بېرىپ ئادەمگە ئانداغ جانۇ ئىمان .
ئۆزىن ئۆزى قىلىپ ئادەمدە پىنھان .
قىلىپ مۇئمىنلار كۆڭلىن تەختگاھى .
ئۆزىگە قىلدى ئاندا جىلۋەگاھى .
كەل ئەي . ئادەم ئۆزۈگ فەزلىنى بىلگىل .
خۇدا ئالدىدا ئىززەت ھۇرمەتىگ بىل .
ئەزىز ئەتمىش سېنى فەرزەندى ئادەم .
ئۆزۈگىنىگ ئىززەتىنى ساقلا . ئادەم .
كېچە ـ كۈندۈز خۇدا يادىدا بولغىل ،
خۇداغە بەندەسەن بەندەچىلىگ قىل .
خۇدايىگ ئەمر فەرمانىدا بولغىل ،
خۇدا دەرگاھىغە شايىستە بولغىل .
ئۆزۈگىنى پاگ تۇت ئەي ئادەمى خاگ ،
گۈنەھدىن پاگ ئۆزۈگىنى قىلمە ناپاگ .
سەلاھى . قىلمادىگ فەرمانىنى سەن ،
كى تۇتماي ئەمرىنى ئەرتە نە دەرسەن .
گۈناھىم كۆپتۇر ئەمما تائەتىم يوق ،
قۇلدۇرمەن ۋە لېكىن خىزمەتىم يوق .
ئىلاھا ، سەندىن ئۆزگە يوقتۇر ئۇممىد ،
سېنىگكى دەرگەھىگدىن يوقتۇر نەئۇمىد .
خۇدانىگ رەھمەتى ئۇممىدى بەسدۇر ،
خۇدانىگ دەرگەھى نەئۇمىد ئەمەسدۇر .
سەلاھى ، پىشە تۇت خەۋفى رىجانى ،
ئۇمىد ئەت قورقۇبان ياد ئەت خۇدانى .

خۇدايىي تەئالا ھەزرەتى ئادەمگە فەرىشتىلەرنى سەجدە قىل دەپ ئەمر قىلغانى ،
ئەزازىل سەجدە قىلماي گەردەنىغە تەۋقى لەئنەت تۇشكەنى ، ئەزازىلنى
شەيتان قىلىپ دەرگاھىدىن قوغلاغانى

خۇدا ئايدى : «فەرىشتىلەر بىلىگلار ،
خەلىفەمدۇر مۇڭا سەجدە قىلىگلار .»
بولۇپ ئادەمگە رەھمەتدىن سەرىشتە ،
كى سەجدە قىلدىلار بارچە فەرىشتە .
ئەزازىل سەجدە قىلماي بولدى شەيتان ،
دېدى تۇفراق ئول ، مەن نۇرى ئىمان .
كى تۇشتى گەردەنىغە تەۋقى لەئنەت ،
كى لەئنەتكەردە بولدى تاقىيامەت .

فەرىشتەلەر كۆرۈپ شۇكرانە قىلدى ،
كى ئادەمگە دۇ بارە سەجدە قىلدى .
فەرىشتەلەر قىلىبان سەجدە بۇ بەس ،
قىلىپ سەجدە بارى ئىللاۋۇ ئىبلىس .
كى سەجدە قىلمادى ئادەمگە ئىبلىس ،
قىلۇر ئادەمگە يۇزمىڭ مەكرى تەلبىس .
خۇدا ئايدىكى : «ئەي بەدكار شەيتان ،
سۆزۈم سەن تۇتمادىڭ بۇ ئەمرى فەرمان .
بۇيۇردۇم سەجدە قىل ئادەمگە دەپ مەن ،
نە دەپ ئادەمگە سەجدە قىلمادىڭ سەن .
مۇنى بىلگىلكى ئادەمدۇر خەلىفەم ،
فەرىشتەلەردىن ئارتۇق بەرگەزىدەم .»
دېدى شەيتان : «مېنى نۇردىن ياراتتىڭ ،
كى بۇ ئادەمنى تۇپراقدىن ياراتتىڭ .
كى تۇپراق نۇر بىرلە تەڭ بولۇرمۇ ؟
ئاڭا مەن سەجدە قىلماقىم رەۋامۇ ؟»
خۇدا ئايدىكى : «ئەي شەيتانى مەلئۇن ،
كى خۇدبىنلىق قىلىپ بولدۇڭ دىگەر گۇن .
سېنى مەن راندەئى دەرگاھ قىلدىم ،
فەرىشتەلەر قاتارىدىن چىقاردىم .
كى خۇدبىنلىق قىلىپ ئەمرىمنى تۇتماي ،
كى بىفەرمانلىق قىلدىڭ چۇ خۇداي .
مېنىڭ ئەمرىمنى گەر تۇتماسا ھەر قۇل ،
مېنىڭكى دەرگەھىمدە ئاڭا يوق يول .
كى خۇدبىنلارۇ بىفەرمانلارغە ،
تەكەببۇر ئەيلەگەن گۇمراھلارغە .
مېنىڭكى رەھمەتىم ئىشكى يىراقدۇر ،
كۆرەلمەس ھەم جەمالىمدىن يىراقدۇر .
يىراق قىلدىم سېنى مەن دەرگەھىمدىن ،
ساڭا يوقتۇر نەسىبە رەھمەتىمدىن ».
دېدى شەيتانكى : «قىلغان تائەتىمنىڭ ،
ماڭا ئەجرىمنى بەرگىل ، ھەر نە بارىڭ» .
خۇدا ئايدىكى : «ئەي شەيتانى بەدكار ،
كى بەردىم ئەجرىنى نە مەقسەدىڭ بار ؟»
دېدى شەيتان : «ئاتىم ئەزازىل ئېردىم ،
كى مەشھۇر ئېردى زاتىم ھەم سىفاتىم .
فەرىشتەلەر قىلىپ ئىئزازۇ ئىكرام ،
ئوقۇبان ئىلمىمزدىن سۇبھۇ شام .
كى بۇ ئادەمگە سەجدە قىلماغاندىن ،
مېنى مەردۇد قىلدىڭ دەرگەھىڭدىن .
سەبەب ئادەم بولۇپ بولدۇم گۇنەھكار ،
كى بۇ ئادەمگە گىنە ئاچچىغىم بار .
مېنى قىلغىل مۇسەللەت ئادەمگە ،
ئالۇرمەن ئىنتىقامىم ھەر كۇنىگە .
خۇدا ئايدىكى : «بەردىم مەقسەدىڭنى ،
نە قىلغۇڭ راست ئايغىل بەندەلەرنى .»
دېدى شەيتانكى : «ئادەم بارۇ مەن بار ،
ئېرۇرمەن دۇشمەنۇ ھازىرۇ تەييار .
كىرىبان پوستىنغە ۋەسۋاس قىلۇرمەن ،
ئانى مەن راھى راستدىن ئازغۇرۇرمەن .
زەلالەت يولىغە باشلارمەن ئانى ،
سەۋابلىق ئەسلا قىلدۇرماسمەن ئانى .
ھەر ئادەمنىڭكى كۆڭلىگە كىرۇرمەن ،
كى ئۇچ يۇز ئاتمىش ھەمله قىلۇرمەن .
نەچە تۇرلۇك گۇنەھلەر قىلدۇرۇرمەن ،
ئانىڭ ئىمانىغە ھەم قەسد قىلۇرمەن .»
خۇدا ئايدىكى : «ئەي شەيتانى مەردۇد ،
ئەگەر بولسە سېنىڭدە ئۇشبۇ مەقسۇد .
كى ھەر مۇئمىنىنىڭ كۆڭلىگە كۇندە ،
باقارمەن ئۇچ يۇز ئاتمىش رەھمەتىمدە .
ئەتا قىلسام ئاڭا ئىمانىنى ھەمراھ ،
نەچۇك ئالغايسەن ، ئەي شەيتانى بەدخاھ .»
ئىشتىپ بولدى شەيتان ئاندا مەئيۇس ،
كى شەيتاندۇر ئانىڭدا يوقتۇر ناموس .
ئىشى ئادەمنى ئازغۇرماقدا ئانىڭ ،
ئۆزىنىڭ قەيدىغە ئالماقدا ئانىڭ .
كەل ئادەم ، كىرمە شەيتانىنىڭ يولىغە ،
ئۇزۇڭنى ساقلاغىل كىرمە كويىغە .
كەل ئادەم ، بولماغىل شەيتانغە تابىئ ،
سېنىڭ قەسدىڭدۇر رەھزەندە قاتىئ .
ساڭا شەيتانكى دۇشمەندۇر قەدىمى ،
ئەئۇزۇبىللاھى شەيتانىنىڭ رەجىمى .
تىلەر ، يا رەب ، سەلاھى ، ئەي ئىلاھى ،
كى شەيتان شەررىدىن بەرگىل پەناھى .
«ئەنا خەيرۇن » دېدى شەيتانى بەدكار ،
خۇدانىڭ ئالدىدا بولدى گۇنەھكار .
ئانىڭ جايى ئىدى ئالتىنچى ئاسمان ،
تەكەببۇر ئەيلەگەندىن بولدى شەيتان .
تەكەببۇرنى كۆرۈڭ شەيتان قىلىپدۇر ،
ۋەلى سىز قىلماڭىز كىبرى تەكەببۇر .

تەكەببۇر بولماغىل ، بولغىل مۇلايىم ،
ھەلىم ئولغىل كىشكە، قىل مۇلايىم .
مەنىيەت قىلماغىل ئۇجبۇ تەكەببۇر ،
تەكەببۇر ئەيلەگەن نەفسىگنى سىندۇر .
مەنىيەت قىلدى شەيتان بولدى مەردۇد ،
ئانى دەرگاھىدىن رەد قىلدى مەئبۇد .
شىكەستە ھال ئولۇپ ئادەمگە بول جىنس ،
تەكەببۇر ئەيلەگەن شەيتانغە ۋارىس .
تەكەببۇر بىلكى شەيتانىنىڭ فەئالى ،
خۇش ئول ئادەمگەدۇر شىكەستە ھالى .
خۇدايىم دوست تۇتار شىكەستەلەرنى ،
نەچۇككىم دوست تۇتتى ئۇشبۇ يەرنى .
ئۆزىنى بارچەدىن كەم تۇتقانىدىن ،
ياراتتى ھەزرەتى ئادەمنى يەردىن .
ئاتاڭ يەر بولسە سەن يەردەك قىلىق قىل ،
ئۆزۈڭنى پەست تۇتۇپ شىكەستەلىك قىل .
تەكەببۇر قىلماغىل مائۇ مەنىيەت ،
تەۋازۇئ ئەيلەگىل ئۆزۈڭنى كەم ئەت .
جەھاندا ئۆزنى كەم تۇتقان ئەرەنلەر ،
كىرىپ يولغە سەلامەت ھەم ئۆتەرلار .
تەكەببۇر ھېچ ئادەمگە ياراشماس ،
تەكەببۇر فىئلى بەد ھېچ مۇندىن ئۆتمەس .
ئەگەر قۇلسەن خۇداغە بەندەلىك قىل ،
خۇدا يادىدا بول شىكەستەلىك قىل .
سەلاھى باردىن كەم تۇت ئۆزۈڭنى ،
ئۆزۈڭنى بىل ئۆزۈڭ ئىشت سۆزۈڭنى .

خۇدايى تەئالا ھەزرەتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى بەھىشتكە كىرىپ دەپ ئەمر قىلغانى ،
بەھىشت نىئمەتىنى يېگىل ، بۇغداينى يېمەگىل ، دەپ نەھيى قىلغانى ،
خۇدايى تەئالا ھەزرەتى ھەۋانى بەھىشتە ئافىرىدە قىلغانى ، ھەزرەتى
ئادەمنىڭ ھەۋا بىلە بەھىشتە تويى بولغانى

كىرىبان رۇھ ئادەمنىڭ تەنىگە ،
قوپۇبان تەبرەپ ئادەم يۇرمەكىگە .
خۇدا ئەمر ئەتتى ئادەمنى بەھىشتكە ،
بەھىشنىڭ ھۇللە تاجىنى كىيىشكە .
«بەھىشتكە كىرگىلۇ ھەم نىئمەتۇ ناز» ،
خۇدا ئادەمگە ئايدى ئەيلەپ ئىئزار .
خۇدا ئەمرى بىلە ئادەم بەھىشتە ،
يۇرۇپ بىر نەچچە كۈن نىئمەت يېيىشدە .
«يېگىل ، ئادەم ، بەھىشتىنىڭ نىئمەتىنى ،
يېمەگىل ئولكى بۇغداي نېئمەتىنى» .
يۇرۇپ ئادەم قىلىپ جەننەتدە جەۋلان ،
يېدى ئالۋان نىئمەتلەرنى چەندان .
بىر ئادەم يالغۇز ئول سەككىز بېھىشتدە ،
نەچە كۈنلەر يۇرۇپ جەننەت ئىچىندە .
ئۆزىگە تاپمادى ھەمجىنس ئەلھال ،
بولۇپ كۆڭلى مەلۇلۇ ئەقلى ھەم لال .
دېدى ئادەمگە بىر كۈن ھەق تەئالا :

«ياراتسام قۇدرەتىمدىن بولسا پەيدا ،
ياراتسام جۇفت بىر لايىق ساڭا مەن ،
ياراتسام دەرمەن ، ئەي ئادەم ، نە دەيسەن ؟»
دېدى ئادەمكى : «قۇدرەتلىغ خۇداسەن ،
نە ھەد مەندىن نە ئىمكان پادىشاھسەن .
ئىنايەت ئەيلەبان لۇتفۇ كەرەمدىن ،
ماڭا قىلساڭ ھەرەم بىر مۇھتەرەمدىن » .
يەنە ئادەمكى بىر كۈن ئۇخلاغاندا ،
ئالىبان چەپ يانىدىن بىر قەبۇرغا ،
ياراتتى بىر قەبۇرغادىن ھەۋانى ،
ھەۋاغە بولدى ئادەم مېھرىبانى .
كى ئادەم ئۇيغانىپ كۆردى ھەۋانى ،
تۇتاشىپ ئەندەكى ئوت ، كۆيدى جانى .
قوپۇپ ئادەم ھەۋا يانىغە باردى ،
ھەۋا ھۇسنى جەمالىغە قارادى .
كۆرەر بىر نازەنىن رەئناۋۇ زىبا ،
بولۇپ ئادەم ھەۋا ئىشقىدا شەيدا .

كۆرۈپ ئادەم ھەۋاغە مەيل قىلدى .
قويۇپ قاچتى ھەۋا ئادەمدىن ئاندا ،
سۈرۈپ قوغلاشىپ ئادەم يەتتى ئاندا .
ھەۋا ئانداغ قاچىپ ئادەم قاشىدىن .
يۈگۈرۈپ يەتتى ئادەم ئارقەسىدىن .
ياتىپ ئاندا ھەۋا جەننەت تۈزىگە ،
كۆرۈنمەي ئاق ـ قارا ئادەم كۆزىگە .
تۈشۈبان زەۋقى شەۋق ئول بىنەۋاغە ،
ئۇزاتىپ قولىنى ئادەم ھەۋاغە .
تۈشۈپ ئادەمگە ئىشقى بىقەرارى ،
كى قالماي تاقەتى سەبرى قەرارى .
ھەۋانىڭ باغى گۈلزارىغە كىرگەي ،
كىرىپ گۈلزارىدىن بىر غۇنچە ئۈزگەي .
غەرەز گۈل غۇنچەسىن قىلغاي شىكۇفتە ،
قىلۇرغە لەئلى مەرجانىنى سەفتە .
ھەۋاغە چىرماشىبان ئاندا ئادەم ،
ياتىبان ، كەلدى جىبرىئىل ئوشۇل دەم .
دېدى جىبرىئىل ئادەمگە ئوشۇلدەم :
«ھەۋادىن يىغ قولۇڭ ، بىسەبر ئادەم .
نىكاھ قىلماي ھەۋا نامەھرەم ئادەم ،
نىكاھ قىلغاندا نامەھرەمدۇ مەھرەم» .
ئەزىز ئەيلەپ بۇ ئىككى بەندەسىنى ،
تاپىپ چۇ بەندەۋۇ يا بەندەسىنى .
ھەۋا ئادەم تويىكىم بولدى ئەنگىز ،
ئەجەب تويدۇر كى ئاخىر شۇرئەنگىز .
ھەۋانىڭ بولدى ئادەم بىرلە تويى ،
تۈتۈپ جەننەت ئىچىنى ھايى ھۈيى ،
بولۇپ ئادەم تويى سەككىز بەھىشتدە ،
يىگىت قولداش مۇقەررەب تۆرت فەرىشتە .
فەرىشتەلەر چېكىپ ھايھۇي يۈلەننى ،
تۈتۈپ بۇ غۇلغۇلە پەستۇ بەلەنتى .
ھەۋا قاشىدا ھۇرلەر قىچقارىپ چىلىك ،
بولۇپ ئىشقى ھەۋەس كۆڭلى ھەۋانىڭ .
ئىچىپ ئادەم شارابۇ ئەنتەھۇرى ،

بولۇبان ئىشقىلىك مەستى زۇھۇرى ،
قويۇپ تۈتتى ئاياق مىكائىل ئاندا ،
ئىچىپ ئادەم شەرابى ئول زەماندا .
ئاياق تۈت دەپ بۇيۇردى جىبرىئىلنى ،
قوشۇپ كەۋسەر سۈيىغە سەلسە بىلنى .
تۈتۈپ ھەم جىبرىئىل كەۋسەر ئاياقى .
بولۇپ ئانداغكى مەجلىس تۇمتەراقى .
كى ئىسرافىل چالىبان نەغمەئى سۇر ،
سەمائۇ رەقىس ئويناپ ئويناشىپ ھۇر .
ئالىپ مىكائىل ئاندا قولغە دافنى ،
ئېيتىبان ھەر زەمان ھايھۇي يۈلەننى .
چېكىپ ئەزرائىل ئاھەڭگى نەۋادا ،
غەزەلخانلىق قىلىپ بۇلبۇلدەك ئاندا .
فەرىشتەلەر ھەمە بارەندەلىكدە ،
كى ھۇرلار جىلۋەدە نازەندەلىكدە .
بولۇپ تويىنىڭ نىكاھى ۋەقتى سائەت ،
قىلىپ ئەللاھ تەئالا ئۆزى نىسبەت .
قىلىپ نىسبەت ھەۋانى ئادەمنغە ،
جەھان بولدى ھەۋانىڭ كابىنىغە .
ھەۋانىڭ بولدى ئادەمگە نىكاھى ،
بولۇبان شادماندىن تاپماي ئاھى .
ھەۋا ئادەم قوشۇلدى بىر ـ بىرىگە ،
كىرىپ ئەيشى فەراغەتنىڭ يېرىگە
كى بولدىلار ھەۋا ئادەم بىلە جۇفت ،
بەھىشت ئىشمەتلەرىنى يېدىلەر خۇب .
بولۇپ ئادەمگە بۇ ئەيشى سۈرۈرى ،
بۇ خۇش ۋەقتلىقغە يوق بولماق غۇرۇرى .
نەلەر تۈشتى كۆرۈڭ ئادەم باشىغە .
ئىچىگە تولۇبان ، تاشقاي تاشىغە ،
كۆكۈل خۇشلۇقىنىڭ ئارقاسى غەمدۇر ،
غەمنىڭ ئارقاسى دەردۇ ئەلەمدۇر .
كى شادى غەمدە ياد ئەتكىل خۇدانى ،
شۇكر قىلساڭ بېرۇر ھەم شادلىقنى .

ھەزرەتتى ئادەم بۇغداي يېگەنلەرى ، بەھىشتتىكى ھۇللە تاجى بۇزارسدىن كېتىپ بەرەھنە قالغانلارى ، بەھىشتتىكى دەرەختلەرسدىن بەرگى تىلەگەنلەرى ، ئەنجۇر بەرگىنى بۇششش قىلغانلارى ، خۇدايى تەئالا ھەزرەتتى ئادەم ئىلىيھىسسلامنى بۇ دۇنياغا چىقارغانى

ھەۋا ئادەم بىلە نەچچە زەمانلار ،
بەھىشتدە يۈردى ئىككى مېھرىبانلار .
ھەۋا كۆردىكى بۇغداي جىلۋەسىنى ،
دېدى : «يەرمىز بۇ بۇغداي دانەسىنى .»
دېدى ئادەم ھەۋاغە: «ئىكىلامىز ،
خۇدا نەھيى ئەيلەگەن بۇغداي يېمەسمىز .»
ھەۋا بىر كۈن خۇدانىڭ تەقدىرىدىن ،
يېدى بۇغدايىنى زەۋقىنىڭ بارىدىن .
ئۆزى يەپ كەلتۈرۈپ ئادەمگە بۇغداي ،
يېگىل ھەم سەن تولا ئەندىشە قىلماي ،
دېدى ئادەم : «نە دەپ كەلتۈردىڭ ئانى ،
نەچۈك يەرمەن خۇدا نەھيى ئەيلەگەننى .»
ھەۋا ئايدى : «ئايا ئەي ، بۇ ئالىبسەن ،
يېدىم بۇغدايىنى مەن ھەم ، سەن يېگەيسەن .»
كىرىپ پوستىغە ئادەمنىڭكى شەيتان ،
قىلىپ شەيتان ھەم ۋەسۋاسى چەندان .
نە قىلسۇن ئادەمى بىچارە خاكى ،
يېگەي ئادەم بۇ بۇغداي سىنە چاكى .
يېدى بۇغدايىنى بىر كۈن ئادەمى خاك ،
ئوشۇل كۈن پاك ئۆزىنى قىلدى ناپاك .
كېتىپ تاجى باشىدىن ، ھۇللە تەندىن ،
جۇدالىق تۇشتى تەختى ھەم ۋەتەندىن .
بولۇپ ھەيران بەرەھنە قالدى ئادەم ،
كى بولدى ئول كۈنى ئادەمغە ماتەم .
قالىپ ئادەم ئۆزى ھالىغە ھەيران ،
يېگەن بۇغدايغە قىلدى مىك فۇشەيمان .
كى باردى ھەر دەرەختنىڭ قاشىغە ،
تىلەدى بەرگ سەترى ئەۋرەتىغە .
دېدى ئادەم : «بىھىشتىلارنىڭ دەرەختى ،
بېرىڭ پۇشش قىلۇرغە بىزگە رەختى .»
دەرەختلەر ئايدى : «كەلمە قاشىمىزغە ،
ئۇمىد ئەتمە بىزىڭ قولداشىمىزغە .
قىلىپ تەكرىگە بىفەرمانلىق ئادەم ،
كى بەرمەسمىز ساڭا بىر بەرگىنى ھەم .»
كى بەرمەي بەرگ ئادەم قالدى ئۇريان .
ئۆزىنىڭ ھالىغە ھەيرانۇ گىران .
كى ئادەم كۆڭلى ئانداغ خەستە بولدى .
دەرەختلەر قاشىدىن نەۋمىد ياندى .
قارا كۈنلەر تۇشۇپ ئادەم باشىغە .
پەرىشان ھال كېلىپ ئەنجۇر قاشىغە .
دېدى ئەنجۇرگە : «بىزگە بەرگ بەرگىن ،
سېنىڭ بەرگىنى مەن پۇششش قىلايىن .»
دېدى ئەنجۇر : «كەل ، ئادەم ، بەرگ ئالغىل ،
ئالىپ بەرگىم ئۆزۈڭگە پۇششش ئەتكىل .»
سۆيۈنۈپ ئالدى ئەنجۇر يافراغىنى ،
قىلۇرغە سەترى ئەۋرەت ياپماغىنى .
ئالىپ يافراقنى ئادەم قىلدى پۇششش ،
ئۆزىن پۇششش قىلۇرغە قىلدى كۇششش ،
خۇدا قىلدى خىتاب ئەنجۇرگە ئول دەم :
«نە دەپ بەرگىنى بەردىڭ سەن بۇ ئادەم ؟»
دېدى ئەنجۇر : «خۇدايا ، سەن بىلۇرسەن ،
نەكىم ھۇكم ئەبلەسەڭ ئانداغ قىلۇرسەن .»
دېدى ئەنجۇر : «ئىلاھا ، كىردىگارا ،
كەرەملىك پادىشاھسەن بىرۇبارا .»
دېدى ئەنجۇر : «قىلىپ ردىم ئادەمگە ،
نەزەر قىلدىم مەن ئەۋۋەلقى ھالىغە.»
دېدى ئەنجۇرگى : «ئەي ، دانەندەئى راز ،
ياراتۇرمەن دەپ ئادەم قىلدىڭ ئاغاز .
ماڭا ئول ئادەمى بولغاي خەلىفە ،
ئانىڭ غەرزەندى بولغاي بەندەزادە ،
يېقىن دوستۇم بولۇر دەپ قىلدىڭ ئىئزاز ،
ياراتماسدىن بۇرۇن قىلدىڭ سەرەفراز .
ئەزىز ئەتكەن قۇلۇڭنى ئىززەت ئەتتىم ،
تىلەدى يافراغىم ئادەمگە بەردىم .»
خۇدا ئايدىكى ئەنجۇرگە ئوشۇل دەم :
«سېنى قىلدىم دەرەختلەرگە مۇئەززەم .

يېسه هەركىم سېنىڭ مۇڭنى هەر بار ،
سەۋابى بىنهايەت تاپسۇ بىسيار .
كى مۇڭ ئاراسىدا غەللە غەش بار ،
ساڭا بەردىم ۋەلىكىن نەفئ بىسيار .»
ئىشىتىپ بۇ خىتاب ئەنجۇر بولۇپ شاد ،
بولۇپ مۇڭسى غەللە غەشىدىن ئازاد .
كى جىبرىل ئىختىيارى بار ئىدى ھەم ،
كى تەقدىر مۇنداغ ئېردى يازدى ئادەم .
خۇدادىن بولدى فەرمان ئادەمگە ،
ھەۋا ئادەم بۇ ئىككى جەننەتتىگە :
«بىھىشتىدىن چىق بارىپ دۇنيادا ئولتۇر ،
بۇ بىغەرمانلار جايى ئەمەستۇر ...!»
گۇناھكار ئەيلەبان ئىككى قۇلىنى ،
چىقاردى دۇنياغە جەننەت گۇلىنى .
قىلىبان تەۋبە ئىستىغفار ئادەم ،
جەھان باغى بولۇپ ئادەمگە ماتەم .
مۇناجات ئەيلەبان يۇردى جەھاندا ،
ھەمىشە ئەيلەبان يوقتۇر ئەماندا .
كېچە كۈندۈز يىغىيۇ زارى بىرلە ،
يۇرۇپ يىغلاپ دىلىيۇ جانى بىرلە .
كېچە كۈندۈز يۇرۇپ يىغلاپ ھەمىشە ،
يىغى زارىدىن ئۆزگە يوقتۇ پىشە .
يۇرۇپ يىغلاپ ئادەم ئالماي ئارام ،
كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ سۇبھى ھەم شام .
تۈشۈپ كۆڭلىگە ئانىڭ سىيم ئىلە تەرس ،
كېچە كۈندۈز يىغىنى قىلمادى پەست .
بولۇپ ئانداغ يۇزىدىن كەتتى رەڭ رۇي ،
يۇزىدىن ئاقتى كۆز ياشى بولۇپ جۇي .

نەچە يىل يىغلابان شىكەستەلىكدە ،
باشىن سالىپ تۆۋەن شەرمەندەلىكدە ،
خۇداغە يىغلاپ ئادەم قىلدى زارى ،
ئاقىپ ياشى كۆزىدىن بولدى جارى .
ئۇچۇپ بارۇر ئىدى بىر جەمئ قۇشلەر ،
كۆرەر بىر سۇ ئاقار خۇشبۇچۇ ئەنبەر .
كېلىبان جانۋەرلەر يەرگە تۇشتى ،
كى ئادەم ياشىنى ھەر قايسى ئىچتى ،
ئىچىپ ئادەم ياشىنى جانۋەرلەر ،
«مۇنىڭدەك سۇنى ئىچمەدۇك» دېدىلەر .
دېدى جانۋەر ئىچىپ مۇنقارىنى تەر :
«ئەجەب شىرىن سۇدۇر يا شەھدۇ شەككەر .
بۇيىكىم مۇشكىدىن خۇش بۇي تۇرۇر ،
بۇ سۇ شىرىنلىقى شەھدۇ شەكەردۇر »
ئىچىبان جانۋەرلەر قىلدى خەندە ،
دېدى : «مۇنداغ سۇ ئىچمەدۇك جەھاندە .»
دېدى ئادەم : «ئىلاھا ، كىردىگارا ،
رەھىما قادىرا پەرۋەردىگارا ،
بۇ بەندەڭ ھالىغە رەھم ئەت ئىلاھىم ،
مىنىڭكى سەندىن ئۆزگە يوق پەناھىم .
ئۇچار جانۋەر مىنىڭ ياشىمنى ئىچتى ،
باقىبان بىر بىرىسىگە كۈلۈشتى .»
غەرىب ئادەم خۇداغە ئايدى بۇ راز ،
قۇلاقىغە كېلىپ ھاتىفدىن ئاۋاز :
«شىكەستەلەر كۆزىنىڭ ياشى خۇشتۇر ،
نەدامەت قىلغۇچىلار ياشى خۇشتۇر .»
خۇدادىن بۇ ندىاكىم بولدى سادىر ،
بولۇپ ئادەمغە ھەم تەسكىن خاتىر .

ھەزرەتى ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادە يىغلاپ يۇرگەنلىرى ، بىر كۈن ئاسمانغە باقىپ ئېرشنى كۆرگەنلىرى ، ئېرشىدە ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستەفا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاتالارىنى كۆرۈپ ھەيرەتتە قالغانلارى ، مۇھەممەد رەسۇلىللاھنى شەپئ كەلتۈرۈپ ، خۇدايى تەئالا گۇناھلارىنى ئۆتكەنلىرى

كى يىغلاپ دۇنيادا بەش يۈز يىل ئادەم ،
باشىن يۇقارىغە قىلماي ، تۇتۇپ شەرم .
باشىن بىر كۈن كۆتەرىپ يوقارىغە ،
بەناگاھ باقتى ئول ئاسمان سارىغە .

باقىپ يۇقارى كۆردى ئەرشى ئەئزەم ،
پۈتۈكلۈك كۆردى بىر ئىسمى مۇئەززەم .
پۈتۈكلۈك ئەرىشدە كۆردى «مۇھەممەد ، »
خۇدا ئاتى بىلە بىرگە مۇھەممەد .

كۆرۈپ مۇنداق قالىپ ھەيرەتدە ئادەم ،
نەچۈك زاتنى ئىكەن مۇنداغ مۇئەززەم .
نىدا كەلدى قۇلاقنىغە ئوشۇل دەم ،
«نە دەپ ھەيرەتدە قالدىڭ بىلگىل ، ئادەم .
سېنىڭ نەسلى ۋۇجۇدۇڭدىن مۇھەممەد ،
بولۇر پەيدا ئاتى بولغاي مۇھەممەد .
كى ئۇ پەيغەمبەرى ئاخىرى زەماندۇر ،
سېنىڭ بىزنىڭكى ئول شاھى جەھاندۇر .
بۇ ئالەمنى سېنى ئادەم تۆرەتتىم ،
مۇھەممەدنىڭ تۇفەيلىدىن ياراتتىم .
مۇھەممەد بولماسا مەقسەد جەھاندا ،
ئۆزۈمنى قىلماس ئىردىم ئاشكارا . »
ئىشتىپ بۇ خىتاب ئادەم ئوشۇل دەم ،
غەمى كەتتى بولۇبان شاد خۇررەم .
«گۇناھكار تەۋبە ئىستىغفار قىلماق ،
شەفئ ئەتمەككە مۇندىن يوقتۇر بىھراق .
مۇھەممەدنى شەفئ ھەم كەلتۇرەيىن ،
ئۆزۈم قىلغان گۇناھىمنى تىلەيىن » .
ئىشتىپ ئادەم ئولدەم بولدى خۇشھال ،
مۇھەممەدنى شەفئ كەلتۇردى دەرھال :
«ئىلاھا ، ئول مۇھەممەد ھۇرمەتىدىن ،
مېنىڭ ، يارەب ، گۇناھىمنى كۆچۈرگىن . »
خۇدا ئايدىكى : «ئەي ئادەم ئاتاسى ،
مۇھەممەد دوستۇمنىڭكى باباسى .
مۇھەممەدنى شەفئ كەلتۇرگەنىڭدىن ،
گۇناھىڭنى كەچۈردۇم يىغلاماغىن . »
ئىشتىپ بۇ نىدانى ئادەمزاد ،
تاپىپ ئولدەم فەرەھ كۆڭلى بولۇپ شاد .
بولۇپ ئاندا يەنە خۇشھالۇ خۇررەم ،
ئوشۇلدەم كەتتى كۆڭلىدىن ئانىڭ غەم .
مۇبەددەل بولدى غەمدىن شادلىقنى ،
بۇزۇلغان كۆڭلى ھەم ئابادلىقنى .
«زەلەمنا رەببەنا» دەپ ئادەمى خاك ،
گۇناھىدىن خۇدا قىلدى ئانى پاك .
كى ئادەم تەۋبەسىنى قىلدى مەقبۇل ،
ياشىنى تۆككەنىدىن قىلدى مەھسۇل .
كېچە ـ كۈندۈز خۇداغە بەندەلىك قىل ،
خۇداغە يىغلابان شىكەستەلىك قىل .
يىغا سەرمايەدۇر ئادەمگە بىلگىل ،
يىغا بىرلە خۇدا ئىشكىگە بارغىل .

يىغىنىڭ قەدرى باردۇر ھەق قاتىدا ،
ۋە لېكىن سىدقى بىرلە يىغلاغاندا .
يىغىدىن خالى بولما بىر زەمانى ،
خۇدانىڭ قەھرىدىن بەرگەي ئەمانى .
خۇدا يادىدا ھەركىم يىغلامىشدۇر ،
خۇدانىڭ غەزەبىن پەست ئەيلەمىشدۇر .
كى مۇنداغ يىغلاغان بولسە بابامىز ،
گۇناھكارمىزكى بىز ھەم يىغلاغايمىز .
قالىپ مىراس بىزگە ئول ئاتادىن ،
گۇناھكار بولماقىمىز ئول بابادىن .
خۇدا ئەمر ئەتتى جىبرىئىلغە : «بارغىل ،
بېھىشتىن بۇغداي ئال ئادەمگە بەرگىل .
قوشارغە ئۆي بىلە بۇغداينى بەرگىل ،
دېگىل ئادەمگە بۇغداينى تارىغىل .
قوشۇپ ئۆينى ، تارىپ بۇغداينى ئولدەم ،
تارىپ يەر ئادەمى فەرزەندى ئادەم . »
خۇدادىن بولدى ئانداغ ئەمر فەرمان ،
بېھىشتكە كىردى جىبرىئىل ئوشۇل ئان .
ئالىپ بۇغداينى ، ئۆينى يەرگە تۇشتى ،
كى ئادەم بىرلە جىبرىئىل كۆرۈشتى .
بېھىشتىدىن جىبرىئىل كەلتۇردى بۇغداي ،
دېدى : «تارىپ يېگىل بۇغداينى يىل ئاي .»
دېدى جىبرىئىل ئادەمگە : «نەدۇر ھال ،
ساڭا ئەمدى مۇشەققەت بولمىش ئەھۋال .
سالام ئايدى ساڭا ئەللاھ تەئالا ،
سېنى ئۇشبۇ جەھاندا قىلدى مەۋلا .
ساڭا بۇغداي بىلە ئۆينى ئىبەردى ،»
تارىپ بۇغداي قىلىپ خىرمان ئىلىشنى ،
تارىشنى ئۆرگەتىپ بەردى تەمامى ،
كى جىبرىئىل يانىپ باردى مەقامى .
تۇرۇپ ئادەم بۇ بۇغداينى تارىشقە ،
تۇتۇپ قوشنى مۇشەقەتدىن ھارىشقە .
يېگەچ بۇغداينى چىقتى ئۇشبۇ ئالەم ،
مۇشەققەتنى تىلەپ ئۆزىگە ئادەم .
ئەگەر ئادەم يېمەسە ئىردى بۇغداي ،
بولۇر ئىردى بىزىڭ سەككىز بېھىشت جاي .
قالىپ ئۆز نەفسىدىن مۇنداغ بەلاغە ،
كى بولمىش بۇ بەلا ئاتا ـ بالاغە .
كەل ، ئادەم بارمە نەفسىڭ خاھىشىغە .
يامان نەفسىڭنى قويما ئۆز باشىغە .

همەمشە قىلغاسەن نەفسىڭ خىلافى ،
كى نەفسىڭ ئۆلتۈرۈپ بۇل كۆڭۈل سافى .
كۈچۈڭ يەتكۈنچە قىل نەفسىڭ بىلە ھەرب ،
قىلىپ ھەر كۈنلۈكى يەتكۈر ئاڭا زەرب .
نېتەيىن بىزگە تەقدىر مۇنداق ئېرمىش ،
بۇ دۇنيا بىۋەفادە ئۇمر ئۆتمىش .
ئىرادە مۇنداغ ئېرمىش بىزگە تەقدىر ،
مۇڭا ھېچ چارە يوقتۇر ھېچ تەدبىر .
خۇدا تەقدىرى ھەرگىز ئۆزگە بولماس ،
ۋۇقۇئىغە كەلمەگۈنچە چارە بولماس .
خۇدانىڭ ھۇكمى ئانداغ كەتمىش ئېردى ،
كى ئادەمنى بۇ دۇنياغە ئىبەردى .
يېدى ئادەمكى بىر بۇغداي دانە ،
بۇ دۇنياغە چىقارماقغە بەھانە .

خۇدايى تەئالا ھەزرەتى ئادەم ئەلەيھىسسەلامنى بۇ دۇنيادە بەرقەرار قىلغانلارى ، بۇ دۇنيايى غەددار ۋە كەجرەفتارۇ بەدكىردارنىڭ بەيانى

دېمەي ئادەمگە بۇ چۈنى چەرانى ،
خۇدا بىرلە قىلاي بۇ ماجەرانى .
ئايا ئەي زۇلجەلالى ھەق تەئالا ،
جەھان باغىدا قىلدىڭ بىزنى پەيدا .
نەكىم ھۇكم ئەتسەڭ ئادەمگە ھەكىمسەن ،
قارا يەرنى قىلىپ ئادەمگە مەسكەن .
سالىپ دۇنياغە بىزنى ، ئەي خۇداۋەند ،
بولۇپمىز نەفس سەركەش ئىلكىدە بەند .
بىزنىڭ ئۈچۈن قىلىپ دۇنيايى بۇنياد .
قىلۇرغە كۈھنە دۇنيايىڭنى ئاباد
جەھان باغىدا جىلۋەڭنى ئايتاي ،
سېنىڭكى قايسى بىر شۇەڭنى ئايتاي .
سالىپ بىزنى جەھانى بىۋەفاغە ،
يامان غەددارۇ فانى بىبەقاغە .
كى بۇ دۇنيادا قىلدىڭ بىزنى پەيدا ،
كى ھەر باشغە بىرىپ باشقە سەۋدا .
بۇ سەۋدا بىرلە بىئارامدۇرمىز ،
گىرىفتارى بەلايى دامدۇرمىز .
سالىبان بىزگە مىڭ دىشۋارلىقنى ،
غەمۇ ئەندۇھۇ دىل ئازارلىقنى .
بەلىيىەت تاشى باشدىن كەم ئەمەسدۇر ،
كۆڭۈلدە يوقتۇر خۇشلۇق ، غۇسسە غەمدۇر .
بۇ دۇنيا فەسلى دىل ئازارلىقنى ،
ھەمىشە خۇي ئاڭا خۇنخارلىقنى .
بۇ دۇنيادۇركى بەدكەردارى توري ،
تېگەر ھەر كۈن كىشىگە شەررى شورى .
بۇ دۇنيايى سەنەم بەدكىش ، بەد ئەندىش ،
ئىشى دائىم كۆڭۈلنى ئەيلەمەك رىش .
بۇ دۇنيادۇركى بىر جادۇيى مەككار ،
بەد ئەۋزاۋ فىئلى كەجرەفتار ، غەددار .
يىغار چەرخى فەلەكدىن مىڭ ھەۋادىس ،
بولۇر ھەر كۈن بىر ئۆزگە ئالەم ھادىس .
بۇ دۇنيا پىشەسى شورى شەئەبدۇر ،
بۇ كەجرەفتارلىق ھەردەم تەئەبدۇر .
تاپىلماس شادلىق غەمدۇر شۇئۇرى ،
پەرىشانلىق كىلۇر يوقتۇر سۇرۇرى .
يارۇغلۇق يوق جەھان زۇلمانى تارى ،
بەلا ياغدۇرماق ئانىڭ كەسبى كارى .
بېرۇر دۇنيا ئەزىز جانلارغە ئازار ،
مۇنىڭدەك دۇنيادىن ئازار بىزار .
بولۇپ دۇنيادە مەغرۇر ئۆزۈمىزگە ،
خۇدانىڭ بەرگەنى مەغرۇر بىزگە .
نەچە يىل ئۇمرىمىز بار بۇ جەھاندا ،
بولۇپمىز ئۆزىمىز نەفسگە شەيدا .
بۇ دۇنيا دامغە بولدۇق گىرىفتار ،
ئانىڭ ئىلكىدە بولدۇق زار ئەفگار .
فەلەك ئەيۋانىيۇ قەسرى رەۋاقى ،
بۇ دۇنيا بولمادى بىزلەرگە باقى .
تەلەپ ئولدۇر جەمالىڭنى تىلەرمىز ،
ئەبەس دۇنياغە مىننەتدار ئەمەسمىز .
قالىبدۇرمىز بۇ دۇنيانىڭ خەرابى ،
بۇ دۇنيايى خەرابىنىڭ خەرابى .
يۈرۈپ دۇنيادە يۈز ئەۋۋارەلىكدە ،
نەجىس دۇنيادا مىڭ ئالۇدەلىكدە .

بۇ دۇنيانى بىزىلگ ئۇچۇن ياراتتىلگ .
مۇسۇلمانلار ئۇچۇن جەننەت ياراتتىلگ .
غەرەز جەننەت ئەمەس كۆرمەكدە دىيدار ،
جەمالىلگ بىزگە كۆرسەت بىز خەبدار .
كى مەقسۇد ئولدۇر دىيدارىلگ كۆرۈشكە ،
نە جەننەتكە كىرىپ ھۇرنى سۆيۈشكە .
ئىلاھا ، خالىقا ، دانايى مەئبۇد ،
بۇ دۇنيا ئىردىمۇ بىزلەرگە مەقسۇد ،
كى بىزدە بارمۇ مۇنداغ ئىختىيارى ،
كېلىپ دۇنياغە تاپقايمىز قەرارى .
بولۇرسەن يوق بۇ ئىشدا بىزدە تەقسىر ،
سېنىڭكى تەقدىرىگغە بارمۇ تەدبىر .
گۇۋاھىمسەن بۇ ئىشدا بىگۇناھمىز ،
نەچە تۇرلۇك ئەگەر قىلساق گۇناھ بىز .
كى جۇزئى ئىختىيارى بىزدە بار دەپ ،
بۇ ۋەجھدىن بولۇپدۇرمىز مۇئەززەب .
ۋەگەر نە بىزدە نە چارە ، نە ئىمكان ،
بولۇر ئانداغ خۇدا تەقدىر قىلغان .
ئىرادەئى قەزا گەر ھۇكم ئەتمەس ،
دەرەختىدىن ھېچ بەرگى يەرگە تۇشمەس .
ئەگەر لۇتفۇ ئىنايەت قىلماسە ھەق ،
مەلەك بولسا قارادۇر ئىككى ۋەررەق .

كى باردۇر دۇنيادا زىشتۇ قەبىھە ،
يەنە ھەم باردۇرۇر خۇشرۇي مەلىھە .
چىرايلىغ بولسا ئانداغكىم جەمىلە ،
كى قوخلۇق بولسا بىر پارە قەبىلە .
چىرايلىق ياكى قوخلۇق زىشت رۇيدۇر ،
نەچۇك بولسا ئۆزىنىلگ قۇدرەتىدۇر .
ئەگەر ئادەمدە بولسا ئىختىيارى ،
تالۇن ئايدەك بولۇر ئېردى جەمالى .
ئەگەر بولسا سەئىدۇ يا شەقىدۇر ،
ۋە گەرنە فىسق ئېرۇر يا مۇتتەقىدۇر .
ئۆزىدە بارمىدۇر كىم ئىختىيارى .
سەئىدۇ يا شەقى بولماقغە جارى .
بارىسى بۇ ئۆزۈك سۇنئى ئەمەسمۇ ،
ئۆزۈگنىلگ قۇدرەتىدىن ئۆزگە بارمۇ .
ئەمەسمۇ بۇ بارىسى قۇدرەت ئەللاھ ،
كى مۇنداغ جارى بولدى ئادەت ئەللاھ .
خۇداغە بولدى ئادەم بىر گۇنەھكار .
زەلەمنا رەببەنا دەپ يىغلادى زار .
بولۇرمىز ھەر كۇنى تۇرلۇك گۇنەھدە ،
قىلۇرمىز تاڭلاسى ئاندىن زىيادە .
نە كەچكەي ھالىمىز روزى قىيامەت ،
مەگەر قىلغاي رەسۇلىللاھ شەفائەت .

مۇناجات بەدەرگاھى قازىيەل ھاجات

ئىلاھا ، خالىقا ، ئادەم ياراتتىلگ ،
ياراتىپ بىزلەنى بەندەم ئاتادىلگ .
ئىلاھا ، بولمادىم مەن بەندەلىكدە ،
دېسەم بەندىلگ بۇ يۇز شەرمەندەلىكدە .
ساڭا لايىق قىلالماي بەندەلىكنى ،
خۇدايىمغە قىلۇرمىز ئەركەلىكنى .
ۋە يا زاھىدۇ ئابىد ، يا گۇنەھكار ،
بەرابەردۇر سېنىلگ ئالدىڭدا غەففار .
خۇداۋەندا كەرىما ، ئەي رەھىما ،
تەۋانا ، قادىرا ، ھەييۇ ، قەدىما ،
رەھىما ، بەندەدۇرسەن پادىشاھى ،
ياراتقان جۇملە ئالەمنىلگ خۇدايى .
ياراتىپ بارچەنى قادىر خۇداسەن ،
ئۆزۈگنىلگ سۇنئىغە نازىر خۇداسەن .

بۇ بەندە ھالىغە قىلغىل نەزارە ،
ئەگەر رەھىم ئەتمەسەلگ بەندە نەچارە .
ئىلاھا ، كىبرىيائى ، زۇلجەلالى ،
كېلىپ بەندەلگ سېنىلگ دەرگاھىلگ ئالى .
ئۇمىدى كۆپدۇرۇر غەففار ئاتىڭدىن ،
ئەيىبلەر ياپقۇچى سەتتار ئاتىڭدىن .
خۇداۋەندا ئىلاھا ، ئەي رەھىما ،
گۇناھكاردۇرمەن ئەغفۇرمەن غەفۇرا ،
قىلىپ تۇفراقنى ئادەم ئەيلەدىلگ ھەي ،
بۇ تۇفراق ئىلكىدىن ، يا رەب ، نە كەلگەي ؟
كى بولسا ئەسلىمىز بىز مۇشت تۇفراق ،
كى رەھم ئەيلەپ بۇ تۇفراق ھالىغە باق .
گۇناھكارلارغە رەھمەت ئىشكىلگ ئاچ ،
ئېرۇرمەن رەھمەتىگغە زار مۇھتاج .

گۇناهىم ھەددىنغە يوقتۇر شۇمارە ،
ئەگەر دەۋزەختە كۆيدۇرسەڭ نە چارە .
قىلىپمەن مەئسىيەت جامىنى گەر نۇش ،
ئىگەمنىڭ مەغفىرەت دەريا سىدۇر جۇش .
ئىلاھا ، رەھمەتىڭ ئالدىدا قانچە ،
مېنىڭ كوھى گۇناھىم يوقتۇر كەھچە .
ئىلاھا ، ئەيىب ـ نۇقسانىم مېنىڭ كۆپ ،
گۇناھىم كۆپ مېنىڭ بار ، رەھمەتىڭ كۆپ .
ئىلاھا ، قىل ماڭا لۇتفۇڭنى يولداش ،
سېنىڭ رەھمەت يولۇڭدىن چىقمايىن تاش .
يامان ئىشىدىن ، گۇناھىدىن مېنى ساقلا ،
قىيامەت كۈنلەرىدە قىلما رەسۋا .
ئىلاھا ، مەغفىرەتنى قىلغىل ئېھسان ،
قىيامەت شىددەتى ھەم بولغاي ئاسان .
نەسىبى مەغفىرەت قىل ئەي ئىلاھىم ،
سەلامەت بەر ماڭا ئىمان پەناھىم .
سەلاھىغە ، ئىلاھا ، مەرھەمەت قىل ،
گۇناھكار ئاسىيدۇرمەن مەغفىرەت قىل .

بۇ دۇنيايى غەددار ، ئەجۇزى مەككارنىڭ بىۋەقالىقىنىڭ بايانى

كەل ، ئاشىق ، ئىستەمە دۇنيا ئەرۇسىن ،
تەلەب قىلغىل فەقىرلىق بورياسىن .
بىلىڭلار بۇ جەھان دۇنيايى دوندۇر ،
ئانى سۆيگەن كىشىلەر سەرىنگۇندۇر .
ئەجۇزىدۇر بەزاھىر خۇشنەمادۇر ،
كى زىيبۇ زىنىنەت ئىلە خۇدنەمادۇر .
ئانىڭكى ھۇسنى زىيباسى بەلادۇر ،
ئىلىنسە دامىغەكىم مۇبتەلادۇر .
خەلايىق كۆزىگە مەئشۇق كۆرۈنۇر ،
ئاڭا ئاشىق بولۇپ ھەركىم ئىلىنۇر .
بۇ دۇنيادۇر جەھانى بىمۇرۇۋۋەت ،
قىلىپ ئاشىقلار بۇ دۇنيانى نەفرەت .
تەلاق ئەيلەپدۇر ئىبراھىم ئەدھەم ،
تەلاق ئىلە يېقىنلىق قىلما سەن ھەم .
سىكەندەردەك ئالىبان بەھرۇ بەرنى ،
سۇلەيمان ھۇكمىدەك دۈۋۇ پەرىنى .
ئەگەر سۇرسەڭ ئۇلاردەك پادىشاھلىق ،
ئۆلەردە تەڭ ئىرۇر شاھۇ گەدالىق .
كى ئۇمرى نۇھدەك تاپساڭ ھەياتى ،
كېتەرسەن يەرگە ، بولغاي ھەم مەماتى .
ئەگەر قارۇن سىفەت جەمئ ئەيلەسەڭ مال ،
ئانىڭ ھالى نە كەچتى بىلگىل ئەھۋال .
خۇدا قەھرىدە يەر قەسرىگە كەتتى ،
پۇلى ، مالى ، ئۆزى ھەم بىللە كەتتى .
خەلاس ئەتكىل ئۆزۈڭنى خارۇخەسىدىن ،
كۆڭۈلنى خالى قىل يۇزمىڭ ھەۋەسىدىن .
كىرەر كۆڭلىڭگە ئاندا ئول خۇداۋەند ،
كۆڭۈل دۇنياغە بەرمە بولماغىل بەند .

قىلىپ نەفسى ۋۇجۇد ئۆزنى يىتۈرگىل ،
قىلىپ سەيرۇ ئىلەللاھ سەير قىلغىل .
بارىدىن ئىلگەرى نەفسىڭنى ئۆلتۈر ،
بۇ بەد نەفسىڭ سېنى بەدسارى ئىلىتۈر .
يامان نەفسىڭگە بەرمە ئىختىيارى ،
خىلافى نەفس قىل ئۆلتۈرگىل ئانى .
يامان نەفسىڭ كۆزىگە ئوق بىلە ئۇر ،
كى بولسۇن ئىككىلا نەفسىڭ كۆزى كور .
ئىكى نەفسىڭ بىرى بالا بىرى پەست ،
ئانى ئۆلتۈرمەسەڭ بولغاي زەبەردەست .
خىلافى نەفس قىل بولما تەمەئ كىن ،
تەمەئ بىرلە ھەمىشە بولما غەمكىن .
تەمەئنى سېنىڭ كۆڭۈلنى تاشلا زىنھار ،
تەمەئ بىرلە ئۆزۈڭنى قىلماغىل خار .
تەمەئ ئەيلەپ كىشىدىن يېمەگىل غەم ،
يېتەر رىزقىڭ تەمەئنى قىلماساڭ ھەم .
كىشىگە ھېچ قاچان قىلما يامانلىق ،
قولۇڭدىن كەلسە قىلغىل مېھرىبانلىق .
كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتما زىنھار ،
سېنىڭ كۆڭلۈڭنى ھەم ئاغرىتقۇچى بار .
كىشىگە زەررەچە ئازار بەرمە ،
ئۆزۈڭدەك بىل ئۆزۈڭنى ئۆزگە كۆرمە .
كىشىنىڭ ھەققىدە قىلما خىيانەت ،
مۇسۇلمانلىق بۇدۇر ساقلا دىيانەت .
مۇھەممەد ئايدىلەركىم خەيرۇننىاس ،
تېگۈرسەڭ فائىدە مىن يەنەئۇننىاس .
زەرەر يەتكۈرمەگىل ئەي ئادەم ئوغلى ،
كى شەررۇننىاس بولماغىل ، چۇغۇلى .

دىباچەنى ئىشق مۇھەببەت فەرزەندى بەنى ئادەمنىڭ بەيانى

مۇھەببەت كويىغە كىر ، ئەي سەلاھى ،
كۆڭۈلدە بولسا دەردى سوز ئىلاھى .
كى ئىشق ئوتى كۆڭۈلدە مەۋج ئۇرسۇن ،
بىر ئاھىمدىن ۋۇجۇدۇم بارى كۆيسۇن .
ۋۇجۇدۇم بولسە بەرقى ئاتەشى ئىشق ،
بولاي دەر ئىچرە ئاتەش پارەئى ئىشق .
كۆڭۈلگە تۇشتى بىر مەھۇەش ئۇزارى ،
بەيانى ئىشق تىلىغە بولدى جارى .
قەلەم قىلدى قولۇمدا خۇشخراملىق ،
بەيان ئەتمەك بىلە بىرنەچچە ئاشىق .
قىلىپ گۈلغە بەرىپ بۇ سۆزنى تەھرىر ،
بەيان ئەتكۈسى ئىشق ئەھلىنى بىر ـ بىر .
بولۇپ فەرھاد بىر ئاشقى شىرىن ،
كى تىنماي تاغ تەشىپ ، ئاغزىدە شىرىن .
قىلىپ جانىن فىدا شىرىنغە فەرھاد ،
يەنە شىرىننى خۇسرەۋ ئەيلەدى ياد .
دېدى ، بۇ يولدا مەجنۇنى زەمانە ،
كى ئىشق ئەھلىدە ئول دۇررى يىگانە .
بولۇپ مەجنۇنغە بىر جانان لەيلى ،
كۆرەرگە لەيلىنى كۆپ ئىردى مەيلى .
بۇلار دۇنيادا بىر كۇن قونماي ئۆتمىش ،
ئۇلارنىڭ تويى ئول جەننەتدە بولمىش .
زىلەيخا بولدى ھەم يۇسۇفكە ئاشىق ،
مۇنىڭدەك يوق يەنە ئاشقى سادىق .
زىلەيخا ئىشقى ئىردى بارچەدىن تىز ،
كى يەتمىش ياشىدە باشدىن بولۇپ قىز .
زىلەيخا ئىشقى ھەم يۇسۇفكە ئۆتتى ،
زىلەيخا قىز بولۇپ يۇسۇفنى قۇچتى .
بۇ ئىشقنىڭ مەرتەبەسىنى بىلىگىز ،
زىلەيخا يەتتى مەقسەدغە بولۇپ قىز ،
يەنە بىر ئاشىق ئول ئۇزراۋۇ ۋامىق ،
ئۆتۈپدۇر دۇنيادىن بىر ـ بىر گە ئاشىق .
ئۇلار بارى يەنە مېھرۇ ۋەفادار ،

ئۇلار بىر ـ بىرىگە ئىرمىش ۋەفادار .
ئۆزىنى شەمئىگە پەرۋانە ئۇردى ،
چەراغنىڭ ئاشقى پەرۋانە بولدى .
كى ئىشق ئوتىغە ئۆرتەپ جىسم ئىلە جان ،
قىلىپ جانانغە جانىنى قۇربان .
كى بۇلبۇل ئۆزى بىر كىچىككىنە قۇش ،
ئۆزىن ئىشقى مۇھەببەتدە تۇتۇپ خۇش .
گۈلستاندا قىلۇر فەرياد بۇلبۇل ،
كى بۇلبۇل ئاشقۇ مەئشۇقىدۇر گۈل .
مۇھەببەت بىرلە بۇلبۇل گۈلغە ئاشىق ،
كىچىك قۇش گەرچە ئاشقلىقدا سادىق .
ئوقۇپ گۈل زەۋقىدە گۈل دەفتەرى ئىشق ،
بولۇپ بۇلبۇل ئاتى سەردەفتەرى ئىشق .
كى دەشتىدۇر جەھان گەر بولماسا گۈل ،
نە خۇشدۇر بولسا گۈل شاخىدا بۇلبۇل .
زۇھۇرى ئىشقنى ئادەمگە بەردى ،
فەرىشتەگە نە ئىشق بەردى نە دەردى .
كەمالى ئىشق ئادەمنىڭ نەسىبى ،
فەرىشتەدۇر ئىشقدىن بىنەسىبى .
فەرىشتەلەردە يوق ئىشقى مۇھەببەت ،
خۇدا ئانداغ ياساپدۇر مەھزى سۇرەت .
كەل ، ئەي ئاشقى سادىقنىڭكى بەختى ،
مۇنى بىلگىلكى ئادەم بىر دەرەختى .
ئانىڭكى مىۋەسى ئىشقى مۇھەببەت ،
كى بەرگى سايەسى خەيرى سەخاۋەت .
كى سەنجى شاخ ئانىڭكى نۇر ئىمان ،
بۇدۇر فەزلى ئەگەر بولسا مۇسۇلمان .
ھەر ئادەمدە مۇھەببەت ئىشقدىن يوق ،
جانى باردۇر ۋەلى ئىماندىن يوق .
كى ئىشق ئىمان بىلە ھەمخانە بولدى ،
بىرى گەۋھەر بىرى دۇردانە بولدى .
كىشىدە بولماسە ئىشقى مۇھەببەت ،
قىلۇر ئاشىق كىشىلەرگە مەلامەت .

مەلامەت سەيقەلى زەنگار دىلدۇر ، كۆڭۈلدىن مەھۇ قىلسە ماسەۋادىن .
مەلامەت ئىشق ئېلىغە مۇتتەسىلدۇر . جەھان ياخشىلارنغە سالماسە كۆز ،
كى ئىشق ئەھلىغەدۇر سەرمايە بەدنام ، ئاغىر ھەم ئالماسە ياخشى ـ يامان سۆز .
ئاڭا قورقار كىشى پۇختە ئەمەس خام . جەھاندىن ئالماسە بىر زەررە راھەت ،
بىلىگلار ئىشق ئەلىتافى خۇدادۇر ، كۆڭۈلدىن تاپماسا ئەيشۇ فەراغەت .
ھەقىقى بولسا ئىشقىڭ رەھنەمادۇر . كۆيۈپ ، ئىشق ئوتىغە فەرۋانە بولسە ،
كىشى كەچمەي جانىدىن بولماس ئاشىق ، كى ئىسلام كۇفرىدىن بىگانە بولسە .
كى بولماس لايىقى ئاشىقى سادىق . ئىچى تاشى بولۇپ دەردۇ ئەلەم ، غەم ،
بىھىشتۇ دەۋزەخۇ جەننەتدە مەئۋا ، كى ئاشقلىقغە بولغالى مۇسەللەم .
ئانىڭدىن بولماسا بىر زەررە پەرۋا . كى زاھىد ھۇد ھۇدۇ بۇلبۇل ئەمەسدۇر ،
جەمالەللاھ بولسا ئاندا مەقسۇد ، كى راھەت ئىستەگەن ئاشىق ئەمەسدۇر .
تىلىيۇ دىل بىلە زىكرىيۇ مەئبۇد . سەلاھى ، دەردۇ ئىشقىڭ قىلماغىل كەم ،
ئۆزىن مەنئ ئەتسە بار نەفسى ھەۋادىن ، خۇدا بىلگەي نەكىم ۋەللاھۇ ئەئلەم .

مۇھەببەت ئەھلىنىڭ ئىشق مەجازىنىڭ بەيانى

ئايا ئاشىق ، كەل ئەي ، ئازادە بولغىل ، مەجازى ئىشق ھەم ئىنسانىيەتدۇر .
قەدەم ئىشق ئىچرە قوي ، مەردانە بولغىل . مەجازى ئىشق بەش كۈن يارى بولغاي ،
بېلىگنى باغلا ئاشقلىققە ئەر بول ، ھەقىقى ئىشقنىڭ شەھبازى بولغاي .
مۇھەببەت بىشەسىدە شىرى نەر بول . مەجازىدىن ئۆتۈپ بولغىل ھەقىقى ،
جەھان رەئناسىنى سەن دېمە رەئنا ، خۇدانىڭ ئىشقىغە بولغىل رەفىقى .
ئانى سۆيمەس كىشى ئاقىلۇ دانا . بۇلارغە باغلاما بۇ جانۇ دىلنى ،
جەھان رەئناسىنىڭ يوقتۇر بەقاسى ، خۇدادىن ئۆزگەگە بەرمە كۆڭۈلنى .
بەقاسى يوق ئانىڭ ھەم بۇھفاسى . كىشىنىڭ مەئشۇقى گەر بۇھفادۇر ،
ئانىڭ ھۇسنى ئەگەر شەمسۇ قەمەردۇر ، ئانىڭ ئىشقىدا كۆيمەك نارەۋادۇر .
ئانى سۆيمەس كىشى ئەر چىنۇ ئەردۇر . كىرىپ سەن ئىشق ئارا كۆيگەنگە كۆيگىل ،
ئانىڭ رۇخسارى ئاتەش شىتتەسىدۇر ، مۇھەببەت بىرلە ھەم سۆيگەننى سۆيگىل .
نەزاكەت قەددىنى كۆرسەڭ ئەلىفدۇر . ئەگەر ئۇل باقماسە باقما يۈزىگە ،
كۆرۈپ نەفسىڭ ئەگەر قىلسا شەرارە ، نەزەر سالما ئانىڭ قاشى كۆزىگە .
ئانىڭدىن تۇت ئۆزۈڭنى سەن كەنارە . كىشى مەئشۇقى بولسا قەدرانى ،
جەمالىدۇر ئۇلارنىڭ ماھى تابان ، ئاڭا ئازدۇر فىداگەر قىلسا جانى .
قىلۇر ئاخىر سېنى بىسەرۇ سەمان . مۇھەببەتلىك كىشىگە جان فىدا قىل ،
ئەگەرچە لەبلەرى گۈلدەك شىكۇفتە ، ئانىڭ ئىشقىدا كۆيمەكنى رەۋا بىل .
ئۇلارنىڭ ھۇسنىغە بولما فىرىفتە . مۇھەببەتسىز كىشىنى كۆرسەڭ ئانى ،
ئانىڭ ھۇسنى جەمالى ئارىيەتدۇر ، ئەگەر گۈل بولسا ھەم يىلداما ئانى .

مۇھەببەتسىز كىشى جانانە بولسا ،
گۈلى رەئنا سارىغدەك قىل چىرايلىق .
نەزەر سالما ئەگەر دۇردانە بولسا .
قىزىل چېھرەدە قان بولسۇ بۇ ياشلىق .
ئەگەرچە ئىشتۇمسىدىن قىلسا بەستەر ،
كىرىپ ئىشق ئىچرە سەن چىقسالىق شەرەردىن ،
ئانى سەن خوشلاما ئېرمەستۇر خۇشتەر .
كېچىپ جانۇ جەھان سۇدۇ زەرەردىن .
قىلۇرلار جىلۇە ئەيلەپ ئويناتىپ قاش ،
كى مۇنداغ بولماسا ئاشىق دېمەسلەر ،
بۇ يەڭلىغ كۆرۈنۈر كۆڭلى ئانىلىق تاش .
مەنەم ئاشىق دېسەلىق سادىق دېمەسلەر .
ئانىلىق مەرغۇلەسىگە بولما مەغرۇر ،
كى مەن ئاشىق دەبان سەن قىلما دەئۇا ،
قىيا كۆز سالماغىل ئاندىن يىراق تۇر .
قىلغانۇ ئاھ تارتما قىلما غەۋغا .
كۆزىنى ئويناتۇر قاشىنى ئاتىپ ،
دېمە ھەم بۇلھەۋەسنى كۆرسەك ئاشىق ،
يېقىن ئولتۇرماغىل قاشىغە بارىپ .
ئەمەس ھەر ئادەم ئاشىقلىققە لايىق .
كۈلۈپ نازۇ كەرەشمە بىرلە باقما ،
كىشىگە بولسا ساھىب دەۋلەتى ئىشق ،
كى مژگان ئوق قاشى ياسىدىن ئاتسا .
تۇشەر كۆڭلىگە ھەردەم پەرتەۋى ئىشق .
نىشانە بولساڭۇ ئاڭا ئاتىلساڭ ،
كى مەئشۇقى پەرۋەش ، ھۇر پەيكەر ،
ئانىڭ ھەر بىر مەزاقىغە قاتىلساڭ .
بولۇپدۇر ئاشىقى ھىممەتلىك ئەرلەر .
ئانىڭ مېھرى كۆڭۈلدە جايى تاپسا ،
كى دون ھىممەت كىشىلەر سانى يوقتۇر ،
كۆڭۈل ئاندا بولۇر گەر ياتسا قوپسا .
ئانىڭ ئاشىق بولۇر ئىمكانى يوقتۇر .
خۇدادىن غافىل ئولغۇڭ ئول زەمان سەن .
ئول ئاشىق ئۆزىنى ۋەيرانە ئەيلەر ،
يىراق بولغۇڭ خۇدادىن بىگۇمان سەن .
ئۆزىن ئىشق ئوتىغە فەرۋانە ئەيلەر .
ئەگەر بولسا كىشى داناۋۇ ئاقىل ،
ئىلاھا ، بۇ سەلاھى ناتەۋانغە ،
خۇدادىن بولماغاي بىر لەھزە غافىل .
بارى ئەل ياخشىسى مەندىن يامانغە .
قىلىپ خالىنى دانە زۇلفىنى دام ،
ئىلاھا ، قىل ماڭا رەھمىڭنى شامىل ،
كۆڭۈل ئالماقدا قەسدى ئەرتە ئاخشام .
مۇھەببەت يولىدا بولغايمۇ كامىل .
كۆڭۈل بەرمە ئانىڭ قەيدىدە بولما ،
سەلاھىغە ئىلاھا ، ئەيلەپ ئىلھام ،
قارا زۇلفىنىڭ ھەم بەندىدە بولما .
ئاڭا رەھمۇ ئىنايەت قىلغىل ئىنئام .
قىلىپ شۇھ مۇلايىملىك كۆرۈنۈر ،
سەلاھى ناتەۋان ئاسى قۇلۇڭغە ،
ساڭا ھەم ئول نەزاكەتلىك كۆرۈنۈر .
ئاڭا لۇتف ئەيلەبان رەھمىڭ قۇلۇڭغە .
مۇھەببەتنى بۇلارغە قىلما زايىئ ،
يامانۇرمەن يامانلارنىڭ يامانى ،
كۆڭۈل بەرمە بۇلارغا بولما تابىئ .
يامانلا شەررىدىن بەرگىل ئەمانى .
مۇھەببەت قىل خۇداغا ئاشنا بول ،
گۇناھىم تەقسىر ئەتتىم بىنىھايەت ،
خۇدادىن ئۆزگە باردىن جۇدا بول .
نېچۈك كەچكەي ھالىم روزى قىيامەت .
ئىچىپ بولغىل مۇھەببەت مەيىدىن مەست ،
يۇرۇپ غەفلەتدە مەن قۇللۇقنى قىلماي ،
فىغان ئەيلە مىسالى بۇلبۇلى مەست .
كېچەۋۇ كۇندۇزۇ ئۆتكەننى تۇيماي .
كى ئىشق دەرياسىنىڭ بول قەترە نۇشى ،
ئۆتۈپ ئۇمرۇم كېچە ـ كۇندۇز گۇنەھدە ،
ئىچىبان بولغاسەن خۇشۇ خۇرۇشى .
مېنىڭدەك بولماغاي شەرمەندە بەندە ،
بولۇپ مەجنۇن بىر دىۋانە قىلدىڭ ،
تۇتۇپ ئەمرىڭنى قۇللۇق قىلمايىن مەن ،
قىزىل ، سارىغ بولۇپ رەئنايى كەلدىڭ .
نە تىل بىرلە قۇلۇڭدۇرمەن دېگەيمەن .

گۇنەھكارمەن كېلىپ مەن دەرگەھىڭغە ،
ئۈمىد ئولدۇر ئىلتىسەڭ رەھمەتىڭغە .
گۇناھىم كۆپ مېنىڭكى تائەتىم كەم ،
گۇناھىمدىن بۆلەك ھېچ يوقتۇ تۇھفەم .
ئىلاھا ، بىر گۇنەھكار بەندەدۇرمەن ،
گۇناھ دەردى بىلە دەرماندەدۇرمەن .
بولۇپمەن بەھرى ئىسيانىڭ نىگىنى ،
قىلۇر مەندىن گۇناھكار ئەھلى نىگىنى .
گۇنەھكار ئەھلىنىڭ شەرمەندەسىمەن ،
بولۇپ ئىككى جەھان ئەۋۋارەسىمەن .
كى قىلماي تائەت ، ئالماي ھاسىلى مەن ،
يۇرۇپ ئىككى جەھان بىھاسىلى مەن .
ئىنايەت ئەيلە لۇتفۇ رەھمەتىڭنى ،
دەرىغ ئەتمە مېنىڭدىن رەھمەتىڭنى ،
ئىنايەت قىل ماڭا بارانى رەھمەت ،
كى بىھەددۇر گۇناھىم بارى ئەفۇ ئەت .
باشىمغە رەھمەتىڭ يامغۇرى ياغدۇر ،
گۇناھىمدىن سېنىڭ رەھمىڭ تولادۇر .

مېنىڭ بىھەد گۇناھىم بولسا بىسيار ،
سىنىڭكى ئابى تۇفان رەھمەتىڭ بار .
مۇناجات ئەيلەدىم قىلدىم تەلەبنى ،
تەرەھھۇم ئەيلەگىل قىلما غەزەبنى .
ئىلاھا ، مەغفىرەتنى قىل نەسىبىم ،
ئۆتۈپ بارى گۇناھىم ئەي رەھىمىم .
ئىلاھا ، ئالمۇل غەيبۇل خەفىييات ،
بىلۇرسەن بارچە داناۋۇ نەبىييات .
ئىلاھا ، خالىقا ، ئەي كىردىگارا ،
كەرىما ، ئەي رەھىم ، پەرۋەردىگارا .
ئىلاھا ، قىل نەسىب كۆرمەككە دىيدار ،
كۆرەرمەن دەپ جەمالىڭدىن ئۈمىد بار .
ئىلاھا ، قىل مېنى ئۆزۈڭگە ئاشىق ،
جەمالىڭ كۆرگەلى بولغايمۇ لايىق .
ئىلاھا ، ئىشقىڭ ئوتى بىرلە زەۋقى ،
سەلاھىغە مۇھەببەت بىرلە زەۋقى .
مۇھەببەتنى سالىپ كۆڭلۈمگە پەيدا ،
ئۆزۈڭنىڭ ئىشقىدا قىل مېنى شەيدا .

دەرەدھى سۇلتان سەئىد بەھادۇر غازى

ئىكەۋلەن ئەي كۆڭۈل ، ھەمدەم بولالى ،
سىفاتى ھەزرەتى سۇلتان قىلالى .
بەھادۇر بۇ سەئىد ئېرۇر بۇ سۇلتان ،
ئاناسىدىن مۇبارەك كۇندە تۇغقان .
ئالىپ دەريا سۇيىدىن لەئلى جەۋھەر ،
ياراشۇر باشىغە ساچسامكى گەۋھەر .
ئېرۇر ئول ئافتابى بىزەۋالى ،
شەھى كىشۋەرىستانى بىمىسالى .
تەھەممۇلدا سۇلەيماندىن كەمى يوق ،
شۇجائەت بابىدا رۇستەمدىن ئارتۇق .
سەخاۋەت بابىدا ھاتەم مەسەللىك ،

بىلىك مۇلكى ئېرۇر خاتەم مەسەللىك .
ئۇلۇغ كىچىكىنىڭ ئاندىنىدۇر ئۈمىدى ،
يامان ياخشىغە تەگكەي دەپ نەۋىدى .
ئېرۇر زاتى ئانىڭ دۇنيا مەدارى ،
جەھان ئەھلى ئېرۇر ئانىڭ چاكارى .
بارى ئەلنىڭ ئېرۇر پۇشتى پەناھى ،
تىرىك تۇتقىل تۇمەن مىڭ يىل ئىلاھى .
بەتەخسىس ئولكى مەندەك بىنەۋادۇر ،
غەرىبلىق دەردى بىرلە مۇبتەلادۇر .

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

مۇخەممەسلە

قۇلئەلىم ئامى زەئىف ①

نەشرگە تەييارلىغۇچى : مۇھەممەد سالىھ ھاجى

ھەمىشە ئىشتياقىڭدا بۇ جىسمىم قۇرۇغان يافراغ ،
يۈرەكدىن لەختە ـ لەختە قان بولۇپ ھەردەم ئاقىبان ياغ ،
ھۇمايى بەختىم ئۆز شۇم تەلئەتىمدىن بوم ئىرۇر يا زاغ ،
سېنىڭ ھەجرۇ غەمىڭدىن باغرىم ئىچرە بولدى يۈزمىڭ داغ ،
ساڭا ۋەسل ئولماقىمنى مەنئ ئېتەر ئالدىمدا يۈز مىڭ تاغ .

بولۇپ مەجنۇن سىفەت چۆللەر ئىچىندە ۋالەلەر قىلسام ،
كۆزۈمنىڭ ياشىنى شامۇ سەھەردە ژالەلەر قىلسام ،
دىلىمنى داغ ئەيلەپ ھەمچۇداغى لالەلەر قىلسام ،
سېنى ئىزدەپ سەھەر بۇلبۇل كەبى كۆپ خالەلەر قىلسام ،
بۇ نالەمغە ھەنۇز رەھم ئەتمەدى ئول گۈلشەنۇ گۈلباغ .

قۇرۇپ قاخشال كەبى بولدى بولۇپ جىسمىم رەباب يەڭلىغ ،
پەرىزاد شاھىدۇر يارىم يۈزىدۇر ماھىتاب يەڭلىغ ،
گۈلى ئەھمەر مەسەللىك يۈزىدە ژالە گۈلاب يەڭلىغ ،
ئەگەر ھەر دائىما ياد ئەيلەسەم باغرىم كەباب يەڭلىغ ،
ۋەلىي ھۇسنۇ جەمالىڭنى كۆرەرگە تاپمادىم بىر چاغ .

باشىمنى ئالدى سەۋدا بىلمەدىم ھۇشۇمنىكىم مۇتلەق ،
تەبىبلەر داروسى بەرمەي نەتىجە تاپمادىم رەۋنەق ،
دېدىلەر كىم ئەزەلدە ئۇشبۇ دەردىڭ ئۆزى سالمىش ھەق ،
زىھى ئىشقىڭدە بولدۇم تەلبە يەڭلىغ مەستۇ مۇستەغرەق ،
ۋىسالىڭنى نەسىب ئەيلەپ مېنى قىل مەستلىكىمدىڭ ساغ .

ئايا ئاشىق ، زىيادە ئەيلەگىل ھەردەم ئىچ ئاغرىڭنى ،

---

① بېشى ئۆتكەنكى ساندا .

دىلىگىدىن تاشلامە ھەرلەھزە سائەت زىكرى يارىگىنى ،
رىيازەت كۇلبەسىدە ئولتۇرۇپ جۇھ ئەيلە ساغرىگىنى .
ئايائامى زەئىف ، مەھبۇب ئۇچۇن خۇن ئەيلە باغرىگىنى ،
ھەمە بىمارلىقىگىدىن ئول سەبەبدىن سەن بولۇرسەن ساغ .

* *

بەندەڭ ئەيلەپ مېنى قىلمە كىزىب گويان يەگىلىغ ،
سۇرەتى ئىشان مۇبەددەل نان جويان يەگىلىغ ،
سوفى مەن دەپ ، شەيخ مەن دەپ قەۋمى شەيتان يەگىلىغ ،
ئەي سېنىڭ دەردىڭ مېنى قىلدى گەدايان يەگىلىغ ،
ھەجرىڭ سەھراسىدا غۇلۇ بەيابان يەگىلىغ .

قىلمادىم ھەرگىز تەرەھھۇم بارچە ئەركەڭ ـ تىشغە ،
مەسخىرە قىلغاچ تەبەسسۇم ئەيلەدىم نالىشغە ،
زەررە شەففەت قىلمادىم غەرىب يەتىملەر ئىشغە ،
ھەرنەچە قىلسام تەكەللۇم نەفئى يوقتۇر كىشغە ،
بۇجەھانغە كەلمەگەي مەن ۋەھشى ھەيۋان يەگىلىغ .

ھەجر ئوتى ئىچرە كەباب بولدۇم جۇدالىق رەنجىدىن ،
ئىزلەسەم نەسىب ئېتەرمۇ ۋەسلى ئىشرەت گەنجىدىن ،
تاپمادىم ھۇشۇمنى مەست ئولغاچ بۇ دۇنيا پەنجىدىن ،
مەن ساڭا ۋەسل ئولغالى يول تاپمادىم ھېچ ۋەجھىدىن ،
بولماغاي دۇنيادا مەن ئەھمەقۇ نادان يەگىلىغ .

ئۇيقۇ يوق يۇلتۇز سانارمەن دەردىڭ ئىچرە ھەر شەبى ،
يول ئۇزاق كۆز خىرەۋۇ تۇن تىيرە ، لاغەر مەركەبى ،
كىم يېتەر مەقسۇدىغە كۆگىلدە مەقسەد مەتلەبى ،
ئىستەسەم ئالەم يۈزىنى تاپمادىم مەن سەن كەبى ،
ھۇسىن ئىلە جەمالىڭ ئېرمەس پەرى ئىنسان يەگىلىغ .

ئەي ھەقىر ئاسى ، كىشى سەندەڭ بۇ يولدا قاخشاماس ،
دىلبەرىنىڭ ئىسمىنى ھەرگىز تىلىدىن تاشلاماس ،
كۆگىلىنى دىلبەرغە باغلاپ ئۆزگە يولغە باشلاماس ،
ئەي فەقىر ئامى زەئىف ، يارىڭ كىشىغە ئوخشاماس ،
ھۇسنىنىڭ نۇرى ئېرۇر خۇرشىدى تابان يەگىلىغ .

* *

سېنىڭ ئىشقىڭ ئوتى چۈشكەچ زېھى بولدى ماڭا قۇتلۇغ ،
كېچە ـ كۈندۈز كۆيەر دائىم ئىچىمدە لەخشە ـ لەخشە چوغ ،
يۈرەكىم ئۆزرە بولدى ئىشق تابى داغىدىن تارتۇغ .
ئايا مەھبۇب ، ماڭا قىل ئىشق ئوتىنى ھەرزەمان ئارتۇغ ،
بەسى ئىشقىڭدا كۆيدۇرگىل ، نەسىب ئەتمە تامۇغ ئوتلۇغ .

سېنى ھەركىم فەرامۇش ئەيلەسە مۇردە ئېرۇر ، يوق جان .
سېنىڭدىن ئۆزگەنى دېسە بولۇر ھەيرانۇ سەرگەردان .
بولۇر ھەر لەھزەدە ئىشنىكى « بول » دەپ ئەيلەسەڭ فەرمان ،
سېنىڭدىن ئۆزگە ھېچ ئىككى جەھاندا بولماغاي سۇلتان .
نە قىلساڭ سەن قىلۇرسەن ساڭا خاستۇرمەنلىكۇ چوڭلۇغ .

كۆڭۈل تەختىنى پاك تۇت دىلبەرىڭ زىكرىنى قالدۇرمە ،
يىراق تۇتقىل كۆڭۈل ئىچرە بۇ زال مېھرىنى سالدۇرمە ،
سېنى فەند بىرلە ئازغۇزغاي ئاڭا باغرىڭنى چالدۇرمە ،
ئەگەر سەن ئاقىل ئەر بولساڭ بۇزالغە كۆڭلۈڭ ئالدۇرمە ،
تەلاق قىلساڭ ئانى ھەردەم ئۆتەر ئۇمرۇڭ بەسى خۇبلۇغ .

كۆڭۈلنى غەيرىگە بەرمەي ئۆزۈڭ يولىدا مەھكەم تۇر ،
كى دىلبەر ئاستانىغە باشىڭنى ھەر سەھەردە ئۇر ،
ساڭا كۇلفەت بەلا بەرسە ئەتاسىدۇر ئەمەس مەجبۇر ،
ئايا ئامى زەئىف ، بۇ زال خۇيىغە بولماغىل مەغرۇر ،
ئۆزۈڭنىڭ دىلبەرىدەك ھېچ كىمەرسە بولماغاي خۇيلۇغ .

* *

كۆڭلۈم ئىچرە زەۋقۇ شەۋقىڭ رىشتەسى بولدى لەفىف ،
ئىشتىياقىڭ ئوتىدا جىسمىم كۆيۈپ بولدى زەئىف ،
قېنى بارمۇ رەھم ئېتىپ ھالىم سورارغا بىر ھەرىف ،
بۇ جەھاندا ھېچ نېمەرسە سەن كەبى ئېرمەس لەتىف ،
ھېچ مەخلۇق سەن كەبى ئالەمدە ئېرمەسدۇر ئەفىف .

ئەدل ئېتىپ ئۆزۈڭ بېرۇرسەن ياخشىغا ياخشى جەزا ،

هەر يامانلارغە بېرۇرسەن ئۆزىگە لايىق سەزا ،
ئۆزگە بولماس ھەرنەچە تەدبىر بىلەن كەلگەن قەزا ،
ھەرزەمان ئىشق ئوتىدا دەردىگنى ئەيلەرمە غىزا ،
بۇ غەلىز جىسمىم كەباب يەگلىغ بولۇپ بولدى خەفىق .

ھەجرۇ فۇرقەت داغىدا قىلدى ۋۇجۇدۇمنى ئەدەم ،
ئۆرتەنىپ پەرۋانە يەگلىغ باستى جىسمىم كوھى غەم ،
ۋادەئى ھىجران ئىچىدە قۇرۇماي كۆزۈمدە نەم ،
ھەسرەتىگدە جۇملە ئاشىق قان يۇتارلار دەم بەدەم ،
ھېچ زەمان مەۋجۇد ئەمەستۇر سەن كەبى زاتى شەرىف .

ئاھ ئۇرۇپ ناله قىلغۇرمەن ھەجر ئوتى باشقا بولۇپ ،
ئىككى سەييات كۆزۈمنىڭ دامىغە كۆگلۈم تۇتۇلۇپ ،
قانغە ئۆيرۈلدى يۈرەكىم ھەجر ئارا سەرسان بولۇپ ،
خۇيلارىگنى ياد ئېتىپ ئىككى كۆزۈم ياشقا تولۇپ ،
قۇرۇغان ياپراغ كەبى بۇ ئۇستىخان بولدى نەھىف .

ئەي ھەقىر ئاسى ، ھەبىب رەھبەر قولىن قەسد ئەيلەسەڭ ،
ئاتەشى مەيخانەنىڭ ئەخكەر كۈلىن قەسد ئەيلەسەڭ ،
مەي شەرابى ئەنتەھۇر كەۋسەر كۆلىن قەسد ئەيلەسەڭ ،
مەي فەقىر ئامى زەئىف ، دىلبەر يولىن قەسد ئەيلەسەڭ ،
ئىشقىڭ دەرياسىغە چۆمگىل ئۆزۈڭنى قىل ئەفىف .

* *

كۆگلۈم ئىچرە ئىشق ئوتىنى ئىمتىھان قىلدى فىراق ،
ئۇرغان ئاھىم دۇدىدىن دەردىم ئايان قىلدى فىراق ،
جان قۇشىغە باشىم ئۆزرە ئاشيان قىلدى فىراق ،
تەندۇرۇست جىسمىمنى غەمدىن ناتەۋان قىلدى فىراق ،
زىندەلىكدە ئۆلدۈرۈپ كۆپ قەسدى جان قىلدى فىراق .

ھەجر دەشتىدە ئۆزۈمنى خۇشك ئېتىپ ۋەيران قىلىپ ،
ۋەسلىگە يەتكۈممىكىن دەپ ئىستەبان جەۋلان قىلىپ ،
قەترە ـ قەترە كۆزلەرىم ئەشكىنى قان سەيلان قىلىپ ،
ھەرسەھەر بولبۇل كەبى ئىشقىگدا مەن نالان قىلىپ ،
سۇرخ گۇل يەگلىغ چىرايىم زەئفران قىلدى فىراق .

ئاتەشى ھىجران ئارا پەرۋانە يەڭلىغ چەرخ ئۇرۇپ ،
ئارزۇ قىلسام جەمالىڭ ئوت ئىچىدە ئولتۇرۇپ ،
كۆيۈبان سۆڭەكلەرىم گويياكى قاخشالدەك قۇرۇپ ،
ھەرزەمان لەئلى لەبىڭنى ياد قىلسام جەزب ئۇرۇپ ،
كۆزلەرىمنىڭ ياشىنى خۇنى رەۋان قىلدى فىراق .

نامە يازدىم ئاڭلىغايمۇ دەردۇ ھالىمنى تىزىپ ،
كىرفىكىم قەلەم ، سىياھ كۆزدىن قاراقىمنى ئېزىپ ،
ھەجر ئوتىنىڭ دەردىدىن بەدەنلەرىم كەتتى سىزىپ ،
مەن ساڭا ۋەسل ئولمايىن كوھۇ بەيابانىنى كېزىپ ،
ھەجر دەشتىدە مېنى خۇشك ئۇستىخان قىلدى فىراق .

ئاي يۈزۈڭنى كۆرگەلى كويۇڭدا ھەردەم يۈگۈرۈپ ،
كوچىدا باسقان ئىزىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇپ ،
ناگەھان ئۆتسە كۆرەي دەپ زار يىغلاپ ئولتۇرۇپ ،
ھەسرەتىڭدە ئاھ ئۇرۇپ بۇ نا تەۋان جىسمىم قۇرۇپ ،
بۇ مېنىڭ گۇلدەك چىرايىمنى سامان قىلدى فىراق .

ئەل ئاراسىدىن چىقىپ بىخانۇمان بولۇپ يۈرۈپ ،
دەشتى ئۇزلەت يولىدا يۈزمىڭ بەلالارنى كۆرۈپ ،
نەفس كافىر لەشكەرىنى بەندى زىندانغە سۈرۈپ ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىفنى ھەجر ئوتىدا كۆيدۈرۈپ ،
كۆز ياشىنى ئاقىزىپ باغرىنى قان قىلدى فىراق .

* *

بۇتى شىرىن كويىدا بوينۇمدا زۇننارىمغا باق ،
ھەجرىڭ دەردىدە ئاققان ئەشكى خۇنبارىمغا باق ،
سارغارىپ فۇرقەت ئوتىدا زەردى روخسارىمغا باق ،
رەھىم ئېتىپ مەندەڭ غەرىبغە جىسمى بىمارىمغە باق ،
جىسمى بىمارىمنى كۆيدۈر نالەۋۇ زارىمغە باق .

سەن رەۋاقنىڭ ئۈستىدە تۇرساڭ جەمالىڭنى كۆرۈپ ،
بىر نەزەر قىلغايمۇ كىن دەپ مۇنتەزىرمەن تەلمۈرۈپ ،
ئاي يۈزۈڭدىن ئالمادىم كۆزقايدا بارغايمەن يۈرۈپ ،
دائىما ئىشقىڭدە يىغلاپ يۈزلەرىم يەرگە سۈرۈپ ،

ناله قىلدىم رەھىم ئەيلەپ ئاھ ئىله زارىمغه باق .

شامى زۇلفۇڭ ئاي يۈزۈڭنى باستى بۇ ئالەم قارا ،
كۆرمەگەچ ھۇسنۇڭنى قىلدى ئالەم ئەھلى ماجەرا ،
ھەجر ئوتىنىڭ داغىدىن بولدى يۈرەكىمده يارا ،
ئاي يۈزۈڭنى كۆرمەيىن بولدۇم جۇنۇن چۆللەر ئارا ،
خانه ۋەيران دەشت ئارا يۈرگەن جۇنۇن كارىمغه باق .

ۋەسلىگه يەتكۈممىكىن ياتسام ھەزالاردا بارىپ ،
كوھى سەھراۋۇ بەيابان ، دەشت چۆلنى ئاختارىپ ،
زار ئېتىپ شامۇ سەھەردە ، يا ھەبىب ، دەپ قىچقارىپ ،
ھېچ ۋىسالىڭ تاپمايىن بولدۇم بۇ شەھر ئىچره غەرىب ،
بۇ غەربىلىق شەھرىده بۇ كۆڭۈل ئەۋۋارىمغا باق .

بۇ ھەقىر ئاسى ھەمىشه دەردىڭ ئىچره سارغارىپ ،
يىغلاسام رەھمىڭ كېلۈرمۇ ئاستانىڭغه بارىپ ،
باش قويۇپ دەرگاھىڭه سۈرتسەم يۈزۈمنى يالبارىپ ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىف شام ۋەقتىده بولدۇم غەرىب ،
تاڭلا كۈن دېگىل سەھەر بولغاندا دىيدارىمغا باق .

* *

ئاشقى بولغىل ھەمىشه ئىشقى يوقنىڭ جانى يوق ،
ھەر كىشىدۈر بىمۇھەببەت بىر دەرەخدۈر كىم قۇرۇق ،
بىمۇھەببەتلەر قارا تاش باغرى قاتتىق كۆڭلى توق ،
ئاقىلى بولساڭ ئۆزۈڭنى ئىشق ئوتىغه قىل ياۋۇق ،
ئۇشبۇ ئوتنى ساقلاغىل ئەيلەپ ئۆزۈڭنى چۈن مامۇق ،

ئاشىق ئەھلى بارچه ئالەم ئەھلىغه سەرۋەر ئېرۈر ،
يولدىن ئازغان كور باتىن خەلقغه رەھبەر ئېرۈر ،
كۆڭلىده ئىشقۇ مۇھەببەت شۇئلەسى جەۋھەر ئېرۈر ،
ئىشقىنىڭ دەريا سىغه چۆمگەن كىشى گەۋھەر ئېرۈر ،
بىمۇھەببەت ئادەمى چۈن پەلەغى تۇخمى تاۋۇق .

كىم مۇھەببەت ئەھلىدۈر چەھار سۈلۇكنى تەبىرەتۈر ،
يولدىن ئازغانلارنى ئىزلەپ راھى راستنى كۆرسەتۈر ،
سۇھبەتىده ھېچ تۇرالماي دىۋ ـ شەيتانلار كېتۈر ،

مەرد ئاشقىنىڭ سۆزى سىياھى سەگنى ئېرىتۇر ،
سۇفى جاھىلنىڭ سۆزى بارچە ئىشى مۇزدىن ساۋۇق .

نەي شەكەر قەنت باغلاسا ساداسى چىقماي تولغۇسى ،
كىمكى ئاشىق ماسۋا سۆزنى تىلىدىن يۇلغۇسى ،
دائىما خامۇش يۇرۇپ خەلق ئەھلىدىن قۇتۇلغۇسى ،
ئىشقى چىن بولسا كىشىنىڭ ئۆزى مۇكۈلۈغ بولغۇسى ،
كۆزىدە ياشى بولۇر كۆڭلى ئانىڭ بولغاي سۇنۇق .

* *

تېرەك باشىدا قىچقىردى سەھەر ۋەقتى كېلىپ كاككۇك ،
يۇرەكنى قىلدى مىڭ پارە بۇ ئاۋازى ئەجەب كاككۇك ،
جىگەر باغرىم قىلىپ پارە فىراق ئوتىن سالىپ كاككۇك ،
بەھار ۋەقتىدە كەلدى تاغۇ تاشىدىن بىر غەرىب كاككۇك ،
غەرىبلىقتا يۇرۇپ دەردىغە يىغلار قىچقرىپ كاككۇك .

كېلىڭ ، ئەي تەشنەلەر ، دەپ ئەيلەگەن نىداغە ئۇلگۈرسەم ،
بارىپ مەيخانەغە جامى مۇھەببەت تۇشىنى كۆرسەم ،
ئىچىپ ئىشقى مۇھەببەت جامىدىن نەفسىمنى ئۆلتۈرسەم ،
سېنىڭ ئىشقىڭدا يىغلاپ كۆز ياشىمنى ئاقىزىپ يۇرسەم ،
يۇرەكىم پارە بولدى كېچەلەردە قىچقرىپ كاككۇك .

باشىمغا تۇشتى سەۋدا ھەجرىدىنكىم ئۆزگەرىپ خۇيۇم ،
بەلا دەشتىدە بولدى يار ۋەسلىن ئىستەگەن كويۇم ،
ماڭا دىلبەردىدى ۋەسلىم يولىدىن تاپماغۇڭ بۇيۇم ،
سەھەر ئويقۇدا ياتسام زەئفرانەڭ سارغارىپ رويۇم ،
بەلەند ئاۋاز بىلەن گۇلشەن ئىچىندە قىچقرىپ كاككۇك .

ئانىڭ ھەجرۇ فىراقىدىن زىيادە بولدى ئىچ باغرىم ،
گۇلى ئەھمەر مەسەللىكدۇر پەرىزاد شاھىدۇر يارىم ،
كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەي يارە بولدى ئولتۇرۇپ ساغرىم ،
ئانىڭ ئاۋازى جەزب ئەيلەپ كەباب يەڭلىغ بولۇپ باغرىم ،
كۆزۈمدىن ياش ئاقىزسام رەھم قىلماي قىچقرىپ كاككۇك .

كۆزۈم ياشىن تۆكۈبان ھەرسەھەردە ژالەلەر ئەيلەپ ،
بەياباندا يۇرۇبان غۇل يەڭلىغ ۋالەلەر ئەيلەپ ،

يۇرەكنى داغ ئېتىبان ھەمچۇداغى لالەلەر ئەيلەپ ،
ئوشۇل سائەتتە تۇرسام ئاھ تارتىپ نالەلەر ئەيلەپ ،
زېھى بولبۇل چەمەندە سايرابان ھەم قىچقرىپ كاككۇك .

كېچە قىچقارغان ئاۋازى قۇلاقىمغا تۇشەر ھەر گاھ ،
يىلاندەك تولغانۇرمەن ھەجر دەردىدىن بولۇپ يەكتاھ ،
تاپالماي ھېچ ئىلاجىمنى يۇرۇپمەن ھىممەتىم كۇتاھ ،
بەسى ھەجرىم سۇئۇد ئەيلەپ بولۇپ بۇ قامەتىم دۇتاھ ،
كېتىپ ھۇشۇمدىن ئۇرسام ئاھ بەلەندراق قىچقرىپ كاككۇك .

كۆكۈلنى ھەرزەمان مەيخانە ساری ھەيدەبان تىغلا ،
ئىبەرمە ھەر تەرەفگە بىرنى تۇتغىل بىر تەرەپ يىغلا ،
مەيۇ جامى مۇھەببەت ھاسىلىن ھەر لەھزى پىششىغلا ،
ئايا ئامى زەئىف ، گۇلزار ئىچىندە سايرابان يىغلا ،
نەۋا بۇلبۇل كەبى بەرگەي ئۇمىددۇر رەھم ئېتىپ كاككۇك .

* *

شەۋق ئوتى تەگگەن كىشى سەرسانە بولماغلىق كېرەك ،
ئۆرتەنىپ ياقۇت كەبى دۇردانە بولماغلىق كېرەك ،
دىلبەرنى ئىزلەبان جۇيانە بولماغلىق كېرەك ،
ئىشق ئوتى تۇشكەن كىشى مەردانە بولماغلىق كېرەك ،
مەئشۇقىن دەۋر ئەيلەبان پەرۋانە بولماغلىق كېرەك .

ھەرزەمان مەيخانە ساری ئەزم ئېتىپ مەينى ئىچىپ ،
دىلبەرىنىڭ يولىغە ئەشكنى دۇرر يەگلىغ ساچىپ ،
كەشفى ئەسرارىغا باقماي كور باتىننى ئاچىپ ،
بىمۇھەببەت بولسە ھەركىم قۇش بولۇپ ئاندىن قاچىپ ،
مەرد ئاشقلار بىلەن ھەمخانە بولماغلىق كېرەك .

ئىشتياقى ئىچرە ھەردەم غۇسسەدىن باغرىن ئېزىپ ،
ھەجر دەشتىدە قۇرۇپ قاخشال كەبى جىسمى سىزىپ ،
ئايتغالى ھەمدەم تاپالماي ئەرزۇ ھالىنى تىزىپ ،
دىلبەرىن تاپماق ئۈچۈن كوھۇ بەيابانىنى كېزىپ ،
خانىمانىن تاشلابان ۋەيرانە بولماغلىق كېرەك .

ئەي ھەقىر ئاسى ، ئەجەب پەرۋانە بولدۇڭ چۆيرۈلۈپ ،

قىلماغىل زايىدە ئۆزۈڭنى دەھر ئارا ئويناپ ـ كۈلۈپ ،
بولماغىل شەرمەندە رەسۋا تاڭلا بارغاندا ئۆلۈپ ،
ئەي فەقىر ئامى زەئىف ، دۇنيادا مەجنۇن ئۆيرۈلۈپ ،
دىلبەرىڭنىڭ ئىشقىدە مەستانە بولماغلىق كېرەك .

* *

چۈ ئىشقى جەۋھەرىدىن قەلبىمە رەساس ئەيلەپ ،
كى ياخشى قۇللارىگە قوشۇپ ئىختىساس ئەيلەپ ،
گۈناھغە نادىم ئېتىپ جۈرمدىن خەلاس ئەيلەپ ،
ئۆزۈڭگە خادىم ئېتىپ دەرگەھىگدە خاس ئەيلەپ ،
غەرىبغە رەھم قىلىپ تىلەكىم ئاتا قىلساڭ .

ئۆزۈڭنىڭ نۇرى بىلەن ھۇسن ئېتىپ قىزىلگۈلنى ،
بۇ گۈلغە ئاشىق شەيدا قىلىپ چۈ بۇلبۇلنى ،
بۇ نۇرغە ئاشىق ئېتىپ سايراتىپ بۇ بۇلبۇلنى ،
يولۇڭدا يىغلاتىبان ئىمتىھان ئۈچۈن قۇلنى ،
ۋەفا قىلۇرغە مۇندا كۆپ جەفا قىلساڭ .

سۆزۈڭنى داستان ئېتىپ قولۇمە رەباب ئەيلەپ ،
قايۇ سۆزىكى قىلسەن بىتىپ كىتاب ئەيلەپ ،
يۈزۈڭ گۈلىدە كۆزۈم ئەشكىدىن گۈلاب ئەيلەپ ،
ئۆزۈڭنىڭ ھەجر ئوتىدا باغرىمە كەباب ئەيلەپ ،
بۇ يولدا سايىل ئېتىپ ۋەسل ئۈچۈن گەدا قىلساڭ .

فىراق ئوتىدا ئادا ئەيلەبان جۇدا ئەيلەپ ،
نىشانە ۋەسلىڭ ئېتىپ ھەرنە مۇددەئا ئەيلەپ ،
كى رەنجۇ مېھنەتۇ كۇلفەت بىلەن ئادا ئەيلەپ ،
مېنى كويۇڭدا گەدا ئەيلەبان جەفا ئەيلەپ ،
جەفاغە ئەۋەز ئېتىپ ماڭا بىر ۋەفا قىلساڭ .

ھەقىر ئاسى قۇلۇڭ بۇ خەيالنى قىلدى ساڭا ،
نەچارە قىلغۇسىدۇر ئىشتىغالنى قىلدى ساڭا ،
نە يەرگە بارغۇسىدۇر ئەرزى ھالنى قىلدى ساڭا ،
فەقىر ئامى زەئىف بۇ سۇئالنى قىلدى ساڭا ،
ئانىڭكى ئەكسىنى قىلماي ئۆزىن ئەدا قىلساڭ .

* *

ۋادەئى فۇرقەت ئارا قالدىمكى نالان ئەيلەبان ،
دەشتۇ چۆللەرنى كېزىپ يۈردۈمكى گىريان ئەيلەبان ،
شەۋق ئوتىدا ئۆرتەنىپ باغرىمنى سوزان ئەيلەبان ،
ھەجرىنىڭ سەھراسىدا غۇلۇ بەيابان ئەيلەبان ،
خانىمانىم سارۇتۇپ ئۆزۈڭگە ئاشىق ئەيلەگىل ،

كۆڭلۈمە ھۇسنۇ جەمالىڭ زەۋقۇ شەۋقىنى سالىپ ،
ئاي يۈزۈڭ خالى ، كۆزۈم مەردۇمەكى ئىچرە قالىپ ،
زۇلمەتى زۇلفۇڭ ئارا بىچارە كۆڭلۈم قامالىپ ،
سەندىن ئۆزگە غەيرىنىڭ نەقشىنى كۆڭلۈمدىن ئالىپ ،
رەھم ئەيلەپ مېنى سەن ئۆزۈڭگە ئاشىق ئەيلەگىل .

رەنج چەكمەي مەقسەدىن تاپقان كىشى بارمۇ قېنى ،
ئىمتىھان قىلماق ئۈچۈن قويدى بۇ شەھر ئىچرە مېنى ،
بىر سىقىم تۇپراقدۇر ئەسلىم نە كېرەك ماۋۇ مەنى ،
ھەر بەلا كۈلفەتنى بەرسەڭ ۋەسلىگە يەتكۈرمېنى ،
كۆپ جەفا قىلساڭ مېنى ئۆزۈڭگە ئاشىق ئەيلەگىل .

ۋەسلىغە نىشانە ئېرمىش دەرد ئىلە سالغان فىراق ،
ئاھ فىراق دەپ يىغلاسام بولدى زىيادە ئىشتىياق ،
تۇرادۇر كۆڭلۈم يېقىن يول مەنزىلى ئەجەب ئۇزاق ،
دەرگەھىڭدىن كۆپ جەفا قىلساڭ مېنى ئەتمە يىراق ،
ھەم ۋەفا ئەيلەپ مېنى ئۆزۈڭگە ئاشىق ئەيلەگىل .

بۇ ھەقىر ئاسى قۇلۇڭ ھەيرەتتە قالدىم ۋا ئەجەب ،
تالىئىمنىڭ شۇملۇقىدىن كەلدىمۇ سەندىن غەزەب ،
دەرگەھىڭدە ئۆتتىمۇ مەن ئاسىي قۇلدىن بىئەدەب ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىپ ئىشق ئوتىنى قىلدىم تەلەب ،
مەقسەدىمغە يەتكۈزۈپ ئۆزۈڭگە ئاشىق ئەيلەگىل .

* *

باغ ئارا فەسلى بەھار ئاچىلدى رەڭگارەڭ گۈل ،
نازلەرى چەمەن قۇشىنىڭ بويىنىغە سالدى غۇل ،

ئەيلەسەم كەرەشمەسىيۇ نازىغە ئۆزۈمنى قۇل،
ئەي سېنىڭ ھۇسنۇ جەمالىڭدىن خىجىل بولغاي گۈل،
گەر سېنى كۆرسە ئىدى ئۆلگەي ئىدى ئول بۇلبۇل.

ئىككى شەھلا كۆزلەرىڭ شۇئىلەسىدىن ئوت مەندە،
زەررە تاقەت قالمادى ئايدەك يۈزۈڭ كۆرگەندە،
ھالىمە رەھم ئەيلەمەككە رەسم بارمۇ سەندە،
ئىككى زۇلفۇڭ بۇيىدىن مىشكى خوتەن شەرمەندە،
كاكۇلۇڭ ئالدىدا ھەم بولغاي خىجىل رەيھانگۈل.

ماھروي شەھزادەلەر تەخت ئۈستىدە سەدرنىشىن،
يېڭى ئاي چىققان مەسەللىك بىر ـ بىرىگە ھەمنىشىن،
زۇلفى سۇنبۇل ئەنبەر ئەفشان ھەر بىرىدۇر گۈل جەبىن،
قاش ئىلە كىرفىكلەرىڭنى كۆرسە ئېردى مۇشكى چىن،
كۆپ خىجالەتتىن ساڭا بولغاي ئىدى ئول ھەم قۇل.

سەن ئۆزۈڭ رۇخسەت بېرىپسەن سۇرخ گۈل باغدا ئاچىل،
ھەد بولۇرمۇ ئاچىلۇرغە بولماساڭ ئاندىن بېھىل،
ئۆزگە گۈللار ھەم ئاچىلمىش نەچچە رەڭدە نەچچە خىل،
يۈزلەرىڭنىڭ نۇرىدىن شەمسۇقەمەر نۇرى خىجىل،
لەبى لەئلىڭ ئالدىدا شەرمەندەدۇر غۇنچەئى گۈل.

ئىشق ئېلىنىڭ ۋەرزىشى مەھبۇب ساری مايىل بولۇر،
دىلبەرىغە ۋەسل ئولۇرغە روز ـ شەب سايىل بولۇر،
ۋەسل ئۇچۇن باشىن تەسەددۇق قىلغالى قايىل بولۇر،
كۆزلەرىڭنىڭ نۇرىدىن شەمئۇ چىراغ زايىل بولۇر،
خالۇ خەتتىڭ ئالدىدا مۇشكى خوتەن ئولغاي قۇل.

ئەي ھەقىر ئاسىي، ھەبىبىڭ ۋەسفىنى ئەيلەپ بەيان،
ھۇسن ئىلە جەمالىنىڭ تەئرىفىنى ئەيلەپ ئەيان،
ئەقلۇ فەھمىڭ يەتمەگەي تەۋسىف قىلۇرغە ھېچقاچان،
ئەي فەقىر ئامى زەئىف، سەن قايدا ئول دىلبەر قايان،
ئايتمادىڭ مىڭدىن بىرىن ئەيلە ئۆزۈڭنى ئاڭا قۇل.

* *

ئۆزۈڭنىڭ ئىشتىياقىنى دىلىم مەغزىدە ھاسىل قىل،

مۇھەببەت گۈلشەنى ئىچرە ۋىسال شەۋقىنى نازىل قىل ،
بەلالار دەشتىغە تاشلاپ جەفا ئوتىغا قابىل قىل ،
مېنى ئىشقىگدە بۇلبۇل ئەيلەبان چەمەنگە داخىل قىل ،
بەسى ھەجرىگدە كۆيدۈم رەھىم ئېتىپ ئۆزۈگگە ۋاسل قىل .

ھەمىشە ئاستانەگنى غەربىلەر مەتلەبى ئەيلەپ ،
ئىنايەت بىلە فەزلىگنى زەئىفلەر مەركەبى ئەيلەپ ،
سالىپ ئىشقۇ مۇھەببەتنى ئۇلارنىڭ مەنسەبى ئەيلەپ ،
مېنى بىخۇد قىلىپ ئىشق ئوتىدا بىريان كەبى ئەيلەپ ،
ھەمە دەردۇ ئەلەمنى ماگا تاشلاپ ئانى ھامىل قىل .

ئۆزىنى ھەر كىمكىم ئىشق ئوتىدا ۋالەلەر قىلسە ،
كېزىپ چوللەرنى يىغلاپ كۆز ياشىنى ژالەلەر قىلسە ،
يۈرەكنى داغ ئەيلەپ ھەمچۇ داغى لالەلەر قىلسە ،
چۇگۇلنىڭ ئىشقىدە بۇلبۇل چەمەندە نالەلەر قىلسە ،
مېنى بۇلبۇل كەبى ئول نالەغە ئىشقىگدە شامىل قىل .

تەسەددۇق ئەيلەيىن باشىم بىلەن بۇ تەندە جانىمنى ،
ۋەلىي ئەدھەم سىفەت تاشلاپ بۇ مۇلكو خانىمانىمنى ،
سېنىڭ ئىشقىگدا پەرۋاز قىلدۇرۇپ رۇھى رەۋانىمنى ،
فىراقىگدە زەئىف ئەيلەپ مېنىڭ بۇ ئۇستىخانىمنى ،
ۋىسالىڭ دارۇ ئەيلەپ چۈن كەبى قەلبىمنى كامىل قىل .

كۆرمەنمۇ تەلەب قىلسام ئانىڭ ھۇسنۇ جەمالىنى ،
تۇرۇپ باغى ئىرەم ئىچرەكى دىدارى با كەمالىنى ،
بىلۇر ئەلبەتتە ئۆزى ئاشقىنىڭ دەردۇ ھالىنى ،
ئايا ئامى زەئىف ، قىلدىڭ تەلەب دىلبەر ۋىسالىنى ،
بەسى ئامىل بولۇپ ئىشق ئوتىدا ئۆزۈگنى فازىل قىل .

* *

سېنىڭ شەۋقىگدە مەن مەستانە بولسام ،
بەلالار دەشتىدە سەرسانە بولسام ،
مەزەللەت كويىدا جويانە بولسام ،
سېنى تاپغوممىكىن مەردانە بولسام ،
باشىگدىن ئۆرگەلىپ فەرۋانە بولسام .

ئۆزۈمنى خىزمەتىگدە بەندە ئەيلەپ ،
غەربىلىق يولىدا رەۋەندە ئەيلەپ ،
بەلا كۈلفەتنى بەرسەڭ خەندە ئەيلەپ ،
لىباسىمنى كۈلاھۇ ژەندە ئەيلەپ ،
جۇنۇن سەھراسىدا دىۋانە بولسام .

فىراقىڭ دەردىدىن ئۆزدىن كېتىبان ، رىيازەتتىن كەمەر بېلىمگە باغلاپ ،
مەزارۇ خانىقاھلاردە ياتىبان ، مۇھەببەت ئوتىدا يۇرەكنى داغلاپ ،
ئۆزۈمنى ئەھلى دەردلەرگە قاتىبان ، بۇ جانىمدىن كېچىپ جاناننى چاغلاپ ،
جەمئى مالۇ مۇلكۇم تەرك ئېتىبان ، فەقىر ئامى زەئىف ئىشقىدا يىغلاپ ،
بەياباڭغە كىرىپ ۋەيرانە بولسام . خەلايىق ئاغزىدا ئەفسانە بولسام .

* *

يۇرۇبان بۇيۇڭ كېلۇرمۇ بەھرى بەردە ئىزلەسەم ،
ياھەببىم ، دىلبەرىم ، دەپ كوچىلاردا بوزلاسام ،
ئىگەسى يوق ئىت كەبى گۇزەر ـ گۇزەردە ئىگراسام ،
ناگەھان رەھمىڭ كېلۇرمۇ كېچىلەردە يىغلاسام ،
كۆزياشىمنى ژالە ئەيلەپ ھەر سەھەردە يىغلاسام .

بولۇبان غەرىب ـ مۇسافىر سەير قىلسام ھەر شەھەر ،
قولىمە ئەسا ئالىپ بولسام قەلەندەر دەربەدەر ،
كىمنى كۆرسەم خىزر دەپ ، بولغايمۇ دىلبەردىن ئەسەر ،
زەئىفرانەڭ سارغارىپ ئىشقىدە ھەر شامۇ سەھەر ،
ئاھ تارتىپ ، ناله ئەيلەب ھەر سەھەردە يىغلاسام .

رەنج ئىلە مېھنەت مۇشەققەت دەشتىدە دائىم بولۇپ ،
ھەم رىيازەت كۇلبەسىدە خىشت ئۆزە تائىم بولۇپ ،
نەفس سەگنى بەندكە تارتىپ ئەمدى مۇلايىم بولۇپ ،
كېچىلەر قايىم بولۇپ كۇندۇزلەرى سايىم بولۇپ ،
كۆپ رىيازەت ئەيلەبان شامۇ سەھەردە يىغلاسام .

ئىشتياقى ئوتى ئۆرتەپ ئاھ تارتىپ يىغلابان ،
ھۇسىننىڭ شەۋقى بىلەن باغرىمغە تاشلار ئۇرۇبان ،
ھېچ ئىلاجىن تاپمادىم دەردىمنى ئەمدى نەيلەبان ،
كوھۇ دەرياۋۇ بەياباننى كېزىپ دەۋر ئەيلەبان ،
سەجدە ئەيلەپ ھەر زەمان شامۇ سەھەردە يىغلاسام .

بۇ ھەقىر ئاسى غەرىب شەۋق ئوتىدا ھەيران بولۇپ ،
دىلبەرىن ۋەسلىنى تاپماي ئاھ ئۇرۇپ گىريان بولۇپ ،
مۇرغى بىسمىلدەڭ ھوشى يوق خاڭ ئۆزە نىمجان بولۇپ ،

بۇ فەقىر ئامى زەئىف ئىشق ئوتىدا بەريان بولۇپ ،
قامەتىم دۇتاە بولۇپ شامۇ سەھەردە يىغلاسام .

* *

بۇ يوللاردا نەۋا ئىستەپ ئۆزۈمنى بىنەۋا قىلغۇم ،
نەۋا تاپقان كىشىلەرغە ئۆزۈمنى ئاشنا قىلغۇم ،
يۈرۈپ كۆپ دەردۇغەم ئىچرە دىلىمدە مۇددەئا قىلغۇم ،
سېنىڭ ئىشقىڭدا مەن دائىم فىغان ئەيلەپ سەنا قىلغۇم ،
ۋەلې ھۇسنۇ جەمالىڭغە بۇ جانىمنى پىدا قىلغۇم .

ھەمىشە ھەجرىنىڭ مەيدانىدا جانباز ئېتىپ ئويناپ ،
فىراقىڭ ئاتەشىدە غەم بىلەن ھەمراز ئېتىپ قاياپ ،
يۈزۈڭنىڭ نۇرىدىن مەدھۇش ئولۇبان تىللارىم چاياپ ،
سېنىڭ ۋەسلىڭ ئۈچۈن ھەر دائىما بۇ جانىمە قاياپ ،
رىيازەت ئەيلەبان بۇ ئۇستىخانىمغە جەفا قىلغۇم .

يۈزۈڭ ئايىنى يۇشۇردۇڭ ئىككى زۇلفۇڭنى شام ئەيلەپ ،
كۆزۈڭ سەييادى جانلار رىشتەسىنى يايدى دام ئەيلەپ ،
قاشىڭ مېھرىنى ۋەسل ئەھلى قىبلە ئېھتىمام ئەيلەپ ،
ۋىسالىڭدىن ئۇمىد ئەيلەپ سەھەرلەردە قىيام ئەيلەپ ،
جەمالىڭ ئىشتىياقىغە ئۆزۈمنى مۇبتەلا قىلغۇم .

ھەمە ئالەم يۈرۈر غەمسىز ماڭا يۈزلەندى يۈزمىڭ غەم ،
ئىلاجىنى تاپالماسدىن كۆزۈمدە قۇرۇمايدۇر نەم ،
ھەمە كارىم بەتەر بولدى ھەمە قىلغان ئىشىم بەرھەم ،
جەمئى ئەھلى ھاجەتنىڭ دۇئاسىنى ئالىپ ھەردەم ،
تىلەكىنى ئەتا ئەيلەپكى ھاجاتىن رەۋا قىلغۇم .

يۈرەكىم داغىنى دائىم جۇداغە لالەلەر ئەيلەپ ،
بولۇپ مەجنۇن كەبى چۆللەر ئىچىندە ۋالەلەر ئەيلەپ ،
ئۆزۈمنى ، ھەرنە كارىمنى ساڭا ھەۋالەلەر ئەيلەپ ،
ئۇمىد تۇتقاچ ۋىسالىڭدىن سەھەردە نالەلەر ئەيلەپ ،
ياشىمنى ژالەلەر ئەيلەپ بۇ جانىمغە جەفا قىلغۇم .

* *

ۋىسال شەۋقىدە مەنسۇر يەڭلىغ ئەيلەدىم جەۋلان،
ئۇمىدىم كۆپ ئىرۇر سەندىن ئەجەب دەرد ئۆزرە مەن ھەيران،
مەلامەت ئانەشىدە قىلدى ئالىملار مىنى سوزان،
مېنى ۋەسلىگىغە يەتكۈزگىل ئۆزۈڭ رەھىم ئەيلەپ، ئەي جانان،
ۋىسالىڭنىڭ يولىنى ھېچ تاپالمادىم ئۆزۈم نادان.

ۋەلى ئەدھەم سىفەت چۆللەر ئىچىندە ۋالەلەر قىلسام،
كۆزۈمنىڭ ياشىنى شامۇ سەھەردە ژالەلەر قىلسام،
يۈرەكىم داغلارىنى ھەم چۈداغى لالەلەر قىلسام،
سەھەر بۇلبۇل كەبى يىغلاپ چەمەندە نالەلەر قىلسان،
مېنىڭ بۇ ئاھۇ زارىمغا نەزەر قىلماس بۇ گۈل خەندان.

فىراقىڭ ئوتى ئۆرتەپ زەررە راھەت بولمايىن ھەردەم،
ئىچىم قايناپ قازاندەك كۆز ياشىمنى ئەيلەيىن شەبنەم،
جۇدالىق دەشتىدە قالدىم ئۆزۈمگە تاپمادىم ھەمدەم،
بەسى ھەجرىڭ سۇئۇد ئەيلەپكى تاقەت قالمايىن يەكدەم،
يۈزۈمنى يەرگە سۈرتۈپ يەر بىلە قىلغۇم ئۆزۈم يەكسان.

ئۆزۈڭنىڭ ۋەھمىسى كەلگەچ جەمالىڭ رويى كەلتۈرسە،
جەمالىڭ رەۋشەناسىكىم غەرىبلەر سويى كەلتۈرسە،
تىرىك جان مۇردەغە ئاغزىڭ سۇيىدىن خۇيى كەلتۈرسە،
ئەگەر بادى سەباھ زۇلفۇڭ بۇيىدىن بۇيى كەلتۈرسە،
خىجالەتدىن بولۇرفانى بۇيى مىشك ئىلەگۈل رەيھان.

ھەمە كۇلفەت بەلالەرنى باشىمدا ئاسيا قىلسام،
رىيازەت كۇلبەسى ئىچرە ئۆزۈمنى ئەتقيا قىلسام،
يامان نەفسىمنى قىيناپ كور باتىنىنى زىيا قىلسام،
ئىزىڭ تۇفراغىنى تاپسام كۆزۈمگە تۇتىيا قىلسام،
ئىزىڭ تۇفراغىنى كۆرسە خىجىلدۇر خاكى ئول بوستان.

ئۆلۈكسەن زىندە بولساڭمۇ ئانىڭ زىكرىنى ئۇنۇتساڭ،
ئانىڭ ۋەسلىغە يەتمەسسەن كۆزۈڭ ياشىنى قۇرۇتساڭ،
بولۇرسەن يولىغە لايىق بەلالەر ئوتىنى يۇتساڭ،
ئايا ئامى زەئىف، دىلبەر ۋىسالىدىن ئۇمىد تۇتساڭ،

يولىغه كۆز ياشىلىك سەپكىل ئۆزۈڭنى ئەيلەمە خەندان .

* *

ھەر گۈزەردە قۇل كەبى جەۋلان قىلسام ئىزلەبان ،
دەربەدەردە ئىت كەبى دەربان بولسام ئىگرابان ،
كوھۇ سەھرا قۇش كەبى تەيران قىلسام رەھرەۋان ،
ھەر سەھەر بۇلبۇل كەبى نالان قىلسام سايرابان ،
گۇل تۇبىگە باش قويۇپ نالان قىلسام سايرابان .

دىلبەرىم كېلۇرمۇ دەپ ئۆتەر يولىدا ئولتۇرۇپ ،
ئاي جەمالىنى كۆرەي دەپ مۇنتەرىز قاراپ تۇرۇپ ،
كىمنى كۆرسەم كەلگەنىنى كۆردىگىزمۇ دەپ سورۇپ ،
ئىشقىڭ ئوتىغە مەن ئۇرسام ئۆزۈمنى چەرخ ئۇرۇپ ،
باغرىمە ئەيلەپ كەباب نالان قىلسام سايرابان .

باغ ئارا جەمالىنى كۆرەرگە تەلمۇردى كۆزۈم ،
سۇرخگۇل ئېردى چىرايىم زەئفران بولدى يۈزۈم ،
يارىمە نامە ئىبەرسەم تەگمەدى قىلغان سۆزۈم ،
شەمئىغە پەرۋانەدەك دەۋر ئەيلەبان ئۇرسام ئۆزۈم ،
گۇل چەمەن ئىچرە كىرىپ نالان قىلسام سايرابان .

بۇ ھەقىر ئاسى غەرىب يىغلاپ يۈزۈم ياشىم يۇيۇپ ،
ھەجرىڭ ئوتىدا دائىم ئۆرتەنىپ باغرىم كۆيۈپ ،
ھۇسىن ئىلە جەمالىنى ياد ئەيلەسەم كۆڭلۈم تويۇپ ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىف ئاستانەڭە باشىم قويۇپ ،
ۋەسلىغە يەتكۈممىكىن نالان قىلسام سايرابان .

* *

ئىلم ئوقۇپ ئالىم بولۇپ قىلماي ئەمەل بىخۇد ياتىپ ،
ئۇممىيۇ جاھىل ئاۋامغە ھىيلە يولىنى ئۆرگەتىپ ،
رىشۋەلىغ مالىن ئالىپ تەدبىر بىلەن يول كۆرسەتىپ ،
دائىما زالىم بولۇپ ئاجىز پەتىمغە زۇلم ئېتىپ ،
مالىنى زۇلمەن ئالىپ ئۇمرىنى بەرباد ئەيلەگەن .

غەيرى مەزھەب شۇبھەخورلار نانىنى ھەرباره يەپ ،
ئىشكىدە دەربان بولۇپ سۇد ئىشغە ئەيلەپ سەبەپ ،
ماڭا بىر مەنسەپ بېرۇر دەپ مەقسەدى مەنسەپ تەلەپ ،
ئەھلى مەنسەپ رىشۋەخورنى دوست تۇتۇپ مەنسەبنى دەپ ،
ئالدىدا قايىم تۇرۇپ ئۇمرىنى بەرباد ئەيلەگەن .

* *

ئىكى شەھلا كۆزۈڭگە ھەرزەمان بەردى خىراج ئاھۇ ،
تەبىبلەر دارۇسى بولدى ماڭا ھەر لەھزىدە ئاغۇ ،
تەنىمدە نىشى ھىجران نەشتەرىدىن يۇز تۇمەن ئارزۇ ،
بۇ دەردىمغە سىنىڭدىن ئۆزگە نافېئ بولمادى دارۇ ،
جەھاننى دەۋر قىلسام سەن كەبى ھازىق تەبىب بارمۇ .

ئۇرۇپ ئاھ ، ئوتغە تۇشكەن قىل كەبى ھەرلەھزە تولغانسام ،
كى شام ۋەقتىدە كۆيگەن شەمئ يەڭلىغ ئۆرتەنىپ يانسام ،
ۋىسالىڭ شەربەتىدىن نوش ئېتىپ ئارزۇغا مەن قانسام ،
بەناگاھ خۇيلارىڭنى ياد ئېتىپ ئۇيقۇمدىن ئويغانسام ،
كېچە سۇبھ ئۆرلەگۈنچە كەلمەگەي كۆزۈمگە بىر ئۇيقۇ .

كېچەلەر ئاتەشى ھىجران مېنى ئۆرتەپ ياتالماسمەن ،
بولۇپ كۈندۈزدە بىئارام فەراغەتتە تۇرالماسمەن ،
يۇرەكسم تازە داغى سوزبىشىدىن تۇرالماسمەن ،
ئىكى زۇلفۇڭنى ياد ئەتسەم بۇ كۆڭلۈمنى تاپالماسمەن ،
جەھانغە سەن كەبى ھېچ كەلمەگەي شوخۇ بىردىلجۇ .

گەدايىڭنىڭ باشىغە تۇشسە سەۋدا تاج يەڭلىغدۇر ،
سېنىڭ زىكرىڭنى ئايتىپ سايراش دۇررراج يەڭلىغدۇر ،
يۇزۇڭ ئايىنى زۇلفۇڭ باسقانى سەبداج يەڭلىغدۇر ،
سېنىڭ زۇلفۇڭ قاراسى ئول شەبى مېئراج يەڭلىغدۇر ،
كى زۇلفۇڭغە خىراج بەردىكى چىن مۇشكى بىلەن ھىندۇ .

سېنىڭ كويۇڭدا يۇرگەنلەر بولۇر ئېرمىش سەئادەتمەن ،
ئۆزىدىن ئۆزگەنى تاشلاپ چىقىپ تەخت ئۆزرە دەۋلەتمەند ،
ۋەلىكىن بولماس ئېرمىش تەختۇ تاجغە ئەسلى ھاجەتمەند ،
سېنىڭ سۇنبۇل ساچىڭنىڭ تارىغە بۇ خەستە كۆڭلۇم بەند ،

خۇدا ھېچكىمگە بەرمەپتۇ سېنىڭ ساچىڭ كەبى گىيسۇ .

ھەمشە بىنەۋۇا بولغىل ئۆزۈڭنى ئىنكسار ئەيلەپ ،
نەۋاتاپ بىنەۋۋالمقتىن ئۆزۈڭنى خارۇ زار ئەيلەپ ،
تەكەببۇر ماۋۇ مەنلىكتىن يىراق بول شەرمسار ئەيلەپ ،
ئايا ئامى زەئىف ، شامۇ سەھەردە ئاھۇ زار ئەيلەپ ،
ئانى كۆڭلىدە ياد ئەيلەپ تىلىگىدە جارى قىل ھۇ ـ ھۇ .

* *

خۇمار كۆزۈڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ ،
قەمەر يۈزۈڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ ،
شىرىن سۆزۈڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ ،
سېنىڭ ھۇسنۇڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ ،
ئىكى قاشىڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ .

قەدىڭدۇر سەرۋ يا ئەرئەر يۈزۈڭ خۇرشىد ئىرۇر گۈلفام ،
يۈزۈڭ چۈن سۇبھى سادىقىدۇر ئىكى زۇلفۇڭ سىياھى شام ،
ئەجەب بۇ ئىككىسى بىرۈەقت ئىچىدە تاپماقى ئەنجام ،
سەھەردە ئاھلار تارتىپكى نالە ئەيلەدىم ھەر شام ،
كېچە زۇلفۇڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ .

ئەجەب بەختىم قارا ئىرمىش ئىشىم ھېچ تاپمادى رەۋنەق ،
دىلىمدە ئويلاغان كارىم ۋۇقۇئغە كەلمەدى مۇتلەق ،
قەساۋەت باغلادى دىلنى ئىلاج تاپماي قىلۇرغە شەق ،
ئەگەر غەمزەڭنى يادئەتسەم بۇكۆڭلۇم مەستۇ مۇستەغرەق ،
كى رۇخسارىڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ .

قارارمەن دىلبەرىم قايدىن كېلۇر دەپ ئوڭۇ سولۇمغە ،
لىباسىمغە كىيىپ ژەندە ئالىپ ئەسانى قولۇمغە ،
رەۋان بولسام كېلۇر زۇلفى بۇيى ھەر لەھزە يولۇمغە ،
ئىكى زۇلفۇڭنى دام ئەتتىڭ مېنىڭ بۇ خەستە كۆڭلۇمغە ،
خەتۇ خالىڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمغە كەلمەگەي ئۇيقۇ .

ھەقىر ئاسى قولۇڭ ھېچ چارە تاپماي بولدى قەددىم نۇن ،
سېنىڭدىن ئۆزگە يوقتۇر رەھم ئېتەرگە ھېچ كىشى ئەكنۇن ،
قىلۇرسەن ھەر كىشىنى خاھلاساڭ فەزلىڭ بىلەن مەمنۇن ،

فەقىر ئامى زەئىف بولغاچ سېنىڭ كويۇڭدا بىر مەجنۇن ،
لەبى لەئلىڭنى ياد ئەتسەم كۆزۈمگە كەلمەگەي ئۇيقۇ .

* *

ئەھلى ئارنىڭ مەتلۇبىدىن غەيرىنى ياد ئەتتىمۇ ،
ھەر قەزا كەلسە تەھەممۇل قىلدى فەريات ئەتتىمۇ ،
گىريە ئەفغان بىرلە ئۆتتى كۆڭلىنى شاد ئەتتىمۇ ،
ئەھلى ئاشىق مەئشۇقىدىن ئۆزگەنى ياد ئەتتىمۇ ،
ھەربەلا كەلسە باشىغە ئۆزگىگە داد ئەتتىمۇ .

دىلبەرنىڭ يولىغە ئەيلەپ بۇ تەن جانىنى فىدا ،
بىرنى تۇتتى ، بىرنى دېدى كۆڭلىدە بىر مۇددىئا ،
ئۆزنىگە قىلدى ھەرام مەھبۇبدىن ئۆزگە ماسۇا ،
كۆپ بەلالاردەستىدىن تەندىن جانى بولسا جۇدا ،
كۆپ تەھەممۇل ئەيلەدى ئۆزگىگە فەريات ئەتتىمۇ .

باشىنى ئەيلەپ تەسەددۇق يولىدا بەخش ئەيلەبان ،
زىكرىن ئايتىپ كېچە ـ كۈندۈز دىلنى فەخش ئەيلەبان ،
جۇببە جەۋشەننى كىيىپ ھىممەت ئاتىن رەخش ئەيلەبان ،
دىلبەرنىڭ زىكرىنى كۆڭلىگە كۆپ فەخش ئەيلەبان ،
كۆڭلىنى بەردى ئاڭا ئۆزگىگە سەييات ئەتتىمۇ .

كۈلبەئى ئەھزان ئىچىدە ئۆزىنى رەنجۇر ئېتىپ ،
نەفس سەگنى زىندان ئىچرە ھەبس ئىلە مەجبۇر ئېتىپ ،
دىۋ ـ شەيتانلار كۆزىن فەرھىزلىق ئىلە كور ئېتىپ ،
ھەر زەمان ئەيلەپ رىيازەت كۆڭلىنى مەئمۇر ئېتىپ ،
دىلبەرىن زىكر ئەيلەدى ئۆزگىنى ئاباد ئەتتىمۇ .

ئۇتۇبان تەقۋا يولىنى قەلبىنى ئەيلەسە چاك ،
ھەر ھەرامۇ شۇبھەلەردىن ئۆزىنى ساقلاسا پاك ،
نەفسىنى شىكەشتە ئەيلەپ ئۆزىنى چاغلاسا خاك ،
ھەر كىشى دىلبەرنى ئىستەپ يولىدا بولسا ھەلاك ،
زىندە قىلدى ۋەسل ئولۇپ ئۇمرىنى بەربات ئەتتىمۇ .

بۇ ھەقىر ئاسى ئاۋام ئىخلاسىدە مەقبۇل بولۇپ ،
ئۆزىنى دانا تۇتۇپ خەلق ئەھلىغە مەئقۇل بولۇپ ،

هەرهەلال ـ هەرامنىڭ فەرقىن قىلمايىن مەجھۇل بولۇپ ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىف دۇنياغا كۆپ مەشغۇل بولۇپ ،
سۇبھى ـ شام ئول دىلبەرىنى كۆڭلىدە ياد ئەتتىمۇ .

* *

ساڭا ئەئيان ئېرۇر ئاچۇق ـ نىهانە ، ئۆتەر يۇزمىڭ قۇسۇرلۇق نۇقس بىزدىن ،
يىراق ـ يېقىنۇ هازىر ـ غايىبانە ، يېتەر لۇتفۇ ئىنايەت بىزگە سىزدىن ،
ئۆزۈڭ يالغۇزۇبىشەك بىگۇمانە ، هەراسان هەم ئۇمىدۋار رەھمىڭىزدىن ،
سېنىڭ هەجرىڭ ئوتى تەگدى بۇ جانە ، خىجىل بولغاي قىزىلگۇل هۇسنىڭىزدىن ،
كەباب يەڭلىغ قىلىپ بۇ ئۇستىخانە . فىراقىڭ ئۆيرۇدى رۇهىم سەمانە .

ئەگەر مىڭ خىل نىشاننى دەير قىلسام ، بارىپ دەرگاهىڭە بولۇپ مۇلازىم ،
قاناتىم بولسە تىنماي تەير قىلسام ، هەمىشە خىزمەتىڭ ۋاجىبۇ لازىم ،
يولۇڭدا هەرنە بارىم خەير قىلسام ، كىشى سەندىن يىراق ئۆلگۈنچە نادىم ،
ئەگەر مىڭ يىل جەهاننى سەير قىلسام ، هەمە شەهزادەلەر ئالدىڭدا خادىم ،
تاپالماي سەن كەبى نازۇڭ مىيانە . تۇغۇلماس سەن كەبى شاهى جەهانە .

بەهار ۋەقتىدە بۇلبۇل بىرلە دۇرراج ، ئايا ئاسى ، دىلىڭنى قىل شىكەستە ،
سەنا ئايتۇر جەمالىڭغە ساغىنغاچ ، كىشى تاش ئۇرسا باشىڭ ئەي خوجەستە ،
قىزىلگۇلدۇر يۇزۇڭ زۇلفۇڭ ئەجەب داج ، كۇلۇب باقغىل يۇزىڭگە مىسلى پىستە ،
هەمە ساهىبجەمال هۇسنۇڭغە مۇهتاج ، ئايا ئامى زەئىف ، دىلبەرنى ئىستە ،
سېنىڭدەك خۇب جەمال كەلمەس جەهانە . كۆڭۈلنى بەرمەگىل ياخشى يامانە .

* *

كېلىپ شەۋقىڭ ئوتى تەگكەچ يۇرەكىم بەندىغە هەرگاھ ،
يىلاندەك تولغانۇرمەن شۇئلە ئۇرغاچ هەر كېچە ناگاھ ،
ئەجەب دەرد ئىچرە قالدىممەن بولۇپ قامەتلەرىم دۇتاھ ،
سېنىڭ ئىشقىڭدا هەردەم ناله ئەيلەپ مەن ئۇرارمەن ئاھ ،
كى شام ۋەقتىدە زار ئەيلەپ سەهەرلەردە ئۇرارمەن ئاھ .

فىراقىڭ ئىچرە قالغاچ كۆزدە ياشىم ئەيلەدى سەيلان ،
جىگەر باغرىم كەباب بولدى بولۇپ هەجر ئوتىدا سوزان ،

ئەجەب ھەيرەتدە قالدىممەن مېنى كىم ئەيلەدى ھەيران ،
ھەمىشە ھەسرەتىگدە غەم قىلىپ بولدى يۇرەكىم قان ،
بۇ جىسمىم ئۆيرۈلۈپ بەريان سەھەرلەردە ئۇرارمەن ئاھ .

چۈنكى ـ فەريادلار قىلسام مېنى باستى ئەجايىب غەم ،
ۋىسالىغە يېتەرمەن دەپ كۆزۈمدە قۇرۇمايدۇر نەم ،
يۈزى گويا كى گۈلدۇر، گۈل ئۈزە ئەشكىم بولۇر شەبنەم ،
بەناگاھ ياد قىلسام ئۇستىخانىم قاخشاشۇر ھەردەم ،
كى تاقەت قالمايىن بىردەم سەھەرلەردە ئۇرارمەن ئاھ .

ئىكى قاشىڭ ئىكى قۇشتۇر ھەمە ناۋەكلەرىڭ ئوقدۇر ،
سېنىڭ فىكرىڭ بىلەن دائىم دىلىم يادىڭ بىلەن توقدۇر ،
سېنىڭ جەبر ئەتكەنىڭ ھەردەم ماڭا راھەتتىن ئارتۇقدۇر ،
مېنىڭ بۇ خەستە كۆڭلۈمدە سېنىڭدىن ئۆزگەسى يوقدۇر ،
ۋىسالىڭدىن ئۇمىد ئەيلەپ سەھەرلەردە ئۇرارمەن ئاھ .

ھەقىر ئاسى غەرىب شەۋقىڭ ئوتىدا ئەيلەدىم گىريان ،
قۇرۇپ قاخشال كەبى جىسمىم جىگەر ـ ياغرىم بولۇپ بەريان ،
ھەمىشە ئىشتىياقىڭ دەستىدە بولدى باشىم سەرسان ،
فەقىر ئامى زەئىف ھەجرۇ فىراقىڭدا بولۇپ ھەيران ،
كى دىدارىڭ نەسىب قىل دەپ سەھەرلەردە ئۇرارمەن ئاھ .

* *

دىلىمغە شەۋقى ئوتىن ئاشلاپ خەيالىڭدىن بەئىد ئەتمە ،
كۆزۈمنى تۇنۇ كۈن ياشلاپ جەمالىڭدىن بەئىد ئەتمە ،
سالىپ رەنجۇ مۇشەققەتنى جەلالىڭدىن بەئىد ئەتمە ،
ماڭا رەھم ئەيلەپ ئەي جانان ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە ،
بەسى ھەجرىڭدە كۆيدۇرگىل ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە .

بۇ يول ئىچرە غەرىبدۇر مەن ئۆزۈم يالغۇز غەرىب باشىم ،
كۈنۈم دەردۇ ئەلەم بولدى زەھەر بولدى يېگەن ئاشىم ،
سېنىڭدىن ئۆزگە ھەمدەم يوق سېنىڭدىن ئۆزگە يولداشىم ،
سېنىڭ ھەجرۇ فىراقىڭدا كۆزۈمدىن قان ئاقار ياشىم ،
تەسەددۇقتۇر ساڭا باشىم ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە .

دىلىمدە مۇددىئايىم سەن بۆلەك ھېچ مۇددىئا بولماس ،

سېنى دېگەن گەدايمىكى پادىشاھدۇر كىم گەدا بولماس ،
ۋەلېكىن زىكر ـ فىكرىمىكى كۆڭلىدىن ھەرگىز جۇدا بولماس ،
سېنىڭدىن ئۆزگە ھېچكىم دەردىمە ھەرگىز داۋا بولماس ،
بەسى رەنجىدە قالدىممەن ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە .

ئۆزۈمكى غەمخار ئېرۇرسەن سەندىن ئۆزگە غەمگۇزارىم يوق ،
جەھانىان مېھرىبانسەن ئۆزگە ھېچ بىر دىلبەر نىگارىم يوق ،
يۈرۈپمەن مەستۇ مۇستەغرەق ۋەلى باشقە خۇمارىم يوق ،
ئەگەر ھۇسنۇڭنى ياد ئەتسەم تۇرارغە ھېچ قەرارىم يوق ،
كۆرمەرگە ھېچ ئىلاجىم يوق ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە .

يۈزۈڭكى ئايىنى ياد ئەيلەپ كۆزۈم ئەشكى ئاقار خۇنبار ،
ئىكى شەھلا كۆزۈڭكى بولدى دىلىم بەند ئەتكەلى ئەييار ،
تۇشۇپ دامىغە بولدۇم مۇرغى بىسمىل خاكى ئۇزە ناچار ،
مېنىڭ ھالىم بەسى دىشۋار سېنىڭدىن ئۆزگە يوق غەمخار ،
نەسىب قىلغىل ماڭا دىدار ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە .

قىلىپ لۇتفۇ ئىنايەتنى جەھانىان مېھرىبانىمسەن ،
ۋەلېكىن ھەرنە قىلساڭ قىلغۇچى جانۇ جەھانىمسەن ،
ئۆزۈڭكى قادىر ئېرۇرسەن بارچە ئىشقە پادىشاھىمسەن ،
بەسى خۇيلۇغ نىگارىمسەن مېنىڭ پۇشتۇ پەناھىمسەن ،
جەھانىان پادىشاھىمسەن ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە .

ھەقىر ئاسى ئىشىكىڭدە قويۇپ باش بەندەب قىلغۇم ،
يامان نەفسىمنى قىيناپ خاكى زىللەتتە غەزەب قىلغۇم ،
جىھاد ئەيلەپ بۇ سەگنى قەتل ئېتەرگە تىغ سەبەب قىلغۇم ،
فەقىر ئامى زەئىف ھەردەم ۋىسالىڭنى تەلەب قىلغۇم ،
تىلەكىمنى ئەتا قىلغىل ۋىسالىڭدىن بەئىد ئەتمە .

* *

ھەجر ئوتىنىڭ شۇئلەسىدە دىلنى سوزان قىلدىلا ،
يىغلاتىپ فۇرقەت ئوتىدا بىزنى سەرسان قىلدىلا ،
داغۇ فۇرقەت دەشتى ئىچرە خانە ۋەيران قىلدىلا ،
ئىشق ئوتىدا كۆيدۈرۈپ باغرىمنى بىريان قىلدىلا ،
ھەجرىنىڭ سەھراسىدا غۇلى بەيابان قىلدىلا .

خەلق ئارا بولدۇم جۇنۇن باشمنى سەۋداغا ساتمپ ،
ۋەسلىنىڭ يولىن تاپالماي ئىزلەبان باشىم قاتمپ ،
ۋادىسى ئۇزلىڭ ئارا مەدھۇش ئولۇپ ئۆزدىن كېتىمپ ،
ماڭا بىر قىلماي نەزەر ئەيشۇ فەراغەتتە ياتمپ ،
دەردۇ غەم تاشلاپ ماڭا كۆڭلۇم پەرىشان قىلدىلا .

ھەرسەھەر زۇلفۇڭ بۇيى ھەردەم دىماغىمغە كېلىپ ،
ئۆرتەدى پەرۋانەدەك دەرد ئۇستىگە دەردنى سالمپ ،
نەيلەيىن ۋەسلىڭغە يەتمەي كوھى غەم ئىچرە قالمپ ،
كۆز ئۇچى بىرلەن تەبەسسۇم ئەيلەبان كۆڭلۇم ئالمپ ،
قەتل قىلماي ئولتۇرۇپ كۆزۇمنى گىريان قىلدىلا ،

ھەرقاچان يادىڭ بىلەن كۆڭلۇمنى مەمنۇن ئەيلەسەم ،
دەشتى چۆللەردە يۇرۇپ ئۆزۇمنى مەجنۇن ئەيلەسەم ،
كۆپ رىيازەتتىن پۇكۇپ قەددىمنى چۇ نۇن ئەيلەسەم ،
ھەر زەمان ۋەسلىڭنى ئىزلەپ باغرىمە خۇن ئەيلەسەم ،
ۋەسلىنى تەبدىل قىلىپ ئورنىغە ھىجران قىلدىلا .

بۇ ھەقىر ئاسى غەرىبنى دەرد ئوتىدا ئۆلتۇرۇپ ،
مۇرغى بىسمىلدەك مەزەللەت خاكى ئۆزرە كۆمدۇرۇپ ،
زۇلف مۇشكىنىڭ بۇيى بىرلەن ئانى تىرگۈزدۇرۇپ ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىفنى ئىشق ئوتىدا كۆيدۇرۇپ ،
ئىشتىياق بىرلەن فىراق دەشتىدە ھەيران قىلدىلا .

* *

لۇتفۇ ئېھسان ئەيلەبان بۇ خەستە كۆڭلۇم ئالدىدە ،
ئاچىلىپ غۇنچە كەبى بۇ خەستە كۆڭلۇم ئالدىدە ،
شەۋق ئوتىغە ھەر زەمان پەيۋەستە كۆڭلۇم ئالدىدە ،
كۆز ئۇچى بىرلەن باقىپ بۇ خەستە كۆڭلۇم ئالدىدە ،
يۈز تۇمەن ناز ئەيلەبان بۇ خەستە كۆڭلۇم ئالدىدە .

دىلبەرىم قايدىن كېلۇر دەپ يولىدا تۇرغۇچىدا ،
بەلكى بىتاقەت بولۇپ دەردىدە ئاھ ئۇرغۇچىدا ،
ھەمە خۇبانلار چىقىپ تەخت ئۆزرە ئولتۇرغۇچىدا ،
ئول رەۋاق ئۆزرە چىقىپ ئەيلەپ نەزەر كۆز ئۇچىدا ،

زارۇ گىريان يىغلاتىپ بۇ خەستە كۆڭلۈم ئالدىدە .

ئېرىقلىڭ ئىچرە ئۇششاق تاشى ئېرۇر كىبى ئۇنچەدەك ،
بەئزەسى دۇردانە يەڭلىغ بەئزەسى گۇرۇنچەدەك ،
كاكۇلۇڭنىڭ تارىدۇرۇر كۆڭلۈم ئارا تۇگۈنچەدەك ،
بۇ سېنىڭ لەئلى لەبىڭ ئەيلەپ تەبەسسۇم غۇنچەدەك ،
مېنى بىھۇش ئەيلەبان بۇ خەستە كۆڭلۈم ئالدىدە .

خەلق ئارا تاپتىم مەلامەت باشىمە سەۋدا سالىپ ،
ئۆزىدىن ئۆزگەنى بىلمەي خاكى زىللەتتە قالىپ ،
رەھىم ئېتىپ ئەيلەپ نەزەر ئولتۇردى باشىمدە كېلىپ ،
كۆز ئىلە كىرفىكلەرىنىڭ غەمزەسى كۆڭلۈم ئالىپ ،
قەتل قىلماي ئۆلدۇرۇپ بۇ خەستە كۆڭلۈم ئالدىدە .

بۇ ھەقىر ئاسى غەرىبتىن ئار ئىلە ناموس ئېتىپ ،
قويۇبان يۈزمىڭ گۇناھنى ئەمر ئىلە مەھبۇس ئېتىپ ،
ھەرنە قىلغان كارىنى ئۆز خاھىشىڭ مەئكۇس ئېتىپ ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىفغە ئىككى قاشىڭ قەۋس ئېتىپ ،
كىرفىكىڭنى ئوق ئېتىپ بۇ خەستە كۆڭلۈم ئالدىدە .

* *

ھەجر ئوتىدا ئۆرتەگەن گۈلزارنى ئىزدەپ باراي ،
دەردۇغەم سالغان ماڭا غەمخارنى ئىزدەپ باراي ،
يۈزلەرى ئايدەك كۆزى خۇمارنى ئىزدەپ باراي ،
كۆڭلۈمە ئالغان پەرى رۇخسارنى ئىزدەپ باراي ،
ئىشق ئوتىنى ماڭا سالغان يارنى ئىزدەپ باراي .

باغدا بۇلبۇللار مېنىڭ ھالىمنى كۆرگەچ يىغلاشۇر ،
ئاھۇ زارىم ئاڭلاسا ھۇشۇتۇيۇرلار ئېڭراشۇر ،
دىلبەرىم ئىزۇر پەرىزاد ئاڭا كىملەر ئوخشاشۇر ،
ھەر زەمان ياد ئەيلەسەم بۇ ئۇستىخانىم قاخشاشۇر ،
كوھۇ چۆللەرنى كېزىپ دىلدارنى ئىزدەپ باراي .

يۈرۈبان ئەدھەم سەفەت چۆللەر ئارا ۋاله قىلىپ ،
يۈرەكىمنىڭ داغلارىنى داغ چۇن لاله قىلىپ ،
ھەر ئىشىمنى تاپشۇرۇپ ئۆزىگە ھەۋاله قىلىپ ،

كېچەلەر ناله قىلىپ كۆز ياشىمە ژاله قىلىپ ،
يۈرەكىم پاره قىلىپ غەمخارنى ئىزدەپ باراي .

دەردىنىڭ ھىجران ئوتىدا يۈرەكىم پۈر خۇن بولۇپ ،
كۆلبەئى ئەھزاندا قالدىم روز ـ شەب مەھزۇن بولۇپ ،
تاپمادىم رەۋنەق ھەمە كارىم ئەجەب زەبۇن بولۇپ ،
ئەڭلىمە ژەندە كىيىپ سەرسان كەبى مەجنۇن بولۇپ ،
كېچەلەر قايىم تۇرۇپ جەببارىنى ئىزدەپ باراي .

* *

ۋەسلىنى ئىزلەپ دەۋام مەزار ـ مەزارلاردا تۇنەي ،
باش قويۇپ پىرى مۇغان ئاستانەسى ساری كۆنەي ،
ئىشقىنىڭ مۇئەللىمىدىن دەرسۇ سەبەقنى ئۆرگۈنەي ،
ئىشق ئوتىدىن ئايلانىپ پەرۋانە يەڭلىغ ئۆرتىنەي ،
ھەرسەھەردە ئاھ ئۇرۇپ پەرۋانە يەڭلىغ ئۆرتىنەي .

ئاي جامالىڭغە قاراپ تۇرسام ئوڭۇ سولۇڭدا مەن ،
مۇرغى بىنسىملەدەك بۇ جانىنى تاپشۇرۇپ قولۇڭدا مەن ،
ماسۋانى تەرك ئېتىپ ئۆلسەمكى مەشغۇلۇڭدا مەن ،
مىڭ باشىم بولسە تەسەددۇق ئەيلەبان يولۇڭدا مەن ،
جانىمە ئەيلەپ فىدا پەرۋانە يەڭلىغ ئۆرتىنەي .

لۇتفۇ فەزلىڭ بىرلە بۇ غەمكىن كۆڭۈلنى شاد ئېتىپ ،
ھەجرۇ فۇرقەت دەشتىنى كۆز ياشىدا ئاباد ئېتىپ ،
بۇ ھەزىن كۆڭلۈمنى دۇنيا ۋەھمىدىن ئازاد ئېتىپ ،
ئىككى قاشىڭ ياد ئېتىپ ھۆسنۇڭغە مەن فەرياد ئېتىپ ،
ئەرزۇ ھالىم داد ئېتىپ پەرۋانە يەڭلىغ ئۆرتىنەي .

بۇ فەقىر ئاسى غەرىب ھەردەم خەياڭىڭ شەۋقىدە ،
جانۇ تەن لەرزەت ئالۇر ھەردەم ۋىسالىڭ زەۋقىدە ،
سەرنەۋشت قەلەمدە يازمىش بارمۇ ۋەسلىڭ رىزقىدە ،
بۇ ھەقىر ئامى زەئىف ھۇسنۇ جەمالىڭ ئىشقىدە ،
زەئىفەراندەك سارغارىپ پەرۋانە يەڭلىغ ئۆرتىنەي .

* *

ياز ـ قىشى ھېچكىم ساداقەت ئىچرە سەندەك بولمادى ،
راھى راستلىقدا رەفاقەت ئىچرە سەندەك بولمادى ،
راستگويلۇقدا ئەدالەت ئىچرە سەندەك بولمادى ،
ھېچكىشى ھۇسنۇ لەتافەت ئىچرە سەندەك بولمادى ،
زۇلفى گىسۇ ، قەددى ـ قامەت ئىچرە سەندەك بولمادى .

ھەر كىشى كىبرۇ ھەۋا بىرلەن يۇرۇپ ئاشۇندىكىم ،
ناتەۋان غەرىب يەتىمنى يىغلاتىپ تاشۇندىكىم ،
ئاچچىغىنى پۇتمايىن ئەيلەپ غەزەب شاشۇندىكىم ،
قاشلارنىڭ ياسىنى كۆرگەچ يېڭى ئاي ياشۇندىكىم ،
قاشۇ كىرفىك بۇ سەلابەت ئىچرە سەندەك بولمادى .

ھەر كىشى ئىشقۇ مۇھەببەت يولىدا رەۋەندەدۇر ،
خەلقدىن تەجرىد ئولۇپ ئەڭلى پالاسۇ ژەندەدۇر ،
قولىغە ئەسا ئالىپ چورۇق كىيىپ جويەندەدۇر ،
كۆزلەرنىڭ شەھلا سىفەت شەمئۇ چىراغ شەرمەندەدۇر ،
خالۇ خەتلەرمۇ مەلاھەت ئىچرە سەندەك بولمادى .

مۇلكىنى تاشلاپ بەيابان ئىچىدە باغرى كەباب ،
خانەۋەيران كۆزى گىريان ھالۇ ئەھۋالى خەراب ،
تولغانىپ ئىلان مەسەللىك ئۇيقۇ يوق يۇلدۇز ساناب ،
يۇزلەرنىڭ ئايىنى كۆرسە ھەم خىجىلدۇر ئافتاب ،
ماھتاب ھەرگىز سەباھەت ئىچرە سەندەك بولمادى .

جۇملەئى ساھىبجەمالار بولغۇسىدۇر ساڭا قۇل ،
ئالدى نۇرۇڭ زەررەسىدىن نۇرنى ئاي ـ كۇن سۇرخگۇل ،
ئەيلەدىڭ نازۇ كەرەشمە بىرلە زۇلفۇڭ بىزگە غۇل ،
قامەتىڭدۇر سەرۋى ئەرئەر زۇلفى سۇنبۇل يۇزى گۇل ،
شەھدۇ شەككەرلەر مەزاقەت ئىچرە سەندەك بولمادى .

بۇ ھەقىر ئاسى غەرىب ھەجرىگدە دىۋانە بولۇپ ،
داغۇ فۇرقەت ئاتەشى ئىچىدە سوزانە بولۇپ .
ھەر زەمان مەدھۇش كەبى ئىشقىگدا مەستانە بولۇپ ،
بۇ فەقىر ئامى زەئىنى دەردىگدە سەرسانە بولۇپ ،
يىغلادىم ھېچكىم ئىنايەت ئىچرە سەندەك بولمادى .

مەئرىفەتى تەئلىق

مۇھەببەتنىك يولىغا كىرمەگەنلەر خۇب ئەمەس ،
ئەھلى مۇھەببەت بىلەن يۇرمەگەنلەر خۇب ئەمەس ،
ئاشىق قۇللار مەردانە سۆزلەرىدۇر دۇردانە ،
ئىشق ئوتىدا پەرۋانە ئىشقى يوقلار بۇلھەۋەس .
ئىپتىداسى « ئەلف » دىن ئىنتىھاسى « يا » غىچە ،
ھەر رەدىفى ھۇرۇفدىن بولدى ئۇچتىن بەيت ئەسەس .
سەكسەن يەتتە بەيت بولدى تەجرىد ئىككى مىسرەئلىك ،
مۇسەللەسنى زەم قىلدىم بولدى تەفرىد مۇخەممەس .
بۇ ھەم سەكسەن يەتتەدىن بەيتى ئارتۇق تۇشمەدى ،
ئۇچنى تۇغدى ئىككىسى جەمئ بولدى مۇخەممەس .
ئىككى كىشى بەش بولدى ئىككى تەنلىك ئۆي ئىچرە ،
سەكسەن يەتتە بەيت ئارا سىغىپ بولدى مۇخەممەس .
مۇستەھزاددىن ھەم قىلدىم بىر كەم ئوتتۇز ھۇرۇفنى ،
رۇبا ئىيات ناملىغ تۆرت مىسرەئدىن كۆپ ـ ئەمەس .
ئىشتىياقىم دىلىمدە جۇش ئەيلەدى روزۇ شەب ،
يازدىم يىغلاپ تەجرىدىن قان يىغلا سام ئەرزىمەس .
زەۋقۇ شەۋقىم زىيادە بولدى غەرىب بىنەۋا ،
يىغلاپ رىيازەت بىلەن يازدىم تەفرىد مۇخەممەس .
بۇ ئەبياتلار ئىچىگە دەرج ئەيلەگەن سۆزۇمنى ،
ئەھىبالار بىلسۇن دەپ بەيان قىلدىم بولدى بەس .

ئامى زەئىف بىنەۋا نەۋا ئىستەر ھەركىشى ،
بىنەۋالىقتىن تاپار بول بىنەۋا بولمە كەس .

رۇبائىيلار

پەھلىۋان مەھمۇد

مۇھەررىردىن : پەھلىۋان مەھمۇد ھىجرىيە 645 ـ يىلى ، مىلادى 1247 ـ يىلى خارەزمدە تۇغۇلغان . ئۇ جىسمانىي جەھەتتە ناھايىتى كۆچلۈك پالۋان بولۇپ يېتىشكەن . ئۇ ئۆزىنىڭ جەڭ ۋە چېلىشتىكى ماھارىتى بىلەن ئۆز دەۋرىدە خارەزم ، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ھىندىستاندا زور شۆھرەت قازانغان . كىشىلەر ئۇنى « پەھلىۋان » ، « پەھلىۋان ئاتا » دېگەن ناملاردا ئاتاشقان . پەھلىۋان مەھمۇدنىڭ يەنە « پۇرىيائۇەلى » دېگەن ھۇرمەت ناممۇ بار . بۇ ناممۇ پالۋانلار ئۇستازى دېگەن مەنىدە ئىكەن .

پەھلىۋان مەھمۇد يەنە ئۆزىنىڭ ئەتراپلىق بىلىمى ، ئىنسانپەرۋەر ، ۋەتەنپەرۋەر ئىش ـ پائالىيەتلىرى ، چوڭقۇر پەلسەپىۋى مەزمۇنغا ۋە يۇقىرى بەدىئىي سەنئەتكە ئىگە رۇبائىيلىرى بىلەن ئۆز زامانىنىڭ دانىشمەنى سۈپىتىدە خارەزم ۋە ئوتتۇرا ئاسىياغا تونۇلغان . ئۇنىڭ شېئىرىيەتتە رۇبائىيچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تۆھپىسى زور بولغان . پەھلىۋان مەھمۇد رۇبائىيچىلىقتا ئۇمەر ھەييامنىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيىسى ۋە سەنئەت ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرغان ۋە ئۇنى ئىجادىي تەرەققىي قىلدۇرۇپ ، ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب يارىتقان . شۇڭا ئۇ « خارەزمنىڭ ھەييامى » دېگەن نام بىلەن تەرىپلەنگەن . پەھلىۋان مەھمۇد رۇبائىيلىرى پارس ـ تاجىك تىلىدا يېزىلغان بولۇپ ، ئەينى دەۋردىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە باشقا پارسىي ، تۈركىي تىللىق خەلقلەر رايونىغا خېلى كەڭ تارقالغان . بولۇپمۇ كېيىنكى دەۋرلەردە ئۇنىڭ نامى تېخىمۇ كەڭ تارقىلىپ ، كىشىلەر ئۇنى ئەۋلىيا دەپ قارىغان . پەھلىۋان مەھمۇد ھىجرىيىنىڭ 726 ـ (مىلادى 1326 ـ) يىلى 79 يېشىدا ۋاپات بولغان . ئۇنىڭ قەبرىسى خارەزمدە مۇقەددەس زىيارەتگاھقا ئايلانغان .

پەھلىۋان مەھمۇد رۇبائىيلىرىدا جەسۇرلۇق ، مەردلىك ، ئۇلۇغۋارلىق روھى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ ، كىشىلىك ھايات ۋە پاك ئىنسانىي مۇھەببەت كۈيلىنىدۇ ۋە بۇ ھەقتە چوڭقۇر مۇلاھىزە ئېلىپ بېرىلىدۇ . ئۇرۇنلىمىزنىڭ بۇ سانىدا پەھلىۋان مەھمۇد رۇبائىيلىرىدىن بىر قىسمى تونۇشتۇرۇلدى . بۇ رۇبائىيلار توختاسىن جەلالۇۋ تەشىرگە تەييارلىغان « رۇبائىيلار » ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى . بۇ كىتابچە تاشكەنت غاپۇر غۇلام نامىدىكى ئەدەبىيات ۋە سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن 1979 ـ يىلى نەشر قىلىنغان .

* *

ئۆزگىلەرنى ماڭا تەكىيگاھ قىلما ،
مۇھتاجى ۋەزىرۇ پادىشاھ قىلما .
كەرەمىڭدىن قارا چېچىم ئاقاردى ،
ئاق چېچىم بىلەن بەختىمنى سىياھ قىلما .

* *

گۈل يۈزىدە بۇلۇت نىقابتۇر ھونۇز ،
كۆڭۈللەرنىڭ مەيلى شارابتۇر ھونۇز .
ئۇخلىمىغىن ، غەپلەت ۋاقتىمۇ ھازىر ،
مەي ئىچ ، جانان ، چۈنكى ئاپتاپتۇر ھونۇز .

* *

گۈل ياغدۇ يۈزلىرىڭدىن سۈبھىۋار ،
گۈل ياغدۇ خۇلقۇڭ گويا نەۋ باھار .
ھەر بىر نەپەس رەڭدار بولۇپ بۇ ئالەم ،
گۈل ياغدۇ يۈزىنى ئېچىپ كەڭ دىيار .

* *

جاهان يۇزدۇر ، رەڭگى روىى ئۆزۈڭسەن ،
ئەقىل دەريا ، ئۇنىڭ سۇيى ئۆزۈڭسەن .
گۈل بەرگىدە شەبنەم كەبى ئولتۇرما ،
بۇ باغچىنىڭ رەڭگى ، بۇيى ئۆزۈڭسەن .

* *

ئۆمرىمىز دەرىخىنى پەس قىلما ، رەببىم ،
بارلىق شارابىدىن مەس قىلما ، رەببىم .
ئۆزۈڭ كەرەم بىلەن مەرد يىگىتلەرنى
مۇھتاج قىلما ، كۈننىنى تەس قىلما ، رەببىم .

* *

يىراقتىن قارىسام لېۋىڭ پۇر خەندە ،
ئازاد ئىدىم ، يەنە بوپتىمەن بەندە .
ئازادلىقتىن ھەر بىر بەندە ئېرۇر شاد ،
مەن شۇندىن شاد ـ ساڭا بوپتىمەن بەندە .

* *

دىلىم يەنە دىلبەر دامىغا چۈشتى ،
نە دىلبەر ، سىتەمگەر دامىغا چۈشتى .
بىر نىڭ بەندىدىن قۇتۇلماي ھامان ،
باشقا پەرى پەيكەر دامىغا چۈشتى .

* *

يادىڭ بىلەن كۆڭلۈم ھەر زامان تازا ،
شامال ئەسسە ، بولغاي گۈلستان تازا .
شادلىق بەخش ئەتكۈچى چېھرىڭنى كۆرسەم ،
بولار دىل شادىمان تەندە جان تازا .

* *

قادىر ئىگەم ئاسمان ـ زېمىن ياراتتى ،
كۆڭۈلدە داغ ، دىلنى غەمكىن ياراتتى .
ئىپارەڭ چاچلارنى ، ياقۇت لەۋلەرنى ،

يەر ـ تۇپراقتا ئاخىر يېقىن ياراتتى .

* *

قولدا گۈل ، قۇلاقتا شېشىدىن ئاۋاز ،
جاهان غەملىرىنى قايتۇرار بۇ ساز .
سۇ نەغمىسىڭ ، بۇلۇت سايىسىدا
قەدەھ تۇتسا ئىچكىن ، قىلماستىن ھېچ ناز .

* *

ئەلەملەر قولىدىن ئازادلار ـــ بىزلەر ،
غەم ـ رىزقىمىز ، دائىم شادلار ـــ بىزلەر .
ھوشيارلىق نېمە ، رەڭگى رويىن بىلمەيمىز .
يار كۆزىدەڭ مەستانە زاتلار ـــ بىزلەر .

* *

يىغلاردىن يۇيۇلۇپ پاك بولدى يۈرەك ،
دىلىم گويا كىردىن پاك بولغان ئەينەك .
كۆز يېشىم غەشلىكىڭ غۇبارىن يۇيۇپ ،
قەلبىم تازىلاندى خۇددى كۆزگۈدەك .

* *

مەھبۇبىمنىڭ شىرىن ماقالى ياخشى ،
ناز ـ ئىشۋىگەر قېشى ـ ھىلالى ياخشى .
ئېغىز خەزىنسىن كۈلكىدىن ھېچ تىيالماس ،
بۇسە ئۈچۈن بوش جايى ـــ خالى ياخشى .

* *

چېچىڭدىن خىجىلدۇر ھامان بۇتى چىن ،
كۆزۈڭ كەرەشمىسى بىر ئاپەتى دىن .
مەھشەر كۈنى خۇدا كۆرسە رۇخسارىڭ ،
قۇدرىتىگە ئۆزى ئېيتار مىڭ تەھسىن .

* *

كېلىشكىدىن ۋاقىپ بولسام ئەگەردە ،
گۈل ئېكەردىم يوللىرىڭغا سۇبھىدە .

شۇ گۈللەردىن گۈلدەستىلەر تۇتاردىم ،
بۇ شەرەپتىن مەھرۇم بولدۇم ، مەن بەندە .

* *

ئەفسۇسكى ، باھادا ئوتۇن ھەم ئۇدۇ① بىر ،
مەرتىۋىدە خەلىل بىلەن نەمرود② بىر .
دۆلەتتىن مەس بولغان بىخۇدلار ئۇچۇن ،
ئېشەك ئاۋازىيۇ كۈيى داۋۇد③ بىر .

* *

دەستىگىدىن دىلىمدا يۇز خىل مالامەت ،
بۇ زەخىم پۈتمىگەي تاكى قىيامەت .
كىممۇ سەندىن ئۈمىد قىلار سالامەت ،
سەن تۇغۇلغان كۈنى ئۆلگەن سالامەت .

* *

ئەي سەرۋى قامەد ، كۈمۈش تەنۇ گۈل رۇخسار ،
ناكەسكە ھەمنەپەس بولمىغىن زىنھار .
گەرچىنار چىمەنگە سۆلەت قوشسىمۇ ،
گۈل بىلەن چىنارنىڭ نە نىسبىتى بار ؟

* *

شىر كەيىپكە يەنىلا مەي ئوتلاش ئەلا ،
مەسلىكتە كۆزلەردىن تۆككەن ياش ئەلا .
بۇ پەسكەش ئالەمدە ۋاپا بولمىغاچ ،
دەرد شارابىن ئىچىپ ، مەس ياشاش ئەلا .

* *

ياقۇت كەبى شاراب بىزنىڭ گۆھىرىمىز ،
دەستىمىزدىن پىغاندا ساغەرىمىز .
بىز مەي بېشدايۇ ، مەي بىزنىڭ باشتا ،
يەنى تازا مەيدۇر ، تاجى سەرىمىز .

* *

ھېيت كەلسە ساۋاب ئىش پۇتكۇسىدۇر ،
سەھەر ساقى تىنىق شاراب تۇتقۇسىدۇر .
نامىزىڭنى قويۇپ ، روزاڭنى تەرك ئەت ،
بۇگۈن گۇناھى ساۋاب پۇتكۇسىدۇر .

* *

ئالەم پىلى قايتۇرالماس جۇرئىتىمىز ،
چەرخىتىن زوررىاق قۇدرىتىمىز ، شەۋكىتىمىز .
گەر چۈمۈلە كىرىپ قالسا سېپىمىزگە ،
شىر قىلغۇسى ئۇنى دەرھال دۆلىتىمىز .

* *

ئۆز نەپسىڭگە بولغىن ئەمىر ، شۇندا مەردسەن ،
ئۆزگىلەرگە بولما ھەقىر ، شۇندا مەردسەن .
يېقىلغانىنى تېپىپ ئۆتمەك مەردلىك ئەمەس ،
ئاجىزلارغا بول دەستىگىر ، شۇندا مەردسەن .

* *

پىلدەك كۈچۈك بولسىمۇ ، مۇر④ بولۇپ كۆرۈن ،
مىلىڭ ئېشىپ ـ تاشسىمۇ ئۇر⑤ بولۇپ كۆرۈن .
ھەممىسىنىڭ ئەيىبىنى بىلىپ تۇرساڭمۇ ،
ھېچ نەرسە بىلمىگەندەك ، كور بولۇپ كۆرۈن .

* *

ئالەم ئىشى بېشىدا بولسىدى بىر مەرد ،
نامەردنىڭ بېشىدىن چىقىرارىدى گەرد⑥ .
ئالەم ئىشى مىسلى شاھمات ئويۇنى ،
نەيرەڭ بىلەن يۇتىدۇ مەردلەرنى نامەرد .

---

① ئود ـــ 1) مۇزىكا قورالى : 2) قىممەت باھالىق خۇش پۇراق ياغاچ .
② نەمرود ـــ خۇدالىق دەۋاسى قىلغان زالىم پادىشاھ . خەلىل ـــ نەمرودنىڭ زۇلمىغا قارشى ئىسيان كۆتۈرگەنلىكتىن ۋە ئۇنىڭ خۇدالىق دەۋاسىغا قارشى تۇرغانلىقتىن ئوتقا تاشلانغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ لەقىمى .
③ داۋۇد ـــ ئاۋازى ئىنتايىن يېقىملىق بولغان بىر پەيغەمبەر ، داۋۇد ئەلەيھىسسالام .
④ مۇر ـــ چۈمۈلە .
⑤ ئۇر ـــ يالىڭاچ ؛ يېلىڭ .
⑥ گەرد ـــ چاڭ ، كىر ، داغ .

* *

بىر ئاقىل دېدىكى : بولغىل ۋەللامەت ① ،
ياكى ۋەللامەتكە قىلىپ كۆڑ خىزمەت .
نامەرد خىزمىتىگە ياندىشما زىنھار ،
ئويلىغىن ، بۇ ئۇگۈت قانداق پۈر ھېكمەت .

* *

كۆڭلۈم ئاپئاق ، نە ئۆچ ۋە نە گىناھ بار ،
دۈشمىنىم كۆپ ، لېكىن مەن ھەممىگە يار .
مېۋىلىك دەرەخمەن ، ھەر بىر ئۆتكۈنچى —
تاش ئېتىپ ئۆتسىمۇ ماڭا بولماس ئار .

* *

كەل ، كۆڭۈل مەن ئاختۇراي جانانەنى ،
كوچا ـ كويۇ ھەر ئىشىك ، ھەر خانەنى .
مەستۇ ، مەيخۇرمىز دائىم ھەييام سۈپەت ،
دوزاخ ئەتكەيمىش قوبۇل مەستانەنى .

* *

بۇ ھاجىكى ئاۋۋال ئىدى بىر ئىلان ،
ھەجدىن كېلىپ ئەجدەر بولدى بىئامان .
ھەرەم ـ پەرەم دېسە ئەسلا ئالدانماڭ ،
ئۆيۈڭ كۆيگۈر ، ئۆزى ئەسلى بىئىمان .

* *

قاراناش ئازراقمۇ بولماس جىلۋىگەر ،
ساپ دىلغا يۇقمىغاي چاڭدىن بىر ئەسەر .
قۇلاق سال پۈر يايى ۋەلى سۆزىگە ،
قورقماقتىن مەرد چىقماس ، ئەيلىگىن ھەزەر .

* *

ئۇچ يۈز كوھىقاپنىڭ مۇشكۈلىن تارتماق ،
دىل قېنىدىن بەرمەك پەلەككە بوياق .
ۋە ياكى بىر ئەسىر زىندانىدا ياتماق ،
نادان سۆھبىتىدىن كۆرە ياخشىراق .

* *

گۈكىرىگەن يالقۇن — دىلىم يولدىشى ،
دولقۇنلىغان دەريا — كۆزلىرىم يېشى .
كۈلالچىلار ياساۋاتقان ھەر كوزا ،
كونا دوستلار خاكى — قولى ، يا بېشى .

* *

نېمە چارە ، مالامەتتۇر ۋەتىنىم ،
ئىشق شۇنداق ، سۆيگۈ مېنىڭ كېپىنىم .
جەننەت باغلىرىدا سەن ئولتۇر ، زاھىد ،
مەن ـ مەس بۇلبۇل ، دوزاخ مېنىڭ چېمىنىم .

* *

سورىغىن ، گۈزىلىم ، كېرەك بولسا جان ،
جان ئەمەس ، سورىغىن ھەتتاكى ئىمان .
پەقەت يېقىنراق كەل ، قىلما ئىنتىزار ،
سەن نېمە ئىزدىسەڭ بەرگۈم بىگۈمان .

* *

دېدى يارىم : « يەنە نېمە غېمىڭ بار ؟
خىيالىڭ بەند ئەتتى قايسى گۈزەل يار ؟ »
قوللىرىغا بېرىپ ئەينەك ، دېدىمكى :
« كىمنىڭ ئەكسىن كۆردۈڭ ، شۇ ماڭا دىلدار . »

* *

ئەي خوجا ، سەن نېچۈن بۇنچە بىخەۋەر ،
خىيالىڭدا كېچە ـ كۈندۈز كۈمۈش ـ زەر .
دەسمايەڭغۇ بو ئالەمدە بىر كېپەن ،
بويرۇغانمۇ ساڭا كېپەن ، كىم بىلەر ؟

* *

دەۋراندا كۆپ كۆزدىن ياش راۋان كۆردۈم ،
بالا ـ قازا بولسا شۇ زامان كۆردۈم .
نۇھقۇ مىڭ يىل ياشاپ كۆردى بىر توپان .
مەن نۇھ بولمسامۇ ، مىڭ توپان كۆردۈم .

---

① ۋەللامەت — باشلىق ، ئەمەلدار .

* *

دېدىم : ئېيت ، ئۆمۈرنىڭ مەنىسى نېمە ؟
دېدى : چاقماق ، يا شام ، ياكى پەرۋانە .
دېدىم : بۇ دۇنياغا بىنا قويغان كىم ؟
دېدى : يا گول ، يا مەس ياكى دىۋانە .

* *

ئۇپۇقنى قىزارتتى قان يىغلاپ قۇياش ،
ئاي تىرنىدى يۇزىن ، زۇھرە بولدى باش .
تاڭ ماتمدە تۇن قارا كىيىپ ،
ياقىسىنى چاك ئەتتى قىلالماي بەرداش .

* *

جېنىڭغا قەست ئەتكەچ ئامانسىز ئەجەل ،
بۇلۇتتەك ياش تۆكتى كۆزۈم شۇ مەھەل .
تۇپرىقىڭ ئۈستىگە كەلگەنلەر دېدى :
ئەتتەڭ ، يەر ئاستىدا قالدى بىر گۈزەل .

* *

تاڭ چېغى يايغاندا لاللەر ياپراق ،
سەھەر قۇشى دادلاپ دەيتتى : ئەي ئورتاق .
مەي ئىچكىن ، دېرەكسىز كېتەر ھەممە ھەم ،
قوزغال ، يەر ئاستىدا ياتقۇ ئۇزاق .

* *

غېمىڭدىن ئۆلدۈمۇ ، دىل بولمايدۇ شاد ،
ھېچ كىشى ئەتمىگەي ئەمدى مېنى ياد .
ئايرىلىش كەلتۈردى ئەفسۇس ـ نادامەت ،
دىدار كۆرمەك ئەمدى يوقدۇر ، يۇز پەرياد .

* *

ئەي دىل ، ئىشق غېمىنى تەمەننا قىلدىڭ ،
ئۆزۈڭنى خەلق ئىچرە سەن رەسۋا قىلدىڭ .
ھەر كۈنى ئۆزۈڭچە بىر گۈلنى تاللاپ ،
گۈزەللەر يۇزىنى تاماشا قىلدىڭ .

* *

بارمىغىن ئېيتمىغان دەستۇرخانىغا ،
قول ئۇزارتساڭ ، قەدرىڭ چۈشەر ، نانىغا .
قوشما ئۆزگىلەرنىڭ پاقلان كاۋىپىن ،
قاتقان نانۇ سوغۇق سۈيۈڭ سانىغا .

* *

كىم قىلۇر بۇ ۋەيران دىلىم ئىمارەت ،
كىم گۇناھىم ئۈچۈن بىرەر كافارەت ① .
مەن زىيارەت قىلدىم كۆپ قەبرىستانىنى ،
بىلمىدىم كىم قىلۇر قەبرەم زىيارەت ؟!

* *

دىلبىرىمگە دېدىم : ئەي گۈزەل تەنناز ،
نېچۈن سۇنۇق چىقار ئاغزىڭدىن ئاۋاز ؟
دېدىكى : تار ئاغزىم ، سۆزنى سىغدۇرماي ،
سۇندۇرۇپ ـ سۇندۇرۇپ چىقرار ئاز ـ ئاز .

* *

ئاھكىم ، خەستە كۆڭلۈم ھېچ بولمىدى شاد ،
غەمدىن خاتىرىمۇ بولمىدى ئازاد .
تىرىكلىك نوتىسى بەرمەيدۇ ھوسۇل ،
بولدى ئەزىز ئۆمرۈم ، دەريغا ، بەرباد .

* *

دۇنيا دوستلۇقىغا بەرمە خاتىر ھېچ ،
ئۆچ ئېلىشتىن ئۆزگە بولماس زاھىر ھېچ .
يۇز يىل ياشىساڭمۇ ئۆلۈم كېلىدۇ ،
يۇز ئەلنى ئالساڭمۇ بولۇر ئاخىر ھېچ .

* *

ئۆلۈمىڭگە پەلەك تۇتمىدى ماتەم ،
جامالىڭنى كۆرۈپ بولمىدى مۇلزەم ②
ئەزرائىل ئىشىدىن ئەجەبلىنمەن ،
جېنىڭنى ئېلىپ تۇرۇپ ئۇيالمىدى ھەم .

---

① كافارەت ـــ گۇناھنى يۇيۇشقا بېرىلىدىغان بەدەل .
② مۇلزەم ـــ خىجالەت بولۇش ، مۇنازىرىدە يېڭىلىش .

* *

ھەممە دەرد ئىچىدە جۇدالىق يامان ،
قايغۇلار ئىچىدە ياماندۇر ھىجران .
قولۇمدىن كەلمەيدۇ سەندىن ئايرىلىش ،
جان سەن ، جاندىن كېچىش ئەڭ ئاسان .

* *

كۆڭلىمنىڭ قوناس بىراۋدىن غۇبار ،
بىزدىنمۇ بىراۋغا يەتمىگەي ئازار .
ئار ۋە ئىپتىخاردىن يىراقلاشقانمىز ،
نە بىراۋغا پەخرۇ ، نە بىراۋدىن ئار .

* *

دەۋرانىنىڭ ئىشلىرى جەبىر ھەم جاپا ،
ۋاپا ئەھلى بىلەن ئۇ بولماس ئاشنا .
ۋاپادار كىشىنىڭ ئىتتى بولمەن ،
كىشىدىن ئىت ياخشى ، بولمىسا ۋاپا .

* *

دۇنيا بىناكارى تۇزەر قەسىر ـ ئايۋان ،
تۇزۇپ بولدۇيۇ ، قىلدۇ ۋەيران :
پەلەككە يەتكۈزۈپ بۇگۈن تاقىنى ،
ئەتىلا ئېتىدۇ يەر بىلەن يەكسان .

* *

گاھىدا گۈزەللەر يۈزىن ئويلايمەن ،
گاھ زۇلفىن ، گاھىدا كۆزىن ئويلايمەن .
ئەلقىسسە ، ھۆسنىڭدىن قايسى زوق بەرسە ،
شۇ زامان ئاشۇنىڭ ئۆزىن ئويلايمەن .

* *

ئىشق بايا‌ۋىنىدا يۈرمەك ھەم مۇشكۈل ،
ئۇنىڭدىن قەدەمنى تارتماق ھەم مۇشكۈل .
ھەممىدىن مۇشكۈلرەك شۇكى ھەر جايدا ،
ياردىك مەلۇم ، لېكىن كۆرمەك ھەم مۇشكۈل .

* *

بەزىدە بولمەن ئىشقىتىن بىگانە ،
قايغۇسىز راھەتكە يېقىن ھەمخانە .
توساتتىن بىر گۈزەل ئۇچراپ قالغاندا ،
يەنە ئېزىقمەن بولۇپ دىۋانە .

* *

ئەينەككە بېرەتتىم كەچقۇرۇن ھۆسۈن .
بېقىپ ئاڭا تىنىق بولغان ئاشۇ كۈن .
شۇنچە كۆپ كۆرۈندى ئۆز ئەيبىكى ، ھەن —
ئۆزگىلەر ئەيبىنى ئۇنۇتتۇم پۈتۈن .

* *

بەدخۇي دىلى دائىم ئېزىلگەن بولۇر ،
تەلەپ يولى ئاڭا توسالغان بولۇر .
ياخشى ـ ياماننى بىلەن كىم كېلىشەلىسە ،
دىلى شادۇ غەمدىن قۇتۇلغان بولۇر .

* *

مەھمۇد ناشۇكۇرلۇك ھەرقانچە ياماندۇر ،
كامال تاپتىم دېيىش يۈز ئانچە ياماندۇر .
كىيىم كونىرىغان ئەيىب ساناڭلىماس ،
ئەيىب شۇ ، گەر بولسا كىيىمدە ياماندۇر .

* *

شادمىز ، قايغۇمىز يوق ئەسلا ئەيىامدىن ،
سەھەرگە يەتتۇقمۇ ، غەم يوق ئاخشامدىن .
غايىپتىن پىشقان نان كېلىپ تۇرغاندا ،
خام تەمە ئەمەسمىز ، تەمە يوق خامدىن .

* *

يەرگە ئارىلىشىپ ياتار نەچچە دىل ،
جاھان زەررىلىرى — لەۋ ، چىش ياكى تىل .
يەردىن ئۇنۇپ چىققان سۇمبۇل يا گۈلنى ،
گۈزەللەرنىڭ چېچى ، يا يۈزى دەپ بىل .

* *

ئەپسۇسكى تېپىلماس ھەمدەم بۇ دەمدە ،
ۋاپالىق بىر يار يوق ئەسلا ئالەمدە .
ئادەملەردىن ۋاپا ئىزدىمە زىنھار ،
ۋاپا ئادىتى يوق ، ھەممە ئادەمدە .

* * *

شاهلىقنى ئىزدىسەڭ ، بول ئەل گاداسى ،
ئۆزۈڭنى ئۇنۇتقىن ، بول ئەل ئاشناسى .
ئەل تاج كەبى باشقا كۆتۈرسۇن دېسەڭ ،
ئەل قولىن تۇتقىنۇ ، بول خاكى پاسى ① .

* * *

تۇپراق كۆرپىسىدە ياتقان كۆپ كۆردۇم ،
قارا يەر باغرىغا پاتقان كۆپ كۆردۇم .
يوقلۇق ئالمىگە كۆز تاشلىغاندا ،
كەلمىگەن كۆپ كۆردۇم ، كەتكەن كۆپ كۆردۇم .

* *

هايات شارابىدۇر تىنىق ۋە دۇغ هەم ،
كىيىمۇ گاهى بۆز ، گاهى بەقەسەم .
بۇلار ئېغىر ئەمەس ئاقىل ئالدىدا ،
زار بولماقلىق بولۇر بەكمۇ ئېغىر دەم .

* *

ئەي دىل ، شايى تونىنى قىلمىغىن هەۋەس ،
ئەسكى كىيىمەكلىكنى هەم ئەتمىگىن بەس .
يەڭگىل ئۆتۈن دېسەڭ ئۆز كۈنۈڭنى سەن ،
قارام قىلما ئۆزۈنى بىراۋغا ئەبەس ② .

* *

يولغا باقكى ، يولچى ئادەملەر كەتتى ،
غاپىل ئولتۇرمىغىن ، هەمدەملەر كەتتى .
بىر قووم ساڭا يېقىن ۋە ئۇيغۇن ئىدى ،
ئۇ قووم ئۆتۈپ ، يېقىنى ئادەملەر كەتتى .

* *

ئەجەل شۇنداق دەركى ، يوق ئاڭا دەرمان ،
شاهۇ گادايلارغا بېرىدۇ پەرمان .
كىرمان پادىشاهىكىم يەردى كىرماننى ،
ئەمدى يېگەي ئۇنىڭ ئۆزىنى كىرمان ③ .

* *

بىچارە دىلىمغۇ هاياتتىن بىزار ،
بۇ ئەزىز ئۆمرۈممۇ كۆز ئالدىمدا خار .
بېشىمدىكى تاجىم ـ يەڭگىلەك باشباغ ،
تېنىمدىكى بېشىم ـ ئېغىر ، زىل دەستار .

* *

مەن كىممەنكى ، مەندىن ساۋاب كۈتۈشەر ،
يەپ ياتقىنىم ئۇچۇن جاۋاب كۈتۈشەر .
مەلەك ④ هەم هېسابتا بولمىغان جايدا ،
نېمە ئۇچۇن مەندىن هېساب كۈتۈشەر .

* *

دانىش ئېرۇر ئاتقان ئوقۇم نىشانى ،
دادىللىق مەنبىئى ـ بىلىمىم كانى .
ياخشىلىق ئاسمىنىنىڭ مەهبۇسىدۇرمەن .
زەنجىرىم ـ يۇكسەكلىك ، ساما ئوكيانى .

* *

هەر نۇقتا خېتىمدە يانغان يۇرەكتۇر ،
هەر هەرپ قاراڭغۇ زۇلمەت دېمەكتۇر .
چەكمەسمەن ئاخشاملار شامنىڭ مىنىتىن ،
چۈنكى ، پىكىرلىرىم شامدىن دېرەكتۇر .

---

① خاكى پاسى ـــ ئاياغ ئاستىدىكى تۇپراق : قۇللۇق ، خىزمەتكارلىق .
② ئەبەس ـــ پايدىسىز ، ئورۇنسىز .
③ پارس ـ تاجىك تىلىدا « كىرم » ـــ قۇرت دېگەنلىك . « كىرمان » سۆزى بولسا ـــ قۇرتلار دېمەكتۇر . ئىراندا « كىرمان » دېگەن شەھەرمۇ بار . مەھمۇد پالۋان مۇشۇ رۇبائىيدا پارس تىلىدىكى « كىرم » سۆزىنىڭ مەنىسىدىن پايدىلىنىپ سۆز ئويۇنى قىلغان :

كىرمان پادىشاهىكىم يەردى كىرماننى ،
ئەمدى يېگەي ئۇنىڭ ئۆزىنى كىرمان .

مەسىرالىرىنىڭ مەنىسى : كىرمان پادىشاهى ئىلگىرى كىرمان ئاهالىسىنى تالىغان . يېگەن . ئەمدى ئۇنىڭ ئۆزىنى « كىرمان » ـــ قۇرتلار يېمەكتە ، دېگەنلىك بولىدۇ .
④ مەلەك ـــ پەرىشتە .

* *

دىل تەڭلىكتىن چىمەن كۆزۈمگە گۈزدۇر ،
نەزىرىمدە گۈل جاراھىتى ناسۇردۇر ①.
تۇز سىزلىق ـ شورلۇقنىڭ ئەكسىغۇ ئاخىر ،
نە ئۈچۈن بەختىم ھەم تۇزسىز ، ھەم شوردۇر .

* *

ئەل قايغۇسىن چەككۈچى شاھ ئەمەس ، دەرۋىش ،
چۈنكى ئۇ ، دەرۋىشتۇر ، دەرۋىشتۇر ، دەرۋىش .
بۇزۇق دىۋارلاردىن تەشۋىش بار ، لېكىن .
سۈيۇق كۆڭۈللەردىن كۆپرەكدۇر تەشۋىش .

* *

رازىلىقنىڭ زاھىد ، رەددىن بەتەرراق ،
ھەممە ئىشنىڭ بەددۇر ، بەددىن بەتەرراق .
كاپىرسەن ، نېمىشقا : « مۇسۇلمان » دەيسەن ؟
سەندەك مۆمىن ، بىل ، مۇرتەددىن ② بەتەرراق .

* *

مەرىپەتنىڭ تىلى ـ چالغۇ ـ نەيمدۇر ،
ئەقلىم قىلىچ ، سۆزۈم ئوقۇ يايمدۇر .
ئىمتىيازلار مۇلكىن شاھى بىلۇركىم ،
سۆز مەيدانى ـ ئىشغال قىلغان جايمدۇر .

* *

رەشكىدىن باغدا گۈل ئۆزىن سۇلدۇرۇر ،
لالىدەك كۆكسىن داغ بىرلە تولدۇرۇر .
جامالىڭ شولىسى يورۇتقان جايدا ،
چىراغ ئۆز نۇرىنى ئۆزى سۇندۇرۇر .

* *

ئەي ئىشق ، نېچۈك ئوتسەن ، تۈتۈنۈڭ يوق ؟
ئەي غەم ، نېچۈك كۈيسەنكى ، ئۇنۇڭ يوق ؟
ئەي ئىستەك ، نېچۇكسەن ، تۇتۇق بەرمەيسەن ،
ئەي شادلىق ، نېچۇكسەنكىم ، ۋۇجۇدۇڭ يوق ؟!

* *

بۇ چەرخ پىتنە ئوقىن قان تۆكەر قىلدى ،
تېچلىق دەۋرىن بالا كەلتۈرەر قىلدى .
ئىگىرمەس مېھىر يىپىن ۋاپاغا بۇ چەرخ ،
بۇ چەرخ گىنە تىغىن تېز كېسەر قىلدى .

* *

نامىڭدىن تاپىدۇ ھەر زامان شەرەپ ،
كەلتۈرەر بۇ نامىڭ ھامان شان ـ شەرەپ .
مەي ئىچمەي نېتەرسەن شەرىپلىك كۈندە ،
جامۇ مەي كەلتۈرەر بىگۈمان شەرەپ .

* *

ھەر زامان كۆڭلۈمنى قىلىپ پەرىشان ،
لالىدەك دىل كۈلىن چاچىمەن ھەريان .
ھەر تۈن قۇم سائەتتەك ھىجران توپىسىن ،
بېشىمغا چاچىمەن ھەر سائەت ، ھەرئان .

* *

قىلمىشىڭدىن زاھىد ، ئۇياتقىن ، ئۇيات !
چۈنكى تىلىڭ باشقا ، باشقىدۇر نىيەت !
ھەم كەكلىك ھەم توزدۇر سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭ ،
ئايىغىڭ گاھ ، چىپار ، گاھ قىزىل ، ئىللەت .

* *

نادان غەيۇتنىگە بولۇپمەن نىشان ،
قايتۇرغۇم ھۇجۇمنى ، مەن بىر پەھلىۋان !
مالامەت قىلغۇرلار جاھىللار ، چۈنكى ،
بىلمىدە ئىبرۇرمەن نادىرى زامان .

* *

ھەر ياقتىن غەم ئاتقان تاشنى كۆرىمەن ،
كۆز ئاچسام ـ يىمرىلگەن قاشنى كۆرىمەن .
قاچانغىچە پايمال ئېتىپ پىكرىمنى ،
تىزىم ئەينىكىدە ياشنى كۆرىمەن ؟!

---

① ناسۇر ـــ پىشىپ ئېغىز ئالمىغان يارا .
② مۇرتەد ـــ ئاينىغان ، قايتقان ، دىندىن قايتقان .

* * *

سۆز پەرەسمەن ، پەيزلىك نەپەس ئىزدەيمەن ،
بىر لۇتفىدا يۇزلەپ ھەۋەس ئىزدەيمەن .
بۇ ناكەسلەر لايىق ئەمەس ئاڭلاشقا ،
نازۇك سۆزگە بىر سەرھەۋەس ئىزدەيمەن .

* *

مەزمۇنىن پىشانەم خېتىمدىن سورای ،
تەقدىرىم قای يوسۇن مەن كىمدىن سورای .
ياخشىسى كۆكسۇمنى يېرىپ بۇ ھالىنىڭ ،
ئەسلىنى قان تولغان كۆڭلۇمدىن سورای !

* *

ئارزۇ قولىدىكى گۈلدىن نامايان ،
گۈلشەن پەرىشتىسى ئاق كۆڭۈل جانان .
ھىجران جامىدىن ئىچكەن قانلىرىم ،
ئۇنىڭ لېۋىدىن رەڭ ئېلىپ قىزارغان .

* *

ئەي چەرخى پەلەك ، شۇم ، رەزىل زامان ،
تەتۇرلۇكۈڭ توغرىغا خەتەردۇر ھامان .
نادان باش ئۇستىدەيۇ دانا پايمال ،
يا رەب ، بۇ پەلەكنى قىل يەر بىلەن يەكسان .

* *

قانداق ياخشى بىر رەناغا بولساڭ يار،
سەھرادىكى شامال ئوخشاش خۇش رەپتار .
باھار كەلدى ، دوستلار پەيزى قىلايلى ،
تا كەلگۈنچە بىزسىز ئۆتكۈچى باھار .

* *

نەچچە يىل كەسىپ ئەتتۈك ئىلىم ۋە ھۈنەر ،
نەچچە يىل قوغلاشتۇق زەر بىلەن زىۋەر .
ئالەم سىرلىرىدىن بولغاندا ئاگاھ ،
ھەممە ئىشنى تاشلاپ بولدۇق قەلەندەر .

* *

سەن ئولتۇرساڭ تېپىپ بىر دانا ئولتۇر ،
ياكى ھەمدەم بولسۇن بىر رەنا ، ئولتۇر ،
تېپىلمىسا ساڭا گەر بۇ ئىككىسى ،
ۋاقتىڭ ئىسراپ قىلما ، بىر تەنها ئولتۇر .

* *

پەلەك چەرخى ئىچرە بىزلەر ھەيرانمىز ،
پانۇس مىسال خىيال قىلىپ سەرسانمىز .
قۇياش چىراغ بولسا ، جاھان بىر پانۇس ،
قونچاقتەك تۇنلەردە بىز سەرگەردانمىز .

* *

باشۇ كۆڭۈل قارا ، گويا كى لاله ،
كۆز غۇنچه ئاغزىدەڭ لىپمۇ ـ لىق ژاله ①.
كۆڭلۇمنىڭ يېنىدىن ئۆتكۈچى ، دېدى :
قۇلىقىمدا قالمىش مۇڭلۇق بىر ناله .

* *

زامانىنىڭ زەربىدىن باش بىئىدراكدۇر ،
نە دىلىنىڭ ئەينىكى قايغۇدىن پاكدۇر .
ئۇرۇنما تۆكۈپ تەر ، تەربىيىتىمگە ،
تۇپراقنى يۇساڭمۇ ، يەنە تۇپراقدۇر .

* *

كىمكى ، نەزەر تاپسا ، ئۇ تاپتى گۈھەر ،
كىمكى ، كەم ئويلىدى ، بولدى بىنەزەر .
ئىشقسىز كامالەت بولماس دۇنيادا ،
كاسىدىن مۇراددۇر ، ئەسلى كاسىگەر .

* *

كۆزۈڭدۇر ناز بىلەن ، ئەي جان ، گۈزەلراق ،
غەمزەڭدىن كەرەشمە سازىدۇر قۇۋناق .
ئوۋلىغاي دىل قۇشىن خۇددى بېلىقتەك ،
مۇئەتتەر چېچىڭدۇر ھەم يىپ ، ھەم قارماق .

* *

نەچچە يىل كەسىپ ئەتتۈك ئىلىم ۋە ھۈنەر ،
نەچچە يىل قوغلاشتۇق زەر بىلەن زىۋەر .
ئالەم سىرلىرىدىن بولغاندا ئاگاھ ،
ھەممە ئىشنى تاشلاپ بولدۇق قەلەندەر .

---

① ژاله ــ مۆلدۈر .

* *

توۋامغا تايانىدىم شارابىم كەلتۇر ،
ئىزتىرابىم ئارتتى گۈلابىم كەلتۇر .
سۇندۇرار تۇتساڭ جام خۇمارىم ئوتىن ،
ئوت چۈشتى كۆڭلۈمگە ، كەل ، ئابىم كەلتۇر .

* *

ھەمدەملەر كىبىر ئىلە سۆزلىشەر سۆزىن ،
چىمەندە گۈل كەبى بىلىشەر يۈزىن .
تۈنۈكۈن سايەم بىلەن سۆزلىشىمەن مەن .
بالىلار كۆرگەندەك ئەينەكتە ئۆزىن .

* *

شىكايەت قىلما ، ئەي تەمەگەر نا پاك ،
تۈپراقتىن خىجىل مەن چۈنكى ئۆزۈم خاك .
چۆپنى ھەم ئالالماس بۇ سۇدىن ھېچكىم ،
گۈھەر ساڭا بولسۇن ، ماڭا بەس خاشاك !

* *

ھەر كىمكى ھەم ساڭا ئاشنا بولماس ،
كىيىلىكىنى بىلمىگەچ ئۇ شەيدا بولماس .
دەردىگە بولمەن رەسۋا ۋە لېكىن ،
دەردىنى ئاسرايمەن ، ئۇ رەسۋا بولماس .

* *

پەرھىز بىمەززەيۇ تۇزسىزدۇر تەقۋا ،
گۇناھدا ھەم ئەفسۇس ، مەزە يوق ئەسلا !
يۇدى سۇ تۇزىنى ھەممە نەرسىنىڭ ،
ئالدى پەل مەزەنى ، بۇ قانداق سەۋدا ؟!

* *

خۇدانى ياد ئېتىپ باياۋان كەتتۇق ،
بىز تەن ئالمىدىن جان تامان كەتتۇق .
تۈن ـ كۈنى پىكر ئەتتىم يەتمىش ئىككى يىل ،
سەرسان بولۇپ يۈردۇق ۋە ھەيران كەتتۇق .

* *

ئاقىل ئەقلى ھېسقا گىرىپتار بولماس .
ھەسەد قىلغان بىلەن تىللا خار بولماس .
نامەرد ـ ئىت كەبىدۇر ، مەرد بۇيۇك دەريا ،
دەريا ئىت دەمىدىن ھېچ مۇردار بولماس .

* *

تۈن ـ ئىككى قات خوتۇن نە تۇغار ئىكىن ؟
زامانە ھۆكمىدىن نە ياغار ئىكىن ؟
ئۆمۈر ئەۋەلىدە نە كەلدى ، كۆردۈك ،
كۆرىمىز ئاخىرى ، نە بولۇر ئىكىن ؟

* *

يامان بىلەن ئۇلپەت بولما ، يۈر يىراق ،
يولۇڭغا دان سەپسەپ ، قويىدۇ تۇزاق .
يايىنى ئەگرى كۆرۈپ ، توغرىلىقىدىن ـــ
ئوق ئۇندىن قانچىلىك قاچقىنىڭغا باق !

* *

ئاھ تارتقان چېغىڭدا يولغا كۆز تۇتقىن ،
يولدا قۇدۇق باردۇر ، ئېھتىيات ئەتكىن .
دوست ئۆيىدە مەھرەم بولغان ۋاقتىڭدا ،
قولۇڭنى ، كۆزۈڭنى ، دىلىڭنى تىيغىن .

* *

دىل يولىنى كەزدىم بۇ ماڭا ئادەت ،
پاكلارنى يۇيۇقسىز قىلدىم زىيارەت .
رامىزان روزىسىنى تۇتمىغىنىمغا ،
يۇيۇقسىز نامىزىم بولدى كافارەت .

* *

تاكى بار غەيرەتۇ مەردلىكتىن ئەسەر ،
ئەھلى ـ ئايالىڭنى قىلما دەر بەدەر ① .
مېۋە شېخى باغنىڭ تېمىدىن ئاشسا ،
ئۆتكۈنچى يولۇچى شەكسىز ئېلىپ يەر .

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇر چىلا شتۇرغۇچى : **مەھمۇت زەيىدى ، قۇدرەت مىجىت .**

① دەربەدەر ـــ سايات ، ئىشكىتىن ـ ئىشككە كىرىپ يۈرگۈچى .

گۇزەل سىما، ئۆلمەس تېما

ـــ « دولان ئون ئىككى مۇقامى » تېكىستلىرى توغرىسىدا

نۇرمۇھەممەت زامان

ئۇيغۇر «ئون ئىككى مۇقامى » تەتقىقاتىنىڭ چوڭقۇر قانات يېيىشى ، يەرلىك مۇقام تەتقىقاتىنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئۇنۇملۇك تۇرتكە ئىلگىرى سۈردى . جۈملىدىن «ئون ئىككى مۇقام » نىڭ ئېيتىدائىي مەنبەلىرىدىن بولغان «دولان ئون ئىككى مۇقامى » ئۇستىدىكى ئىزدىنىشمۇ كۇن تەرتىپكە قويۇلۇپ ، مۇقامشۇناسلىرىمىز ، كومپۇزىتورلىرىمىز ، تەتقىقاتچىلىرىمىز قېزىش ، رەتلەش ، تولۇقلاش ۋە راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى . «دولان ئون ئىككى مۇقامى » نىڭ شەكىللىنىش تارىخى ، ئېيتىدائىي مەنبەسى ، مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسى ، مىلودىيە ئالاھىدىلىكى ، مۇقام تۈھپىكارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نۈھپىلىرىنى تونۇشتۇرغان ، تەھلىل قىلغان ۋە تەتقىق قىلغان ماقالىلىرىنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئېلان قىلدى . قەدىمىي دولان ، يەنى ھازىرقى مارالبېشى قاتارلىق ناھىيىلەر مەخسۇس ئادەم تەشكىللەپ «دولان ئون ئىككى مۇقامى » نىڭ ئەسلى تېكىستى ، قاپلىق لېنتىسى ۋە « دولان ئون ئىككى مۇقامى » غا ئائىت ماتېرىياللارنى توپلاپ ، رەتلەپ ، كىتابچە قىلىپ نەشر قىلدۇرۇپ ، ئاشكارا تارقاتتى . بۇ جەھەتتە خېلى ئۇنۇملۇك خىزمەتلەر ئىشلەندى . بۇ مىللىتىمىز سەنئەت تارىخىدىكى مىسلىسىز زور خۇشاللىق ئىش . ئەمما ، شۇنىمۇ لىللالىق بىلەن ئېيتىراپ قىلىشىمىز كېرەككى ، مۇقام تەتقىقاتچىلىرىمىز پۈتۈن دىققەت ئېتىبارىنى يېغىپ ، نۇقتىلىق ھالدا «دولان ئون ئىككى مۇقامى » نىڭ سەنئەتلىك تەرىپىنى تەتقىق قىلىش بىلەن بولۇپ ، مۇقام تېكىستلىرىدىكى غايەت زور تەرىبىۋى ئەھمىيەتكە ئېگە پىكىرلەرنى ئەدەبىيات نۇقتىسىدىن چوڭقۇرلاپ تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىشقا ، كىشىلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ ، ھۇزۇرلاندۇرۇۋاتقان ئىستېتىك ئامىللار ئۇستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە ئۇلگۇرەلمىدى .

«دولان ئون ئىككى مۇقامى » تېكىستلىرىنىڭ يۈكسەك ئىدىيىسى . تەرىبىۋى رولى ، ئىجتىمائىي قىممىتى ، مىللىيەتلىكى ، خاسلىقى ، بەدىئىيلىكىنى نەزەرىيىۋى جەھەتتىن شەرھىلەش ، تەھلىل قىلىشمۇ «دولان ئون ئىككى مۇقامى » تەتقىقاتىدىكى ئەھمىيەتلىك ئىشلارنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن ، بەلكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ئۈچۈنمۇ مۇھىم بىر تېما ھېسابلىنىدۇ .

ھەر قانداق مىللەت ياكى ئىجتىمائىي كوللېكتىپ ، ئۇزاق مەزگىللىك ئايرىلىپ ، توپلىشىپ ئولتۇراقلىشىپ ياشاش نەتىجىسىدە ئۆزىگە خاس تۇرمۇش شەكلى ، ياشاش ئۇسۇلى ،

مەدەنىيەت ئەنئەنىسى پەيدا قىلىپ ، شۇ مىللەتكە ياكى شۇ ئىجتىمائىي كوللېكتىپقا خاس ئور-
تاق پسىخىكا ، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت ۋە يەرلىك ئايرىملىقنى شەكىللەندۈرىدۇ . تەكلىماكان
چوڭ قۇملۇقىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا ، يەكەن دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىندىكى جاھاندا ئاز
ئۇچرايدىغان قېلىن توغراقلىقلار ، ھەيۋەتلىك قۇم بارخانلىرى ، كۆز يەتكۈسىز جاڭگاللىقلار ،
بىپايان قۇمۇشزارلار ئارىسىغا تارقىلىپ ئولتۇراقلىشىپ ياشاپ كەلگەن دولانلىقلار ئۇۋچىلىق ،
چارۋىچىلىق ، قول ـ ھۈنەر سەنئىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ، تەبىئەت بىلەن كۈرەش قىلىش
جەريانىدا ئېسىل كىشىلىك پەزىلىتىنى يېتىلدۈرۈپ ، ناخشا ـ ئۇسسۇلغا ھېرىسمەنلىكى بىلەن
دولان دىيارىدا ئۆزلىرىگە خاس تۇرمۇش قاتلىمى بەرپا قىلىش بىلەن بىللە ئۆزگىچە پۇراقتا
ئىگە «دولان ئون ئىككى مۇقامى» تېكىستلىرىنى ئىجاد ئەتتى . «دولان ئون ئىككى مۇقامى»
تېكىستلىرى دولان مۇقامى بىلەن بىر گەۋدە بولۇپ ، خەلق ئاممىسى ئىچىگە كەڭ تارقىلىپ ،
ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ ، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆتۈپ ، ئەسرلەرنىڭ خىسلەت ئۇنچىلىرىنى
ئۆزىگە مۇجەسسەملەپ ، مەزمۇن جەھەتتىن تولۇقلاندى ، مۇكەممەللەشتى ، بىر قەدەر
مۇقىملىقتا ، تۇراقلىقتا ئىگە سىستېما بولۇپ شەكىللەندى . بۇ تېكىستلەر دولان ئۇيغۇرلىرىنىڭ
مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىپ ، ئۇلارنى ھەققانىيەت ، ئادالەت ئۇيغۇسى بىلەن سۇغىرىپ ، پاك
مۇھەببەت ، گۈزەل ئەخلاق ، ئېسىل پەزىلەتكە تولغان پارلاق ھاياتنى بەرپا قىلىش ئۇچۇن
كۈرەش قىلىشقا ئىلھاملاندۇردى . تەكلىماكاندا قەد كۆتەرگەن بوستانلىقلاردا خۇشال ـ
خۇرام كەيپىياتقا تولغان ، ئىجىل ـ ئىناق ، مەدەنىيەتلىك تۇرمۇشنى بەرپا قىلىشتا مۇھىم رول
ئويناندى . بۇ تېكىستلەرنىڭ خەلق قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىشى ، ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كىر-
ەلىشىدە «دولان ئون ئىككى مۇقامى» نىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان بىر غايىۋىۋ تېپىك ئوبراز
ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ .

يازغۇچىلار ، شائىرلار ئۆز ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىدىن تېپ يارىتىشنىڭ ئىككى خىل
ئۇسۇلىنى خۇلاسىلاپ چىقتى : «بۇنىڭ بىر خىلى ھەر خىل تۇرمۇش ماتېرىياللىرىنى كەڭ
تۇردە يىغىنچاقلاش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئاساسىدا تېپ يارىتىش ... يەنە بىر خىلى ، تۇرمۇش-
تىكى مەلۇم شەخسنىڭ ئەسلى نۇسخىسىنى ئاساس قىلىش» ، «دولان ئون ئىككى مۇقامى»
تېكىستلىرىدىكى «مەن» ، ئالدىنقى خىلدىكى ئۇسۇل بىلەن يارىتىلغان تېپ . ئۇ بەزىدە بۇ
دۇنيانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى ، دەرد ـ ئەلەملىرى دەستىدىن تۇغۇلۇپ قالغىنىغا پۇشايمان
قىلىپ ، قارا يەرگە كىرىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ ؛ بەزىدە كىشىلەردىن خەيرخاھلىق ،
ھەمىنەپەسلىك ، پاناھلىق تىلەپ يەنە ھايات كەچۈرۈشنى ، ياشاشنى خالايدۇ ؛ بەزىدە بولسا ،
قەتئىي ئىرادە ، يۈكسەك جاسارەت بىلەن يېپىيىڭى ، ئادالەتكە تولغان ھايات بەرپا قىلىش ئۇ-
چۈن كۈرەش قىلىۋاتقان جەسۇر جەڭچى سالاھىيىتى بىلەن نامايان بولىدۇ . ئۇ تۇرمۇش
ئەمەلىيىتىگە باي ، شەيئى ۋە كىشىلىك مۇناسىۋەتكە لىللا قارايدىغان ئادالەتلىك «مەن» ؛ ئۇ
پۈتكۈل كائىناتنىڭ (بولۇپمۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن زېمىننىڭ) ھەممە نەرسىسى بىلەن
پىشىشق تونۇش ، خەلقىنىڭ مىجەز ـ خۇلقى ، خاھىشىنى چۈشىنىدىغان ، كىشىلەرگە توغرا
ئەقىل كۆرسىتىپ ، پايدىلىق مەسلىھەت بېرىپ ، ھايات مۇساپىسىغا يېشىل چىراغ يېقىپ
بېرەلەيدىغان «مەن» ؛ ئۇ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغان (باشقىلارنىڭمۇ شۇنداق قىلىشىنى تەلەپ

قىلىدىغان) «مەن » ؛ ئۇ دولانلىقلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى ، مەردانىلىق ، قەيسەرلىكى ، پاك مۇھەببىتى ، ھاياتقا قويغان كۈچلۈك تەلىپىنى نامايان قىلغان «مەن » ؛ ئۇ ئۆزىنىڭ قەدىمىكى ۋە قەدىناسلىقى ، خەلقچىللىقى ۋە ئاممىباپلىقى بىلەن ھەرقانداق جاي ، ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا ھۈرمەت ـ ئىززەتكە ، ھەمنەپەسلىك ، ھېسداشلىققا سازاۋەر بولىدىغان «مەن » . ئەمما ئۇ قايسى بىر دەۋردە ئۆزى توقۇغان ئاجايىپ لىرىك ۋە چوڭقۇر پىكىرلىك قوشاقلىرى بىلەن داڭق چىقارغان شائىرنىڭ ئوبرازى ئەمەس ، ھۈرمەتكە سازاۋەر مەلۇم قوشاقچى ، شائىرنىڭ ئوبرازىمۇ ئەمەس ، بەلكى ، تەكلىماكان قويىنىدا ، تارىم بويلىرىدا ياشاپ ، بۇ مۇنبەت زېمىن تۇپرىقى ، ئابى كەۋسەر سۇلىرى ، ساپ ھاۋاسى ، شېرىن ـ شېكەر مېۋىلىرى ، ئېسىل نازۇ ـ نېمەتلىرىدىن بەھرلىنىپ ، ئۇنىڭغا ئىشتىياق باغلاپ ، ئۇنىڭغا ئەجرىنى سىڭدۈرۈش بىلەن رونىق تاپقان ، غەيرەت ـ شىجائىتى ئۇرغۇپ گېكانت ئادەمگە ئايلانغان ئەقىل ـ پاراسەتلىك دولانلىقلارنىڭ ئۆزى . يەنى ، دولان ئوبرازى ، ئۇ بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ئادەتتىكى ئەمەلىي تۇرمۇشتىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ زەبەردەس ، گۈزەل سىما بولۇپ گەۋدىلىنىدۇ . ئۇنىڭ گۈزەللىك پەزىلىتىنىڭ مۇھىم بەلگىسى شۇ يەردىكى ، ئۇ ھاياتقا ھەمىشە مۇھەببەت كۆزى بىلەن قارايدۇ . تۇرمۇشنى ، جەمئىيەتنى ، كىشىلىكنى سەنئەت كۆزى بىلەن كۆزىتىدۇ . شۇڭلاشقا «دولان ئون ئىككى مۇقامى » تېكىستلىرىدىكى ھەرقانداق چۈشەنچە ، ئۇقۇم ، تۇيغۇ ۋە تەسىرات مۇھەببەت ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ . ئەسلىدىمۇ بىر مىللەتنىڭ ئەخلاق ساپاسى ، مەدەنىيەت سەۋىيىسى مۇھەببەتنى ئۆلچەم قىلاتتى . چۈنكى ، مۇھەببەت غايەت زور ئاممىۋى ئاساسقا ، باشقا ھەرقانداق بەدئىي ۋاستىدىن كۈچلۈك تەسىرلەندۈرۈش ، ھاياجانلاندۇرۇش ، جەلپ قىلىش ۋە تەربىيىلەش كۈچىگە ئىگە بولىدۇ . مۇھەببەت دېگەن ھاياتقا بولغان ھەۋەس ـ ئىشتىياقنىڭ ، ئارزۇ ـ ئارمانىنىڭ سىمۋولى ، ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەردە خەلق قەلبىگە يىغىلىپ ، مۇجەسسەملەنگەن ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ يەكۈنى مۇھەببەت ئارقىلىق پارتلاپ چىقىدۇ . «دولان ئون ئىككى مۇقامى » دا ناخشا قىلىپ ئېيتىلىدىغان مۇنۇ تېكىستلەر پىكرىمىزنىڭ جانلىق دەللىلىدۇر :

پەيزاۋاتتىن كەلگىچە ،
جىگدىگە يۆلەنگەنلا .
يۈرىكىمنى كۆيدۈرۈپ ،
نېمىشقا تۆرەلگەنلا .

تال چۈنقىتەك ئېگىلىپ ،
جانىنى ئالغان قارا كۆز.

بۇلبۇلۇڭ بولاي دەيمەن ،
شاخىڭغا قوناي دەيمەن .
ئۆزگە يارىڭ بولمىسا ،
مەن يارىڭ بولاي دەيمەن .

يا ئاتام يوقتۇر مېنىڭ ،
يوقتۇر قېرىنداشىم مېنىڭ .

ئالمىلىق باغقا كىرىپ ،
ئالما ئاتقان قارا كۆز .

ئايىغى چىققان بۇلاقتەك ،
ئاقىدۇ ياشىم مېنىڭ .

مەن كېتۈرمەن باش ئېلىپ ،
ئىككى قولۇمغا تاش ئېلىپ .
سۆيگىنىم يىغلاپ قالۇر ،
قارا كۆزىگە ياش ئېلىپ .

«دولان ئون ئىككى مۇقامى» تېكىستلىرىدە ئىجتىمائىي ئەخلاققا ياتىدىغان تەشەبـ
بۇسلار، پەزىلەتلەر، تەلەپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئەنە شۇ مەزمۇنلارنىڭ بىرى ۋاپادارلىقتىن
ئىبارەت. ۋاپادارلىققا بېغىشلانغان ھەرقانداق تېكىستتە ۋاپا بىلەن جاپا، بىۋاپالىق بىلەن ۋا-
پادارلىق مەسىلىسى بايان قىلىنىپ، ھاياتتىكى بۇ دىئالېكتىك ھالەت ئەينەن ئەكس
ئەتتۇرۇلىدۇ. نەتىجىدە ۋاپا ئىززەتلىنىدۇ، قەدىرلىنىدۇ، ۋاپاسىزلىق نەپرەتلىنىدۇ:

شاخ گۈلى بولغان بىلەن،
مېۋىسىز بولسا بىكار.
ئاي يۈزى بولغان بىلەن،
مېھرسىز بولسا بىكار.

سېنى ياردىم دەپتىمەن،
توك ئالمىنى يەپتىمەن،
مەن بىۋاپا يارىمنى
ئايرىلمايدۇ دەپتىمەن.

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
تېشى بار توپاسى يوق.
ئەسلى كۆيمىگەن يارنىڭ
دەردى بار، ۋاپاسى يوق.

سايىسىز بوستانلىدىن،
چۆل ـ باياۋان ياخشىراق.
قەدىر بىلمەس ئادەمدىن،
بىلسە ھايۋان ياخشىراق.

ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلگەن،
ۋاپاسىزغا كۆڭۈل بەرمەس،
ۋاپانى ئەيلىگەن يارلار،
نادامەت ئوتىدا قالماس.

بۇ تېكىستلەردىكى پىكىر يالىڭاچ ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلماستىن، قاقاس تاغلار، مېۋە-
سىز گۈل، توك ئالما، سايىسىز بوستاندىن ئىبارەت تېپىك ۋاستىلەر ئارقىلىق بايان
قىلىنغانلىقتىن ئۇ كىشىلەرگە چىنلىق تۇيغۇسى بېغىشلاپ، كۆچلۈك تەسىر قىلىدۇ. ئەمەلە-
يەتتىمۇ رېئال تۇرمۇشتىكى كىشىلەر ھامان ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي مۇھىت ئىچىدە ياشايدۇ.
مۇھىت كىشىلەرنىڭ رېئال تۇرمۇشتىكى بارلىق تاشقى شارائىتلارنىڭ يىغىندىسىدىن ئىبارەت.
تېپىك مۇھىت بولمىسا، تېپىك خاراكتېر گەۋدىلەنمەيدۇ. كونكرېت مۇھىت ۋە
ئادەملەر بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتىن دەۋر، جەمئىيەت، ئىجتىمائىي
تۇرمۇشنىڭ مەلۇم تەرىپى، ئەينەن قىياپىتى ۋە ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بو-
لىدۇ. بۇ تەبىئىيلىك، بۇ ئەينەنلىك «دولان ئون ئىككى مۇقامى» نىڭ تېكىستلىرىدە ئۆز
ئىپادىسىنى تاپىپ، تېكىستنىڭ چىنلىقى، تەسىرچانلىقى، تەربىيىۋى قىممىتىنى ھەسسىلەپ
ئاشۇرغان. ۋاپا تېما قىلىنغان تېكىستلەرنىڭ ئۆزىنىلا ئالساق، بۇ تېكىستلەردە ئاتا ـ ئانىلار
بىلەن پەرزەنتلەر ئارىسىدىكى مېھىر ـ شەپقەت، قىزلار بىلەن يىگىتلەر ئوتتۇرىسىدىكى پاك
مۇھەببەتمۇ ۋاپاغا مۇھتاج ئىكەنلىكى، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ئاشۇ ۋاپاسىز، شەپقەتسىز
سوغۇق دۇنيادا ۋاپا ئىنسانلارنىڭ ئارزۇسى، نىشانى، غايىسى ۋە ئاخىرقى مەقسىتىگە ئايلىنىپ
قالغانلىقىدىن ئىبارەت رېئاللىق ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن:

باغىم بار دېگەن بىلەن،
ئانارى بولسا بولمامدۇ.

ياريم بار دېگەن بىلەن چىن دوستقا ۋاپا لازىم .
ۋاپاسى بولسا بولمامدۇ . ۋاپادار سۆيگىنىڭ بولسا ،
ئاتا لازىم ، ئانا لازىم ، يەنە باشقا نېمە لازىم .

مىسال ـ شەپقەت ، ۋاپادارلىققا ئېرىشىش ئىستىكىنىڭ «دولان ئون ئىككى مۇقامى» تېكىستلىرىگە سىڭدۈرۈلۈپ ، ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىشى ، هاياتنىڭ خىلمۇخىل قىسمەتلىرىنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن دولانلىقلارنىڭ هەرقانداق ئەهۋال ئاستىدىمۇ گۈزەل پەزىلەتكە تەلپۈنگەنلىكى ، ئۇنى ئۆزلەشتۈرگەنلىكى ، تەشۋىق قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ، بۇنى مىللەتنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرىدىغان مەڭگۈلۈك تېمىغا ئايلاندۇرغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ .

« دولان ئون ئىككى مۇقامى » تېكىستلىرىدە يەنە ئىنسان ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ مۇهىم ئامىلى بولغان پۇل ، بايلىق ، مال ـ مۈلۈك ، دۇنياغا قانداق قاراش ۋە قانداق مۇئامىله قىلىش مەسىلىسى هەققىده ئەنئەنىۋى دىئالېكتىك قاراش ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان . مەسىلەن :

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ ، بىز هەقىقىي دوست بولساق ،
غوجاۋاتنىڭ تېرىكى . پۇلنىڭ نېمە كېرىكى .

بۇ تېكىستتە چىن مۇهەببەت ئۇچۇن پۇل شەرت بولالمايدىغانلىقى ، پۇل چىن دوستلۇقنىڭ توسالغۇسىغا ئايلىنىپ قالماسلىقى تەكىتلەنگەن بولسا ، مۇشۇ چوڭ تېمىدىكى بەزى تېكىستلەردە پۈتۈن ئېسىيادى پۇل تېپىشقا بېرىلىپ كەتكەنلەرنىڭ پاجىئەلىك ، ئېچىنارلىق ئاقىۋىتىمۇ ئوبرازلىق سۈرەتلەپ بېرىلىدۇ . يەنە مال ـ دۇنياسى ئېشىپ ، راهەت ـ پاراغەت ، ئەيش ـ ئىشرەت ، هۇزۇر ـ هالاۋەتتە بەخرامان ياشاۋاتقان كىشىلەرگە قارىتا هاياتنى قانداق تونۇش ، بايلىققا ، پۇلغا قانداق مۇئامىله قىلىش هەققىده ئەمەلىي تەربىيە بېرىلىدۇ . دۇنيانىڭ چەكسىزلىكى ، ئۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا ئىنسان ئۆمرىنىڭ تولىمۇ قىسقا بولىدىغانلىقى ، بارلىق پايدىسىز ئامىللار ئىچىده ئىنسانلارنىڭ ئۇزاق ئۆمۈر كۆرەلمەسلىكىنىڭ سەۋەبىمۇ ناچار كەيپىيات ، ئوسال روهىي هالەت ئىكەنلىكى ، شۇڭلاشقا قىسقا ئۆمرىنى نەپسانىيەتچىلىك ، پۇلپەرەسلىك ، ئىنساپسىزلىق ، ئاچكۆزلۈك ئىللەتلىرى ئىچىده ئالدىراپ ـ ئۇشتۇمتۇت ئۆتكۈزمەي ، بەلكى ياخشىلىق قىلىش بىلەن ساخاۋەتلىك ، ساۋاپلىق ئىشلارنى قىلىش بىلەن ئىززەت ـ هۆرمەت ، ئابروي ـ ئىناۋەت ، شان ـ شەرەپ ئىچىده ئۆتكۈزۈشنىڭ چىن ئىنسانلىق پەزىلەت ئىكەنلىكى ، مۇشۇنداق ئالىي پەزىلەتلىك بولۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ :

دۇنيانى دەپ چۆللەر كېزىپ ، ئاخىر ياتارسەن گۆرده سېسىپ ،
بەلگە تارازاڭنى ئېسىپ ، بۇ دۇنيانىڭ پايانى يوق .

ئۆزىنىڭ بايىلىقى بىلەن تارىختا بىر مەزگىل داڭق چىقارغان سەلتەنەتلىك شاھلار ھەتتاكى ھاۋا ئانا بىلەن ئادەم ئاتا ، ئىككى دۇنيانىڭ شاھىتى بولغان ئەيسا ، مۇسا ، مۇھەممەد پەيغەمبەرلەرنىڭمۇ ئادەتتىكى ئادەملەرگە ئوخشاشلا ئۆلۈمدىن خالىي بولالماي ئالەمدىن ئۆتۈپ ، قارا تۇپراق ئاستىغا كۆمۈلگەنلىكىدىن ئىبارەت ئاچچىق ساۋاقنى ئەسكەرتىدۇ :

جاننىغۇ بەرگەن خۇدايىم ،
ھاۋا بىلەن ئادەم قېنى ؟
بىر كۈن ئامانەت ئالىدۇ .
ئەيسا بىلەن مۇسا قېنى ؟
مىڭبىر مۇشەققەتلەر بىلەن ،
ئىككى ئالەم سەرۇبىرى ،
سالغان ئىمارەت قالىدۇ .
غوجام رەسۇلىللا قېنى ؟

«دولان ئون ئىككى مۇقامى» تېكىستلىرىدە ۋەتەن ، يۇرت تېمىسى ، خېلى كەڭ سەھىپىنى ئىگىلەيدۇ . مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ تۇمشۇق ، چىغانچۆل ، تەڭتوغراق ، شورلۇق ئوتاۋ ، مازارغوجام ، پىچاق سۇندى دېگەن يېزىلىرى ، مەكىت ، ئاۋات ، شايار ، يوپۇرغا ، پوسكام ، قاغىلىق ناھىيىلىرى ۋە كۈچانىڭ تارىم بويلىرىغا جايلاشقان يېزىلىرى ، لوپنۇرنىڭ بىر قىسىم يېزىلىرى دولانلىقلارنىڭ ئاپىرىدىگاھى ، بۇ يۇرتلارغا ، ئۇنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرى ، دەريالىرى ، چۆللىرىگە بولغان تۇغما سۆيگۈ ھېسسىياتى خىلمۇ خىل نۇقتىدىن بەزىدە ۋاستىلىك ، بەزىدە بىۋاستە ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ . كىندىك قېنى تۆكۈلگەن سۆيۈملۈك يۇرتنىنى قىزغىن ۋە كۈچلۈك ھېسسىيات بىلەن تەسۋىرلەشمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىڭ گەۋدىلىنىشىدۇر . مەسىلەن :

مەن بۇ يۇرتنى چۆل دېسەم ،
ھاجى ئاتامنىڭ ئوينىشى ،
چۆل ئەمەس گۈلزار ئىكەن .
ئاقساقمارال ، مارالبېشى .
توغراقى ئالمىغا ئوخشاش ،
خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن ،
يۇلغۇنلىرى مازار ئىكەن .
قۇرۇق شاختا ئانار بولدى .
پىچىقمنىڭ دەستىسى ،
ئانارنى سىقىپ ئىچسەم ،
يىلان بېشى ، كەكلىك قېشى .
يۈرەكسىمگە داۋا بولدى .

بۇ تېكىستلەردىكى يەرلىك تۇسى قويۇق ئوخشىتىشلاردىن ئۇيغۇرلاردا پىچاقچىلىق ھۈنەر ـ سەنئىتى (« پىچىقمنىڭ دەستىسى ، يىلان بېشى كەكلىك قېشى » دېگىنىدەك) ، ئۇيغۇر تىببابەتچىلىكى («ئانارنىنى سىقىپ ئىچسەم ، يۈرەكسىمگە داۋا بولدى » دېگىنىدەك) خېلى بۇرۇنلا تەرەققىي قىلغانلىقىنى چۈشەنسەك ، يەنە بىر تەرەپتىن چۆل ـ باياۋان ، جاڭگاللارنىڭ دولانلىقلارغا گويا كى گۈلزارلىق باغدەك ، توغراقلار خۇش پۇراق ئالمىغا ئوخشاش تۇيۇلۇۋاتقانلىقى ، زومچاق ـ زومچاق قۇم دۆۋىلىرى ئۈستىدە قىپقىزىل چېچەكلىگەن يۇلغۇنلارنىڭ قەھرىمان ئەجدادلار ياتقان ئۇلۇغ مازالاردەك بىلىنىۋاتقانلىقىنى سېزىمىز ، ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىنى ، يەرلىك ئادەتلىرىنى ، زىرائەت ، مېۋە ـ چېۋە ، باغۇ ـ بوستان ، دەل ـ

دەرەخلىرىنى ئەسلەش ۋە سېغىنىش ، ئەتىۋالاش ، ئۆز ئەجدادلىرىنى ئۇلۇغلاش قانداقتۇر بىر خىل نادانلىق ، قالاقلىقنىڭ ئىپادىسى بولماستىن ، بەلكى ئىلغارلىقنىڭ ، زېرەكلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر . مىللەتنىڭ ئۆزىنى چۈشىنىپ يەتمىكى ، ئۆز بېشىغا كەلگەن قىسمەتلەرنى بىلمىكى ئاسان ئەمەس . بۇ بىر قېيىن ئىش . « 4 ـ ماي » مەدەنىيەت ھەرىكىتى دەۋرىدە ، جۇڭگونىڭ مەدەنىيەت ھەرىكىتىدىكى بايراقدارلاردىن بولغان لۇشۈن ، گومورولارنىڭ ئەسەرلىرىدە تەشۋىق قىلىنغان ئاساسىي ئىدىيەمۇ ئۆز مىللىتى دۈچ كەلگەن كۈلپەتلىك كۈنلەرنى مىللىتىگە چۈشەندۈرۈش ، ئۆز ھالىغا ئېچىنىش ھېسسىياتىنى پەيدا قىلىش ئىدى . ئەسىرىمىزنىڭ بېشىدا ياشاپ ئۆتكەن رېئالىست شائىر ئابدىخالىق ئۇيغۇر ، ناسۇھا ئىمىن ، ئابدۇللا ھاپىز شېئىرلىرىدىمۇ دەل مانا مۇشۇ ئىدىيە ـــ مىللەتنىڭ ئۆزىنى بىلىش ، ئۆز ئەھۋالىنى چۈشىنىش ئىدىيىسى تەشۋىق قىلىنغان . چۈنكى مىللەتنىڭ ئۆزىنى ۋە ئۆزگىنى بىلىش دەرىجىسى قانچە چوڭقۇر بولسا ، ئۆز تارىخىنى ، ئەجدادىنى ئۇلۇغلاش ھېسسىياتىمۇ كۈچەيىدۇ . ئۆز ئەجدادىنى سۆيۈش ، ئەتىۋالاش ، ئۆز مىللىتىنىڭ قەھرىمانلىق تارىخىغا ئىنتىلىش روھى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتىنى كۈچەيتىپ ، مىللەتنى ئىلغارلاشتۇرىدۇ ، راۋاجلاندۇرىدۇ . « بىز مۇرەككەپ ئىسلاھات دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز . مەنىۋىيىتىمىزنى ئەجداد روھى بىلەن قوراللاندۇرمساق ، ئۆز تارىخىمىزدىن ئۆرنەك ئېلىپ ، كەلگۈسىمىزگە يول ئاچمساق ، مىللەتكە ھېچقانداق ئېتىبار بەرمەيدىغان رەھىمسىز رىقابەت قايناملىرىغا غەرق بولۇپ كېتىمىز ... مەدەنىيەتنىڭ ئىستىقبالىنى ئاخىرقى ھېسسىيات ئۆز ئەجدادىنى تونۇش ـ تونۇماسلىق ، ئۆز تارىخىنى بىلىش ـ بىلمەسلىك بەلگىلەيدۇ » ① يۇرت سۆيگۈسى گەۋدىلەندۈرۈلگەن تېكىستلەردە يۇرتى ، ئېلى ، سۆيگىنىشكە بولغان مېھىر ـ مۇھەببەت ، گۈزەل مەنزىرىلەر ، تەبىئەت كۆرۈنۈشلىرى ۋە جىسىملارنىڭ ئىچىگە سىڭدۈرۈۋېتىلگەن ئوبراز تېكىستتىكى مەنىۋى مۇھىت ئىچىدە ئىخچام ـ يارقىن كۆرۈنۈش ھاسىل قىلىدۇ . ئا . فادىيېۋ «بىز ئۆز ۋەتىنىمىزنى سۆيىمىز ، بۇ بىز نەپەس ئېلىۋاتقان ھاۋادۇر » دېگەنىدى ؛ ئوشىنىسكى «ئۆز ۋەتىنىڭنىڭ پەرزەنتى بول . قەدىردان تۇپراق بىلەن ئۆزۈڭنىڭ چەمبەرچەس باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇما » ② دېگەنىدى . خەنزۇ شېئىر ـ نەزمىلىرىدە تىلغا ئېلىنغان قارىغاي ، ئارچا ، مېيخۇاگۈلى قەتئىيلىك ، ساداقەتلىك ، پاكلىق پەزىلىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ . زاڭزۇ ناخشىلىرىدىكى قارلىق تاغلار ، يالۇجياڭ دەرياسى ، دەيزۇ ، تەيزۇ نەزمىلىرىدىكى توز ، پىل ، موڭغۇل داستانلىرىدىكى تۇلپار ئاشۇ مىللەتنىڭ ئېسىل پەزىلىتىنىڭ سىمۋولى . «دولان ئون ئىككى مۇقامى » تېكىستلىرىدىكى مەجنۇنتال ، توغراق ، ئانار ، يۇلغۇن ، قارلىغاچ قاتارلىقلار بولسا ، دولانلىقلاردىكى پاك ، سەممىي مۇھەببەت ، قەيسەر ئىرادە ، چىدامليق ، ساداقەتلىكنىڭ سىمۋولىدۇر ، بۇ ئاق كۆڭۈللۈك ، ۋاپادارلىقنا ۋەكىللىك قىلىدۇ :

دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ، ئۇچىغا چاڭگا تىزىپتۇ ،
تال ئۇنۇپتۇ تولغىماچ ، ناچا گۈللۈك قارلىغاچ .

① ئۆمەرجان ئىمىن : « مەدەنىيەت تەتقىقاتىدىن بىر تامچە » ، « شىنجاڭ سەنئىتى » ، 1996 ـ يىل 1 ـ سان .
② « شىنجاڭ گېزىتى » ، 1996 ـ يىل 28 ـ ئىيۇن سانى بەشىنچى بەتتىن ئېلىندى .

ناچا گۈللۈك قارلىغاچنىڭ ، ئاتاڭ قىچقاردىمۇ كاككۈك ،
بويىندا زەنجىرى بار . ئاناڭ قىچقاردىمۇ كاككۈك .
بىزنى كۆيدۈرگەن يارنىڭ قەپەزنىڭ قەدىرىنى بىلمەي ،
بويىندا تۇمارى بار . ئۇچۇپ كەتكەن نادان كاككۈك .

قەدىمىي يۇرتنىڭ گۈزەل ۋە چىرايلىق كۆرۈنۈشلىرى ، مەنزىرىلىرى سۈرەتلەنگەن تېكىستلەر كىشىلەر قەلبىنى لەرزىگە سېلىپ ، مۇئەييەن ئىنكاس پەيدا قىلىدۇ . يۇقىرىقى تېكىستلەر بىزنى قەدىمىي دولان يۇرتلىرىغا باشلاپ كىرىدۇ . سۆيۈملۈك يۇرتنىڭ دەريا ـ سۇلىرى . ئۇچار قۇشلىرى ، مەجنۇن تاللىرى بىلەن ئۇچراشتۇرىدۇ . ۋۇجۇدىمىزدا يوشۇرۇن ھېسسىي كۆۋرۈك پەيدا قىلىپ ، ئىككى دەۋر روھىنى سېلىشتۇرىدۇ . باتۇر ، قەيسەر ، مەردانە روھنىڭ قايتا ئويغىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ ، دەۋر خاراكتېرلىك مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ، يۇرتنى گۈللەندۈرگۈچى ھەربىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ پەيدا قىلىدۇ . مانا بۇ ، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىڭ ئۇرغۇتىلىشىدۇر .

«دولان ئون ئىككى مۇقامى» تېكىستلىرىدە يۇقىرىقى مەزمۇنلاردىن باشقا خەلقچىللىق ، ئالىيجاناپلىق ، ئىلىم ـ مەرىپەت ، قائىدە ـ يوسۇن ، ئەدەب ـ ئەخلاق ، كىشىلىك مۇناسىۋەت قاتارلىق تېمىلار يورۇتۇپ بېرىلىپ ، تارىختىن بۇيان دولان خەلقىنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىد ، غەيرەت ـ شىجائەت ، ئەمگەكنى سۆيۈش ، تىرىشچانلىق روھى ، شاد ـ خۇراملىق تۇرمۇش كەيپىياتى ئاتا قىلىپ كەلدى . شۇنداقلا دولانلىقلارنىڭ ئالىيجاناب ئىجادىي ئىقتىدارى ـ ئاق كۆڭۈل ، خۇش پېئىل ، ساددە ، تۇز ، ئويۇنچى ، سەنئەت خۇمار بولۇشتەك ئېسىل پەزىلەتلىرىنى نامايان قىلىپ كەلدى .

«دولان ئون ئىككى مۇقامى» تېكىستلىرى ئۆزىنىڭ قەدىمىيلىكى ، يەرلىك تۇرمۇش پۇرىقىنىڭ كۈچلۈكلۈكى بىلەن قىيانلىق ئېقىندەك توختىماي ئۆركەشلەپ ئېقىپ ، ھەر خىل مەنىۋى بوھرانلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ سوتسىيالىستىك دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلدى . ئۇنىڭ ئەسىر تۇغانلىرىنى بۆسۈپ ئۆتەلەيدىغان قۇدرەتلىك ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولالىشىنىڭ ۋەجىنى ئۇنىڭ تېماتىك مەزمۇن جەھەتتىن كۆپ خىللىققا ئىگە بولۇشىدىن سىرت ، ئىپادىلەش شەكلى ، بەدىئى جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىق ، ئالاھىدىلىكلىرىدىنمۇ ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ :

«دولان ئون ئىككى مۇقامى» تېكىستلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى ئاددىي ، تىلى ئاممىباب ، يېقىملىق ، ئېنىق ، يۇمۇرلۇق تۇس ئالغان بولۇپ ، ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى گەۋدىلەندۈرۈلگەن . بولۇپمۇ مۇزىكىلىق ، ئاھاڭدارلىقى كۈچلۈك بولۇشى بىلەن ئۆزىنىڭ خاسلىقىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ . شۇنداقلا تىلدىكى تەبىئىي رېتىم كۆپۈنچە مۇزىكا ئوبرازىغا بويسۇنۇپ ، يېقىملىق ، تەبىئىي ھېسسىيات پەيدا قىلىش بىلەن كىشىلەرنىڭ مەيلىنى ، زوق ـ ئىشتىياقىنى جەلب قىلىۋالىدۇ .

« دولان ئون ئىككى مۇقامى » تېكىستلىرى دولان ئۇيغۇرلىرىنىڭ تارىخىي سەھنىسىدە ئويناغان رولى ، كۆرسەتكەن كارامەتلىرى ، ھايات سەرگۈزەشتىلىرى ، ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ، يالقۇنلۇق ئىشق ـ مۇھەببىتىنى بايان قىلىشقا ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن زىچ ماسلاشقان .

ئالاهىده بىر خىل شەكىلده تۇزۇلگەن بۇ تېكىستلەردىكى «ئالدىنقى ئىككى مىسرا تەبىئەتنى، كېيىنكى ئىككى مىسرا ئىنسانىي مۇناسىۋەتنى تەسۋىرلەيدۇ» ئالدىنقى ئىككى مىسرا بىلەن كېيىنكى ئىككى مىسرا ئىچكى جەھەتتىن بىر ـ بىرىسىگە تەبىئىي هالدا باغلانغان. ئالدىنقى ئىككى مىسرا، كېيىنكى ئىككى مىسرادا ئوتتۇرىغا قويۇلماقچى بولغان پىكىرنىڭ مەزمۇنىدىن هەر خىل شەكىل ئارقىلىق بېشارەت بېرىپ، ئۇنىڭ ئۇچۇن مەيدان هازىرلايدۇ، كەيپىيات يارىتىپ بېرىدۇ. ئالدىنقى ئىككى مىسرادا ئوتتۇرىغا قويۇلىدىغان لىرىك پىكىرنىڭ ئۇرانىغا قاراپ، شۇنىڭغا كەيپىيات جەھەتتىن ماسلىشىپ تۇزۇلىدۇ. مەسىلەن:

ئالما ئۇزدۇم بېغىدىن، ئاق سەللە، سېرىق سەللە،
سېۋىتتىمنى تولدۇرۇپ. كەيگەن تونلىرى مەللە.
مۇڭدىشايلى كەل يارىم، هېچقاچاندا كەلمەيتتىلە،
چىت تۇۋىدە ئولتۇرۇپ. بۇگۇن نىم بولۇپ كەللە؟

كېيىنكى ئىككى مىسرادىكى پىكىردە خۇشاللىق، ياخشىلىق خەير ـ ساخاۋەتلىك كاتېگورىيىسىگە ياتىدىغان پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلسا، ئالدىنقى ئىككى مىسرادىكى تەبىئەت تەسۋىرىمۇ چىرايلىق، گۈزەل كۆرۈنۈش ئاساسى ئۇستىگە تۇرغۇزىلىدۇ. مەسىلەن:

يۇلغۇن چېچىكى قىزىل، يارىمنىڭ بىلەيزۇكى،
قىزىل گۈلدەك توق ئەمەس. پارقىرايدۇ سەدەپتەك.
خەقنىڭ يارى بولسىمۇ، كۆيۈشمىز يار بىلەن،
بىزنىڭ يارىدەك شوق ئەمەس. كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

كېيىنكى ئىككى مىسرادا ئاچچىقلانغانلىق، خاپا بولۇپ قالغانلىق، كۆڭۈل رەنجىشى يوقى بىرەر پېشكەللىك، ئوڭۇشسىزلىق كاتېگورىيىسىگە ياتىدىغان يامان كەيپىيات ئوتتۇرىغا قويۇلماقچى بولسا، ئالدىنقى ئىككى مىسرا شۇ خىل كەيپىيات مۇھىتقا ماسلاشقان هالدا تۇزۇلىدۇ، يەنى شۇ كەيپىياتقا لايىق مۇھىت هازىرلايدۇ. كىشىلەر ئالدىنقى ئىككى مىسرانى ئاڭلاش بىلەنلا دەرهال كېيىنكى مىسرالاردا ياخشىلىققا ياتىدىغان پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلمايدىغانلىقىنى ناهايىتى ئېنىق هېس قىلالايدۇ. مەسىلەن:

سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل، يۈرەكلەردە داغ قالدى.
ئەمدى سايرىماس بولدى.
ئاۋۋال قارىغان يارلار،
ئەمدى قارىماس بولدى.

شايىدىن شاپاق دوپپا. ئەنجان تاملىق هويلىدىن،
شاپتۇل شاخىدا قالدى. چىقاي دېسەم شوتا يوق.
ئۇزۇن يۈرمەي ئايرىلدۇق، مەن يارىمنى سۆيمەيمەن،
باشقا قىسىا بىر قۇچاق. ئالما گۈلى گۈل بولامدۇ،

خەقنىڭ يارى يار بولامدۇ ، ئۆلگىچە جانغا پىچاق .

تېكىستنىڭ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى ئىككى مىسرالىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كىنونىڭ مۇنتاژ ئۇسۇلىغا تەققاس قىلىشقا بولىدۇ . فىلىمدىكى ھەر بىر كۆرۈنۈش مۇستەقىل مەزمۇنغا ئىگە بولۇش بىلەن بىللە ، ئۇ يەنە كېيىنكى بىرگى كۆرۈنۈشنى مەيدانغا چىقىرىشتىن بېشارەت بېرىدۇ . مۇنتاژ تاماشىبىنلارنى بىۋاستە فىلىم كۆرۈنۈشلىرى ئىچىگە باشلاپ كىرە سە ، بۇ تېكىستلەر ئەمگەك سۆيەر دولانلىقلارنىڭ چارۋىچىلىق ، دېھقانچىلىق ، باغۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ ، كۆپ خىل ئىگىلىك يارىتىش جەريانىدا مەيدانغا كەلگەنلىكى تۇپەيلى ، كىتابخانلارغا ئەنە شۇ دولان تۇرمۇش مۇھىتى ئىچىگە باشلاپ بارىدۇ . شۇڭا بۇ تېكىستلەر دولانلىقلارنىڭ تۇرمۇش ئالاھىدىلىكى ، ئىشلەپچىقىرىش خۇسۇسىيىتى ، بەدىئىي تىلى ، ئىس تېتىك قارشى ، پىسخىك ئالاھىدىلىكى ، ئېتنىك مەنبەسى ، تەرەققىيات مۇساپىسى جەريانىدىكى كەچمىش ـ كەچۈرمىشلىرىنى چۈشىنىش ، ئىگىلەش ۋە تەتقىق قىلىشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ .

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

1 . ئىلى مامۇت ، مەمتىمىن ئەخەت : «دولان ئون ئىككى مۇقامى» ، مارالبېشى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى باستۇرغان كىتابچە ، 1996 ـ يىل نەشرى .

2 . مۇتەللىپ سېيىت ، مۇتەللىپ ئىسكەندەر ، ئەخەت داۋۇت : «دولان مەشرەپ مۇقاملىرى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى .

3 . ئەخەت داۋۇت : «مارالبېشى تارىخى ماتېرىياللىرى» ، مارالبېشى ناھىيىلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى تارىخى ماتېرىياللار تەھرىر ھەيئىتى ، 1992 ـ يىل 6 ـ ئاي نەشرى .

4 . «مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ يەر ـ ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» ، مارالبېشى ناھىيىلىك يەر ـ ناملىرى كومىتېتى تۈزگەن . 1989 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى .

5 . «شىنجاڭ سەنئىتى» 1996 ـ يىل 1 ـ سان .

6 . «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ئاساسلىرى» ، شىنجاڭ رادىئو سىفەن داشۆسى . 1982 ـ يىل نەشرى .

7 . «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» ، مارالبېشى ناھىيىلىك ئېغىز ئەدەبىياتى «ئۈچ توپلام» تەييارلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى . 1989 ـ يىل 8 ـ ئاي ، «قەشقەر گېزىتى» باسمىخانىسى نەشرى .

مەشھۇر «دىۋانۇلۇغاتىت تۈرك» نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ھەققىدە

غ . سەدىۋا قاسوۋ

ئىلاۋە : ئاپتور غوجاخمەت سەدىۋا قاسوۋ (15 . 6 . 1929 ــ 15 . 11 . 1991) قازاقستان پەنلەر ئا-كادېمىيىسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ، ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ تۇنجى قارارلىق مۇدىرى ئىدى . ئالىمنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن « ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى » ناملىق بىر يۇرۇش ئىككى كىتاب (1 ــ قىسىم فۇنېتىكا ۋە لېكسىكا ، 2 ــ قىسىم مورفولوگىيە ۋە سىنتاكسىس) 1983 ــ يىلى ئۇرۇمچىدە ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ، 1988 ــ يىلى خەنزۇ يېزىقىدا نەشر قىلىنغان .

بۇ يىل غ . سەدىۋا قاسوۋ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 68 يىللىقى ، ئىلمىي پائالىيىتىنىڭ 47 يىللىقى ، ۋاپاتىنىڭ 6 يىللىقى . بىز مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ژۇرنىلىمىزدا ، مەرھۇم ئالىمنىڭ سابىق قازاق س س ر نىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەھىرىدە ئۇيغۇر تىلىدا سىلاۋىيان يېزىقىدا چىقىرىلغان « كوممۇنىزم تۇغى » گېزىتىنىڭ 1983 ــ يىلى 22 ــ ، 23 ــ فېۋرال سانلىرىغا بېسىلغان : « مەشھۇر ‹ دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك › نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ھەققىدە» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىنى ئېلان قىلدۇق .

* * *

«دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » (« تۈركىي تىللار دىۋانى» ياكى «تۈركىي تىللار لۇغىتى») ئۆز دەۋرىنىڭ ئاجايىپ بىلىمدانى ، ئىنسىكلوپېدىست ئالىم مەخمۇت قەشقەرى (تولۇق ئاتى ــ جۆنى مەھمۇت ئىبنى ئەل ھۈسەين ئىبنى مۇھەممەت ئەل ــ قەشقەرى) قەلىمىگە مەنسۇپ نادىر ئەسەردۇر . مەھمۇت قەشقەرى مەزكۇر ئەمگىكىدىن باشقا « كىتابى جاۋاھىرۇننەھۋى فى لۇغاتىت تۈرك » (تۈركىي تىللار سىنتاكسىسىنىڭ جەۋھەرلىرى ھەققىدە كىتاب) ناملىق ئەسەر يازغانلىقى مەلۇم . ئەپسۇسكى ، بۇ كىتاب ھازىرغىچە تېپىلغىنى يوق ۋە ئۇنىڭ تەقدىرى بىز ئۈچۈن بەلگىسىز .

ئۇلۇغ ئالىمنىڭ قەشقەر شەھىرىدە (شىنجاڭدا) دۇنياغا كەلگەنلىكى بىزگە مەلۇم . لېكىن قايسى يىلى تۇغۇلۇپ ، قايسى يىلى ۋاپات بولغانلىقى ، ئۆز ئەسىرىنى قاچان ۋە قايسى يەردە يازغانلىقى ئېنىق ئەمەس . مەخسۇس تەكشۈرگۈچى ئالىملارنىڭ پەرەز قىلىشىچە ؛ مەھمۇت قەشقەرى مىلادىنىڭ 1029 ــ ۋە 1038 ــ يىللىرى ئارىسىدا تۇغۇلغان ، ئۆز كىتابىنى 1072 ــ يىلى باشلاپ ، 1078 ــ يىلى تاماملىغان .

مەھمۇت قەشقەرى X ، XI ئەسىرلەردە قەشقەرنى مەركەز قىلغان قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغۇچى قاراخانىلار ئەۋلادىغا مەنسۇپ بولغان . ئۇنىڭ ئاتا ــ بوۋىلىرى مەلۇم ۋىلايەتلەرنى باشقۇرغان ئەمىرلەردىن ئىدى . مەھمۇت قەشقەرى ئاقسۆڭكەكلەر ئەۋلادىدىن بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇ ئۆز دەۋرىگە يارىشا ناھايىتى ياخشى تەلىم ــ تەربىيە ۋە بىلىم ئالغان . ئالىم ئۆزى تۇغۇلغان ھەم شۇ دەۋردە چوڭ سىياسىي ، مەدەنىي مەركەز

ھېسابلانغان قەشقەر شەھىرىدە ئوقۇپ ، باشلانغۇچ ۋە ئالىي مەلۇماتقا سازاۋەر بولغان .

مەھمۇت قەشقەرى ياشىغان XI ئەسىردە ئىسلام دىنى ھۆكۈمرانلىق قىلغان بارلىق ئەللەردە ، شۇ جۈملىدىن شىنجاڭدا ئۆزگە پەنلەر بىلەن بىللە ئەرەب تىلىنىڭ گرامماتىكىسىمۇ مەكتەپ ۋە مەدرىسلەردە ئوقۇتۇلاتتى . مۇندىن تاشقىرى ، مەھمۇت قەشقەرى شۇ چاغدىكى ئەرەب خەلىپىلىكىنىڭ پايتەختى ۋە ئەرەب مەدەنىيىتىنىڭ مەركىزى بولغان باغدات شەھىرىنى زىيارەت قىلغان . ھەتتا ئۆز ئەسىرىنى مۇشۇ شەھەردە يازدى ، دېگەن تەخمىنلەرمۇ بار . قانداقلا بولمىسۇن ، ئالىم ئەرەب تىلىنى ئۆز ئانا تىلىدىن كەم بىلمىگەن ۋە ئۆز ئىلمىي ئەسەرلىرىنى شۇ چاغدىكى مۇسۇلمان ئەھلىگە ئەڭ كۆپ تارقالغان « مۇقەددەس » ئەرەب تىلىدا يازغان .

ئەمگەكنىڭ ئەسلى نۇسخىسى بىزگە كېلىپ يەتمىگەن . ئۇنىڭ بىردىنبىر كۆچۈرمىسى 1256 ـ يىلى 1 ـ ئاۋغۇستتا خەتتات مۇھەممەت ئىبنى ئەبۇبەكرى ئىبنى ئەبۇل فاتىھ ئەل ساۋى (كېيىنرەك ئەد ـ دەمەشقى) تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان . بۇ كۆچۈرۈلمە نۇسخا ھازىر ئىستانبۇل (تۈركىيە) دىكى مىللەت كىتابخانىسىدا ئەلى ئەمىرى فوندىدا ساقلانماقتا .

كېيىنكى ۋاقىتلارغىچە تۈركشۇناسلىق ئەھلىگە « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ « دىۋان » دېيىلىدۇ) نىڭ ئۇچ تەرجىمىسى : نېمىسچە ، تۈركچە ۋە ئۆزبېكچە تەرجىمىلىرى مەلۇم ئىدى . بۇ ئەسەر 1928 ـ يىلى مەشھۇر شەرقشۇناس ئالىم كارىل بروكېلمان تەرىپىدىن نېمىس تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان . 1939 ـــ 1941 ـ يىللىرى تۈرك ئالىمى بېسىم ئاتالاي تۈركچىگە تەرجىمە قىلىپ ئەنقەرە شەھىرىدە باستۇرغان . 1960 ـــ 1963 ـ يىلىرى بولسا ئۆزبېك ئالىمى سالىھ مۇتەللىپوۋ تەرىپىدىن ئۆزبېك تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ، تاشكەنتتە يورۇق كۆردى . « دىۋان » نى باشقا تۈركىي تىللارغا (مەسىلەن : ئەزەربەيجان ، قازاق ، تۈركمەن تىللىرىغا) تەرجىمە قىلىش ھەققىدە بەزىبىر چارە ـ تەدبىرلەر كۆرۈلگەن بولسىمۇ ، لېكىن بۇ ھەقتىكى ئىشلارنىڭ نەتىجىسى ھازىرغىچە كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشمىدى .

ئۆزبېك ئالىمى ئەلىبەك رۇستەموۋ تەرىپىدىن رۇس تىلىغىمۇ تەرجىمە قىلىنغان . لېكىن بەزى تېخنىكىلىق قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى مەزكۇر تەرجىمىنىڭ قاچان ۋە قەيەردە بېسىلىپ چىقىدىغانلىقى توغرىسىدا بىرەر نەرسە ئېيتىش تەس . دېمەك ، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ بۇ بۈيۈك ئەسىرىنى تىلشۇناسلىق ، ئەدەبىياتشۇناسلىق ، فولكلورستىكا ، تارىخ ئېتنوگرافىيە ، گېئوگرافىيە پەنلىرى ئۈچۈن باھالىق مەنبە سۈپىتىدە پايدىلىنىش ، مۇشۇ مەقسەت بىلەن ئۇنى بىرقانچە تۈركىي تىللارغا تەرجىمە قىلىپ ، ئەتراپلىق ئۆگىنىش ئىشلىرى تۈركشۇناسلىقتا ھېچقاچان سۇسلاشقان ئەمەس ، بەلكى بارغانسېرى ئەۋج ئېلىپ بارماقتا . بۇنىڭ بىر مىسالى سۈپىتىدە « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتۈش كۇپايىدۇر .

« دىۋان » نى بىر گۇرۇپپا شىنجاڭ ئالىملىرى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ چىقتى . ئۇنىڭ 1 ـ تومى 10 مىڭ دانە تىراژ بىلەن 1981 ـ يىلى نەشر قىلىندى . كىتاب شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدا بې-

سىلغان .

مەزكۇر ئەسەرنى نەشىر گە تەييارلىغۇچىلار : ئابدۇسالام ئابباس ، ئابدىرېھىم ئۆتكۇر ، ئابدىرېھىم ھەبىبۇللا ، دامۇللا ئابدۇلھىمىت يۇسۇفى ، خەلىم سالىخ ، ھاجىنۇر ھاجى ، ئوسمان مۇھەممەت نىياز ، سابىت رۇزى ، ئىبراھىم مۇتىئى (مەسئۇل مۇھەررىر) ، ئىمىن تۇرسۇن (مۇھەررىر) ، مىرسۇلتان ئوسمانوۋلار .

كىتابتا « دىۋان » نى ئەرەب تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا كىمىنىڭ تەرجىمە قىلغانلىقى توغرىسىدا ھېچنەرسە ئېيتىلمايدۇ . لېكىن بىزگە شۇ نەرسە مەلۇمكى ، بۇ ئىشقا شىنجاڭدا دەسلەپ 1946 ـ يىلى تۇتۇش قىلىنغانىدى ؛ قەشقەرلىك ئىسمايىل دامۇللا « دىۋان » نىڭ 1 ـ تومىنى تەرجىمە قىلغان . لېكىن تەرجىمانىنىڭ ۋاپات بولۇشى بىلەن بۇ مۇھىم ئىش ئاياغلاشماي قالغانىدى .

كىتابنىڭ ئالدىدا بېرىلگەن مۇقەددىمىدە ئېيتىلغىنىدەك ، 1955 ـ يىلى « دىۋان » نى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئىشى يېڭىۋاشتىن قولغا ئېلىنغان ۋە قەشقەردە ئاكا ـ ئۇكا مۇھەممەت پەيزى بىلەن ئەخمەت زىيائى تەرىپىدىن بىرىنچى تەرجىمىسى قولدىن چىققانىدى . 1963 ـــ 1966 ـ يىللىرى ئۇيغۇر سايرانى تەرىپىدىن « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە ئىككىنچى تەرجىمە نۇسخىسىمۇ ئىشلەنگەنىدى . لېكىن ، « سول » خاتا لۇشيەن تۇپەيلى بۇ تەرجىمە نۇسخىلىرى نەشىر قىلىنماي ، ئاخىرى نابۇت بولۇپ كەتتى .

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى ، « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى شىنجاڭ تىلشۇناسلىرىنىڭ دۇچ كەلگەن تالاي قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ چىقىشى نەتىجىسىدە ، ئۇلارنىڭ ئۆزلۈكسىز تەشەببۇسكارلىقى ۋە كۈچ غەيرىتى نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن .

سۆز بولۇۋاتقان بۇ كىتاب قۇرۇلۇشى ۋە مەزمۇنى جەھەتتىن تۆۋەندىكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . ئەڭ ئالدى بىلەن مۇقەددىمە ئورنىدا « ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقەرى ۋە ئۇنىڭ ئۆلمەس ئەسىرى ‹ تۈركىي تىللار دىۋانى › » سەرلەۋھىلىك چوڭ ماقالە بېرىلىدۇ . ئاندىن كېيىن « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى توغرىسىدا ئىزاھاتلار بار . « دىۋان » نىڭ قول يازما نۇسخىسىدىن ئۈلگە سۈپىتىدە تۆت بەتتىن ئىبارەت فوتو كوپىيە كەلتۈرۈلگەن . ئۇنىڭدىن كېيىن بىۋاستە « دىۋان » نىڭ ئۆز تېكىستى باشلىنىدۇ . ھەممىسى بولۇپ كىتاب 760 بەتتىن ئىبارەت .

« دىۋان » نى نەشىر گە تەييارلاش گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن بېرىلگەن كىرىشمە ماقالە مەزمۇنىغا قاراپ ئالتە بۆلۈمدىن تەركىب تاپىدۇ :

بىرىنچى بۆلۈمدە ، مەھمۇت قەشقەرى ئۆمۈر سۈرگەن دەۋر ـــ « دىۋان » يېزىلغان تارىخىي ۋەزىيەت تەسۋىرلىنىدۇ . ئاپتورلارنىڭ ئېيتىشى بويىچە ، XI ئەسىردە دۇنخۇاڭدىن كۇچاغىچە بولغان رايوندا قۇچۇ (تۇرپان) نى پايتەخت قىلغان ئىدىقۇت خانلىقى ، كۇچادىن تاجىيەھۇن (ئامۇ دەريا) نىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىغىچە بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا زېمىنىدا قەشقەر ۋە بالاساغۇنىنى قوش پايتەخت قىلغان قاراخانىلار خانلىقى مەۋجۇت ئىدى . ئىدىقۇت خانلىقى بىلەن قاراخانىلار خانلىقى بولسا قارا بالغاسۇن (ھازىر موڭغۇلىيە زېمىنىدە) نى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر قاغانلىقى 839 ـ يىلى يىمىرىلگەندىن كېيىن ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلىپ ۋۇجۇدقا كەل-

گەن خانلىقلار ئىدى .

ئىدىقۇت خانلىقىنىڭ ئاساسىنى Ⅷ ئەسىر ئوتتۇرىسىدا ئۇيغۇر خانزادىلىرىدىن يۈرۈن تېكىن قۇرغانىدى . بۇ خانلىق قۇچۇنى مەركەز قىلغانلىقى ۋە بۇيەردە خېلى بۇرۇندىنلا ئۇيغۇرلار كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن خەنزۇچە مەنبەلەردە « قۇچۇ ئۇيغۇرلىرى » دەپ ئاتالدى . ئىدىقۇت خانلىقى تەۋەسىدە جەنۇبىي تۈرك ۋە شىمالىي تۈرك ، چوڭ جۇڭيۈن ، كىچىك جۇڭيۈن ، ياغما ، قارلۇق ، قىرغىز ، مۇمانغۇت ، يۈرۈن دەپ ئاتىلىدىغان قەبىلىلەرمۇ بار ئىدى . ئىدىقۇت خانلىقىنىڭ بەشبالىق ، قوچۇ دېگەن مەركىزىي شەھەرلىرىدىن باشقا ، چانبالىق ، ياڭى بالىق ، سۇلمى ، ئېۋىرغول (قۇمۇل) قاتارلىق چوڭ شەھەرلەرمۇ بار ئىدى .

Ⅸ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇيغۇر قارلۇق قەبىلىلىرى باشچىلىقىدا چوڭ بىر ھاكىمىيەت شەكىللەندى . بۇ ھاكىمىيەت « ئۇلۇغ » ، « كەڭ » ، « كۈنپېتىش ياق » دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان « قارا » نامى بىلەن « قاراخانىلار » دەپ ئاتالدى . بۇ ھاكىمىيەتنى قۇرغۇچىلار خەنزۇچە تارىخىي ماتېرىياللاردا « كۆك ئارت » (پامىر) ئۇيغۇرلىرى دېگەن نام بىلەن قەيت قىلىنغان .

قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسى تەركىبىدە كۆك ئارت ئۇيغۇرلىرىدىن (جۈملىدىن ياغمىلار ۋە قارلۇقلاردىن) باشقا يەنە ، قارلۇقلاردىن بۆلۈنۈپ چىقان چىگىل ياكى چىگىللەر ، ئاندىن باسمىل ، توخسى ، چارۇق ، چۇمۇل ، تۈركەش ، قىرغىز قەبىلىلىرىمۇ بار ئىدى . خانلىقنىڭ تەۋەسىدە سوغداتلار ، كەنجەكلەر ۋە ئىران تىلىنىڭ تۈرلۈك شىۋىلىرىدە سۆزلىشىدىغان خەلقلەرمۇ ياشايتتى .

قاراخانىلار تۈتقان كەڭ زېمىن مەمۇرىي جەھەتتىن ئۈچ چوڭ قىسىمغا بۆلۈنەتتى . بىرىنچىسى — قەشقەر ۋە بالا ساغۇننى مەركەز قىلغان مەركىزىي قىسىم . بۇ قىسىم « خاقانىيە ئۆلكىسى » دەپ ئاتىلاتتى ؛ ئىككىنچىسى — سەمەرقەنت ۋە تالاسنى مەركەز قىلغان غەربىي قىسىم ؛ ئۈچىنچىسى — خوتەننى مەركەز قىلغان شەرقىي جەنۇبىي قىسىم . بۇ مەمۇرىي بىرلىكلەردىن غەربىي قىسىم بىلەن شەرقىي جەنۇبىي قىسىم « ئىلىك خانلىق » دەپ ئاتىلاتتى .

قاراخانىلار دەۋرىدە چوڭ شەھەرلەر ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت مەركەزلىرى بولۇپ راۋاجلاندى . شەرقىي ۋە شەرقىي شىمال تەرەپلەردە قەشقەر ، بارچۇق ، بالاساغۇن ، بارىسغان ؛ غەربىي ۋە غەربىي جەنۇب تەرەپلەردە تالاس ، ئوترار ، مەرغىنان ، سەمەرقەنت ، تېرمىز ۋە باشقىلار ئىدى .

ئىدىقۇت خانلىقى بىلەن قاراخانىلار قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ راۋانلىقىنى تەمىن ئەتتى . ئىدىقۇت خانلىقىنىڭ مەركىزىي شەھەرلىرى بىلەن قاراخانىلارنىڭ مەركىزىي قىسمى شەرق بىلەن غەربنىڭ ئالاقە لىنىيىسىدە باش تۇگۈنىنى ئىگىلىگەنىدى . مۇنداق قولايلىق گېئوگرافىيىلىك شارائىت ئۇيغۇرلارنى كۆپلىگەن باشقا ئەللەر بىلەن مەدەنىي ئالاقە ـ قاتناش ئالاقىلىرىدە بولۇش شارائىتلىرى بىلەن تەمىنلىدى .

قاراخانىلار X ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىسلام دىنىنى رەسمىي قوبۇل قىلىپ ، دۆلەت دىنىغا ئايلاندۇردى . ئىسلام دىنى قەشقەر تەرەپتىلا توختاپ قالماستىن ، ھەتتا ئۇنىڭ تەسىرى

كۇچادىن هالقىپ ئۆتۈپ تۇرپان ئويمانلىقلىرىغىمۇ يەتتى . ئەمما ، ئىدىقۇت هاكىمىيىتى شەرقىي ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا ئىسلام دىنىنىڭ رەسمىي دىن سۈپىتىدە كەڭ تارقىلىشقا يول قويمىدى . ئىدىقۇت هۆكۈمرانلىقىدىكى ئۇيغۇرلار بۇددا دىنىنىڭ قەتئىي هىمايىچىلىرى بولۇپ قالدى .

قاراخانىلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ ، بىرمەر ئەسىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئەرەب يېزىقىنىمۇ قوبۇل قىلدى . بۇ يېزىق قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن بىر قاتاردا قوللىنىلدى . مەسىلەن : قاراخانىلارنىڭ 1067 ـ يىلىدىن باشلاپ چىقارغان تەڭگە پۇللىرىدا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن ئەرەب يېزىقىمۇ ئىشلىتىلگەن .

ئىدىقۇت ۋە قاراخانىلار دەۋرىدە ئىگىلىك ۋە مەدەنىي هاياتنىڭ گۈللىنىشى بىلەن بىللە ئىسلامىي ئەدەبىيات بۇرۇنقى توققۇز ئۇيغۇر (توققۇز ئوغۇز) ئەنئەنىسى بويىچە تېخىمۇ راۋاجلاندى .

كۇچانىڭ شەرقىدە ئىدىقۇت خانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام ئەهلى قۇچۇ ۋە بەشبالىقتا تۇخار ۋە سانسكرىت تىللىرىدىن مەشھۇر بۇددا نوملىرى ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ؛ خەنزۇچىدىن پەيلاسوپىيە ئەسەرلىرىنى ، ئىدىيە ۋە هاكىمىيەت يۈرگۈزۈش دەستۇرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ ، ئۆزلىرىگە خاس دىنىي ۋە دۇنياۋى ئەدەبىياتنى راۋاجلاندۇرغان بولسا ، كۇچانىڭ غەربىدە قاراخانىلار ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئۇقۇمۇشلۇق تەبىئىسى ئەرەب خەلىپىلىكىگە تۇرلۇك ئەل ئالىملىرى توپلىغان دۇنيا ئىلىم ـ پەن جەۋھەرلىرىنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللاندى . مۇنداق تەتقىقاتچىلىقنىڭ دائىرىسى ناهايىتى كەڭ بولدى . ئىسلام قانۇنىنى شەرهىلەش ، گىرىكنىڭ داڭلىق پەيلاسوپلىرىنىڭ ئىدىيە سىستېمىسىنى شەرهىلەش ، تىلشۇناسلىققا ، قانۇنشۇناسلىق ، تىبابەتچىلىك ساهەلىرىدىكى تەتقىقاتلار نۇرغۇن ئالىملارنى جەلپ قىلغانىدى .

شۇنىسى روشەنكى ، دىنىي جەهەتتىكى كەسكىن پەرقنىڭ بولۇشىغا قارىماي ، شەرقىي ۋە غەربىي ئۇيغۇرلار ئوخشاشلا قەدىمكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلدى .

لېكىن ، ئەرەب ئىمپېرىيىسى هۆكۈمرانلىق قىلغان كەڭ زېمىنده بويسۇندۇرۇلغان يەرلىك ئاهالە ئەرەبلەردىن هەرقانچە مەدەنىيەتلىك بولسىمۇ ، ئەرەب ـ ئىسلام مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىشقا ، ئەرەب تىلىنى « مۇقەددەس تىل » دەپ ئۆگىنىشكە ۋە ئىشلىتىشكە مەجبۇر ئىدى . ئەرەب يېزىقى ئەرەب ئىسلام ئىمپېرىيىسىنىڭ ئەڭ ئومۇملاشقان قانۇنىي يېزىقى هېسابلىناتتى . دىن ، سىياسەت ، ئەدەبىيات ، تىلشۇناسلىققا دائىر ئەسەرلەر مۇتلەق ئەرەب تىلىدا يېزىلىش كېرەك ئىدى . خەلىپىلىكنىڭ مەركەزلىرىدە ئەرەب تىلى ئالىي هاكىمىيەت تىلى بولغاندىن تاشقىرى ، ئىسلام ـ پەن تىلى قىلىنغانىدى . شۇڭلاشقا ، تۇركىي خەلقلەردىن چىققان نۇرغۇن ئالىملار ، ئەدىبلەر ، ئۆز ئەسەرلىرىنى ئەرەب تىلىدا يازدى .

ئەرەب ـ ئىسلام ئىمپېرىيىسى زەئىپلىشىشكە يۈز تۇتقاندا ، قاراخانىلار خانلىقى دائىرىسىدە ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن بىر قاتاردا قەدىمكى تۇركىي خەلقلەرنىڭ مەدەنىيىتىمۇ قايتىدىن باش كۆتەرگەنىدى . مانا شۇ چاغدىكى سىياسىي ئېهتىياج ، ئىقتىسادىي شارائىت ۋە

مەدەنىيەتى مۇھىت ئەرەب ھۆكۈمران دائىرىلىرىنىمۇ ، سىياسەت ، مەدەنىيەت ئەربابلىرىنىمۇ ، ئاھالىنىڭ بەزى قاتلاملىرىنىمۇ تۈركىي تىلنى ئۆگىنىشكە ھاجەتمەن قىلدى . تۈركىي خەلقلەر ئىچىدىن يېتىلىپ چىققان ئالىملار ، ئەدىبلەر تۈركىي تىلنىڭ قۇدرىتىنى ، ئۇنىڭ بايلىقىنى كۆرسىتىدىغان ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈردى . مەھمۇت قەشقەرىنىڭ « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » ، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ « قۇتادغۇبلىك » داستانى ، ئەخمەت يۈكنەكنىڭ « ھىببەتۈل ھەقائىق » ناملىق ئەسىرى مانا شۇلار جۈملىسىدىندۇر .

دېمەك ، يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان شەرت ـ شارائىت نەتىجىسىدە « دىۋان » مەيدانغا كەلدى .

كىتاب مۇقەددىمىسىنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان بۆلۈمى ، بىز ئۇچۇن خەنزۇچە مەنبەلەردىن دەسلەپ جەلپ قىلىنغان يېڭى ھۇججەتلەرنىڭ قاراخانىلار دۆلىتى ھەم مۇشۇ دۆلەت تەركىبىگە كىرگەن كۆپلىگەن تۈركىي قەبىلىلەر ھەققىدە باھالىق مەلۇماتلار بېرىدىغانلىقى بىلەن قىممەتلىكتۇر .

مۇقەددىمە ماقالىنىڭ ئىككىنچى بۆلۈمىدە ، « دىۋان » ئاپتورى مەھمۇت قەشقەرى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈلىدۇ . مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىن بارسغان شەھىرىدىن . تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، بارسغان قاراخانىلارنىڭ چوڭ شەھەرلىرىدىن بىرى ئىدى . ئۇ ئىسسىق كۆلنىڭ شەرقىي جەنۇبى بويىغا يېقىن جايلاشقان بولۇپ ، يەتتە سۇ ئۆلكىسىنىڭ ئىقتىسادىي مەركىزى ئىدى . ھۈسەيىن بارسغاندىن قەشقەرگە كۆچۈپ كەلگەن . مەھمۇت ئۆزى قەشقەردە تۇغۇلغان . لېكىن تۇغۇلغان يېزىسى ھەققىدە تولۇق مەلۇمات يوق . « دىۋان » نىڭ 1 ـ تومىدا ئازاق يېزىسىغا « بىزنىڭ يۇرتىنىڭ نامى » يېكى « يېزىمىزنىڭ نامى » دەپ ئىزاھ بېرىدۇ . « ئوپال » سۆزىگىمۇ شۇنداق ئىزاھ بېرىلگەن : لېكىن ، باشقا يېزا يېكى جايلارنىڭ نامىنى ئىزاھلىغاندا ، « بىزنىڭ » دېيىلگەن ئەمەس . مۇشۇنىڭغا ئاساسەن ، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ تۇغۇلغان ۋە ياشىغان يۇرتىنى قەشقەرنىڭ ئۆز زامانىسىدىكى يېزىلىرىدىن ئاتۇشتىكى « ئازاق » يېكى توققۇزاقتىكى « ئوپال » دەپ تەخمىن قىلىش مۇمكىن .

« دىۋان » نىڭ ئاخىرقى 3 ـ تومىدا « بۇ كىتاب ئۆمرۇمنى ئاخىرىغا يەتكۈزدى » دېگەن جۈملە بار . بۇنىڭدىن تاشقىرى كىتابنىڭ يېزىلىپ بولغان ۋاقتىنى ھېسابقا ئېلىپ ، مەھمۇت قەشقەرى XI ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدا ۋاپات بولغان ، دەپ پەرەز قىلىنىدۇ .

ئاپتورلارنىڭ ھاشىيەدە (ئىزاھتا) كەلتۈرگەن مۇنۇ ئاخباراتى دىققەتكە سازاۋەر : « ياغمىلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىدىن دەپ تەخمىن قىلىنغان يېڭىسار خەلقى ھەر يىلى ئەتىيازدا ئاتۇشتىكى ھەزرىتى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىنى ، يېڭى ساردىكى ئوردا خېنىم ، ھەزرىتى بېگىم مازارىنى ۋە ئوپالدىكى ھەزرىتى موللام مازارىنى (بۇ مازارنى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازارى بولۇشى مۇمكىن دېگەن تەخمىن بار) تاۋاپ قىلىدۇ (13 ـ بەتكە قارالسۇن) .

كىتاب مۇقەددىمىسىنىڭ ئۈچىنچى بۆلۈمىدە ، ماقالە ئاپتورلىرى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ « دىۋان » نى يېزىشتا كېرەكلىك ماتېرىيالنى قانداق توپلىغانلىقى ، ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ۋە زا-

مانداش ئالىملارنىڭ لۇغەت تۈزۈش تەجرىبىسىدىن قانداق پايدىلانغانلىقى ھەققىدە تەپسىلىي ئېيتىپ ئۆتىدۇ.

مەھمۇت قەشقەرى نۇرغۇنلىغان تۈركىي قەبىلىلىرىنى ئارىلاپ توپلىغان تىل ماتېرىياللىرى ئاساسىدا ئۆز زامانىسىنىڭ ئەڭ ئىلغار ئىلمىي ئۇسۇللىرى بىلەن تەتقىق ئېلىپ بارغان. ئاپتور كىتابىنى تۈزۈشكە كىرىشىشتىن بۇرۇن، تۈركىي تىلىدا ۋە ئەرەب تىلىدا يېزىلغان لۇغەتشۇناسلىققا دائىر ھەر خىل ئەدەبىياتلارنى كۆپ ئوقۇغان. ئەرەبلەر تارىخىنى، بولۇپمۇ ئىسلام تارىخىنى، ئىسلام پەلسەپەسىنى، قۇرئان ۋە ھەدىسلەرنى ناھايىتى ئىنچىكە ئۆگەنگەن.

مەھمۇت قەشقەرى ئەرەب مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ مەركىزى باغدات شەھرىگە كەلگەندە لۇغەتنى قايسى ئۇسۇل بىلەن تۈزۈپ چىقىش ئۈستىدە كۆپ ئىزدەنگەن. نەتىجىدە ئۆز زامانىسىدىكى ئەڭ يېڭى ئۇسۇل، يەنى شۇ ۋاقىتقا قەدەر قوللىنىلمىغان ئۇسۇل بىلەن يېزىشقا كىرىشكەن. ئاپتور بۇ ھەقتە مۇنداق يازىدۇ: «مەن ئىشنى يېنىكلىتىش ۋە كىتابنى ئىخچام قىلىش ئۈچۈن، بۇ ئەسەرنى مەندىن بۇرۇن ھېچكىم ئىشلەتمىگەن ۋە ھېچكىمگە مەلۇم بولمىغان ئالاھىدە بىر تەرتىپتە تۈزۈپ چىقتىم..... ئۆگەنگۈچى ۋە قىزىققۇچىلارنىڭ كېرەكلىك سۆزلەرنى ئاسان تېپىشى ئۈچۈن بىر قانچە يىل مۇشەققەت چېكىپ سۆزلەرنى جاي ـ جايىغا قويدۇم، تۈتۈقلىرىنى ئاچتىم، چىگىشلىرىنى يەشتىم.»

ئالىم ئۆز كىتابىغا كىرگۈزگەن ھەر بىر سۆز ـ ئىبارىنى كونكرېت، جانلىق مىساللار ئارقىلىق ئەرەبلەرنىڭ ئەدەبىي تىلىدا ناھايىتى چۈشىنىشلىك قىلىپ ئىزاھلاپ بەرگەن. مەھمۇت قەشقەرى ئۆزى يازغان مۇقەددىمىدە شۇنداق دەيدۇ: «ئەدەبىي يادىكارلىق ۋە پۈتمەس ـ تۈگىمەس بىر بايلىق بولۇپ قالسۇن دەپ، ئۇلۇغ تەڭرىگە سېغىنىپ، بۇ كىتابنى تۈزۈپ چىقتىم ۋە ئۇنىڭغا «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك ــ تۈركىي تىللار دىۋانى» دەپ ئات قويدۇم».

كىرىشمە ماقالىنىڭ تۆتىنچى بۆلۈمى، كىتابخانلارنى «دىۋان» نىڭ ئومۇمىي مەزمۇنى بىلەن تونۇشتۇرۇپ ئۆتىدۇ. «دىۋان» ئەرەبلەرنىڭ تۈركىي تىلنى ئۆگىنىشى ئۈچۈنلا تۈزۈلگەن ئاددىي سېلىشتۇرما لۇغەت ئەمەس؛ بەلكى قاراخانىلار دەۋرىدىكى پۈتۈن تۈركىي خەلقلەرنىڭ مەدەنىي، ئىقتىسادىي ھاياتىنى، جۇملىدىن ئىلىم ـ پەن، سەنئەت ساھەلىرىدىكى مۇڭۇپپەقىيەتلىرىنى، ھاكىمىيەت ـ سىياسەت يۈرگۈزۈش تەدبىرلىرىنى، پەلسەپىلىك ۋە ئېتىكىلىق چۈشەنچىلىرىنى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، باي تىل ماتېرىياللىرى ئارقىلىق تونۇشتۇرىدىغان مۇكەممەل قامۇستۇر. «دىۋان» غا كىرگۈزۈلگەن تەخمىنەن 7500 دىن ئو-شۇق سۆزلەم مەزمۇن جەھەتتىن ناھايىتى كەڭدۇر. كىتابنى نەشر گە تەييارلىغۇچىلارنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە، «دىۋان» نىڭ مەزمۇنى ئاساسەن تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. كىتابتا تۈركىي قەبىلىلەر تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلىدۇ ۋە بۇ قەبىلىلەرنىڭ تارىخىغا دائىر مەلۇماتلار بېرىلىدۇ. ئاپتور تۈركىي خەلقلەرگە دائىر بىرمۇنچە تارىخىي ۋاقىئەلەرنى مۇمكىنقەدەر ئەينەن يېزىپ قالدۇرغان. مەھمۇت قەشقەرى بايان قىلغان ئەھۋاللار ئەرەب، پارس سەيياھلىرىنىڭ خاتىرىلىرىگە ۋە خەنزۇچە تارىخ كىتابلىرىدا قەيت قىلىنغان بەزى

ۋەقەلەرگە توغرا كېلىدۇ . بەلكى بۇلارنىڭ مۇجمەل بولغان جايلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇشقا يار-دەم بېرىدۇ .

2 . مەھمۇت قەشقەرى ئۆز ئەسىرىدە تۈركىي قەبىلىلەر ياشىغان جايلار ، بولۇپمۇ قاراخانىلارنىڭ شۇ دەۋردىكى تېررىتورىيىسى ، شۇنداقلا تۈركىي قەبىلىلەر بىلەن قوشنا ئەلـ لەرگە دائىر جۇغراپىيىلىك ئاتالغۇلار ھەققىدە مەلۇمات بېرىدۇ . بولۇپمۇ ئالىمنىڭ ئۆز تىلى بويىچە « دائىرە » دەپ ئاتىغان خەرىتە ئاسىيانىڭ شۇ كەمگىچە يېتىپ كەلگەن ئەڭ مۇكەممەل ۋە ئەڭ قەدىمكى خەرىتىسىدۇر . بۇنىڭدا تاغلار ، دېڭىزلار ، دەريا ۋە كۆللەر ئاددى ۋە گېئو-مېترىيىلىك شەكىلدە ئىپادىلەنگەن . مۇھىم شەھەرلەر ۋە قەبىلىلەرنىڭ جايلاشقان ئورۇنلىرى كۆرسىتىلگەن .

3 . « دىۋان » غا كىرگەن سۆزلەرنىڭ ئىستېمال مەنىسىنى جانلىق ئىپادىلەش ئۈچۈن تۈرلۈك ئەدەبىي پارچىلار بېرىلگەن . مەسىلەن : مەرسىيە ، قوشاق ، ساقىنامە ۋە ئوۋچىلىق تۇغرىسىدىكى قوشاقلاردىن 242 كۆپلەتچە ، 200 دىن ئوشۇقراق ماقال ـ تەمسىل كىرگۈزۈلـ گەن . بۇ ئەدەبىي پارچىلار تۈركىي خەلقلەرنىڭ قەدىمكى باي ئەدەبىي مىراسلىرىنىڭ نەمۇنىلىرى سانىلىدۇ .

4 . « دىۋان » دا ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇشىغا دائىر خېلى ئەھمىيەتلىك مەلۇماتلار بېرىلگەن . يېزا ئىگىلىكىگە ، چارۋىچىلىققا دائىر سۆزلەر ، ھەر خىل ھايۋاناتلار ، ئۇچار قاناتلار ناملىرى ۋە ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى تونۇشتۇرۇلغان . قول ھۈنەرۋەنچىلىككە ، تىببابەتچىلىككە ئائىت سۆزلەر ، يېمەك ـ ئىچمەك ، چالغۇ ئەسۋابلىرى ، كىيىم ـ كېچەك ، زىننەت بۇيۇملىرى ۋە باشقا كۈندىلىك تۇرمۇشقا باغلىق سۆزلەرمۇ تېگىشـ لىك دەرىجىدە ئورۇن ئالغان .

5 . « دىۋان » دا ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىغا دائىر قەدىمكى ۋە ئۆز زامانىسىدىكى ئاتالغۇلار ، ھاكىمىيەت دەرىجىلىرى ، ھۆكۈمرانلارنىڭ تەبىقىلىرى ۋە ئۇنۋانلىرى خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ . ھەربىي تۈزۈم ، جەڭ ۋە تاكتىكا توغرىسىدىكى سۆزلەرمۇ بار .

6 . مەزكۇر كىتابتا كالېندار چىلىققا ۋە ئاستىرونومىيىگە دائىر مەلۇماتلار بېرىلگەن . يىللارنى مۆچەل بىلەن ھېسابلاش ئۇسۇلىنىڭ تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا ناھايىتى بۇرۇن پەيدا بولغانلىقى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەرنى بىزگە يېزىپ قالدۇرغان . قىسقىسى ، مەھمۇت قەشقەرى ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەرنىڭ ، بولۇپمۇ قاراخانىلار جەمئىيىتىنىڭ قىياپىتىنى لۇغەتشۇ-ناسلىق بىلەن تەسۋىرلەپ بەردى .

« دىۋان » غا بېرىلگەن مۇقەددىمىنىڭ بەشىنچى بۆلۈمىدە ، ئاپتورلار XI ئەسىردىكى تۈركىي قەبىلىلەر بىلەن خەلقلەر ، شۇ جۈملىدىن ئۇيغۇرلار قوللانغان ئەدەبىي تىل ھەققىدە ۋە بۇ تىلنىڭ فونېتىكىلىق ، گرامماتىكىلىق ۋە لېكسىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرى ھەققىدە ئۆز مۇلا-ھىزلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ .

ئاپتورلارنىڭ تەرىپلىشىچە ، مىلادى XI ئەسىردىن تارتىپ تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ تىلى شەرقىي تۈركچە ۋە غەربىي تۈركچە دەپ ئىككى چوڭ قاناتقا بۆلۈنىدۇ . ئىسسىق كۆلنى مەركەز قىلغان تېلىلەرنىڭ ئوڭ قانىتى غەربىي تۈركى تىلىدا ، سول قانىتى شەرقىي تۈركى

تىلىدا سۆزلەشكۈچى قەبىلىلەر توپلىرىغا ئاجرىلاتتى . غەربىي قاناتتىكى قەبىلىلەرنىڭ ئاساسىي سىنى ئوغۇز تۈركمەنلىرى ، قىپچاقلار تەشكىل قىلاتتى ؛ شەرقىي قاناتتىكى قەبىلىلەر توپىنىڭ ئاساسىنى توققۇز ئوغۇزلار يەنى توققۇز ئۇيغۇرلار تەشكىل قىلاتتى .

x ئەسىردىن كېيىن ۋە مەھمۇت قەشقەرى دەۋرىدە ئىككى گۇرۇپپا تىلىدىن غەربىي قىسىمدىكى خەلقلەر تىلى « ئوغۇز تىلى » دەپ ، شەرقىي قىسىمدىكى خەلقلەر تىلى « تۈرك تىلى » دەپ ئاتالغان . بۇ تۈرك تىلى ـــ قەدىمكى تۈرك (كۆك تۈرك) ۋە قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ داۋامى ۋە راۋاجى بولۇپ ، ئۇ قاراخانىلارنىڭ مەركىزى ئۆلكىسىدىكى چوڭ شۇئىنى ئاساس قىلغان ئورتاق ئەدەبىي تىل ئىدى . مەھمۇت قەشقەرى : قاراخانىلارنىڭ مەركىزىي ئۆلكىسىدە ياشىغۇچى خەلقنىڭ تىلىنى ئومۇمىي ئەدەبىي تىلنىڭ ئاساسىي دەپ ھېسابلىغان ۋە ئۇنىڭغا « خاقانىيە تىلى » دەپ نام بەرگەن . مەھمۇت قەشقەرىنىڭ نەزەردە «خاقانىيە تىلى » بىلەن « ئۇيغۇر تىلى » بىر تىل . ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق پەرق يوق .

مۇقەددىمە ئاپتورلىرى XI ئەسىردە « خاقانىيە تىلى » دەپ ئاتالغان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ فونېتىكا ، گراماتىكا ۋە لېكسىكا ساھەلىرىدىكى ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئاتاپ ئۆتىدۇ ۋە « دىۋان » نى XI ئەسىردە « خاقانىيە تىلى » دېگەن نام بىلەن ئاتالغان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى ئاساس قىلغان ھالدا تۇزۇلگەن ، دېگەن خۇلاسە پىكىرنى ئېيتىدۇ .

كىتاب مۇقەددىمىنىڭ ئاخىرقى ئالتىنچى بۆلۈمىدە ، مەزكۇر قول يازمىنىڭ تېپىلىش ۋە تارقىلىش تارىخىغا ، كىملەر تەرىپىدىن قاچان ۋە قەيەردە نەشر قىلىنغانلىقىغا دائىر مەلۇماتلار بېرىلىدۇ .

ئوتتۇرا ئەسىردە ئىجاد ئەتكەن شەرقىنىڭ بىرقانچە تارىخچى ، تىلشۇناس ئالىملىرى ئۆز ئەسەرلىرىدە مەھمۇت قەشقەرىنىڭ « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » كىتابى بىلەن تونۇش ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭدىن پايدىلانغانلىقىنى ، مەزكۇر ئەسەرنىڭ بىرقانچە كۆچۈرۈلمىلىرىنىڭ بولغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ . دېمەك ، « دىۋان » XI ئەسىردىكى خەلىپە ئوردىسىدىلا قېلىپ قالماستىن ، بەلكى كېيىنكى ئەرەب ۋە تۈرك ئالىملىرىغىمۇ مەلۇم بولغان .

ھازىر ئىستانبول كىتابخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان « دىۋان » نىڭ بىردىنبىر نۇسخىسىنى ئوسمانلى ئىمپېرىيىسىنىڭ ۋەزىرلىرىدىن نازىپەينىڭ ئائىلە تەۋەلىرىدىن بولغان بىر ئايال ساقلىغان ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجى بىلەن كىتابپۇرۇش ئارقىلىق 1914 ـ يىلى دىيار بەكرىلىك ئەلى ئەمىرگە ساتقان ، كېيىن 1915 ـــ 1917 ـ يىللىرى كىلىسلى رىفئەت بىلگە تۈركىيىدە باستۇرۇپ چىقارغان . مانا شۇنىڭدىن كېيىنلا « دىۋان » دۇنياغا مەلۇم بولغان .

تۈركىيىدە « دىۋان » نى ئەڭ ئاۋۋال كىلىسلى رىفئەت ، ئاندىن تەۋپىق بېي ، خۇجا-ئاتېپلار تۈرك تىلىغا تەرجىمە قىلغان . لېكىن بۇ تەرجىمىلەر نەشر قىلىنمىغان . ئاخىرىدا بېسىم ئاتالاي ناھايىتى كۆپ ئىزدىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئاساسىدا بۇ كىتابنى تۈركچىگە تەرجىمە قىلىشقا كىرىشكەن ۋە 1939 ـــ 1941 ـ يىللاردا ئۇنىڭ ئۈچ تومىنى ۋە بىر تومۇق ئىندېكسىنى تەييارلاپ نەشر قىلدۇرغان . مۇندىن تاشقىرى ، « دىۋان » قول يازمىسىنىڭ فاكسىملى (فوتو كۇپىيىسى) نىمۇ باستۇرۇپ چىقارغان .

كىتابتىكى مۇقەددىمىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتورلار شۇنى تەكىتلەيدۇكى ، XI ئەسىردە ئۆتكەن ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئىنسانلار مەدەنىيىتىگە قوشقان قىممەتلىك تۆھپىسى بولغان « دىۋان » ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىدىن بىرىدۇر . بۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش ئۇيغۇرلارنىڭ مۇناسىپ بۇرچىدۇر . لېكىن ، مەھمۇت قەشقەرى ئۆز ئەسىرىنى « خاقانىيە تىلى » دەپ ئاتالغان ئەدەبىي تىلنى ئاساس قىلغان ھالدا ، پۈتكۈل تۈركىي قەبىلىلەر تىلىدىن ماتېرىيال ئېلىپ تۈزۈپ چىققان . شۇنىڭ ئۈچۈن « دىۋان » تۈركىي تىللاردا سۆزلىشىدىغان ھەممە خەلقلەر ئۈچۈن ئورتاق بايلىق دەپ قارىلىدۇ .

« دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئالدىن بېرىلگەن مۇقەددىمە مانا شۇنداق مەزمۇنغا ئىگە .

مۇقەددىمىدىن باشقا ، كىتابتا « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى توغرىسىدا ئىزاھات بېرىلگەن . بۇ يەردە « دىۋان » نى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشتا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ قول يازمىسىدىن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىنىڭ 1941 ـ يىلى بېسىم ئاتالاي تەرىپىدىن ئەنقەرەدە نەشر قىلىنغان فاكسىملى ئاساس قىلىنغانلىقى ، « دىۋان » دىكى سۆزلەر ۋە كەلتۈرۈلگەن مىساللارنىڭ ئەرەبچە ئىملاسى ئەينەن ساقلانغانلىقى ئېيتىلىدۇ . شۇنداقلا لۇغەتكە كىرگەن سۆزلەرنى ئىزاھلاشتا ، ئۇلارنىڭ مەنىلىرىنى ئېچىپ بېرىشتە قوللىنىلغان پرىنسىپلار ، ماقال ۋە تەمسىللەرنى ، خەلق قوشاقلىرى بىلەن بېيىتلارنى تەرجىمە قىلىش ھەم ئۇلارنى تېخنىكىلىق جەھەتتىن جايلاشتۇرۇش بويىچە ئەمەل قىلىنغان ئۇسۇللار تەپسىلىي چۈشەندۈرۈلگەن . ئايرىم تاۋۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ پەرقلىرىنى ھەرپلەر ئارقىلىق ئىپادىلەش ، ئەرەبچە گىرامماتىكىلىق ئاتالغۇلارنىڭ ئىشلىتىلىشى تەرجىمىدە قوبۇل قىلىنغان شەرتلىك بەلگىلەر قاتارلىق كۆپلىگەن مەسىلىلەر تەرجىمانلار تەرىپىدىن ئەتراپلىق ئىزاھلىنىدۇ .

مەزكۇر ئىنسىكلوپېدىيىلىك ئەمگەكنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغانلىقىنى كەڭ تۈركشۇناس ئالىملار چوڭ مەمنۇنىيەت بىلەن قارشى ئالدى ۋە بۇ تەرجىمە پۈتكۈل تۈركشۇناسلىق ساھەسىدە كېيىنكى يىللاردا يۈز بەرگەن دىققەتكە سازاۋەر ۋەقەلەر-دىن بىرى سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىندى . چوقۇم ئىشىنىمىزكى ، ئۆز نۆۋىتىدە « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىنىڭ سۈپىتى ، ئىلمىي قىممىتى ، ئۇنىڭ ئىجابىي تەرەپلىرى ھەم كەمچىلىكلىرى توغرىسىدا ، تېل تارىخى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن تېگىشلىك پىكىرلەر ئېيتىلىدۇ ۋە مەزكۇر تەرجىمە مۇناسىپ باھاسىنى ئالىدۇ . بۇ-نىڭدىن قەتئىينەزەر ، بىز ئىنتېرناتسىئونالىست سوۋېت ئالىملىرى ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇز ئاپتونوم رايونىدىكى كەسپداشلىرىمىزنىڭ تىلشۇناسلىق سا-ھەسىدىكى بۇ زور ۋە جۇرئەتلىك قەدىمىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز ھەم تىل تارىخىغا دائىر ئاجايىپ باي يادىكارلىقلىرىمىزنى تەتقىق قىلىشتىكى كەلگۈسى ئىشلىرىغا ئۈتۈقلار تىلەيمىز .

نەشرگە تەييارلىغۇچى : تاھىرجان مۇھەممەت

ئاق بېكەش بىلەن بوز يىگىت

(داستان)

ئۆتكەن زاماندا مەغرىپتىكى بىر كاتتا ئەلدە يەر ـ زېمىنى پايانسىز ، مال ـ چارۋىلىرى ساناقسىز ، ۋەج ـ دۇنياسى ھېسابسىز ، بايلىقى ۋە مەرد ـ سېخىيلىقى بىلەن يەتتە ئىقلىمغا داڭقى كەتكەن بىر باي ئۆتكەن. ئۇ بايىنىڭ ئارزۇلۇق بىر ئوغلى ۋە ئەتىۋارلىق بىر قىزى بار ئىكەن. ئوغلىنىڭ ئىسمى بوز يىگىت بولۇپ ، بەستىلىك ، كۆچتۆگكۆر ، مەرد ، سېخىي بولغاچقا ، ھەل ـ يۇرت ئىچىدە « بوز يىگىت باتۇر» دەپ ھۆرمەت بىلەن ئېغىزغا ئېلىنىدىكەن.

بوز يىگىت باتۇرنىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك قىرىق ئاغىنىسى بار ئىكەن. ئۇلار كۈنبويى ئارغىماقلارغا مىنىپ ئوۋ ئوۋلاپ ، سەيلە ـ تاماشا قىلىپ ، مەرىكە ـ مەشرەپلەر بىلەن شاد ـ خۇرام ئۆتىدىكەن. بوز يىگىت باتۇر ئون يەتتە ياشقا تولغاندا ، كېچە ـ كۈندۈزلەپ سەپەر قىلىسمۇ ئۇيقۇ باسمايدىغان ، ئۇدا نەچچە پالۋان بىلەن چېلىشقا چۈشسىمۇ ھاردۇق يەتمەيدىغان ، بىر ئۇخلىسا يەتتە كېچە ـ كۈندۈزدىن كېيىن ئويغىنىدىغان كارامەت پالۋان بولۇپ يېتىشىپتۇ. بىر كۈنى بوز يىگىت باتۇر قىرىق ئاغىنىسى بىلەن ئوۋغا چىقىپ ، ماڭا ـ ماڭا ئەتراپى بۈك دەل ـ دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان ، ئىككى قاسىقى گۈل ـ چېچەكلەر گە ئورالغان ، سۈپسۈزۈك سۇلىرى ئۆركەشلەپ تۇرىدىغان بىر دەريا بويىغا كەلىپ قاپتۇ . بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ساپ ، مەنزىرىسى گۈزەل بولغاچقا ، بوز يىگىتكە يېقىپ قاپتۇ . ئۇ ئاغىنىلىرى بىلەن چۈشكۈن قىلىپ ئارام ئېلىپتۇ . بوز يىگىت چىدىرى ئىچىدە چاي ئىچىپ ئولتۇرسا بىر تۇمۇچۇق پۈرىدە ئۇچۇپ كېلىپ دەرەخ شېخىغا قونۇپتۇ ـ دە ، مۇڭلۇق ئاۋازدا سايراشقا باشلاپتۇ . بوز يىگىت تۇمۇچۇقنىڭ سايرىشىغا مەس بولۇپ ، بىر يانغا قىڭغىيىپتۇ ـ دە ، ئۇخلاپ قاپتۇ . شۇ ئۇخلىغانچە يەتتە كۈن ئۆتۈپتۇ ، ئون كۈن ئۆتۈپتۇ ، بىر ئاي ئۆتۈپتۇ ، ئويغانماي ئۇخلاۋېرىپتۇ . ئاغىنىلىرىمۇ ئۇنى ئويغاتماي ساقلاپ تۇرۇپتۇ . بوز يىگىت ئۇيقۇسىدا ئاجايىپ چۈش كۆرۈپتۇ . چۈشىدە ئۇ ئاق بوز ئارغامقا مىنىپ ، قولىغا ئاق شۇڭقارنى قوندۇرۇپ ، بېشىدا ئاق سەللە ، ئۇچىسىدا مەللە تون ، پېنىدا زۇلپىقار ئېسىقلىق پېتى بىر چوڭ چاھارباغدا كېتىپ بارغۇدەك . بىردىنلا ئالدىدىكى گۈلزارلىق ئىچىدىن ئاي يۈزلۈك ، ئاھۇ كۆزلۈك ، قەلەم قاشلىق ، سۇمبۇل چاچلىق بىر گۈزەل چىقىپ ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ . بوز يىگىتمۇ سالام يانداۇرۇپتۇ . ھېلىقى گۈزەل ئۇنىڭغا بىر دەستە گۈل سۇنۇپ تۇرۇپ:

ـــ ئەي بوز يىگىت باتۇر ، ئىشقى پىراقىڭىزدا كۆيۈپ يولۇڭىزغا تەلمۈرگىلى نەچچە م . دىدارىڭىزغا يەتمەك نەمىدېگەن

قىيىن ، ــ دەپ پىسسىگىنده كۈلۈپتۇ .

ــ ئۆزىڭىز كىم بولىسىز ؟ ـ دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت .

ــ مەشرىق پادىشاھىنىڭ يالغۇز مەلىكىسى ئاق بەكەش بولىمەن ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز .

بوز يىگىت بەخت تۇيغۇسى ئىچىدە قىزنىڭ ئالدىغا قەدەم ئېلىشىغا ، تۇيۇقسىز ئاسمانىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ ، گۈلدۈرماما دەھشەت بىلەن گۈلدۈرلەپتۇ . كەينى ـ كەينىدىن چاقماق چېقىلىپتۇ . شۇنىڭغان چېقىپ گۈللەرنى نابۇت قىپتۇ ، بىر خادا قۇيۇن قىزنى سۈمۈرگىنىچە بىر دەمدىلا غايىپ بولۇپتۇ . بوز يىگىت ئازاب ۋە ئەلەم ئىچىدە :

ــ ئاق بەكەش ! ــ دەپ ۋارقىرد ـ غىنىچە ئويغىنىپ كېتىپتۇ .

بوز يىگىت كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ئۆزى چېدىر ئىچىدە ياتقىدەك ـ بېشىدا ئەڭ يېقىن سىرداش ئاغىنىسى كالتە بوز تەرلەرىنى سۈرتۈپ ، يەلپۈپ ئولتۇرغىدەك . بوز يىگىت كالتە بوزدىن ئۆزىنىڭ ئۇخلاۋاتقىلى قانچە كۈن بولغانلىقىنى سوراپتىكەن ، كالتە بوز :

ــ قىرىق كۈن بولدى ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

بوز يىگىت شۇ كۈنى قىرىق ئاغىنىسى بىلەن ئۆيىگە قايتىپتۇ . قايتىپتۇ ـ يۇ ، چۈشىدە ئايان بولغان مەلىكە ئاق بەكەشنىڭ ئوتىدا كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي ، گېلىدىن تاماق ئۆتمەي ، تېگى يوق خىيالغا پېتىپ ، قىلدىغىنىنى بىلمەي ، قىلغانلىرىنى ئەسلىيەلمەي ، ئۈن ـ تىنسىز ، ئويۇن ـ كۈلكىسىز ئۆتۈپتۇ .

بوز يىگىتنىڭ ئاتىسى ئوغلىدىكى بۇ ھالەتنى كۆرۈپ غەمگە پېتىپتۇ . ئۇنى چاقىرتىپ ھال ـ ئەھۋال سوراپ قانائەت تاپقىدەك جاۋابقا ئېرىشەلمەپتۇ . ئاخىر كالتە بوز ئارقىلىق ئوغلىدىكى غەم ـ ھەسرەتنىڭ سىرىنى يەشمەك بوپتۇ . بىر كۈنى كالتە بوز بوز يىگىت باتۇرنىڭ يالغۇز قالغان ۋاقتىنى كۆزلەپ يوقلاپ كىرىپ مۇڭدىشىپتۇ . مۇڭدىشا ـ مۇڭدىشا ، ئاخىرى بوز يىگىت كالتە بوزغا :

ــ يۈرتتىن چىقماي يۈرۈۋېرىپ زېرىكتىم ، سەپەرگە چىقىپ يۈرت ئايلىنىپ كەلگۈم بار . ئاغىنىلەر بۇنىڭغا نېمە دەيدىكىن ؟ ــ دەپ مەسلىھەت سالىپتۇ .

كالتە بوز قالغان ئاغىنىلىرىگە بۇنى يەتكۈزۈپتىكەن ، بۇ گەپ ئۇلارغا ياغدەك يېقىپ ، تېزرەك ئاتلىنىشقا ئالدىرىتىپتۇ . بوز يىگىت ئاتىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ ئۆز ئارزۇ ـ تىلىكىنى بايان قىلغانىكەن ، ئاتىسى :

ــ ئوغلۇم ، سەن تېخى كىچىك ، ئۇزاق سەپەرنىڭ ئازابىنى بىلمەيسەن ، بىر ئاز تەخىر قىل ، يېشىڭ سەل چوڭايغاندا ئوبدان تەييارلىق قىلىپ يولغا سېلىپ قويايى ، يا بولمىسا ئۆزۈم ھەمراھ بولۇپ ئويىنىتىپ كېلەي ، ــ دەپ ئۇنماپتۇ .

بوز يىگىت ئاتىسىغا قايتا ـ قايتا يالۋۇرۇپ ، جاھان كېزىپ يۈرت كۆرۈپ كېلىش تەلىپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ . ئارزۇلۇق ئوغلىنىڭ ئىلتىجاسىغا پايلىمىغان ئاتىسى ئىلاج بوز يىگىتنىڭ رايىغا بېقىپ ، قىرىق قېچىرلىق ئالتۇن ـ كۆمۈش تەييارلاپ بېرىپ تۇ ۋە زار ـ زار يىغلاپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ .

بوز يىگىت ئاتا ـ ئانا ، ئۇرۇق ـ تۇغقان ، ئەل ـ يۇرت بىلەن خوشلىشىپ ، قىرىق ئاغىنىسىنى ئەگەشتۈرۈپ ، قىرىق

قېچىرىنى ھەيدەپ ، مەشرىق تەرەپنى كۆز-
لەپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ . ئۇلار بىر كېچە -
كۈندۈز يول يۈرگەندىن كېيىن ، ئادەمسىز
دەشتتىكى بىر چۈشكۈنگە كېلىپ قونۇپتۇ .
تۈن يېرىم بولغاندا بوز يىگىتنىڭ ئوتتۇز
توقۇز ئاغىنىسى بوز يىگىت بىلەن كالتە
بوزنى تاشلاپ ، مال - دۇنياسىنىڭ يېرىمىنى
ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ . بوز يىگىت كالتە
بوزغا :

— ئاغىنىلىرىمدىن مال -
دۇنيالىرىمغا شېرىك بولغان ئوتتۇز توققۇزى
ئالدىغىنىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىشتى . كۈن-
لەرنىڭ بىرىدە سەنمۇ شۇنداق قىلارسەنمۇ ؟
— دەپ سوراپتىكەن ، كالتە بوز :

— مەن ئۇنداق ۋاپاسىز ، قارا
يۈزلەردىن ئەمەس . مەن ساڭا جان دوست ،
مەن مەڭگۈ سەندىن ئايرىلمايمەن ، كۈلسەڭ
بىلله كۈلىمەن ، يىغلىساڭ تەڭ يىغلايمەن ،
تارتقۇلۇقنى تەڭ كۆرىمەن ، دائىم سېنى
مۇھاپىزەت قىلىمەن ، — دەپ ئانت ئېچىپتۇ .
بوز يىگىت كالتە بوزنىڭ جاۋابىدىن
سۆيۈنۈپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئىشەنچ باغلاپتۇ .

ئۇلار قالغان مال - دۇنيالىرىنى ئې-
لىپ سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ . شۇ كۈنى
كەچتە بىر كارۋان سارىيىغا چۈشۈپتۇ . بوز
يىگىت سارايۇەندىن ئاق بېكەشنىڭ يۇرتىغا
قانچە ئۇزاقتا بارغىلى بولىدىغانلىقىنى
سوراپتىكەن ، سارايۇەن :

— ساھىبجامال مەلىكە ئاق
بېكەشنىڭ يۇرتى جاھاننىڭ ئۇ چېتىدە ،
بېرىشقا بەل باغلىغان بولساڭ ، تۆمۈردىن
كەش ۋە ھاسا سوقتۇر ، تۆمۈر كەشنىڭ
چەمى قاغىنىڭ كۆزىدەك تېشىلگەندە ،
تۆمۈر ھاساڭ ئۇپراپ چىغدەك قالغاندا يېتىپ
بارسەن ، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ .

بوز يىگىت ئەتىسى شەھەرگە كى-
رىپ ئۆزىگە ھەم كالتە بوزغا تۆمۈر كەش ۋە
تۆمۈر ھاسا سوقتۇرۇپ سەپىرىنى داۋام
قىپتۇ . ئۇلار تاغلاردىن ئېشىپتۇ ، دەريالارنى
كېچىپتۇ . چۆل - جەزىرىلەرنى
كېزىپتۇ ، تالاي شەھەرلەرنى ئارقىدا قالدۇ-
رۇپتۇ ؛ گاھىدا ئاچ ، گاھىدا ئۇسسۇز ،
گاھىدا جۇدۇندا قاپتۇ . شۇنداقتىمۇ ئىرادە-
سىدىن قايتماي مېڭىۋېرىپتۇ . بىر كۈنى
ئۇلار بىر جاڭگالدا قوي پادىسى ھەيدەپ
كېتىۋاتقان ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاينى
ئۇچرىتىپتۇ .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا ، بۇ
قويلارنى قاياققا ھەيدەپ كېتىۋاتىسىز ؟ —
دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، يول بول-
سۇن ئوغۇللىرىم ، قويلارنى نەگە ھەيدەپ
باراتتىم ، پادىشاھىمىز ئاق بېكەش ئىسىملىك
يالغۇز قىزىنى ئەرگە بەرمەكچى . بۇ
قويلارنى ئاق بېكەشنىڭ تويى ئۈچۈن
ھەيدەپ كېتىۋاتىمەن ، — دەپ جاۋاب بې-
رىپتۇ پادىچى بوۋاي .

— ئاق بېكەشنى كىمگە بەرمەكچى ؟
— دەپتۇ بوز يىگىت .

— ئەي ئوغلۇم ، سىلەر
بىلمەيسىلەر ، يۇرتىمىزغا ياۋۇز ، ياۋايى تائە-
پىلەر ئاياغ بېسىپ كىردى . ئۇلارنىڭ قىرىق
سەركەردىسى بېكەشخاننى تالىشىپ تىنماي
سوقۇش قىلىۋاتىدۇ . تېخى كىمنىڭ ئالا-
لىشى ئېنىق ئەمەس ، لېكىن توي تەييارلىقى
ئاللىقاچان باشلىنىپ بولدى ، — دەپتۇ پا-
دىچى بوۋاي .

— پادىشاھىمىز ئاق
بېكەشنى ماڭا ياتلىق قىلىشقا ئۇنارمۇ ؟ -
دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت .

ـــ نېمىسىنى سورايسەن ئوغلۇم، سەنغۇ نې ـ نې شاھزادىلەردىن قالغۇچىلىك يوق پالۋان سۈپەت يىگىت ئىكەنسەن، لېكىن، ئۇ دۈشمەنلەر ئىنتايىن تەلۈە، قانخور نېمىلەر. لەشكەرلىرىنىڭ ھېسابى يوق. پادىشاھىمىزنىڭ قىزىنى ساڭا بەرگۈسى كەلمەسمۇ، دۈشمەلەردىن قورقۇپ بەرمەسمىكىن، ـــ دەپتۇ بوۋاي. بوز يىگىت:

ـــ ئاق بېكەشنىڭ يۇرتىغا يەنە قانچە كۈندە يېتكىلى بولىدۇ؟ ـــ دەپ ساراپتۇكەن، پادىچى بوۋاي:

ـــ پۈتۈكدىكى تۆمۈر كەشتىنىڭ تېگى قاغىنىڭ كۆزىدەك تېشىلگەندە، قولۇكدىكى تۆمۈر ھاساڭ ئۇچراپ چىغدەك قالغاندا يېتسەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز سەپىرىنى يەنە داۋام قىپتۇ. بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئۇلار بىر جاڭگالدا تەمەچ تېرىپ يۈرگەن بىر مومانىنى ئۇچرىتىپتۇ. ئۇلار مومايغا سالام بەرگەندىن كېيىن:

ـــ مومـا، قېرىغان جېنىڭزنى ئۇچىرىتىپ جاڭگالدا نېمە قىلىپ يۈرىيسىز؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. موماي:

ـــ ھەي ئوغۇللىرىم، نېمە ئىش قىلاتتىم، بېكەشخان قىزىمنىڭ تويى ئۈچۈن تەمەچ تېرىپ يۈرىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ـــ ئاق بېكەشنى ئىزدەپ بارسام، ماڭا ياتلىق بولۇشقا ئۇنارمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت.

ـــ ساڭا ئوخشاش شۇڭقاردەك يىگىتكە تەگمەي كىمگە تېگەتتى، بالام. لېكىن، ھازىر بېكەشخان ئوت ئىچىدە قالدى. لەكمىڭ دۈشمەنلەر بېكەشخانىنى تاللاشقا سوقۇشۇۋاتىدۇ. ئۇ يەرگە بارساڭلار دۈشمەنلەر بىلەن سوقۇشۇپ قالارسىلەرمىكىن؟ ـــ دەپتۇ موماي.

ـــ بېكەشخاننىڭ يۇرتىغا قاچان يېتىپ بارالايمىز، موما؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت.

ـــ تۆمۈر كەشتىڭ قاغىنىڭ كۆزىدەك تېشىلگەندە، تۆمۈر ھاساڭ چىغدەك قالغاندا يېتىپ بارسەن، بالام، ـــ دەپتۇ موماي.

بوز يىگىتنىڭ كۆڭلى تاغدەك ئۆسۈپ، بىر قېچىرلىق ئالتۇن ـ كۈمۈشنى مومايغا قالدۇرۇپتۇ ـ دە، يولىغا راۋان بولۇپتۇ. ئۇلار دالاغا يېتىپ كەپتۇ. يىراقتا بىر يۇرتنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ. كېتىۋېتىپ بوز يىگىتنىڭ تاپىنى «چىم» قىلىپ قاپتۇ، تۆمۈر كەشنى سېلىپ قارىغۇدەك بولسا، كەشنىڭ چەمى قاغىنىڭ كۆزى چوڭلۇقىدا تۆشۈك تۇرغىدەك. شۇ تۆشۈكتىن تاپىنىغا تىكەن سانجىلغانىكەن، ھاسىغا قارىسا ئۇپراپ چىغدەك قاپتۇ. بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز «ئاق بېكەشنىڭ يۇرتىغا كېلىپ قالغان ئوخشايمىز» دەپ قەدەملىرىنى تېخىمۇ تېزلىتىپتۇ. ئۇلار شەھەر ئەتراپىغا كېلىشىگە ئۇستباشلىرى يوچۇن، گەپ ـ سۆزلىرى يات، ئوقيا، قىلىچ، نەيزىلەر بىلەن قورالانغان، رەڭگى رويىدىن ياۋۇز-لۇق يېغىپ تۇرغان قىم ـ قىم لەشكەرلەر توپىغا دۇچ كەپتۇ.

بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز شەھەر سىرتىدا دالدا جايىنى تېپىپ چۇشكۈن قىلىپ ھاردۇق چىقىرىپتۇ. ئەتىسى بوز يىگىت كالتە بوزنى چۇشكۈندە قالدۇرۇپ، ئۆزى شەھەر ئىچىگە كىرىپ ئەھۋال تىكلاپتۇ. شەھەر ئىچى ئادەم دېگىزىغا ئايلانغانمىش. دۈشمەنلەردىن بىر توپى ھەـ

دەپ غالدۇر ـ غۇلدۇر قىلىشىپ سوقۇشۇۋاتقىدەك . يەنە بىر توپى چوڭ ئاق چېدىر ئىچىدە شاراب ئىچىشىپ بەزمە قىلىشىۋاتقىدەك . شەھەر ئاھالىسى غەمكىن ، سودىگەرلەر ئالاقزادە ، ئورنا خادىملىرى يايىپىتەك ئىمىش . بوز يىگىت داش قازانغا ئوت قالاپ ئولتۇرغان بىر قېرى كىشىدىن :

ـــ ئەي بوۋا ، شەھەرنىڭلار نېمىشقا بۇنداق بىسەرەمجان ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ . ھېلىقى بوۋاي :

ـــ ھەي بالام ، ياقا يۇرتتىن كەلگەن ئوخشايسىز ، يۇرتىمىز تىنچ ، ئاۋات ، بەلەن يۇرت ئىدى . پادىشاھىمىزنىڭ ئاق بېكەش ئىسىملىك قىزىنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ ، يىراق ئەلدىن بىر ۋەھشي تائىپە لەشكەر تارتىپ كەلدى . ئۇلارنىڭ قىرىق سەركەردىسى بېكەشخانىنى تالىشىپ كۈندە سوقۇشىدۇ . پادىشاھىمىز ئۇلارنىڭ كۈچىدىن قورقۇپ ئۇلارنىڭ ھەممە تەلىپىگە ماقۇل بولدى . بېكەشخان ئۇلارغا ماقۇل بولمىغانلىقتىن ، ئۇنى بۇلاپ چىقىپ قات ـ قات تاملىق ئۆيىنىڭ ئىچىگە سولاپ قويدى . ئوردا كېنىزەكلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەم ئۇ يەرگە يېقىن بارالمايدۇ . بېكەشخان سولاقلىق ئۆيىنىڭ ئەتراپىنى قەۋەت ـ قەۋەت يۇڭ لەشكەرلىرى بېقىپ ياتىدۇ ، ـــ دەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ .

بوز يىگىت چۈشكۈنىگە قايتىپ دەرۋىش سىياقىدا كىيىنىپ ئاق بېكەش بەند قىلىۋېتىلگەن ھۇجرا ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ . بىر چاغدا ئوردا كېنىزەكلىرىدىن بىرى چىقىپ :

ـــ ئەي سايىل ، بۇ يەردىن تېزرەك كەت ، بۇ سەن سەدىقە تىلەيدىغان يەر ئەمەس ، ئەگەر دۈشمەنلەر كۆرۈپ قالسا كاللاڭدىن ئايرىلىسەن ، ـــ دەپتۇ . بوز يىگىت :

ـــ مەن سەدىقە تىلەپ كەلگەن دۈۋانە ئەمەس ، مەن چىنى ماچىن ① شەھىرىدىن كەلگەن مۇنەججىم بولىمەن . يۇلتۇزلارغا قاراپ بەندىلەرنىڭ كەچمىشلىرىگە ھۆكۈم قىلالايمەن . مەن شەھىرى ماچىندا تۇرۇپ مەلىكە ئاق بېكەشنىڭ يۇلتۇزىنىڭ باشقىچە ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ئاتايىن كەلدىم . مېنى ئاق بېكەش خېنىم بىلەن بىر كۆرۈشتۇرۇپ قويساڭ ، ـــ دەپ ئىلتىجا قىپتۇ . كېنىزەك :

ـــ ئەي سايىل ، مەلىكە ئاق بېكەش خېنىم ھېچنېمە بولغىنى يوق ، سەن تولا ئاۋارە بولماي باشقا ئادەملەرنى تېپىپ قۇرئى ئاچقىن ، ـــ دەپ بوز يىگىتنى تېزرەك كېتىشكە ئالدىرىتىپتۇ .

بوز يىگىت «ئاق بېكەش خېنىم بىلەن كۆرۈشمىسەم زادى بولمايدۇ» دەپ تۇرۇۋېلىپ ، كېنىزەك ئارقىسىغا يېنىپ ھۇجرىغا كىرىپ كېتىپتۇ . ھېلىقى كېنىزەك بىردەمدىن كېيىن بىر قاچا تائام كۆتۈرۈپ چىقىپ كەپتۇ . بوز يىگىت تائامغا قاراپمۇ قويماپتۇ . كېنىزەك يېنىپ كىرىپ كېتىپ ، بىردەمدىن كېيىن يەنە ئىككى تىللا كۆتۈرۈپ چىقىپ بوز يىگىتكە تەڭلەپتۇ . بوز يىگىت تىللاغا نەزەر كۆزىنى سېلىپ قويماپتۇ . كېنىزەك :

ـــ ئەي سايىل ، ئاق بېكەش خېنىم ساڭا ئىچىنى ئاغرىتىپ شاھانە تائام چىقاردى ، يېمىدىڭ ؛ تىللا سەدىقە قىلدى ،

① چىنى ماچىن ـــ ئەينى زامانلاردا خوتەننى چىنى ماچىن دەپ ئاتىشىدىكەن .

ئالمىدىك : ئەمدى سېنى رازى قىلغۇدەك باشقا چارە قالمىدى . ئاق بېكەش خېنىمنى هازىر سەن ئەمەس ، ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭمۇ كۆرۈۋېلىشنى رۇخسەت قىلىنمىسا ، سەن قانداق كۆرىسەن ، قايتىپ كەت ، ـــ دەپتۇ .

بوز يېگىت كېنىزەكنىڭ قولىغا ئۇچ تىللا تۇتقۇزۇپ ، قويىنىدىن كىچىككىنە بىر تۇگۇچنى چىقىرىپ :

ـــ باشقىلارغا بىلدۈرمەي مۇشۇ ئامانەتنى مەلىكە ئاق بېكەشكە يەتكۈزۈپ «مەغرىپ دىيارىدىن دىدارىڭىزغا تەشنا بولۇپ بوز يېگىت باتۇر كەپتۇ» دېسەڭ بولىدۇ ـــ دەپتۇ ، خېلى ئۇزاق ئۆتكەندىن كېيىن ، هېلىقى كېنىزەك قولىدا بوخچا كۆتۈرۈپ چىقىپ :

ـــ ئەي دەرۋىش ، ئاق بېكەش خېنىم نام ـ شەرىپىڭ نەقىشلەنگەن ئالتۇن ئۈزۈكنى كۆرگەندىن كېيىن : « مەزلۇمچە كىيىنىپ زاۋال ۋاقتى بىلەن ئارقا پەنجىرە تەرەپكە كەلسۇن » دېدى ، ـــ دەپتۇ .

بوز يېگىت بوغچىنى ئېلىپ كالتە بوزنىڭ قېشىغا قايتىپ كەپتۇ ۋە شۇ ئان كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ قاراڭغۇ چۈشكەندە ، ئاق بېكەش بەند قىلىنغان ئۆيىنىڭ ئارقا پەنجىرىسى يېنىدا هازىر بولۇپتۇ .

دۈشمەنلەر بېكەشخانىنىڭ كېچىسى قېچىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ، پەنجىرىنى مەهكەم بېكىتىۋەتكەنكەن ، بوز يېگىت باتۇر بىگىزى بىلەن تامنى يۇنۇپ تۆشۈك ئېچىشقا باشلاپتۇ . تامنىڭ بىر قەۋىتىنى تېشىپ بولغاندىن كېيىن ، بېكەشمۇ ئۆي ئىچىدە تۇرۇپ يىڭنە بىلەن تامنى كوچىلاشقا باشلاپتۇ . بوز يېگىت يارنىڭ ئىشقىدا پۇچىلىنىپ تامنى تەشكەچ تۆۋەن ئاۋازدا ناخشا ئوقۇپتۇ . بوز يېگىت :

ئۇيان ئۆتۈڭ ، قىزغىنەم ،
بۇيان ئۆتۈڭ ، قىزغىنەم .
نەمىلەر دەيدۇ ، بۇ ئاكام ،
ناۋۇك دەمدۇ ، بۇ ئاكام .
مەجنۇنتالنىڭ نوتاسىنى ،
كۆرمىگەنمۇ ، بۇ ئاكام .
ناخشىنى ئاڭلاپ بوز يېگىت هوشىنى يوقتىپتۇ . بىر دەمدىن كېيىن هوشىغا كېلىپ يەنە ناخشىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ . بوز يېگىت :

ئۇيان ئۆتۈڭ ، قىزغىنەم ،
بۇيان ئۆتۈڭ ، قىزغىنەم .
قارا سۇمبۇل چېچىڭىزنى ،
كۆرمەنمۇ ، قىزغىنەم .

ئاق بېكەش :

نەمىلەر دەيدۇ ، بۇ ئاكام ،
ناۋۇك دەمدۇ ، بۇ ئاكام .
ئايغىر ئاتىڭنىڭ قۇيرۇقىنى ،
كۆرمىگەنمۇ ، بۇ ئاكام .

بوز يېگىت :

ئۇيان ئۆتۈڭ ، قىزغىنەم ،
بۇيان ئۆتۈڭ ، قىزغىنەم .
يۇلتۇز ئوخشاش كۆزىڭىزنى ،
كۆرمەنمۇ ، قىزغىنەم .

ئاق بېكەش :

نەمىلەر دەيدۇ ، بۇ ئاكام ،
ناۋۇك دەمدۇ ، بۇ ئاكام .
تاڭدا نۇرلۇق چولپانىنى ،
كۆرمىگەنمۇ ، بۇ ئاكام .

بوز يېگىت يەنە بىهوش بولۇپتۇ ، بىر

هازادىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ ، ناخشىنى داۋام قىپتۇ . بوز يىگىت :

ئۇيان ئۆتۈك ، قىزغىنەم ،
بۇيان ئۆتۈك ، قىزغىنەم .
ئەگىم قارا قاشىگىزنى ،
كۆرەرمەنمۇ ، قىزغىنەم .

ئاق بېكەش :

نېمىلەر دەيدۇ ، بۇ ئاكام ،
ناۋۇك دەمدۇ ، بۇ ئاكام .
بۇ كەمگىچە قۇندۇزنى ،
كۆرمىگەنمۇ بۇ ئاكام .

بوز يىگىت :

ئۇيان ئۆتۈك ، قىزغىنەم ،
بۇيان ئۆتۈك ، قىزغىنەم .
قاتار كىرپىكىگىزنى ،
كۆرەرمەنمۇ ، قىزغىنەم .

ئاق بېكەش :

نېمىلەر دەيدۇ ، بۇ ئاكام ،
ناۋۇك دەمدۇ ، بۇ ئاكام .
قىردا قارا قىياقنى ،
كۆرمىگەنمۇ ، بۇ ئاكام .

بوز يىگىت :

ئۇيان ئۆتۈك ، قىزغىنەم .
بۇيان ئۆتۈك ، قىزغىنەم .
گۈزەل جامالىگىزنى ،
كۆرەرمەنمۇ ، قىزغىنەم .

ئاق بېكەش :

نېمىلەر دەيدۇ ، بۇ ئاكام ،
ناۋۇك دەمدۇ ، بۇ ئاكام .
ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايىنى ،
كۆرمىگەنمۇ ، بۇ ئاكام .

بوز يىگىت يەنە بىر قېتىم هوشسىزلىنىپتۇ . ئۇ هوشىغا كېلىپ تام تېشىنى تېزلىتىپتىكەن ، ئاخىرى ئىككى تەرەپتىن يونۇلغان تامدىن تۆشۈك ئېچىلىپ ، ئاشىق مەشۇقلارنىڭ تىنىقى قوشۇلۇپتۇ . بۇ چاغدا ئۆي ئىچىدىكى كىنەزەك قىزلارمۇ ، پايلاقچىلارمۇ ئۇيقۇغا غەرق بولغانىكەن . بوز يىگىت ئاق بېكەشنى تۆشۈكتىن تارتىپ چىقىرىپ ، دۇشمەنلەرنىڭ ئارغىماقلىرىدىن ئىككىنى يېشىپتۇ ـ دە ، بىرىگە ئۆزى مىنىپ ، يەنە بىرىگە ئاق بېكەشنى مندۇرۇپ بەدەر قېچىپتۇ . دۇشمەنلەرنىڭ قاراۋۇلى ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ ئالىتوپىلاڭ كۆتۈرۈپتۇ . چېدىر ـ بارگاهلاردا مەس بولۇپ ياتقان ، ئۇخلىشىۋاتقان ياۋ سەركەردىلىرى لەشكەرلىرىنى يىغىپ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ . بوز يىگىت ئاق بېكەشنى باشلاپ كالتە بوزنىڭ قېشىغا كەپتۇ . كالتە بوز بىلەن مال ـ دۇنياسىنى ئېلىپ ، بوش چېدىر ئىچىگە قېچىردىن بىرنى باغلاپ ، قۇناق سېلىنغان تۆگىرىنى كىيدۈرۈپ قويۇپ قېچىپ مېڭىپتۇ . دۇشمەنلەر تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ كەلسە بوز يىگىتنىڭ چۈشكۈن چېدىرى ئىچىدىن « كاراس ـ كۇرۇس » ، « دۇپۇر ـ دۇپۇر » قىلغان شەپە ئاڭلىنىۋاتقىدەك . دۇشمەنلەر : « بوز يىگىت چېدىر ئىچىدە سوقۇشقا تەييارلىنىپ تۇرغان ئوخشايدۇ » دېگەن گۇماندا دەرهال ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ بوش چېدىرنى ئوققا تۇتۇپتۇ . يەتتە كېچە ـ كۈندۈز ئۆتكەندىن كېيىن كىرىپ قارىسا چېدىر ئىچىدە بىر ئۆلۈك قېچىر ياتقىدەك . دۇشمەنلەر ئالدانغانلىقىنى بىلىپ ، دەرغەزەپ بىلەن قوغلاشنى داۋام قىپتۇ . بوز يىگىت ، ئاق بېكەش ، كالتە بوزلار يەتتە كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر ئۆتەڭدە هاردۇق چىقىرىپتۇ . يولغا چىقىش ئالدىدا بوز يىگىت يول بويىدىكى دەرەخنىڭ چوقاتمىقىغا تۇمىقىنى كىيگۈزۈپ قويۇپ ،

يولغا راۋان بوپتۇ .

دۇشمەنلەر ئۆلەر ـ تىرىشلىگە قارىماي قوغلاپ كېلىپ قارىسا يول بويىدىكى دەرەخ ئارقىسىدا بىر ئادەم ماراپ تۇرغىدەك . يەنە يەتتە كېچە ـ كۈندۈز ئوق ياغدۇرۇپتۇ . لېكىن ھېلىقى ئادەم يىقىلماي تۇرۇۋېرىپتۇ . بېرىپ قارىسا ئادەم ئەمەس ، دەرەخ چوقات مىقىغا كىيدۇرۇپ قويۇلغان تۇماق ئىكەن . دۇشمەنلەر ئەلەم ئىچىدە : «بىز ئىككى قېتىم ئەخمەق قىلىنىپ يەتكۈدەك جاپا تارتتۇق . ئاق بېكەشنىمۇ قولدىن چىقىرىپ قويدۇق . ئەمدى يەنە داۋاملىق قوغلاۋەرسەك تېخىمۇ چوڭ زىيان تارتقىدەكمىز ، قايتىپ كېتىپ باشقا ئامال تاپايلى » دېيىشىپ ئارقىسىغا يېنىپتۇ .

ئەمدى گەپنى بوز يىگىتلەردىن ئاڭلايلى :

ـــ بوز يىگىتلەر دۇشمەنلەرنى ئالداپ ، بەخىرامان قىرىق كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ ئۆز يۇرتىغا يېتىپ ، ئاتا ـ ئانا ، ئۇرۇق ـ تۇغقان ، ئەل ـ يۇرت بىلەن دىدارلىشىپتۇ . بوز يىگىتنىڭ ئاتىسى ئوغلىنىڭ ساھىبجامال ئاق بېكەشنى ئېلىپ ئامان ـ ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىگە خۇشال بولۇپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپ ئەل يۇرتقا ئاش تارقىتىپتۇ .

دىدار كۆرۈشمەي تۇرۇپ بىر ـ بىرىگە غايىبانە ئاشق بولۇشقان قىز ـ يىگىتلەر ۋىسالىغا يېتىشىپ ئىشقىي ـ مۇھەببەتنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرۈشۈپتۇ .

ھەش ـ پەش دېگۈچە ئاردىدىن ئۈچ يىل ئۆتۈپتۇ . بوز يىگىت ئاق بېكەشتىن قوشگېزەك پەرزەنت كۆرۈپتۇ . قوشگېزەكلەرنىڭ چوڭى كۈندەك نۇرلۇق ئوغۇل ، كىچىكى ئايدەك گۈزەل قىز ئىكەن . شۇڭا ، ئوغۇلغا « كۈنزادە» ، قىزغا « ئايزادە» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ . ئىككى بالا ئاي قوغلىشىپ ئەمەس ، كۈن قوغلىشىپ چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ .

ئەمدى دۇشمەنلەرگە كەلسەك ، ئۇلارنىڭ سەركەردىلىرى ئاق بېكەشتىن قۇرۇق قېلىپ غەزەپ ۋە ئەلەم ئىچىدە ئۆر-تىنىپ ، بىر ـ بىرى بىلەن قاتتىق سوقۇشۇپتۇ . ئاخىرى ئاق بېكەشنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى ئىنسان يولىماس باياۋانغا پالاپ ، ئەل ـ يۇرتىنى تالان ـ تاراج قىپتۇ . ئاندىن سېھرىي جادۇغا توشقان ، ھىيلە ـ مىكىرسى شەيتانىنى ئازدۇرىدىغان بىر كەمپىرنى تېپىپ ، ئۇنىڭ ئېتىكىنى ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر بىلەن توشقۇزۇپتۇ ـ دە ، ئۆزلىرىنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىنى تۆكۈشۈپ ، ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سوراپتۇ . جادۇگەر مومای ئېتىكىدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى كۆرۈپ خوشلۇقىدا توققۇز تەزىم قىلىپ :

ـــ ئەي ئەخمەق باتۇرلىرىم ، مۇشۇنچىلىك ئاددىي ئىشقىمۇ دەرد تارتىپ يۈرگۈلۈكمۇ ؟ مەقسىتىڭلار ئاق بېكەشنى قولغا چۈشۈرۈشلا بولىدىكەن ، ئۇنىڭ ئامال ـ چارىسى ناھايىتى ئاسان ، ـــ دەپتۇ دۇشمەن سەركەردىلىرى :

ـــ بۇنىڭ ئامال ـ چارىسى قانداق . ـ دەپ سوراپتىكەن ، مومای :

ـــ ھازىر بوز يىگىت باتۇر ئاق بېكەشتىن ئىككى بالىلىق بولدى ، كۈنى غەمسىز ئوۋ ـ شىكار بىلەن ئۆتكۈزىدۇ . بېكەشخان بولسا ئىككى قىزنىڭ قېشىدا بالىلىرىنى بېقىپ زېرىكىشلىك ئۆتكۈزىدۇ . سىلەر مېنى يېتەرلىك ئوزۇق ـ تۈلۈك بىلەن بوز يىگىتنىڭ يۇرتىغا خۇپىيانە يەتكۈزۈپ ،

بوز يىگىتلەر شىكار قىلىدىغان جاڭگالغا چەمبەرچاس باغلاپ تاشلاپ قويۇڭلار ، قالغىنىنى ئۆزۈم ئەپلەيمەن ، ــ دەپتۇ .

دۇشمەن سەركەردىلىرى مومايىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تەييارلىنىپ يولغا چىقىپتۇ .

ئەمدى بوز يىگىت باتۇرغا كەلسەك ، ھەر كۈنى ئاغىنىسى كالتە بوزنى ئېلىپ ئووۋ ـ شىكارغا چىقىپ كۆكۈل ئېچىپ يۇرۇۋېرىپتۇ . بىر كۈنى ئۇلار ئووۋ ئىزدەپ ئادەم ئايىغى تەگمىگەن چەكسىز قۇملۇق ئوتتۇرىسىدىكى بىر جاڭاللىققا كېلىپ قاپتۇ . يېقىن ئاردا كېيىك تۈگۈل بىرەر توشقانمۇ كۆرۈنمىگۈدەك . ئىزدە ـ ئىزدە بىر قۇم دۆۋىسىگە چىقىشىغا ، قويۇق يۇلغۇن ئارىسىدىن چىرايلىققىنە بىر تۈلكە چىقىپ قاپتۇ . بوز يىگىت باتۇر ئوقياسىنى بەتلەپ قارىغا ئېلىشىغا ھېلىقى تۈلكە ئۇنىڭغا قاراپ بىر ھىجىيىپتۇ ـ دە ، « پارت » قىلىپ قېچىپتۇ . بوز يىگىت باتۇر ئېتىنى دۈپتىپ تۈلكىنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ كېتىپتۇ . قوغلا ـ قوغلا چېپىپ كېتىۋېرىپتۇ . بىر تۇقايلىققا كەلگەندە تۈلكە چاتقاللار ئارىسىغا شۇڭغۇپتۇ ـ دە ، كۆزدىن غايىپ بوپتۇ . بوز يىگىت تۈلكىنى ئىزدەپ بىر دۆڭدىن چۈشىگە ئارغىمقى ئۇركۈپ كېتىپ بوز يىگىتنى ئىرغىتىپ تاشلاپ خارتىلدىغىنىچە چاپچىپ كېشنەپ كېتىپتۇ . بوز يىگىت ئوغىسى قاياپ ئورنىدىن قوپۇپ قارىسا كۆز ئالدىدا پۈت ـ قوللىرى چەمبەرچاس باغلانغان ، كالپۇكلىرى يېرىلىپ ، چىرايىنىڭ خۇنى كېتىپ قالغان بىر جۇلدۇر كىيىملىك مومای بىھوش ياتقىدەك . بوز يىگىت باتۇر مومايىنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنى باغلاقتىن بوشتىپتۇ . تۇلۇمدىن سۇ ئېلىپ ئۇسسۇزلۇق بېرىپتۇ . بىر ھازادىن كېيىن مومای ھوشىغا كېلىپ كۆزلىرىنى ئېچىپتۇ ـ دە :

ــ ھەي ۋاپاسىز دۇنيا ، ھەي جاپاغا قالغان جېنىم ، ــ دەپ ھازا ئاچقىلى تۇرۇپتۇ . بوز يىگىت باتۇر مومايىنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ :

ــ ئەي ئانا ، نېمە تەقدىر ، نېمە قىسمەت بىلەن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىلا ؟ ــ دەپ سوراپتىكەن ، مومای يىغلاپ تۇرغۇزۇپ :

ــ نېمىسىنى سورايسەن بالام ، مېنىڭمۇ خۇددى ساڭا ئوخشاش يەتتە ئەزاسى بېجىرىم ، پالۋان سۈپەت بىر يالغۇز ئوغلۇم بار ئىدى . ئۆزۈم يېمەي يېگۈزۈپ ، كىيىمەي كىيگۈزۈپ چوڭ قىلسام ، ئۇ ۋاپاسىز بەدبەخت خوتۇن ئېلىپ ، ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇۋېلىپلا مېنى تاشلۇەتتى ، ئەسكى بولسىمۇ باغرىمدىن چۈشكەن بالام ئىكەن دەپ تامىقىنى ئەتتىم ، كىرىنى يۇدۇم ، ئۆي ـ ئاراملارنى سۈپۈردۇم ، يامىقىنى يامىدىم . بىراق ، ئوغلۇم خوتۇنىنىڭ گېپىگە كىرىپ مېنى ھويلا باقار ئىتچىلىكمۇ كۆرمىدى . بىر كۈنى كېلىنىم : « مېنى دېسەڭ ئاناڭنى يوقات ، ئاناڭنى دېسەڭ مېنى يوقات » دەپ ياقىسىغا ئېسىلۇندى ، ئوغلۇم شۇ زامات پۈت ـ قوللىرىمنى باغلاپ مۇشۇ دەشتكە تاشلۇېتىپ كېتىپ قالدى ، ــ دەپ دەرد تۆكۈپتۇ . بوز يىگىتنىڭ مومايغا ئىچى ئاغرىپتۇ . ئۇ مومايدىن :

ــ ئەمدى قانداق قىلاي دەڭلا ؟

ــ دەپ سوراپتىكەن ، مومای :

ــ باراي دېسەم باش تىقىۇدەك ماكانىم يوق ، ئۆلەي دېسەم جان تاتلىق . بىرەر ئىنساپلىق كىشىگە يولۇقۇپ قالسام بالىلىرىنى بېقىپ كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ

خىزمىتىنى قىلسام دەيمەن ، ـــ دەپتۇ .

بوز يىگىت ئىچىدە : « مېنىڭمۇ ياشانغان ئاتا ـ ئانام ، خوتۇن ـ بالىلىرىم بار . ئاق بېكەشمۇ ئىككى بالا بىلەن جاپادا قالدى ، بىر ساۋابلىق ئىش قىلىپ ، مۇشۇ دەردىمەن مومايىنى ھىمايەمگە ئېلىپ ، بېكەشكە ھەمراھ قىلمايمەنمۇ » دەپ ئويلاپتۇ ـ دە :

ـــ ئەي ئانا ، مېنىڭ يات كۆرمىسىگىز ، ئۆيۈمگە بېرىپ خوتۇنۇم بىلەن بالىلىرىمغا ھەمراھ بولۇڭ ، بىز سىزنى ئۆز ئانىمىز قاتارىدا كۆرىمىز ، ـــ دەپتۇ .

بۇ گەپ مومايغا ياغدەك يېقىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ .

بوز يىگىت باتۇر ئارغىمقنى تۇتۇپ كېلىپ ، مومايىنى ئاتقا مىنگەشتۈرمەكچى بولۇپتۇ . بىراق ئادەتتە بوز يىگىت ئۇچۇن شۇنچە ئەلتەك ، چىچەن ئات ئەمدى چاپچىپ ، خارتىلداپ مومايىنى ئۆزىگە يېقىن يولاتماپتۇ . بوز يىگىت باتۇر مىڭبىر جاپادا ئارغامقنىڭ ئېغىزدۇرۇقىنى چىڭ قاماللاپ مومايىنى ئېگەرگە ئېلىپتىكەن ، ئارغماق بىرلا چىچاڭ ئېتىپ مومايىنى ئولاقتۇرۇپ تاشلاپتۇ . بوز يىگىت جان ئاچچىقىدا ئارغامقنى ھارغىچە قامچىلاپ ، مومايىنى يەنە ئېگەرگە ئاپتۇ . بىراق ئارغماق كۆكلەپ ـ چىچاڭلاپ مومايىنى يەنە قۇم ئۈستىگە تاشلۇۋېتىپتۇ . بوز يىگىت مومايىنى قانچە قېتىم ئېگەرگە چىقارسا ، ئارغماق بوي بەرمەي شۇنچە قېتىم يەرگە ئېتىپتۇ . شۇ ئەسنادا كالتە بوز يېتىپ كەپتۇ . بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز مومايىنى كالتە بوزنىڭ ئارغامقنى مىندۇرمەكچى بوپتۇ . بىراق كالتە بوزنىڭ ئارغامقمۇ مۇڭگۇپ ـ چاپچىپ تۇتۇق بەرمەپتۇ . بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز ، ئارغامقنى يۇلغۇنغا باغلاپ مومايىنى ئىنتايىن تەستە مىندۇرۇپ ئېگەرگە ئېگىپ قويۇپتۇ .

بوز يىگىتلەر مومايىنى ئېلىپ كېلىگەندە ، ئاق بېكەش يولغا چىقىپ قارىپ تۇرغانىكەن . ئاق بېكەش مومايىنى كۆرۈپ تېنىنى جۇغۇلداپ كۆڭلى بىر قىسما بوپتۇ . بىراق دەمالىلىققا ھېچنېمە دېمەپتۇ . كەچتە بوز يىگىتكە :

ـــ بۇ مومای باشقا ئىگە ـ چاقسىز غېرىپ مومايلارغا ئوخشىمايدىغاندەكلا قىلىدۇ . بىرەر شۇملۇق كەلتۈرەرمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن . ـــ دەپتىكەن ، بوز يىگىت :

ـــ بۇ ، ئوغلى ۋە كېلىنى تەرىپىدىن خارلاپ تاشلۇۋېتىلگەن شور پېشانە ئاجىز مومای ئىكەن . ئەمدى ئۇنى بىزمۇ كەتكۈزۈۋەتسەك ھال ـ كۈنى تېخىمۇ يامان بولغىدەك ، بىزنىڭ ھال ـ كۈنىمىز ياخشى بولغاندىكىن ، ئۆيىمىزنىڭ بىرەر بۇلۇڭىغا سىغىپ قالار . سىزگە ھەمراھ بولۇپ ، بالىلىرىمىزدىن خەۋەر ئېلىپ ، رىزقىنى تېپىپ يېسىمۇ ھېساب ، ـــ دەپتۇ .

مومای بوز يىگىت بىلەن ئاق بېكەشنىڭ سۆھبىتىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلىۋاپتۇ . ئەتىسىدىن باشلاپ مومای تاڭ سۈزۈلمەستە قوپۇپ ھويلا ـ ئارامنى پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ سېپىپتۇ ؛ ئورۇن ـ كۆرپىلەرنى يىغىشتۇرۇپ ناشتىلىق تەييارلاپتۇ ؛ ئاق بېكەشنىڭ باش ـ كۆزىنى يۇيۇپ ، تاراپ ، ئىككى بالىسىنىڭ چېينى ئىچۈرۈپتۇ ؛ كۈندۈزى ئاق بېكەشكە ھەمراھ بولۇپ ، مۇڭداشقاچ يىگىنە ئىشى قىپتۇ ؛ بالىلارنى ئويىنىتىپتۇ ؛ شېرىن ـ شېكەر ياغلىما سۆزلەر بىلەن ئاق بېكەشنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇپ ئە-

چەكسىپ كېتىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئۇزاققا بارمايلا مۇشۇ ئائىلىنىڭ ئانىسىغا ئايلىنىپ قاپتۇ .

بوز يىگىت ئائىلىسىدىن خاتىرجەم بولۇپ ، ئوۋ ـ شىكارغا ۋە سەيلە ـ تاماشىغا كىرىشىپ كېتىپتۇ .

ئارىدىن يېرىم يىل ئۆتۈپتۇ . بىر كۈنى موماي ئاق بېكەشنىڭ چېچىنى تارا- ۋېتىپ ، بىر تال چېچىنى يولۇۋاپتۇ . ئاق بېكەش « ۋايجان !» دېيىشگە ، موماي يېـ ڭىدىن بىر تال ئاق چاچنى چىقىرىپ :

ـــ ئى بەختى كاژ قىزىم ، بوز يىگىتكە تەگمەستە جامالىڭ ئايدەك نۇرلۇق ، گۈلدەك چىرايلىق ، قامىتىڭ تال چۈنقتەك خۇش پېچىم بولغىيتتى ، بوز يىگىت سېنى ئەمرىگە ئېلىۋېلىپلا ئويۇن ـ تاماشىغا كـ ىرىشىپ تالادىن كىرمەس بولۇۋاپتۇ ، سەن بىلەن زادىلا كارى يوق . مانا قارا : قۇندۇز- دەك قارا سۇمبۇل چېچىڭ ئاقىرىشقا باشلاپتۇ ؛ ئاناردەك قىزىل يۈزۈڭ سار- غىيىپتۇ ؛ گۈلدەك قامىتىڭ خوراپتۇ ؛ ھېلىتىن شۇنداق بولسا ، كېيىنچە قانداق بولۇر . ھەي قىزىم ئەسلىدە بوز يىگىتكە تەگمەي شاھزادىلەردىن بىرەرىگە تەگكەن بولساڭمۇ دۆلەت كۆرۈپ ، ھۇزۇر سۈرۈپ ئۆتەر ئىدىڭ ، ـــ دەپتۇ .

ئاق بېكەش ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كېتىپ :

ـــ ھەي ئانا نېمىلەرنى دەپ جۆيلۈۋاتىلا ؟ بوز يىگىتسىز ھال ـ كۈنۈم ئۆلۈمگە تەڭدۇر . بۇنداق گەپنى ئىككىنچىلەپ ئېغىزغا ئالغۇچى بولمىسىلا ، ـــ دەپتۇ .

ئاق بېكەشتىن دەككىسىنى يەپ لاتىسى سۇغا چىلاشقان مومای يالغان كۈلكە بىلەن خۇشامەت قىلىپ :

ـــ ئەقىلسىگە بارىكاللا ، ئەقىللىق قـ ىزىم ، بوز يىگىت باتۇرۇمغا بولغان ئەقىدەڭنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى سىناپ چاقچاق قىلىپ باقتىم ، كۆڭلۈڭگە ئالمىغايسەن ، ـــ دەپ ئۆزىنى ئاقلاپتۇ .

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ ، ئايلار ئۆتۈپتۇ . مومای مىڭبىر تۈرلۈك ھىيلە ـ مىكىر بىلەن بوز يىگىت ، ئاق بېكەش ۋە ئۇلارنىڭ ئىككى بالىسىنىڭ كۆڭلىنى رام قىلىپ ئۆزىگە تېخىمۇ ئىشەندۈرۈۋاپتۇ . بوز يىگىت بىر قانچە كۈنلۈك شىكارغا چىقىپ كەتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، موماي ئاق بېكەشنى سىرىق ئاپتاپلىق ھويلىغا ئېلىپ چىقىپ بېشىنى بېقىپ قويماقچى بوپتۇ . ئاق بېكەش مومايىنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇشىغا مومايىنىڭ قورسىقى قىمىرلاپ « چۇك ـ چۇك » قىلغان ئاۋاز چىقىپتۇ . ئاق بېكەش چۆچۈپ كېتىپ :

ـــ ۋاي خۇدايىمەي ، نېمە ئىش بۇ ئانا ؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن . موماي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ تۇرۇپ :

ـــ ۋاي بالام ، نېمە ئىش بولاتتى ، چۇك ـ چۇك كېسەل دېگەن شۇ ، ـــ دەپتۇ .

ـــ چۇك ـ چۇك كېسەل دەپمۇ كېسەل بولامدۇ ، ئانا ؟ ئۇ ، زادى قانداق كېسەل ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئاق بېكەش .

ـــ چۇك ـ چۇك كېسەل دېگەن ياش ۋاقتىدا ئېرىنىڭ خۇۋلۇقىنى كۆرمىگەن ، ياشانغاندا بالىلىرىنىڭ ۋاپاسىغا ئېرىشەلمـ گەن ، ئەرنى دەپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مېھر ـ شەپقىتىگە جاۋاب قايتۇرالمىغان نادان ئايال گىرىپتار بولىدىغان قارغىش تەگكۈر كېسەل . خۇدايىم بەندىسىگە ماڭا بەرگەن نەس كېسەلنى يولاتمىسۇن ، ـــ دەپ كۆز

يېشى قىپتۇ موماي .

مومايىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئاق بېكەشنىڭ كۆڭلى غەش بوپتۇ .

ئەسلىدە موماي ئاق بېكەشنىڭ بوز يىگىتكە بولغان ئەقىدىسىنى قايتۇرۇش نىيىتىدە قويىنىغا ئىككى چۇجە سېلىۋالغانىكەن .

يەنە بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، بىر كۈنى موماي ئاق ئايغىرنىڭ قۇيرۇقىدىن بىر تۇتام ، يەنە ئېگىرىشكە راسلانغان ئۇچتىن ① بىر قۇچاق كۆتۈرۈپ كىرىپ ، ئاق بېكەشنىڭ ئالدىغا تاشلاپتۇ .

— ماۋۇلارغا قارىڭ بېكەشخان قىزىم ، — دەپتۇ موماي ، — ئاتا ـ ئانىڭىزدىن ئايرىلغىلى تۆت يىلدىن ئاشتى ، بىر جۇپ ئوغۇل ـ قىزىڭىزمۇ سىز بىلەن تەڭلىشەي دەپ قالدى ، دەردىڭىزدە يىغلاپ بىچارە ئانىڭىزنىڭ ساقلى ماۋۇ ئاق ئايغىرنىڭ قۇيرۇقىدەك ئاقارغاندۇ . دەردەمەن ئانىڭىزنىڭ چاچلىرى ماۋۇ ئۇچتەك پاقپايغاندۇ . سىز بىر ئەرنى دەپ ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ ھالى بىلەن كارىڭىز بولمىسا ، قىيامەتنىڭ سورىقىغا قانداق جاۋاب قىلىسىز ؟ — دەپتۇ .

مومايىنىڭ ئېچىنىۋۇ سۆزلىرى بىلەن كۆز ئالدىدا تاشلاقلىق تۇرغان قۇيرۇق ۋە ئۇچلار ئاق بېكەشكە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئىشقىنى سېلىپ كۆڭلىنى يېرىم قىپتۇ . ئاق بېكەشنىڭ چىرايىغا زەن سېلىپ قاراپ تۇرغان مومای تېخىنمۇ كۈشكۈرتۈپ :

— ئەي قىزىم ، جان بار يەردە قازا بار ، ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار ، دەپتىكەن . ئاتا ـ ئانىڭىز ھايات ۋاقتىدا ئەرگە تارتىشىپ ئۇلارنى يوقلىيالمىسىڭىز ، كېيىن ئاتا ـ ئانىڭىز قازايى قەدەرگە ئۇچراپ ئۆلۈپ كېتىپ قالسا ، پۇشايمانىنى ئالغىلى قاچا تالماي قالىسىز ، — دەپتۇ . ئاق بېكەش كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ :

— ئەي ئانا ، ئەگەر بوز يىگىت دۈشمەنلەردىن ئېھتىيات قىلىپ مېنى يۇرتۇمغا ئېلىپ بارغىلى ئۇنىمىسا قانداق قىلىمەن ؟ — دەپتىكەن . موماي :

— ئۇنىڭ باھانىسى ئاسان ، مۇنداق ـ مۇنداق قىلسىڭىز ، بوز يىگىتنىڭ سىزنى ئاتا ـ ئانىڭىز ئالدىغا ئېلىپ بارماي ئىلاجى يوق ، — دەپ ئىش ئۆگىتىپتۇ .

بوز يىگىت ھەر كۈنى شىكاردىن قايتىپ كەلگەندە ، ئاتىنىڭ تۇياق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھامان ، ئاق بېكەش كۈنزادە بىلەن ئايزادىنى يېتىلەپ ئالدىغا چىقىدىكەن . بۇ كۈنى بوز يىگىت ئۇۋ غەنىيمەتلىرىنى غانجۇغلاپ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە ، ئاق بېكەش ئالدىغا چىقماپتۇ . بۇنىڭغا ھەيران بولغان بوز يىگىت :

— ئاق بېكەش ! دەپ چاقىرىپتۇ . ئۆي ئىچىدىن سادا چىقماپتۇ .

— بېكەش ! دەپ ۋارقىراپتۇ بوز يىگىت .

يەنە شەپە بولماپتۇ . بوز يىگىت ئاچچىقىدا شۇڭقارىنى يەرگە ئېتىپتىكەن ، شۇڭقارنىڭ باغرى يېرىلىپ ئۆلۈپتۇ .

— بېكەش ! — دەپ ئۈچىنچى قېتىم توۋلاپتۇ بوز يىگىت .

جاۋاب كەلمەپتۇ .

ئۆز يارىنىڭ ئەدەبسىزلىكىنى ھار ئالغان بوز يىگىت دەرغەزەپ بىلەن ئۆيگە كىرسە ئاق بېكەش ئورۇن ـ كۆرپە ئۈستىدە

① ئۇچ ـ ئېگىرىشكە تەييارلانغان پاختا پىلتىلىرى .

قىيداپ دۇم ياتقدەك .

ــ نېمە بولدى سىزگە ؟ ــ دەپ سوراپتۇ بوز يىگىت .

ئاق بېكەش قىمىر قىلىپ قويماي تەتۈر قاراپ يېتىپتۇ .

ــ مەن سىزگە گەپ قىلمۇاتىمەن ، خاپىلىق نېمىدىن ؟ ــ دەپ غەزەپ قىپتۇ بوز يىگىت .

ئاق بېكەش مەنسىتمەي يېتىۋېرىپتۇ . بوز يىگىتنىڭ ئاچچىقى كېلىپ بېكەشنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنى تارتىپتىكەن ، ئاق بېكەش شۇ هامان ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ :

ــ ئەي بوز يىگىت ، مېنى ئەمرىگگە ئالدۇردا ئاق بولدۇم ، كۆك بولدۇم ، دەپ زارلىناتتىڭ . ئەمدى بۇ گۈنگە كەلگەندە ، مەن بىلەن كارىڭ يوق . كۈندە ئوۋ ــ شىكار ، ئويۇن ــ تاماشىغا چاپسەن ، ئۆزۈڭلا ئويناپ ــ كۈلسەڭ هېسابمۇ ؟ ماۋۇلارغا قارا ، مېنىڭ دەردىمدە بىچارە ئاتامنىڭ ساقلى ئاقىرىپ مۇنداق بوپتۇ ، دەردىمەن ئانامنىڭ چاچلىرى پاقپىيىپ مۇنداق بوپتۇ . تۆت ــ بەش يىلدىن بېرى مېنى بىر قېتىممۇ يۇرتۇمغا ئاپىرىپ ، ئاتا ــ ئانامنى كۆرسىتىپ كېلەي دېمىدىڭ . مەن زادى سېنىڭ نېمەڭ ؟ ــ دەپ ئاق ئايغىرنىڭ قۇيرۇقى بىلەن بىر قۇچاق ئۇچنى بوز يىگىتنىڭ ئالدىغا ئېتىپ هۆك تارتىپ يىغلاپتۇ .

بوز يىگىت ئاچچىقىدىن يېنىپ ئويلاپ كۆرسە بېكەشنىڭ ئېيتقانلىرى راست ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ بېكەشتىن ئەپۇ سوراپ ، بېكەشنىڭ ئاتا ــ ئانىسىنى يوقلاپ بارالماسلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى يېشىپ بېرىپتۇ . ئاق بېكەش يىغىدىن توختاپ :

ــ دېگەنلىرىڭىزنىڭ هەممىسى كونا گەپلەر ، هازىر دۇشمەنلەر ئاللىقاچان ئاللىدىغىنىنى ئېلىپ ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كەتكەنمىش . ئاتام بىلەن ئانام مېنىڭ دەردىمدە زار يىغلاپ كۆيۈپتىمىش . ئۇلارنى تىرىكلىكتە يوقلاپ بارالمىسام ، قازايى قەدەر ئۆلۈپ كېتىپ قالسا ، يىغلاپ قاقشىشىمنىڭ نېمە پايدىسى ؟ ــ دەپتۇ . بوز يىگىت :

ــ ئاتا ــ ئانىڭىزنىڭ يۇرتى جاهانىنىڭ ئۇ چېتىدە ، بۇنداق ئۇزاق سەپەرگە ئىككى بالىمز قانداق چىدايدۇ ؟ ــ دەپتەكەن ، مومای شۇئان :

ــ ۋاي جېنىم بالام ، نېمىلەرنى دەۋاتىدىغانسىز ؟ بېكەشخان قىزىمنىڭلا كۆڭلى ئېچىلىدىغان ئىش بولسا ، ئىككى بالىدىن غەم قىلماڭلار . بالىلاردىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغانغا مەن بار ئەمەسمۇ ؟ ــ دەپتۇ .

مەسىلىھەت بويىچە ، بوز يىگىت بەلەن بېكەش هازىرلىق كۆرۈپ بېكەشنىڭ يۇرتىغا سەپەر قىلىدىغان ، قېرى مومای كۈنزادە بىلەن ئايزادىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغان بولۇپ كېلىشىپتۇ . بوز يىگىت ئاتا ــ ئانىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ بۇ مەسىلىھەتنى قويۇپتىكەن ، ئانىسى بىلەن سىڭلىسى زار يىغلىشىپ ئۇنماپتۇ . ئاتىسى :

ــ بوپتۇ بالام بېكەشخانىنىڭ ئاتا ــ ئانىسىمۇ ئاتا ــ ئانا ، هەممە ئادەمگە ئۆز ئاتا ــ ئانىسى قەدىرلىك ، ئۆز يۇرتى ئىللىق ، بىراق ، بۇ ئاي سەپەر ئېيى ، سەپەر ئۇچۇن نەس ئاي ، مۇشۇ ئايىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ ئاندىن يولغا چىقساڭلار ، ــ دەپ توسۇپ قويۇپتۇ .

مومايىنىڭ ئاستىرتتىن ئوت قۇيرۇقىلۇق قىلىپ كۈشكۈرتۈشى ئارقىسىدا ، ئاق

بىكەش يولغا چىقىش جەدىلىنى قىلىۋېرىپ تۇ . بۇز يىگىتمۇ تەڭلىكتە قېلىپ سەپەر تەرەددۇستىدا چىلك تۇرۇپتۇ . ئانىسى بىلەن سىڭلىسى بوز يىگىتكە يالۋۇرۇپ ، قىيداپ قاتتىق تۇسۇۋاپتۇ . بىراق بوز يىگىت :

ــ ئەرنىك سۆزى بىر . مەن بىر كەشكە ماقۇل بولغانكەنمەن ، گېپىمدە تۇرۇپ ، يۇرتىغا ئاپىرىپ كەلمىسەم بولمايدۇ . ــ دەپ تەييارلىقىنى تەق قىپتۇ .

بوز يىگىتنىڭ سىڭلىسى كىچىكىدىنلا سېھىر ـ جادۇنى ئۆگىنىۋالغانىكەن ، ئۇ ئۆزى ئۆگىنىۋالغان سېھىر ـ جادۇنىڭ قۇدرىتى ئارقىلىق ھېلىقى قېرى مومىنىڭ ئىچى ھىيلە ـ مىكىر ، زەھەرخەندىلىك بىلەن تولغان ، ئاكىسى بىلەن يەڭگىسىگە بىرەر يامانلىقنى كۆزلەپ ۋاقتىنچە نىقابلىنىپ تۇرۇۋاتقان ياۋۇز نىيەتلىك جادۇگەر ئىكەنلىكىنى سېزىۋالغانىكەن . ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى بۇ مومىنى ئىنتايىن ھۆرمەتلەپ ئىشىنىپ كېلىۋاتقانلىقتىن ، ئۇنىڭ ئۇستىگە جادۇگەرنى پاش قىلغىدەك بىرەر پاكىتقا دۇچ كەلمىگەنلىكتىن ، بىر نەرسە دېيىلمەي كەلگەنىكەن . ئاق بېكەشنىڭ مۇشۇ ئاي ، مۇشۇ كۈنلەردە بىراقلا ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ كېلىش جېدىلىنى قىلىشى ئۇنىڭ كۆڭلىگە تېخىمۇ شەك چۈشۈرۈپتۇ . ئۇ ئاق بېكەشنى تەسەللى بىلەن توسۇپ توختىتالماپتۇ . ئۇنىڭ كۆڭلى شۇملۇقنى تۇيۇپ تۇرغانلىقتىن ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يالغۇز ئاكىسىغا ئىنتايىن ئامراق بولغانلىقتىن ، ئايرىلىشقا قىيالماي « بېكەشخانىنى ئۆلتۈرۈۋەتسەم ئاكام سەپەرگە چىقمايدۇ» دېگەن ئويدا پۈرسەت تېپىپ ئاق بېكەشنى قارىغا ئېلىپ ئوقيادىن ئوق ئۇزۇپتۇ . دەل شۇ پەيتتە بوز يىگىت ئۇلگۈرۈپ كېلىپ ئوقنى تۇتۇۋاپتۇ .

ئەتىسى بوز يىگىت ئىككى پەرزەنتىنى مومايغا تاپشۇرۇپ ، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ بېكەشنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ . ئازراق يول باسقانىكەن ، يول بويىدىن يوغان تاغنىل يولۇاس چىقىپ خىرىس بىلەن ئالدىنى توسۇپ يېتىپتۇ . بوز يىگىت يولۇاسنى كۆرۈپ :

ئۇيان ئۆتكىن ، يولۇاسىم ،
بۇيان ئۆتكىن ، يولۇاسىم .
بىر پاي ئوقۇم تەگكەندە ،
چۈپ ـ چۇق ① بولارسەن ،
يولۇاسىم .

دەپ نەزمە ئوقۇپتۇ . يولۇاس دەرھال كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ .

بوز يىگىت سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ يەنە بىر مەنزىلگە يەتكەندە يول ئۈستىدە بىر ئارسلان پەيدا بولۇپ ، يول توسۇپ ماڭغىلى قويماپتۇ .بوز يىگىت :

ئۇيان ئۆتكىن ، ئارسلىنىم ،
بۇيان ئۆتكىن ، ئارسلىنىم .
بىر پاي ئوقۇم تەگكەندە ،
قۇيۇن بولارسەن ، ئارسلىنىم .

دېگەن نەزمىنى ئوقۇپتۇ .

ئارسلان نەزمىنى ئاڭلاپ دەرھال كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ ــ دە ، بىر دەمدىن كېيىن بوز يىگىتنىڭ سىڭلىسىغا ئايلىنىپ :

ــ ئەي جېنىم ئاكا ، ئاتا ـ ئانام شۇنچە يالۋۇرسىمۇ ، مەن يالۋۇرساممۇ گەپكە

① چۈپ ـ چۇق ــ لەختە ـ لەختە ، چۇل ـ چۇل دېگەن مەنىدە .

كىرمەكچى ، ئۆزۈڭگىمۇ قىلسەن ، ئاتا ـ ئاناڭغىمۇ قىلسەن ، ماڭىمۇ قىلسەن . سېنى سەپەرگە يولغا سالغان ھېلىقى موماي ، ئەسلىدە دۇشمەنلەر ئەۋەتكەن جادۇگەر . لېكىن ، سەنمۇ ، ئاق بېكەشمۇ ئۇنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ كەتتىڭلار ، ئارقاڭغا يانساڭ ، ـــ دەپتۇ .

بېكەش بۇ گەپنى ئۆزلىرىنى يولدىن قالدۇرۇش ئۈچۈنلا ئېيتىلغان يالغان گەپ دەپ ئويلاپ ئۆز تەلىپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ .

بوز يىگىت بىلەن ئاق بېكەش سەپەرگە چىقىپ ئۇچىنچى كۈنى بولغاندا بىر پايانسىز دالىغا كەپتۇ . كېپتۇاتسا غايىبتىن :

« سەن كەتسەڭ كېتەلمەمتىم ،
مەندىمۇ بىر جان تۇرسا .
ئۆزۈڭدىن غەم يەمتىم ،
ئىچەرىمگە قان تۇرسا .»

دېگەن زۇۋان ئاڭلىنىپتۇ . ئۇلار ئۇياق ـ بۇياققا قارىسا ئىنسى ـ جىن كۆرۈنمىگۈدەك . ئۇستۈنگە قاراپتىكەن ، ھېلىقى موماي چەغرىقا ① مىنىپ ، ئايىزادىنى ئالدىغا ، كۈنزادىنى كەينىگە مىندۇرۇپ ، ئالدىغا باقاندا ئايزادىنىڭ بېشىنى غاجىلاپ ، كەينىگە باقاندا كۈنزادىنىڭ بېشىنى غاجىلاپ كۆك قەھرىدە ئۇچۇپ كېتىۋاتقىدەك . بوز يىگىت بىلەن ئاق بېكەش شۇ چاغدىلا مومايىنىڭ ئەسلىدە جادۇگەر ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ . بوز يىگىت سىڭلىسىنىڭ گېپىگە ئىشەنمىگىنىگە قاتتىق پۇشايمان يەپتۇ . جادۇگەر مومايغا قەھرى غەزىپى تېشىپ ئوقياسىنى بەتلەپ جادۇگەر مومايىنى ئېتىپ چۈشۈرمەكچى بولۇپتىكەن ، ئاق بېكەش «بالىلىرىمىزغا تېگىپ كېتىدۇ » دەپ ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىۋالىدۇ . بۇنى كۆرۈپ تۇرغان جادۇگەر مومايى تېخىمۇ غالجىرلىشىپ بالىلارنى ھەدەپ غاجاپ ، يىغلىتىپ ـ قينىاپ ئۇچقىنىچە كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ

بوز يىگىت بىلەن ئاق بېكەش ئاتا ـ ئانىسى دۇشمەنلەرنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلسىمۇ ، دەردكە چىداپ يولنى داۋام قىپتۇ .

بوز يىگىت بىلەن ئاق بېكەش قىرىق كېچە ـ كۈندۈز يول بېسىپ ئاخىر ئاق بېكەشنىڭ يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ . يېتىپ كەپتۇ ـ يۇ ، خارابلىققا قاراپ تاڭ قىلىپتۇ . چۈنكى ئاۋۋالقى گۈزەل ، ئاۋات ئاستانىنىڭ ئىزناسىمۇ قالمىغانكەن . ئۇلار يۇرت خارابلىرىنى ئارىلاپ ، ئەسكى تام ـ كېسەك دۆۋىلىرى ئارىسىدا ئۇنى ـ بۇنى ئاختۇرۇپ يۈرگەن بىر ئاجىز مومانى ئۇچراتتىپتۇ . مومايدىن ئاق بېكەشنىڭ شاھ ئاتىسىنى سۈرۈشتە قىپتىكەن ، موماي يول كۆرسىتىپ قويۇپتۇ . ئۇلار شۇ يول بويىچە مېڭىپ ئەتىسى بىر چەت باياۋاننىڭ چېتىدىن ئاق بېكەشنىڭ ئاتىسى بىلەن ئانىسىنى تېپىپتۇ . ئاق بېكەشنىڭ ئاتا ـ ئانىسى دۇشمەنلەرنىڭ خورلىشى ۋە قىزنىڭ پىراقىدا تولا يىغلاپ كۆزلىرىدىن ئايرىلغانكەن . ئۇلار ئاق بېكەش بىلەن بوز يىگىتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆمىلەپ قوپۇشۇپ بالىلىرىغا ئېسىلىپ يىغا ـ زار قىلىپتۇ .

بوز يىگىت بىلەن ئاق بېكەش ھالىدىن كەتكەن بۇ ئەما قېرىلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ بىر مەزگىل شۇ يەردە تۇرۇپ رۇخسەت بېرىپتۇ . بارا ـ بارا ئىككى قېرىنىڭ كۆزلىرى

① چىغرىق ـــ پاختىنىڭ چىگىتىنى ئايرىشتا ئىشلىتىلىدىغان يەرلىك ماشىنا .

ئېچىلىپ بالىلىرىنى كۆرەلەيدىغان بولۇپتۇ. بىر كۈنى ئاق بېكەشنىڭ ئاتىسى بىر ئېسىل ئاق بوز تۇلپارنى يېتىلەپ، ئاق شۇڭقارنى قولىغا قوندۇرۇپ، بىر كىشىلىك ئاق سەللە، بىر ياقىلىق ئېسىل مەللە تونىنى ۋە بىر زۇلپىقارنى كۆتۈرۈپ كىرىپ:

— بوز يىگىت باتۇر ئوغلۇم، ئاق بوز ئارغىماق، ئاق شۇڭقار ۋە زۇلپىقار مېنىڭ تەۋەرۈكلىرىم ئىدى. ئۇ تەۋەرۈكلەرنى تۇتقۇدەك هالىم قالمىدى. بۇلارنى سىزگە تۇتتۇم، ئەمدى سىز ئۆيدە تۇرۇپ ۋەرمەي شىكارغا چىقىڭ، ئويناڭ، كۆڭۈل ئېچىڭ. ئەرنىڭ قانىتى ـ ئات، هەمراهى شۇڭقار بىلەن زۇلپىقار، خۇدايىتائالا سىزگە مەدەت بېرىدۇ، — دەپ تەۋەرۈكلىرىنى بوز يىگىتكە تۇتقۇزۇپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ بوز يىگىت ئاق بوز ئارغىماقنا مىنىپ، ئاق شۇڭقارنى قوندۇرۇپ، زۇلپىقارنى ئېسىپ شىكارغا چىقىدىغان بولۇپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي كالتە بوزمۇ بوز يىگىتنى سېغىنىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلارنىڭ كۈنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بوز يىگىت بىلەن كالتە بوز شىكارغا چىقىپتۇ. شۇ كۈنى تومۇز ئىسسىقى چېكىگە يېتىپ جاڭگاللىق تونۇردەك قىزىپ كەتكەنىكەن. ئۇلار ئۇيان چېپىپ ـ بۇيان چېپىپ ئاختۇرۇپ ئوۋ تالىماپتۇ. بۇ يىگىت باتۇر جىلە بولۇپ چوقۇم ئوۋ غەنىيمىتىگە ئېرىشمىگۈچە قايتماسلىق قارارىغا كەپتۇ ۋە كالتە بوز بىلەن ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ ئوۋ ئىزدىمەكچى بوپتۇ.

بوز يىگىت ئوۋ ئىزدەپ ماڭا ـ ماڭا ئادەم ئايىغى يەتمىگەن بىر قويۇق جاڭگالىقا كىرىپ قاپتۇ. ئۇ قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا، ئالدىدىن ساقاللىرى سۈتتەك ئاقارغان، يۈزلىرى نۇرلىنىپ تۇرغان ئىللىق چىراي بىر بوۋاي چىقىپ كەپتۇ. بوز يىگىت ئارغىماقتىن چۈشۈپ بوۋايغا سالام قىپتۇ. بوۋاي سالامنى ئېلىپ تۇرۇپ:

— ئەي بوز يىگىت باتۇر، يامان چاغدا ئوۋغا چىقىپ قاپسەن، ئەمدى ئۆتكەنگە سالىۋات، سەمىگە شۇنى سېلىپ قويياي: هازىر ساڭا بىر چوك خەۋپ ئەگىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆزۈڭگە ئاگاھ بولغايسەن، ئېسىڭدە چىك تۇت: يالغۇز دۆڭگە ئات سالما، توكۇر توشقانغا شۇڭقار سالما، بۇلاق بويىدا ئوخلىما. خوش، قالغىنى خۇداغا ئامانەت، — دەپلا كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ.

بوز يىگىت بوۋاينىڭ دېگەنلىرىگە هەيران بولۇپ ئالغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇيان قارىسىمۇ، بۇيان قارىسىمۇ بىرەر جانىۋار يولۇقمايتۇ. ئۇ مۇشۇكەمگە قەدەر ئوۋدىن قۇرۇق قايتىپ باقمىغانىكەن، غەنىمەتسىز قايتىشنى خورلۇق هېسابلايدىكەن. شۇڭا، تىت ـ تىت بولۇپ مېڭىۋېرىپتۇ. بىر ئوچۇقچىلىققا كەلگەندە ئۇ هارغىنلىقتا ۋە تومۇز ئاپتاپتا چىدىماي قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ بايىقى نەسىھىتىنى ئۇنتۇپ ئالدىدىكى يالغۇز دۆڭگە ئارغىمىقنى ساپتىكەن، ئارغىمىقى مۆدۈرۈلۈپ كېتىپ ئالدى پۇتى سۇنۇپتۇ. ئۇ ئارغىماقنى تاشلاپ، ئېگەر ـ جابدۇقىنى يۇدۇپ ئارقىغا يېنىپتۇ. بىر توغراقلىققا كەلگەندە، ئالدى پۇتى ئۆزۈك بوز توشقان يۇگۇرۇپ ئۆتۈپتۇ. شۇڭقارنى قۇشلىغانىكەن، ئاق شۇڭقار ئەگىپ بېرىپ توغراقنا قونۇپتۇ. چاقىرسا چۈشمەپتۇ. ئۇسساپ چارچاپ كەتكەن بوز يىگىت كالتە

بوز بىلەن تېپىشىپ ، ئىچ پۇشۇقى بىلەن قايتىپ كېلىۋېتىپ بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ قاپتۇ . بوز يىگىت يانچۇقىدىن بىر ئالتۇن بىگىزنى چىقىرىپ كالتە بوزغا بېرىپتۇ ـ دە :

ـــ مەن قاتتىق چارچىدىم ، بىر ئۇخلىسام قىرىق كېچە ـ كۈندۈزدە ئويغىنىمەن ، ئەگەر ئالمىدىس بىرەر ۋەقەگە يولۇقساڭ ئالتۇن بىگىزنى تاپىنىمغا تىق ، شۇئان ئويغىنىمەن ، ـــ دەپ ئېگەر ـ توقۇمغا يۆلەنگىنىچە ئۇيقۇغا كېتىپتۇ .

كالتە بوز بوز يىگىتنىڭ يېنىدا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرسا غايىبتىن چۈشكەندەك بىر قېرى موماي پەيدا بولۇپتۇ . كالتە بوز ئورنىدىن تۇرۇپ مومايغا سالام بېرىپتۇ . موماي :

ـــ بالام بۇ چەت جاڭگالدا نېمە قىلىپ ئولتۇرىسەن ، ئاۋۇ ئۇخلاۋاتقان پالۋان كىم بولىدۇ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ . كالتە بوز مومايغا ئۆز ئەھۋالىنى خەۋەر بېرىپتۇ . موماي :

ـــ ئاغىنەڭ قاچان ئويغىنىدۇ ؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن . كالتە بوز :

ـــ بوز يىگىت بىر ئۇخلىسا قىرىق كېچە ـ كۈندۈزدىن كېيىن ئويغىنىدۇ ، ئۇخلىغىلى تېخى ئاران بىرنەچچە كۈن بولدى ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

ـــ بالام ، ئاغىنەڭ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىسا ئاڭغىچە سەن نېمە ئىش قىلىسەن ؟ ئاغىنەڭنى ئويغاتماقچى بولساڭ قانداق قىلسەن ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ موماي .

ـــ مەن ئاغىنەم ئويغانغىچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېنىدا تۇرىمەن . ناۋادا ئاغىنەمنى ئويغىتىش توغرا كەلسە ، ئۇنىڭ تاپىنىغا بۇ ئالتۇن بىگىزنى سانجىيمەن ، شۇ زامات ئويغىنىدۇ ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كالتە بوز ئالتۇن بىگىزنى مومايغا كۆرسىتىپ .

ـــ ياھ ، ئەجەب چىرايلىق بىگىز ئىكەن . ئەكەل بالام بىگىزنىڭنى ماڭا بېرىپ تۇر . كېيىشىم يىرتىلىپ كەتكەنىدى . يا- مۇالاي ، ـــ دەپتۇ موماي .

كالتە بوز سەل ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن « بېرىپ تۇرسام تۇرمامدىم . قېرى مومايكەن ، ئايىغىنى ياماپ بولغاندا ياندۇرۇۋالمامدىم ؟ » دەپ ئويلاپ بىگىزنى مومايغا بېرىپتۇ .

بۇ ھېلىقى بوز يىگىتلەرنى قاپقانغا دەسسەتكەن جادۇگەر موماي ئىكەن . موماي بوز يىگىتنىڭ ئىككى بالىسىنى دۇشمەنلەرگە گۆرۈگە تۇتۇپ بەرگەندىن كېيىن ، يەنە بىر ئېتەك ئالتۇن ـ كۈمۈش تارتۇق ئېلىپ ، باشقىچە سىياقى بىلەن بوز يىگىتنىڭ ئىزىنى پايلاپ بولاق بويىغا كەلگەنىكەن . جادۇگەر موماي بۇلاق بېشىدا كېپىشىنى ياماپ بولۇپ ، ئالتۇن بىگىزنى سۇغا تاشلۇۋېتىپتۇ . كالتە بوز زارلىنىپتۇ ، يىغلاپتۇ ، مومايىنى تىللاپتۇ ، قارغاپتۇ ، ئامال بولماپتۇ ، جادۇگەر موماي بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ .

جادۇگەر موماي ئىككى ئايىغىنى تۆت قىلىپ دۇشمەنلەرنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ ـ دە ، ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ . دۇشمەنلەرنىڭ قىرىق سەركەردىسى بارلىق لەشكەرلىرىنى باشلاپ ، پۈتكۈل جاڭگالنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ بوز يىگىت ئۇخلاۋاتقان بۇلاق بېشىغا يوپۇرۇلۇپتۇ . كالتە بوز بوز يىگىتنىڭ زۇلپىقارىنى ئېلىپ دۇشمەنلەر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپتۇ . نەچچە مەررە ئېلىشقاندىن كېيىن ، دۇشمەنلەر دۆۋە ـ دۆۋە ئۆلۈكلىرىنى قالدۇرۇپ چېكىنىپتۇ . كالتە بوز مۇشۇ

پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ، بوز يىگىتنى چاقىرىپتۇ ، تۇرتۇپتۇ ، چىمداپتۇ . بوز يىگىت قىمىر قىلىپمۇ قويماپتۇ . كالتە بوزنىڭ تاقىتى ـ تاق بولۇپ بوز يىگىتنىڭ ئۆتۈكىنى سالدۇرۇپتۇ ـ دە ، تاپىنىنى چىشلەپتۇ . چىشلەپ ـ چىشلەپ ئىككى قەۋەت گۆشنى شىلىپ بولغاندا بوز يىگىت ئاران بىر ئۆرۈلۇپ :

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ، تاپىنىم تازا قىچىشتىغۇ ، ـــ دەپلا خورۇلداپ ئۇخلاپ كېتىپتۇ .

شۇ ئەسنادا دۇشمەنلەر يەنە يوپۇرلۇپ كېلىپ كالتە بوز بىلەن ئېلىشىپ تۇ . ئېلىشا ـ ئېلىشا دۇشمەن لەشكەرلىرى قىرىلىۋېرىپتۇ . دۇشمەنلەر كالتە بوز بىلەن قورالسىق ئېلىشىپ تەڭ كېلەلمىگەندىن كېيىن ، مەسلىھەتلىشىپ تۆت تەرەپتىن تەڭلا ئاتلىق كېلىپ كالتە بوزغا سالما تاشلاپ چىرماپ ـ چىرماپ تاشلاپتۇ . ئارقىدىن بوز يىگىتنى تۇتۇۋېلىپ كالىنىڭ تېرىسىدىن قىلىنغان خام تاسما بىلەن چىرماپ باغلىۋېتىپتۇ . خام تاسما ئىسسىقتا قۇرۇغانسېرى قورۇلۇپ قىسىشقا باشلاپتۇ . بوز يىگىت ئاندىن ئۇيقۇسىنى ئازراق ئېچىپ :

ـــ پاھ بۇ يەرنىڭ پاشىلىرى نېمانچە قاتتىق چاقىدىغاندۇ ؟ ـــ دەپ بىر كېرىلگەنىكەن ، قاتمۇ ـ قات خام تاسما تارسىلداپ ئۇزۇلۇشكە باشلاپتۇ . بوز يىگىت نىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىدىن چۆچۈشكەن دۇشمەنلەر بوز يىگىت باتۇرنى بۇرۇنقىدىنمۇ چىڭ ، بۇرۇنقىدىنمۇ قەۋەتلەپ چىرماپتۇ . بوز يىگىت يەنە بىر قېتىم ئۆرۈلۈپ كېرىلگەنىكەن ، تاسمىلار پايلىماي ئۇزۇلۇشكە باشلاپتۇ . ئۇچىنچى قېتىملىق چىرماشتىن كېيىن بوز يىگىت باتۇرنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىپتۇ . قارىسا ، تېنى قاتمۇ ـ قات خام تاسمىلار بىلەن چەمبەرچەس چىرمىۋېتىلگەن ، تۆت ئەترابىنى دۇشمەنلەر ئورىۋالغان ، تېڭىپ تاشلانغان كالتە بوز بىر چەتتە پۇشايمان بىلەن يىغلاۋاتقانىكەن . بوز يىگىت :

ـــ ئەي نامەردلەر ، خام تاسما بىلەن چىرماپ ، قىلىچ بىلەن چېپىپ جېنىمدىن جۇدا قىلالمايسىلەر ، ئۆلتۈرىمىز دەپ ئاۋارە بولغىچە دەرھال قويۇۋېتىڭلار ، ـــ دەپتۇ . دۇشمەنلەر :

ـــ باغلاقتا ئۆلمىسەك ، چاكىقاقتا ئۆلىسەن ، قىلىچتا ئۆلمىسەك ، ئاچلىقتىن ئۆلىسەن ، يا جانغا تۇر ، يا جانانغا تۇر ، ـــ دەپتۇ .

بوز يىگىت ، دۇشمەنلەرنىڭ بەكمۇ رەھىمسىز تائىپىلەر ئىكەنلىكىگە يەنە بىر قېتىم قول قويۇپ :

ئون قوتاندا قويۇم بار ،
شۇنى بېرەي ، جاننى قوي .
بەش قوتاندا ئېتىم بار ،
ئۇنى بېرەي ، جاننى قوي .
ئۇچ قوتاندا كالام بار ،
شۇنى بېرەي ، جاننى قوي .
بىر قوتاندا تۆگەم بار ،
ئۇنى بېرەي ، جاننى قوي .

دەپ نەزمە ئوقۇپتۇ . دۇشمەنلەر :

ـــ جېنىڭ بىزنىڭ قولىمىزدا تۇرسا ، ئۇنى بېرەي ، بۇنى بېرەي ، دەپ ۋەدە قىلمىساڭمۇ ئۇ نەرسىلەر بىزنىڭ بولماي قالامتى ؟ ـــ دېيىشىپ كۈلۈشۈپتۇ .

بوز يىگىت دۇشمەنلەرنىڭ خورلىشىغا چىدىماي تۇلۇقچىلاپ بىر دوملىغانىكەن ، دۇشمەنلەردىن نەچچە

يۇزى ئۇنىڭ ئاستىدا قىلىپ خېمىرغا ئايلىنىپتۇ .

دۇشمەنلەرنىڭ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ ، بوز يىگىت باتۇرنى يېڭىباشتىن چىرماپ تۆت تەرەپتىن تارتىپ تۇتۇۋاپتۇ . بوز يىگىت :

ــ ئەي قانخور دۇشمەنلەر ، مېنى قانداق قىلىشىڭ قىلىش ، ئەمما ، ئاغىنەم كالتە بوزنى قويۇۋېتىش ، ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشۋالاي ، ــ دەپتۇ .

دۇشمەنلەر كالتە بوزنى بوشتىپ بوز يىگىتنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەپتۇ . بوز يىگىت كالتە بوزدىن رازىلىق ئېلىپ :

ــ ئەي قىيامەتلىك ئاغىنەم ، مەندىن رازى بول ، ئاخىرقى قېتىم ئاغىنىدار چىلىقىنى يەتكۈزۈپ چىمچىلاق پۇتۇمنىڭ تىرنىقىنى ئېچىپ قوي ، ــ دەپتىكەن ، كالتە بوز بىر ئامال قىلىپ بوز يىگىتنىڭ چىمچىلاق پوتىنىڭ تىرنىقىنى ئېچىپ قويۇپتۇ. بوز يىگىت « يا پىرى كامىل ! » دەپ نەرە تارتىپ چىمچىلاق پۇتىنىڭ تىرنىقى بىلەن بىر تالاي دۇشمەن لەشكەرلىرىنى قېيما قىلىپ تاشلاپتۇ . ئەتراپ ئۆلۈككە توشۇپتۇ . قانلار دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ . دۇشمەنلەر بوز يىگىتنى باش ئەگدۈرەلمەسلىكىگە كۆزى يېتىپ ، ئۇنى تۆمۈر كۆشۈككە بەند قىپتۇ ــ دە ، ئايىتىرەك دېگەن يوغان تېرەككە ئېسىپ قويۇپتۇ . بىر كۈن ئۆتۈپتۇ ، ئون كۈن ئۆتۈپتۇ . يىگىرمە ــ توققۇز كۈنمۇ ئۆتۈپتۇ . ئوتتۇز توققۇز كۈن بولغاندا بوز يىگىت باتۇر هوشسىزلىنىپ جىمىپ قاپتۇ . دۇشمەنلەر « بوز يىگىتنىڭ جېنى تۆمۈر بولسىمۇ ئەمدى ئۆلۈپ بولدى ، ئۆلۈكنى بېقىپ ئاۋارە بولغاندىن يولىمىزغا ماڭايلى » دېيىشىپ كېتىپ قاپتۇ .

بوز يىگىت ئايىتىرەككە ئېسىپ قويۇلغان ئەتىسىلا ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۇچۇپ كەلگەن ئايىتىرەك قۇشىغا كېلىپ ئۇنى چۇشۇرۇۋېتىپ ، چىش تىرناقلىرى بىلەن تاسمىلارنى يېشىپ ، بوز يىگىتنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتىپتۇ . بوز يىگىت كۆزلىرىنى يېرىم ئېچىپ ئاق بېكەشنى كۆرۈپتۇ ــ دە :

ــ ئەمدى مەن بولالماي قالدىم . ئەگەر ئەقىدەڭدىن يانمىساڭ جاپادىن قاچماي ، جەسىتىمنى قىرىق كېچە ــ كۈندۈز كۆتۈرۈپ ، مەن تۇتۇلۇپ قالغان جايدىكى بۇلاقنى ئايلانغىن ، شۇ چاغدا قايتا تىرىلىپ ، سەن بىلەن مەڭگۈ بىللە بولىمەن ، ــ دەپلا جان تەسلىم قىپتۇ .

ئاق بېكەش ئۆتكەن سەۋەنلىكلىرىگە مېڭىر پۇشايمان قىلىپ يىغلاپتۇ ، زارلاپتۇ . ئۈستىبېشىغا ئاق ماتادىن قارىلىق كىيىپ بوز يىگىتنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ بۇلاق چۆرىسىنى ئايلىنىپ يىغا ــ نەزمىلەر بىلەن ماتەمدە بولۇپتۇ . ئوتتۇز توققۇز كۈن بولغاندا ، باشقا سىياقتا كىرىۋالغان هېلىقى جادۇگەر مومای بۇلاق بېشىغا پەيدا بولۇپ بىر پارچە قارا كىگىزنى بۇلاق سۈيىگە چىلاپ يۇيۇشقا باشلاپتۇ . ئاق بېكەش بوز يىگىتنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭدىن :

ــ ۋاي مومام ، نېمە ئىش قىلىپ ئولتۇرىلا ؟ ــ دەپ سوراپتىكەن ، جادۇگەر مومای :

ــ قارا كىگىزنى ئاقارتايمىكىن دەپ يۇيۇپ ئولتۇرىمەن قىزىم ، ــ دەپتۇ . ئاق

بېكەش :

ــ قىزىق گەپ قىلدىكەنلا ، موما ، قارا كىگىز يۇغانغا ئاقىرامدۇ ؟ ــ دەپتىكەن ، جادۇگەر موماي :

ــ ھەي ئەخمەق قىزىم ، قارا كىگىزنى يۇغانغا ئاقارمىسا ، ئۆلۈك كۆتۈرۈپ يۈرگەنگە تىرىلەمتى ؟ ــ دەپتۇ .

ئاق بېكەش ئۇنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلماي بوز يىگىتنىڭ جەستىنى كۆتۈرۈپ بۇلاقنى ئايلىنىشنى داۋام قىپتۇ . جادۇگەر موماي قولىدىكى كىگىز پارچىسىنى بۇلاق ئىچىگە تاشلۇۋېتىپ :

ــ قارا كىگىزنى ئاقارتمەن دەپ ئۇپىرىغان مېنىڭ جېنىم ، ئۆلگەن ئۆلۈكنى تىرىلدۈرىمەن دەپ قىينالغان سېنىڭ جېنىڭ . ھەي شور پېشانە گۆل قىزىم ، تاشلا قولۇڭدىكى ئۆلۈكنى . سېسىق ئۆلۈككە ئەقىدە باغلىمىساڭ ، ئايدەك جامالىڭ بىلەن ئەرسىز قالامتىڭ ؟ ــ دەپ بىر ئۇھ تارتىپ تىكەن ، دىلىغۇل بولۇپ قالغان ئاق بېكەش ئۆزى كۆتۈرۈۋالغان بوز يىگىتنىڭ جەسىتىنى بۇلاق ئىچىگە تاشلۇۋېتىپتۇ .

بوز يىگىتنىڭ جەستى بۇلاق ئىچىگە چۆكۈشى هامانلا ، بوز يىگىتكە يېرىم جان كىرىپ بىلىنگىچە دەس تۇرۇپتۇ ــ دە :

ــ ئاھ بېكەش ، ئوتتۇز توققۇز كېچە ــ كۈندۈز چىداپ ، بىر كۈن قالغاندا چىدىمىدىڭ . ماڭمۇ قىلدىڭ . ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ ، ئەلۋىدا ، ئۇ ئالەمدە كۆرۈشەرمىز ، ــ دەپلا بىر يۇمىلاپ كۆڭ كەپتەرگە ئايلىنىپ كۆك قەرىگە پەرۋاز قىلىپ ، ئۇچۇپ كېتىپتۇ .

ئاق بېكەش چىدامسىزلىقىغا مىڭبىر پۇشايمان قىلىپ چاچلىرىنى يۇلۇپتۇ ، يۈزلىرىنى تاتىلاپتۇ . تەستەكلىرىگە كاچىلاپتۇ .

جادۇگەر موماي دۈشمەنلەرنىڭ سەركەردىلىرىگە خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ . دۈشمەن باتۇرلىرى ئارغىماقلىرىغا مىنىپ بېكەشنىڭ قېشىغا كەپتۇ ــ دە ، ئاق بېكەشنى تالىشىپ سوقۇشۇشقا باشلاپتۇ . ئاق بېكەش دۈشمەن سەركەردىلىرىگە :

ــ ئەي سەركەردىلەر ، سىلەر قىرىق كىشى ئىكەنسىلەر ، مەن بولسام بىرلا كىشى ، مەن قايسىبىرىڭلارغا تېگىمەن . سىلەر مېنى تالىشىپ بىھۇدە سوقۇشقاندىن كۆرە ، دەرھال گۈمبەز ياساشقا كىرىشىڭلار . كىم گۈمبەزنى تېز ھەم چىرايلىق ياساپ پۈتتۈرسە شۇنىڭغا تېگەي ــ دەپتۇ .

دۈشمەن سەركەردىلىرى ئاق بېكەشنى قىزغىنىپ پۈتۈن ھۈنەرلىرىنى ئىشقا سېلىپ بىردەمدە قىرىق گۈمبەز ياساپ پۈتتۈرۈۋېتىپتۇ ، ئاق بېكەش :

ــ سىلەر ياسىغا گۈمبەزلەر بىر ــ بىرىدىن چىرايلىق ئىكەن . ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرلا ۋاقىتتا پۈتتۈرۈپسىلەر ، شۇڭا كىمگە تېگىشىمنى بىلەلمىدىم . ئەمدى سىلەر بىردىن ئوچاق سېلىپ تاماق ئېتىڭلار . مەن ھەممىڭلارنىڭ تامىقىدىن تېتىپ باقىمەن . قايسىڭلارنىڭ تامىقى تاتلىق بولسا شۇنىڭغا تېگىمەن ، ــ دەپتۇ .

دۈشمەنلەر بىردەمدە قىرىق ئوچاق سېلىپ ، قازان ئېسىپ تاماق ئېتىشكە تۇتۇش قىپتۇ . تاماق پىشقاندا ئاق بېكەش ھەر بىر گۈمبەزگە كىرىپ ، ئۇلارنىڭ تامىقىدىن تېتىپ كۆرۈپتۇ . ئاندىن:

ــ ئەتكەن تامىقىڭلار بىر ــ بىرىڭلارنىڭكىدىن ئوخشاپتۇ . شۇڭا قايسىڭلارغا تېگىشمىنى بىلەلمىدىم . ئەمدى ھەممىڭلارغا بىر قاچىدىن تاماق ئۈسۈپ بې

رىمەن . قايسىگلار بالدۇر ئىچىپ بولساڭلار شۇنىڭغا تېگەي ، ــ دەپتۇ ـ دە ، قىرىق تەڭلە كەلتۈرۈپ لىق تاماق ئۈسۈپ بېرىپتۇ . دۇشمەن سەركەردىلىرى ئاق بېكەشنى خوتۇنلۇققا ئېلىش تەمەسىدە تاماققا تەڭلا دۇم چۈشۈپتۇ . ئاق بېكەش بوز يىگىتتىن قالغان زۇلپىقارنى ئېلىپ گۈمبەزلەرگە بىر ـ بىرلەپ كىرىپ دۇشمەن سەركەردىلىرىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ .

ئاق بېكەش دۇشمەن سەركەردىلەرىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن ، ئاتىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ قان يىغلاپ تۇرۇپ :

ئاق شۇڭقارنى قوندۇرۇپ ،
جان ئالغۇچى دەپمىدىڭ ؟
ئاق سەللىنى يۆگىتىپ ،
يىرتىشلىقى ① دەپمىدىڭ ؟
مەللە تونىنى كىيدۇرۇپ ،
كېپەنلىكى دەپمىدىڭ ؟
ئاق تۇلپارغا مىندۇرۇپ ،
جىنازىسى دەپمىدىڭ ؟
ئەرسىز قالغان قىزىڭنى ،
ئۆزۈم ئالاي دەپمىدىڭ ؟

دەپ ناله قىپتۇ . ئاق بېكەشنىڭ ئاتىسى :

ــ ھەممە ئەيىب مەندە ، قىزىم ، بۇنداق بۇلارنىى بىلگەن بولسام ئاق بوز ئارغامىق ، ئاق شۇڭقار ، ئاق سەللە ، مەللە تون ۋە زۇلپىقارنى بەرمەس ئىدىم ، ئېرىڭ بوز يىگىتنىڭ ئۆلۈمىگە مەن زامىن بوپتىمەن ، ــ دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ .

ئاق بېكەشنىڭ ئاتىسى قىزىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن ، قىرىق قىزنى ھەمراھ قىلىپ ، چارباغلارغا ئەۋەتىپتۇ . لېكىن ئاق بېكەشنىڭ سۇنۇق كۆڭلى ئېچىلمايتۇ .

جادۇگەر مومای دۇشمەنلەرنىڭ قالدى ـ قاتتى لەشكەرلىرىنى يىغىپ :

ــ سىلەر سەركەردىلىرىڭلارنىڭ زورى بىلەن يۇرتۇڭلاردىن ئايرىلىپ كۆر-مىگەن ئازابلارنى تارتتىڭلار . ھازىر سەركەردىلەر ئۆلۈپ تۈگىدى ، ئاق بېكەشنى تالىشىدىغان نوچى قالمىدى . قاراپ تۇرۇپ ئاشۇ ساھىبجامالنى تاشلاپ كېتەلەمسىلەر ؟

ــ دەپ كۈشكۈرتۈپتۇ .

دۇشمەن لەشكەرلىرى ئاق بېكەشنى خوتۇن قىلىپ ئېلىش تەمەسىدە بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ چارباغ تەرەپكە چېپىشىپتۇ . دۇشمەن لەشكەرلىرىنىڭ يوپۇرلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالغان ئاق بېكەش قىرىق قىزنى چاقىرىپ ، يېنىدىكى ئۇنچە ـ مارجانلارنى يەرگە چېچىپتۇ ـ دە :

ــ قىزلار ، مارجانلارنى كىم تېرىۋالسا شۇنىڭ بولىدۇ ، قېنى ئېلىڭلار ، ــ دەپتۇ . قىرىق قىز مارجان تېرىش بىلەن بەنت بولۇپتۇ . ئاق بېكەش ئالدى ـ كەينىگە قارىماي قېچىپتۇ . دۇشمەنلەر ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ . ئاق بېكەش بوز يىگىت ئېسىپ قويۇلغان ،ئايىتېرەك تەرەپكە بۇرۇلۇپتۇ . دۇشمەنلەر تاپ باستۇرۇپ كېلىپتۇ . دۇشمەنلەر يېتىشۋالاي دەپ قالغاندا ئاق بېكەش ئايىتېرەك ئۇستىگە يامىشىپ چىقىپ ئەڭ ئېگىز شاخ ئۇستىگە مىنىپ تۇرۇۋاپتۇ . دۇشمەنلەر ئايىتېرەك ئۇستىگە چىقىشقا ئەيمىنىپ :

ــ ئاق بېكەش ، پەسكە چۈشۈپ بىزگە خوتۇن بولۇڭ . بىز سىزنى

① يىرتىشلىقى ــ مۇردىنىڭ ئېگەكلىرىنى قوشتۇرىدىغان ئاق لاتا مەنىسىدە .

ئەتسۇارلايمىز ، ــ دەپ ۋارقىرىشىپتۇ . ئاق بېكەش چۈشكىلى ئۇنىماپتۇ . شۇ چاغدا جادۇگەر مومای كۈنزادە بىلەن ئايزادىنى سۆرەپ يېتىپ كەپتۇ . دۈشمەنلەر :

ــ ئاق بېكەش ، پەسكە چۈشۈڭ ، بولمىسا قىزىڭىز ئايزادىنى چېپىپ تاشلايمىز ، ــ دەپ چۇرقىرىشىپتۇ . ئاق بېكەش چۈشمەپتۇ . دۈشمەنلەر ئايزادىنى چېپىپ تاشلاپتۇ . ئاق بېكەش قىزىنىڭ دەردى پىراقىدا يىغلاپ ، باغرى خۇن بولۇپتۇ . دۈشمەنلەر :

ــ ئاق بېكەش ، چۈشۈپ بىزگە خوتۇن بولۇڭ ، بولمىسا ئوغلىڭىز كۈنزادىنى چېپىپ تاشلايمىز ، ــ دەپ چۇرقىرىشىپتۇ . ئاق بېكەش چۈشمەپتۇ . دۈشمەنلەر كۈنزادىنى چېپىپ قىيما ـ چىيما قىلىپ تاشلاپتۇ . ئاق بېكەش ئوغلىنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا قان يىغلاپتۇ . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياشتىن ئايتىرەك تۈۋىدە بۇلاق ھاسىل بولۇپتۇ .

دۈشمەنلەر ئايتىرەكنى چۆرىدەپ چېدىر ـ بارگاھ تىكىپ ئاق بېكەشنىڭ چۈشۈپ ئۆزلىرىگە خوتۇن بولۇشىنى كۈتۈپ يېتىشىپتۇ .

بىر ھەپتە بولغاندا ئاق بېكەش سۇمبۇل چاچلىرىنى كېسىپ ئايتىرەكنىڭ شېخىغا چىگىپتۇ ـ دە :

ئاتىكام تەككەن ، ئايتىرەك ،
ئانىكام تەككەن ، ئايتىرەك .
ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ ،
بېشىنى يېگەن ، ئايتىرەك .

دەپ ناخشا ئېيتىپ ، تېرەك ئۇچىدىن ئۆزىنى يەرگە تاشلاپتەكەن . ئايتىرەكنىڭ بىر شېخى « قارس » سىدە سۇنۇپ ، ئاق بېكەش ئايتىرەك تۈۋىدىكى بۇلاق ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ . ئاق بېكەش بۇلاق سۈيىگە بىر چۆمۈلۈپ بېلىگىچە ئۆرە بوپتۇ ۋە :

ــ ئاھ ۋاپاسىز جاھان ، ئاھ ئارماندا كەتكەن جان ! ــ دەپ بىر يۇمىلاپتۇ ـ دە ، ئاق كەپتەرگە ئايلىنىپ ، پەرۋاز قىلىپ ، كۆك قەرىگە چىقىپ كېتىپتۇ . دۈشمەنلەر ئاسمانغا ھاڭۋاققىنىچە بىر ھازا تۇرۇپ قاپتۇ . ئاندىن جادۇگەر مومانىنى تۇتۇپ كېلىپ چېپىپ ، نەيزىلەپ تىتما ـ تىتما قىلىپ تاشلاپتۇ .

ئايتىرەك سۇنۇق شېخىنى ساڭگىلىتىپ تا مۇشۇكەمگىچە كۆكلەپ تۇرۇۋېرىپتۇ . ئايتىرەك ئاستىدا كۆز ياش بۇلىقى بۇلدۇقلاپ ئېقىپ تۇرۇپتۇ . بوز يىگىت بىلەن ئاق بېكەشنىڭ يۇرتلۇقلىرى ئايتىرەك ئاستىغا قەبرە تىكلەپ ، ۋاپا ، پاكلىق يولىدا شېھىت بولغان ئاشىق ـ مەشۇقلار ئۈچۈن دۇئا قىلىپ ، نەزىر ـ چىراق ئۆتكۈزۈپ ئۇلارنى ياد ئېتىپ كەپتۇ . ئېيتىشلارغا قارىغاندا . ئايتىرەك ئاستىدىكى كۆز ياش بۇلىقىدىن چىققان شەربەت سۇدا ئەمالار كۆزىنى يۇسا كۆرۈش قۇۋۋىتى ئەسلىگە كېلەرمىش ، قىز ـ چوكانلار چاچلىرىنى يۇسا ، چاچلىرى قارا ، پارقىراق ، ئۇزۇن ئۆسەرمىش .

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھۆسنىرىخان** ،
توپلاپ رەتلىگۈچى : **ئابلىمىت مۇھەممىدى ئاقيۇلى** .

ۋاپادار ئاكا ـ ئۇكىلار

(چۆچەك)

بار ئىكەن يوق ئىكەن ، ئاچ ئىكەن توق ئىكەن . قەدىم زامانلاردا بىر پادىشاھ ئۆتكەن ـ ئىكەن . ئۇنىڭ يالغۇز بىرلا قىزى بار بولۇپ ، باشقا پەرزەنتى يوق ئىكەن . پادىشاھنىڭ قىزى ئالاھىدە ياسالغان بىر چاھار باغدا تۇرىدىكەن . مەلىكىگە نۇرغۇن بەگزادىلەر ، بايلار ۋە شاھزادىلەر ئەلچى ئەۋەتىپتۇ . لېكىن پادىشاھ ئۇلارنىڭ ھېچقايسىغا بەرمەپتۇ . مەلىكىنىڭ چاھار بېغىدا گۈلگە قارايدىغان بىر ئادەم بار ئىكەن . ئۇنىڭ بىر ئوغلى بار ئىكەن . بۇ بالا بەلەن مەلىكىنىڭ بىر ـ بىرىگە كۆڭلى چۈشۈپ قالغاچقا ، ئۇلار دائىم بىللە يۈرىدىكەن . بىر كۈنى قىزنىڭ ئىنىكىسى سەپسالغۇدەك بولسا قىز ھامىلدار بولۇپ قالغان . ئىنىكىسىنا بۇ ئىشتىن قاتتىق ئەپسۇسلىنىپتۇ . ئۇ قانداق قىلىشنى بىلمەي ئاخىرى مەلىكىنى چاھار باغدىن چىقارماي بېقىپتۇ .

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھنىڭ قىزى چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ . ئىنىكىسىنا پادىشاھتىن قورقۇپ بۇ بالىنى باغۋەن بوۋايغا بېرىۋېتىپتۇ . بوۋاي ئۇنىڭغا رۇستەم دەپ ئىسىم قويۇپ بالىنى بېقىپ يۈرۈۋېرىپتۇ . بىر كۈنى بىر دۇڭە مەلىكىنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ ، چاھار باغقا كېلىپ ، ئۇنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ .

پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۇنىڭغا قانداق ئامال قىلىش كېرەكلىكىنى بىلمەي قاپتۇ .

گۈلچى بوۋاي بولسا رۇستەمنى تەربىيىلەپ بېقىپتۇ . ئۇ دائىم بالىنى پادىشاھ ساربىيغا ئېلىپ كېلىپ ، يېقىن ئادەملىرىگە كۆرسىتىپ يۈرۈۋېرىپتۇ . بالا چوڭ بولۇپ ، كوچىلارغا چىقىپ ئويناپ يۈرىدىغان بوپتۇ . بىر كۈنى بالىلار ئۇنىڭغا :

ـــ سېنىڭ ئاناڭ يوق ، ـــ دەپ تەنە قىلىشىپتۇ . بالا بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، بوۋىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ :

ـــ مېنىڭ ئانام يوقمۇ ؟ بالىلار ماڭا : « سېنىڭ ئاناڭ يوق» دېيىشۋاتىدۇ ، ـــ دەپتۇ .

بوۋاي نەۋرىسىگە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ۋە ئانىسىنىڭ يوقلىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ . رۇستەم بوۋىسىغا :

ـــ بوۋا ، مەن ئانامنى ئىزدەپ تېپىپ كېلەي ، ماڭا ئىجازەت بېرىڭ ، ـــ دەپتۇ . بوۋىسى رازى بولماپتۇ .

كۈنلەردىن بىر كۈنى رۇستەم چوڭ يولنىڭ ياقىسىدا ئويناۋاتقاندا يولدىن بىر توپ سودىگەرلەر ئۆتۈپتۇ . بالا سودىگەرلەرنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىپتۇ . سودىگەرلەر قارىسا ئارقىدىن بىر بالا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان . ئۇلاردىن بىرى :

ـــ ئەي بالا ، قەيەرگە بارسەن ؟ بىزلەر بولساق ئات ـ ئۇلاغلىق سودىگەرلەر . سەن بولساڭ پىيادە . بۇنداق ماڭساڭ ھېرىپ قالسەن ، ـــ دەپ ئۇنى ياندۇرماقچى بولۇپتۇ . رۇستەم ئۇلارنىڭ سۆزىگە پىسەنت قىلماي مېڭىۋېرىپتۇ . بۇلار يول يۈرۈپ ، يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ ، سۇسىز چۆللەرنى بېسىپ ، بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ . سودىگەرلەر شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرىپ كېتىپتۇ ، رۇستەم دەرۋازىنىڭ تېشىدا قاپتۇ . يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ، بوران چىقىپ شەھەرنىڭ تېشىدىكى قوي ـ ئۆچكە ھەممىسى شامال بىلەن سۈرۈلۈپ كېتىۋېرىپتۇ . شۇلار بىلەن بىللە رۇستەممۇ ئۆزىنى توختىتالماي ئۇدۇل دىۋىنىڭ ماكانىغا بېرىپ قاپتۇ . بۇ دەل پادىشاھنىڭ قىزىنى ئېلىپ قاچقان دىۋىنىڭ ماكانى ئىكەن . مەلىكە قارىسا ماللارنىڭ ئىچىدە بىر بالمۇ بار ئىمىش . بالىنى كۆرگەن ھامان مەلىكىنىڭ كۆكسىدىن سۈتلىرى ئېقىپ ، ئۇنىڭدا ئۆزىنى يوقىتىپ قويغۇدەك بىر مېھىر ـ مۇھەببەت پەيدا بولۇپتۇ . مەلىكە بالىنى دەرھال ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ ، يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ ، ھوشىغا كەلتۈرۈپ ئۇنىڭدىن ھال ـ ئەھۋال سوراپتۇ :

ـــ ھەي بالا ، سەن قانداق قىلىپ بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالدىڭ ؟

بالا بېشىدىن ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى سۆزلەپتۇ ۋە ئانىسىنى ئىزدەپ چىققانلىقىنى ئېيتىپتۇ . مەلىكە بۇ بالا ئۆزىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن دىۋىگە قاراپ :

ـــ بۇ بالىنى ئۆلتۈرمەڭ ، چۈنكى بۇ مېنىڭ بالام . بۇنى باغۋەن بوۋاي بېقىپ چوڭ قىلغانىدى . مېنى ئىزدەپ بۇ يەرگە كەپتۇ . ئەمدى سىزنىڭ بالىڭىز بىلەن ئىككىسى بىللە ئويناپ يۈرسۇن ، ـــ دەپتۇ .

دىۋە قىزنى ئېلىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنى ئۆز ئەمرىگە ئالغان ۋە بۇلاردىن بىر بالا تۇغۇلغانىكەن . بۇ بالىنىڭمۇ قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بولۇپ ، لېكىن سۆز قىلالمايدىكەن .

ئانا ـ بالا تېپىشىپ بىللە ياشاشقا باشلاپتۇ . مەلىكىنىڭ دىۋىدىن تۇغۇلغان بالىسىمۇ كۈندىن ـ كۈنگە چوڭ بولۇپ ، ئايىغى چىقىپ مېڭىشقا باشلاپتۇ . بۇ چاغدا ئۇ ، شۇنداق زەبەر ـ دەست قۇۋۋەتلىك بوپتۇكى ، ئەگەر دەرەخنى تۇتسا ، يىلتىزى بىلەن قۇمۇرۇپ ئالىدىكەن . ئەگەر تاغنى تۇتسا تالقان قىلىۋېتىدىكەن . مەلىكە ئۇنىڭغا « كۈچتەن» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ .

كۈنلەردىن بىر كۈنى دىۋە پادىشاھنىڭ قىزىغا :

ـــ سېنىڭ ئوغلۇڭنى ئۆلتۈرۈۋەتمىسەم بولمايدۇ . ئەگەر ئۇ بالىمىزنى ئېلىپ قېچىپ كەتسە ، كېيىن پۇشايماندا قالىمىز ، ـــ دەپتۇ . بۇ گەپنى ئۇ بىر قانچە قېتىم دېگەن بولسىمۇ ، مەلىكە نارازىلىق بىلدۈرۈپ تۇرۇۋاپتۇ . ئاخىرى بىر كۈنى رۇستەم ئۇكىسى بىلەن ئويناپ يۈرگەن چاغدا ، دىۋە بىر قۇرام تاشنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، رۇستەمنىڭ ئۈستىگە تاشلىماقچى بوپتۇ . بۇنى كۆرگەن كۈچتەن تاشنى تۇتۇۋېلىپ ، ئاتىسىغا قارىتىپ ئاتقانىكەن ، دىۋە تىك مولاق چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ . ئاكىسى بۇ ئىشنى كۆرگەندىن كېيىن ، ئۇكىسىغا بولغان مۇھەببىتى تېخىمۇ ئېشىپتۇ . كۆڭلىدە : « ئەمدى ئانام بىلەن ئۇكامنى ئېلىپ شەھەرگە كەتسەم ، ئاندىن

شەھەر خەلقى بىللە ئۆتسەم» دەپ ئويلاپتۇ . ئۇ ئانىسى بىلەن ئۇكىسىنى ئېلىپ ، شەھەرگە يېقىن بىر مەھەللىگە كېلىپ ، كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ . كۈچتەن بولسا كوچىغا چىقىپ ، بالىلار بىلەن ئويناپدىكەن . ئۇ بەزى بالىلارنى ئۇرۇپتۇ ، بەزىلىرىنىڭ بېشىنى يېرىپتۇ . ئاخىرى بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى كۈچتەننىڭ ئاكىسىغا : « سىلەر قانداق ئادەملەر ؟ بالىلىرىمىز كوچىغا چىقىپ ئويۇنيالمايدىغان بولدى ، بۇ جايدا يا سىلەر تۇرۇڭلار ، يا بىز تۇرايلۇق » دەپ كايىپتۇ . زۇستەم قانداق قىلىشنى بىلمەي : « ئۇكام بىلەن شەھەر ياكى مەھەللە ئىچىدە تۇرسام ، كىشىلەرنىڭ نالىسىدىن قۇتۇلالمايدىكەنمەن . بىرەر چەت جايغا بېرىپ ياشىساق بولغۇدەك ... » دەپ ئويلاپ ، بىر تاغنىڭ ياقىسىغا بېرىپتۇ ۋە گەمە كولاپ ئۆي قىلىپ ، شۇ يەردە كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ . كۈندۈزى كۈچتەن بىلەن زۇستەم تاغلارغا چىقىپ ئوقيا بىلەن كەكلىك ئېتىپ ، ھەر خىل ھايۋانلارنى ئوۋلاپ گۆشىنى ئوزۇق قىلىدىكەن . تېرىسىنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ كۈندىلىك لازىملىق نەرسە ـ كېرەك سېتىۋېلىپ كۈن كەچۈرۈپتۇ .

كۈنلەردىن بىر كۈنى ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسى قوش ھەيدەۋاتقان بىر دېھقانىنىڭ يېنىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشۇپتۇ . دېھقان بۇلاردىن ھال ـ ئەھۋال سوراپ :

ـــ سىلەر قەيەردىن كەلدىڭلار ؟ نەگە بارىسىلەر ، بۇ يەرلەردە ئادەملەر ياشمايتتىغۇ ، سىلەر قانداق تىرىكچىلىك قىلىۋاتسىلەر ؟ ـــ دەپتۇ . زۇستەم :

ـــ ھەي ئاتا ، بىزنىڭ ھالىمىزنى سورىماي قويۇڭ . بىز دەسلەپتە ، شەھەرگە يېقىن بىر مەھەللىدە تۇراتتۇق . مانا مۇشۇ ئۇكامنىڭ دەستىدىن ، ئۇ جايدا تۇرالمىدۇق . ئەمدى بۇ يەرلەرگە كېلىپ ئوۋچىلىق قىلىپ ھايات كەچۈرۈۋاتىمىز . دېھقانچىلىقنى بىلمەيمىز ، ـــ دەپتۇ . ھېلىقى دېھقان :

ـــ مېنىڭ تۇرار جايىم بۇ يەردىن يىراق . سىلەر بىلەن ئورتاقچىلىق قىلايلۇق . يەر ، ئۇرۇق مەندىن بولسۇن ، تېرىش ـ پەرۋىش قىلىش سىلەردىن بولسۇن . شۇنىڭغا رازى بولساڭلار ، سىلەرمۇ بىمالال كۈن كەچۈرۈپ كېتىسىلەر ، ـــ دەپتۇ . بۇ گەپ بۇلارغا ماقۇل كېلىپ رازى بوپتۇ . شۇنىڭدىن باشلاپ دېھقان بىلەن بالىلار شۇ يەردە تېرىقچىلىق قىلىپ ياشاشقا باشلاپتۇ .

كۈنلەردىن بىر كۈن دېھقان بىلەن ئورتاقچىلار قوغۇن تېرىپتۇ . قوغۇنلار راسا پىشقانداق ئاكا ـ ئۇكىلار قوغۇنلۇقتا ئولتۇرغانىكەن ، پادىشاھ بىرمۇنچە ئادەملىرى بىلەن ساياھەتكە چىقىپ ، بىر كەپىگە كۆزى چۈشۈپتۇ . ئۆزى بىر دەرەخنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ ، يېنىدىكىلەرگە :

ـــ بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كېلىڭلار ، بۇ يەردە قانداق ئادەملەر ياشايدىكىن ، ـــ دەپ ئەۋەتىپتۇ .

پادىشاھنىڭ ئادەملىرىدىن ئىككىسى كەپىنىڭ يېنىغا كېلىپ قارىسا كەپىنىڭ ئىچىدە بىر كىشى ياتقۇدەك . ئۇنىڭ ھەيۋىسىدىن يەر ـ ئاسمان لەرزىگە كەلگۈدەك . ھېلىقى ئىككى

ياساۋۇل قورققىدىن دەرھال كەينىگە يېنىپ ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ . ئۇلار دۇدۇقلىغىنچە كەپتىكى دىۋىگە ئوخشاش ئادەم توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىپتۇ . بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ ھەيران بولۇپ ئۇلارغا :

ــ سىلەر قانداق يۈرەكسىز نېمىسىلەر ؟ بىر ئادەمدىن قورقۇپ ھودۇقۇپ ھالىڭلار قالماپتۇ . قېنى ، كىم بېرىپ ئېنىق ئەھۋالنى بىلىپ كېلىدۇ ؟ ــ دەپتۇ .

بىر نەچچە ئادەم ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كەپە تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ . بۇلارنىڭ شەپىسىنى ئاڭلىغان كۆچىتەن ئويغىنىپ كېتىپتۇ . ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ قارىسا ، بىر نەچچە ئادەم يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقىدەك . ئۇلار كۆچىتەنگە قاراپ :

ــ سەن قانداق ئادەم ، يالغۇز ئۆزۈڭ نېمە قىلىۋاتىسەن ؟ بىز بىلەن بىللە ماڭ ! پادىشاھىمىز سېنىڭ ئەھۋالىڭنى بىلمەكچى ، شۇڭا بىزنى ئەۋەتتى ، ــ دەپتۇ . كۆچىتەندىن ھېچ زۇۋان چىقمىغاندىن كېيىن ، ئۇلار سۆزىنى بىر ـ ئىككى قېتىم تەكرارلاپتۇ . يىگىت لام ـ جىم دېمەپتۇ . شۇ ئارىدا ئۇلاردىن بىرسى ئېتىزلىققا كىرىپ ، قوغۇندىن ئۈزۈپ ئېلىپ چىقىپ يېگەنىكەن . كۆچىتەننىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، ئورنىدىن قوپۇپ بېرىپ ، بىر مۇشت ئۇرغانىكەن ، ھېلىقى ئادەم ئولتۇرغان ئورنىدا مىخلانغاندەك قېتىپ قاپتۇ . قالغان ياساۋۇللار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ بەدەر قېچىپتۇ . ئۇلار بېرىپ پادىشاھقا ، بولغان ۋەقەنى ئېيتىپتۇ . پادىشاھ بۇ ئىشقا ئەجەبلىنىپ ياساۋۇللارغا :

ــ يالغۇز ئادەمدىن شۇنچىلىك قورقۇپ كەتكىلارمۇ ، تېز بېرىپ ئەدىپىنى بېرىپ كېلىڭلار ! ــ دەپتۇ .

ياساۋۇللار بېرىپ بىرلىكتە ھۇجۇم قىلىپ كۆچىتەننى قاپساپ ئاپتۇ . كۆچىتەنمۇ بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ ، ياساۋۇللارنىڭ بەزىلىرىنى مۇشت بىلەن ، بەزىلىرىنى كاللىسى بىلەن ئۇرۇپتۇ . ھەش ـ پەش دېگۈچە كەپە ئەتراپى قانغا بويىلىپتۇ . ساق قالغان ياساۋۇللار يەنە قېچىپ ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ . پادىشاھ ئەھۋالغا قاراپ بۇ يەردە يەنە بىر ئاز تۇرۇپ قالسا ، ئۆزىگىمۇ خەۋپ يېتىپ قالىدىغانلىقىنى پەرەز قىپتۇ . شۇڭا قالغان ياساۋۇللارنى ئېلىپ شەھەر ئىچىگە قېچىپ كېتىپتۇ .

رۇستەم ئوۋدىن قايتىپ كەلسە ، ھەممە ياق قانغا بويالغان ، جەسەتلەر ھەر جايدا ياتقانىكەن ، كۆچىتەننىڭمۇ بەدەنلىرى جاراھەتلەنگەن . ئۇ بۇ يەرگە دۈشمەنلەر كېلىپ كۆچىتەنگە ھۇجۇم قىلغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ ئۆلگەنلىرى ئۆلۈپ ، قالغانلىرى قېچىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپتۇ . ئەمدى گەپنى پادىشاھدىن ئاڭلايلى :

ــ پادىشاھ شەھەرگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن بارلىق ئەمىر ـ ئۇمرالارنى يىغىپ ، بولغان ئەھۋاللارنى ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپتۇ . بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئوردىدىكى پالۋانلار غەزەپكە كېلىپ :

ــ ئەي پادىشاھىم ، ئىجازەت بەرسىلە . بىز بېرىپ ئۇ گۆدەكنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ ، باغلاپ ھۇزۇرلىرىغا ئېلىپ كەلسەك ، ــ دېيىشىپتۇ ۋە ھەرقايسى پالۋان قەددىنى رۇسلاپ :

«مەن ئۇنداق ئىشلارنى قىلغان، مەن مۇنداق ئىشلارنى قىلغان» دېيىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى سۆزلەپتۇ.

پادىشاھنىڭ كۆڭلى ئارام تېپىپ، بىر باتۇرغا:

— سەن بېرىپ، شۇ گۆدەكنى كىشىلىرى بىلەن بىللە تۇتۇپ كەل. قانچىلىك ئادەم لازىم بولسا، لەشكەرلەرنىڭ ئىچىدىن تاللاپ ئال، — دەپتۇ ۋە دۈئا قىلىپ، ئۇنىڭغا تەگرىدىن مەدەت تىلەپتۇ. ھېلىقى باتۇر پادىشاھنىڭ ئالدىدىن چىقىپ، لەشكەرلەر ئىچىدىن مىڭ كىشىنى تاللاپ ئۇلارنى ئېلىپ، تاغ تەرەپكە قاراپ يول ئاپتۇ. بۇلار يول يۈرۈپ، يول يۈرۈپ سېمۇ مول يۈرۈپ، كۆچتەن تۇرغان جايغا يېقىنلىشىپتۇ. رۇستەم شەھەر تەرەپتىن چاڭ-توزان كۆتۈرۈلۈپ، نۇرغۇن لەشكەرلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ كۆچتەننى ئويغىتىپ، ئىشارەت بىلەن پادىشاھنىڭ لەشكەر ئەۋەتكەنلىكىنى، لەشكەرلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. كۆچتەن بۇ ۋەقەنى بىلىپ، تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپتۇ. لەشكەرلەر بىر-ئىككى چاقىرىمدەك يېقىنلىشىپ كەلگەندە چوڭ-چوڭ تاشلارنى لەشكەرلەرگە قارىتىپ ئېتىشقا باشلاپتۇ. بىر ئاتقان تېشى باشقا تاشلارغا ئۇرۇلۇپ تاشلار خۇددى دەريا ئېقىنىدەك لەشكەرلەرگە قاراپ دۇمۇلاپتۇ. تاشلار پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرىگە، بەزىلىرىنىڭ ئاتلىرىغا تېگىپ، ھەممىسى ئالغا ئىلگىرىيەلمەي توسىلىپ قاپتۇ. قوشۇن باشلاپ كەلگەن باتۇرلار بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. ئۇلار: «بىزمۇ ئۆزىمىزنى پالۋان دەپ، ئۆزىمىزنى تەرىپلەپ يۈرۈپتۇق. بۇ بالىنىڭ ھەر بىر ئاتقان تېشىنى بىر تۆگىگە ئاتساڭ، بىلى ئۆزۈلۈپ كېتىدۇ. بۇنى كۆچ بىلەن يېڭىش مۇمكىن ئەمەسكەن. بەلكى ھىيلە-نەيرەڭ ئىشلىتىپ، قولغا چۈشۈرۈش كېرەك» — دېيىشىپتۇ ۋە شۇ يەرگە چېدىرلىرىنى قۇرۇپتۇ. كېچە بولغاندا پالۋانلار باشلىقى ئۆزىنىڭ ھەييارلىرىغا:

— كېچىسى بېرىپ، ھېلىقى بالىنىڭ يېنىدا كىملەر بارلىقىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپتۇ.

ھەييارلار ئۆزلىرىنىڭ ھەييارلىق كىيىملىرىنى كىيىپ، يېرىم كېچىدە كۆچتەن تۇرغان تەرەپكە بېرىپتۇ. قارىسا كۆچتەن بىلەن رۇستەم ئۇخلاپ قالغانكەن. بۇلارغا بەھۇش قىلىدىغان دورىنى پۈرتىپ مەست قىلىپ، كاللىسىنى ئېلىشماقچى بولۇپتۇ. لېكىن يەنە ئويلىشىپ بېقىپ «بۇلارنىڭ كاللىسىنى كەسسەك، پادىشاھ يەنە بىزدىن كايىپ قالمىسۇن» دەپ، رۇستەمنى كۆتۈرۈپ كېتىپتۇ. كۆچتەننى بولسا ھېچكىم كۆتۈرەلمەپتۇ. چۈنكى ئۇ بەك ئېغىر ئىكەن. ئۇلار باشلىقىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— باتۇرلاردىن بىر نەچچىسى بېرىپ، شۇ گۈدەكنى كۆتۈرۈپ كەلسە بولغۇدەك. بىز ئۇنى كۆتۈرەلمىدۇق، — دەپتۇ. بىر نەچچە پالۋان بېرىپ كۆچتەننى دەبدەبە بىلەن كۆتۈرۈشۈپ كەپتۇ. ئۇلار يېتىپ كەلگۈچە ھەممىسى ھېرىپ ھالى قالماپتۇ. ئاندىن ئۇلار رۇستەم بىلەن كۆچتەننى ھارۇنغا سېلىپ شەھەرگە ئېلىپ كەپتۇ ۋە ئۇنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. پادىشاھ قارىسا ئىككىلا بالا ساھىبجامال شاھزادىلەرگە ئوخشايدىكەن. بولۇپمۇ

كۇچتەن شۇنداق بىر پالۋان ئىكەنكى ئۇنى تەرىپلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدىكەن. بارلىق پالۋانلار كېلىپ ئۇنى كۆرۈپ: «ئۆمرىمىزدە مۇنداق باتۇرنى كۆرۈپ باقمىغانىدۇق. ئەپسۇسكى پادىشاھ ئۇنى بىكارغا ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان بولدى» دەپ ئەپسۇسلىنىپتۇ. پادىشاھمۇ ئەمەلدارلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ: «بۇ يىگىتلەرنى ئۆلتۈرسەك، زايا كېتىدۇ، ئۆلتۈرمىسەك بۇلار ھوشىغا كەلسە، خۇددى ئەجدىھادەك مەملىكىتىمىزنى نابۇد قىلىۋېتىشى مۇمكىن. ئەمدى قانداق قىلساق بۇلار» دەپتۇ. بىر ۋەزىر ئورنىدىن قوپۇپ:

— ئەي پادىشاھىم چوڭىنى ھوشىغا كەلتۈرەيلى. كىچىك پالۋاننى زىندانىنىڭ تېگىگە تاشلايلى ۋە ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ باقايلى. نېمە ئۈچۈن تاغلارغا كېلىپ، ماكان تۇتۇپ يۈرگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ كۆرەيلى، — دەپتۇ. ۋەزىرنىڭ بۇ سۆزلىرىنى پادىشاھ ماقۇل كۆرۈپتۇ. كۈچتەننىڭ قوللىرىغا كويزا سېلىپ، زىندانغا تاشلاپتۇ. ئاكىسىنى بولسا ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. ئاكىسى بىرنى چۈشكۈرۈپ، ئورنىدىن قوپۇپ، كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، بىر مۇنچە سۆلەتلىك ئادەملەر بېشىدا قاراپ تۇرغۇدەك. بالا:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — دەپ ئورنىدىن قوپۇپ، تۆت تەرىپىگە تەزىم قىلىپ، بىر تەرەپكە ئۆتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئەمەلدارلاردىن بىرى:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، — دەپ سالامنى ئىلىك ئاپتۇ ۋە، — ئەي يىگىت، سىز كىمنىڭ پەرزەنتى بولسىز؟ قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ شۇنىڭ سەۋەبىنى بىزگە مەلۇم قىلىڭ، — دەپتۇ. رۇستەم بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر-بىرلەپ بايان قىپتۇ. ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئۇلار كۈچتەننىڭ تىلسىز ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ.

شۇ مەملىكەتتە دۇنياغا مەشھۇر بىر تېۋىپ بار بولۇپ، ھەر قانداق كېسەل ئۇنىڭ قولىدا شىپا تاپىدىكەن. بۇ تېۋىپ پادىشاھنىڭ يادىغا كېلىپ:

— ئەي يىگىت، مېنىڭ پەرزەنتىم يوق ئىدى، ئەمدى سەن ماڭا پەرزەنت بولدۇڭ، ئۇ كاڭمۇ مېنىڭ پەرزەنتىم بولدى. ئەمدى ئۇ كاڭنى زىندانىدىن ئېلىپ چىققىن. ئۇنى تېۋىپقا ئاپىرىپ داۋالىتايلى. مۇبادا تىلى چىقىپ قالسا، ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ. رۇستەم زىندانغا بېرىپ، زىندانىدىن ئۇ كىسىنى ئېلىپ چىقىپتۇ. پادىشاھ بۇلارغا بىر نەچچە كۈن زىياپەت بېرىپ، ئۇلار بىلەن ئاتا-بالدەك بولۇپ كېتىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھنىڭ بەرگەن ۋەدىسى بالىنىڭ يادىغا كېلىپ، پادىشاھقا:

— شاھ ئاتا، سىلى تېۋىپ چاقىرىپ، ئۇ كامنى ئوبدان داۋالىتىمەن دېگەن ئىدىلە. سىلى بىلەن ئاتا-بالا بولغىنىمىزنىڭ يۈزىدىن بىر ئىلاج قىلىپ، ئۇ كامنىڭ تىلىنى چىقارسىلا، — دەپتۇ. پادىشاھ بىر مۇلازىمنى چاقىرتىپ نامە تەييارلاپتۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن: «ئەي تېۋىپ، مۇشۇ مۇلازىم بېرىشى ھامان، بىللە ھۇزۇرۇمغا كەلگەيسىز. نامە تامام. ۋەسسالام». مۇلازىم نامىنى قولىغا ئېلىپ، تېۋىپنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ. بىر نەچچە يۇرتنى بېسىپ، تېۋىپنىڭ يېزىسىغا بېرىپ، نامىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپتۇ. تېۋىپ نامىنى ئېلىپ كۆرگەندىن كېيىن ئەتىسى مۇلازىم بىلەن بىللە يولغا چىقىپتۇ. بىر قانچە كۈندىن كېيىن،

پادىشاھ ئوردىسىغا يېتىپ كەپتۇ . ئاندىن ھەشمەتلىك ساراي ئىچىگە كىرىپ پادىشاھقا سالام قىپتۇ . پادىشاھ تەۋپىنىڭ سالىمىنى ئىلىپ ، ئولتۇرۇشقا ئىجازەت قىپتۇ . ئاندىن تەۋپىقا بالىنىڭ گاچا ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپتۇ . تەۋپ :

ـــ شۇ بالىنى كەلتۈرۈڭلار ، مەن بىر كۆرۈپ باقاي ، يېشى ئۆتۈپ كەتكەنمۇ ياكى ئۆتمىگەنمۇ ، ئەگەر ئون ياشتىن تۆۋەن بولسا داۋالاشقا بولىدۇ ، ئەگەر ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتكەن بولسا بولمايدۇ ، ـــ دەپتۇ . كۇچىتەننى ئېلىپ كېلىشىپتۇ . تەۋپ كۇچىتەننىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتىگە قاراپ ، ئون سەككىز ياشلارغا كەلگەن بولۇشى كېرەك دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئاكىسىدىن ئۇنىڭ نەچچە ياشقا كىرگەنلىكىنى سوراپتۇ . ئاكىسى : « توققۇز ياشقا كىردى » دەپتۇ . تەۋپ :

ـــ ئەمدى بۇنى داۋالاش ئۈچۈن ئانىسىنىڭ سۈتى بولۇشى لازىم ، ـــ دەپتۇ . كۇچىتەننىڭ ئاكىسى پادىشاھقا :

ـــ ئانىمىز بار ئىدى ، لېكىن ھازىر نەدىلىكىنى بىلمەيمىز . چۈنكى بىز ئانىمىزدىن ئايرىلىپ بۇ يەرگە كەلگىنىمىزگە خېلى ۋاقىت بولدى ، ـــ دەپتۇ . تەۋپ :

ـــ ئاناڭلارنى ئىزدەپ تاپمىساڭلار ، داۋالاشنىڭ ھېچ ئىلاجى يوق ، ـــ دەپتۇ . رۇستەم بىلەن كۇچىتەن پادىشاھتىن رۇخسەت ئېلىپ ، ئانىسىنى ئىزدەشكە مېڭىپتۇ .

بۇلار بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ، ئانىسى تۇرغان جايغا بېرىپ قارىسا ، ئانىسى ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بۇيان ئاچلىقتىن قىينىلىپ ، ئاخىرى ئوت ـ چۆپلەرنىڭ يىلتىزلىرىنى يەپ ، ھاياتىنى ئاران ساقلاپ قالغانىكەن . لېكىن ئۇ ھەرىكەتتىن قېلىپ ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىكەن . بۇلار ئانىسىنى تېپىپ ، ئاغزىغا شەربەت تېمىتىپ ، ھەر خىل غىزالارنى يېگۈزۈپتۇ . بىر نەچچە كۈن ئۇ يەردە تۇرغاندىن كېيىن ، ئانىسىنى ئېلىپ شەھەرگە قايتىپتۇ . تەۋپىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، ئانىسىنى كۆرسىتىپتۇ . تەۋپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ :

ـــ ئەي پادىشاھىم ، دەشتى كەبىردە بىر دەرەخ بار . شۇ دەرەخنىڭ سۈتىدىن ئېلىپ كېلىپ ، ئانا سۈتى بىلەن قوشۇپ بالىغا ئىچكۈزسە ، ئاندىن ئۇنىڭ تىلى چىقىدۇ . ئەپسۇسكى ھازىر مەندە ئۇ دەرەخنىڭ سۈتىدىن يوق . لېكىن سۈتنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن يول بەك خەتەرلىك . مانا شۇ سۈتىدىن ئالدۇرۇپ كەلمىسىلە ، ئىلاجى يوق ، ـــ دەپتۇ .

پادىشاھ ۋەزىرلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بارلىق پالۋانلىرىنى يىغىپ :

ـــ ئەي پالۋانلىرىم ، بىر مۇھىم ئىش چىقىپ قالدى . ئۇ بولسىمۇ دەشتى كەبىرگە بېرىپ ، بىر دەرەختىن سۈت ئېلىپ كېلىش . شۇ سۈتنى ئېلىپ كەلگەن كىشىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن شۇنداق نۇرغۇن ئىنئام ـ ئېھسان بېرىمەنكى ، پەتمىش پۇشتىغىچە يەپ تۈگىتەلمەيدۇ ، ھەمدە بىر شەھەرنىڭ ھاكىملىقىنى بېرىمەن ، ـــ دەپتۇ . بۇ سۆزنى ئۈچ قېتىم تەكرار ئېيتىپتۇ . لېكىن ھېچكىمدىن سادا چىقماپتۇ . ئاخىر بىر ۋەزىر ئورنىدىن قوپۇپ :

ـــ ئەي تەقسىر ، پادىشاھى ئالەم ، ئەگەر ماڭا ئىجازەت بەرسىلە ، ئاشۇ ئىككى بالىنىمۇ ماڭا قوشۇپ قويسىلا ، بېرىپ شۇ سۈتتىن ئېلىپ كەلگەيمىز ، ـــ دەپتۇ .

پادىشاھ ھېلىقى ۋەزىر بىلەن كۆچتەن ھەم ئاكىسى رۇستەمنىمۇ قوشۇپ يولغا سالىتۇ . ئۇلار بىللە يولغا راۋان بولىتۇ . ئۇزۇن يول يۈرۈپ ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپ ، بىر باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئاتتىن چۈشۈپتۇ . باغنىڭ ئىچىدىن ساقاللىرى ئۆسكەن ، ھەربىرى قوپال كىشىلەر چىقىپ ، بۇلارنىڭ يولىنى توسۇپ : « بۇ يولدىن ئۆتكەن كىشىلەردىن باج ئالىمىز ، بولمىسا ، ئۆتكۈزمەيمىز » ، دەپ ھەيۋە قىلىشىپتۇ . بۇلار :

ــ بىز سودىگەر بولساق ئىدى ، ماللىرىمىزدىن باج ئالساڭلار بولاتتى . بىز بىر يولۇچى تۇرساق ، ياخشىسى بىزنى قويۇپ بېرىڭلار ، ــ دەپ ئىلتىماس قىپتۇ . ئۇلار زادى ئۇنىماپتۇ . رۇستەم ئۇكىسىغا ئىشارەت قىلىپ قويغانىكەن . كۆچتەن ئۇلارنى بىرىنىڭ ئۈستىگە بىرىنى ياتقۇزۇپ ، ئۈستىدىن بىر يوغان تاش بىلەن باستۇرۇپ قويۇپتۇ . ئاندىن ئۇلار يولغا راۋان بوپتۇ . بۇلار يولغا كېتىۋەرسۇن ، ئەمدى گەپنى تاش تېگىدە بېسىلىپ ياتقان كىشىلەردىن ئاڭلايلى :

بۇ كىشىلەرنىڭ باشلىقى خېلى ساقلاپ بېقىپتۇ . شېرىكلىرىدىن دېرەك بولمىغاندىن كېيىن كۆڭلىدە : « بۇلار چىقىپ سودىگەرلەرنىڭ ماللىرىنى ئېلىپ ، باشقا بىر ياققا كەتكەن ئوخشايدۇ » دەپ ئويلاپ ، چىقىپ قارىسا ، ئۈچ پالۋان تاشنىڭ تېگىدە ھوشىدىن كېتىپ يېرىم جان ياتقۇدەك . دەرھال ئۇلارنى تاشنىڭ ئاستىدىن چىقىرىپ ئەكىرىپتۇ ۋە قالغان قاراقچىلارغا :

ــ بىر نەچچە كىشى كېلىپ ، بىزنىڭ ئادەملىرىمىزگە ئازار بېرىپتۇ . ئەمدى سىلەر ئۇلارنىڭ كەينىدىن ، مازانداران جاڭگىلىغىچە قوغلاڭلار . ئەگەر مازانداران جاڭگىلىنىڭ بۇ يېقىدا يېتىشۇالساڭلار ، تۇتۇپ ئېلىپ كېلىڭلار ، ئەگەر مازانداران جاڭگىلىغا يېتىپ بولغان بولسا ، گەپ قىلماي يېنىپ كېلىڭلار . ئۇلار ئۇ جايدىن ھەرگىز ساق ئۆتەلمەيدۇ ، ئۇ يەردىكى ئېيىق ، ئەجدىھا ۋە يولۋاسلار ئۇلارنى يەپ كېتىدۇ ، ــ دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ . قاراقچىلار ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ .

ۋەزىر بىلەن بالىلار بىر دەريانىڭ بويىغا بېرىپتۇ ، دەريادىن قانغۇچە سۇ ئىچىپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇپتۇ ۋە دەريادىن ئۆتۈپ بىر مەنزىلگە يېتىپ بېرىپتۇ . ئۇلار كەينىگە قارىسا ئارقىسىدىن قاراقچىلار قوغلاپ كېلىۋاتقۇدەك . بۇلارمۇ بىر ئېگىزلىككە چىقىپ ، قوللىرىغا سالمىلرىنى ئېلىپ ، قاراقچىلارغا قارىتىپ تاش ئېتىپتۇ . قاراقچىلار بۇ ئېگىزلىكنى قورشاپ ، ھەر تەرەپتىن كېلىپ ، بۇ ئۇچەيلەننى باغلىۋالماقچى بوپتۇ . ئەمما كۆچتەن ھېچكىمگە بوي بەرمەستىن ، يېنىغا چىققانلارنىڭ ھەممىسىنى بېسىپ ، مۇشۇك چاشقانىنى قىيناپ ئۆلتۈرگەندەك ئۆلتۈرسە ، بەزىلىرىنىڭ كاللىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپتۇ . بەزىلىرىنىڭ چاتىرىقىنى يىرىپ تاشلىسا ، بەزىلىرىنىڭ پۇتىدىن تۇتۇپ ، ئېگىزلىكتىن تۆۋەنگە قارىتىپ ئېتىپتۇ . قاراقچىلار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپ :

ــ بۇ زادى قانداق ئادەمدۇ ؟ ئادىمىزات ئىچىدە مۇنداق ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغانىدۇق . ئەمدى بولدى ، قالغانلىرىمىز توختاپ قالايلى ، بۇنىڭغا تەڭ كەلگىلى بولمايدىكەن ... ــ

دېيىشىپ ، كەينىگە قاراپ قېچىپتۇ .

ۋەزىر بىلەن ئاكا ـ ئۇكىلار يەنە يولىغا راۋان بوپتۇ . بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ، بىر جايغا يېتىپ بارسا ، ئالدىدا ئۈچ ئاچا يول پەيدا بوپتۇ . بىرسى ـــ مازانداران جاڭگىلىنىڭ يولى ، يەنە بىر خۇراسانغا بارىدىغان يول ، يەنە بىرى ـــ دەشتى كەبىرنىڭ يولى ئىكەن ، بۇلار شۇ جايدا بىر كېچە قونۇپ ، ئەتىسى سەھەردە دەشتى كەبىرگە قاراپ مېڭىپتۇ . ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز يول ماڭغاندىن كېيىن ئالدىدا بىر ئاق ئۆي كۆرۈنۈپتۇ . ئۇلار ئاق ئۆيگە يېقىنلىشىپ بارغانسىكەن ، بىر كۈچۈك يۈگۈرۈپ كېلىپ بۇلارغا ئېتىلىپتۇ . كۈچتەن كۈچۈكنى تۇتۇۋېلىپ ، بىر تاشنىڭ تېگىگە باستۇرۇپ قويۇپتۇ . ئاق ئۆي ئىچىدىن كۈچۈكنىڭ ئىگىسى چىقىپ قارىسا ، كۈچۈكنىڭ ئاۋازىمۇ چىقمىغۇدەك . بۇنى كۆرۈپ ئۇ بىر يولۋاسنى ئەۋەتىپتۇ . يولۋاس بۇلار تۇرغان جايغا قاراپ بارا ـ قازادەك ئېتىلىپتۇ ، بۇنى كۆرگەن ۋەزىر بىلەن رۇستەم قورقۇپ كېتىپ ، كۈچتەننىڭ كەينىگە يوشۇرنۇۋاپتۇ . كۈچتەن ئېتىلىپ كەلگەن يولۋاسنى تۇتۇۋېلىپ ، كانىيىدىن سىققانىكەن ، يولۋاسنىڭ كۆزلىرى ئالىيىپ جېنىدىن جۇدا بولۇشقا تاس قاپتۇ . يولۋاس كۈچتەننىڭ ئايىغى ئاستىدا يېتىپ ، يۈز ـ كۆزلىرىنى بالىنىڭ ئايىغىغا سۈركەپتۇ .

بۇ ئاق ئۆي ئەسلىدە بىر پادىچىنىڭ تۇرىدىغان جايى بولۇپ ، ئۇنىڭ بىر قوتان قويى بار ئىكەن . پادىچى قوي باققىلى كەتكەندە ئاق ئۆيدە خوتۇنى بىلەن قىزى قالىدىكەن . قىز شۇنداق پالۋانكەنكى ، ئەگەر ئۇ قويلارنى بېقىپ يۈرگەندە بۆرىلەر كېلىپ ھۇجۇم قىلىدىغان بولسا ، بۆرىلەرنى تۇتۇۋېلىپ ئۆلتۈرىدىكەن . ئەگەر ئورمان ـ توقايلىققا بارسا ، شىر قاپلانلارنىمۇ تۇتۇپ ئۆزىگە بويسۇندۇرىدىكەن .

يولۋاسمۇ جىمىپ كەتكەندىن كېيىن پادىچىنىڭ خوتۇنى شىرنى قويۇپ بېرىپتۇ . شىرمۇ غەزەپ بىلەن ئاكا ـ ئۇكىلار تۇرغان تەرەپكە مېڭىپتۇ . ئۇلارغا يېقىنلىشىپ ئون قەدەم قالغاندا جايىدا توختاپ ، كۈچتەنگە قاراپ تۇرۇپ قاپتۇ . بالىمۇ ئۇنىڭغا تىكىلىپ ، كىرپىك قاقماي تۇرۇپتۇ . ئاخىرى شىر كۈچىنى توپلاپ ، كۈچتەنگە قاراپ ئېتىلىپتۇ ۋە بالىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ چۈشۈپتۇ . بالىنى يەرگە نەقتاپتۇ . شۇ چاغدا بالا چاققانلىق بىلەن شىرنى كۆتۈرۈپ قوپۇپ ، يەرگە شۇنداق ئۇرۇپتىكى ، شىر ھوشىدىن كېتىپتۇ .

پادىچىنىڭ خوتۇنى خېلى ساقلاپتۇ . لېكىن شىردىنمۇ دېرەك بولماپتۇ . ئاخىرى قىزىنىڭ ئويغىتىشقا مەجبۇر بوپتۇ . ئۇ قىزىغا ھايۋانلارنى بوشىتىپ قويۇپ بەرگەنلىكىنى ، ئۇلارنىڭ تېخىچە قايتىپ كەلمىگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ . قىز ئورنىدىن قوپۇپ ، تاشقىرىغا چىقىپ قارىسا ، يىراقتا ئېگىز بويلۇق بىر كىشى كۆرۈنۈپتۇ . قىز شۇ كىشى تۇرغان تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ . يېقىن بارغاندا كۆرۈپتۇكى ، ئىككى كىشى تۇرغۇدەك ، يەنە بىر يىگىتنىڭ ئايىغىنىڭ تېگىدە شىر ، يەنە بىر تەرەپدە يولۋاس ياتقانمىش . كۈچۈك بولسا بىر چوڭ تاشنىڭ تېگىدە ياتقۇدەك . قىز كۈچۈكنىڭ ئۈستىدىكى تاشنى بىرلا كۆتۈرۈپ ئېلىپ ، كۈچتەنگە قاراپ رېتىپ ئېتىپتۇ . بالا تاشنى تۇتۇۋېلىپ ، غەزەپ بىلەن باشقا تەرەپكە تاشلاپتۇ . قىز

غەزەپلىنىپ ، يۈگۈرۈپ كېلىپ كۆچىتەنگە ئېسىلىپتۇ . ئىككىسى ئۇزۇنغىچە ئېلىشىپتۇ . ئا-خىرى ھېچقايسىسى يېڭەلمەپتۇ . قىزنىڭ كىيىملىرى يىرتىلىپ ، ئاق ئۆيگە قاراپ كېتىپ قاپتۇ . ئۆيگە بېرىپ كىيىمىنى ئالماشتۇرۇپ ، كېلىپ يەنە ئېلىشىپتۇ . تاڭ ئاتقىچە ئېلىشىپ ، يەنە كىيىملىرى يىرتىلىپ كېتىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپتۇ . ئاخىرى رۇستەم ئىما ـ ئىشرەت بىلەن قىزنى قانداق يېقتىشنى ئۆگىتىپتۇ . كۆچىتەن قىزنى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇرۇپتۇ . ئاندىن قىزنىڭ ئۈستىگە بىر تاشنى باستۇراي دېگەنىكەن ، رۇستەم ئۇنىماپتۇ . قىز ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆيگە قايتىپتۇ . بۇ چاغدا پادىچىمۇ ئۆيگە يېنىپ كەلگەنىكەن . بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پادىچى ئاكا ـ ئۇكىلارنى چاقىرىپ :

ـــ سىلەرنىڭ بۇ يەرلەرگە كېلىشىڭلاردىكى مەقسەت نېمە ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ . بۇلار بولغان ۋەقەلەرنى پادىچىغا بايان قىلىپ ، ئۆزلىرىنىڭ دەرەخ سۈتى ئالغىلى ماڭغانلىقىنى سۆزلەپتۇ . شۇنداق قىلىپ پادىچى بىلەن دوست بولۇپ قاپتۇ . پادىچى باللارنى ھېلىقى دەرەخ بار جايغا باشلاپ بېرىپتۇ ۋە بىر قاچىغا دەرەخنىڭ سۈتىدىن ئېلىپ بېرىپ ، بىر قانچە كۈن مېھمان قىلىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ . ئۇلار يولغا چىقىدىغان چاغدا پادىچىنىڭ قىزى ئاتىسىغا :

ـــ ئەي ئاتا ، مەن : « كىمنىكى مېنى يېقتىسا ، شۇنىڭ نىكاھىدا بولىمەن » دەپ ۋەدە قىلغانىدىم . ئەمدى مەن شۇلار بىلەن كېتىشىم كېرەك ، ـــ دەپتۇ .

پادىچى رازى بوپتۇ . بۇلار « ئۇچ ئىدۇق ، تۆت بولدۇق » دەپ يولغا چۈشۈپتۇ . بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ، ھېلىقى قاراقچىلارنىڭ ماكانىغا يېتىپ كەپتۇ . قاراقچىلار يولغا ئازگال كولاپ قوزۇق قېقىپ ئۈستىگە شاخ ـ شۇمبا تاشلاپ قويغانىكەن . بۇلار بىر يەرگە جايلىشىپ ، ئەمدى ئارام ئالايلى دەپ تۇرسا ، قاراقچىلار ھۇجۇم قىلىپ ، ھەر تەرەپتىن ئوقيا ئېتىپ ئۇلارنى ئوققا تۇتۇپتۇ . بۇلار بۇ يولدىن قانداق ئۆتۈپ كېتىش توغرىسىدا ئويلىشىپتۇ ئۇدۇل مېڭىپ ئۆتۈپ كېتەيلى دېسە چوڭقۇر ئازگالدىن ئۆتۈش قىيىن ئىكەن . يولنىڭ بىر تەرىپى دەريا ، بىر تەرىپى تاغ ئىكەن . ۋەزىر مەسلىھەت بېرىپ :

ـــ مۇشۇ قاراقچىلار تەرەپكە ئېقىپ باردىغان ئېقىننى كۈندۈزى توساپ قويۇپ سۇنى قايدۇرۇپ ، ئاندىن كېچىسى قويۇۋېتەيلى . بۇلارنىڭ تۇرغان جايىنى سۇ بېسىپ ، قەيەرگە بېرىشنى بىلمەي گاڭگىراپ قالىدۇ . شۇنداق قىلساق بۇ توساقتىن ئۆتۈشنىڭ ئىلاجى بولىدۇ ، ـــ دەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ بۇلار سۇنى بوغۇپ ، ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز سۇ يىغىپ ، ئۈچ كۈندىن كېيىن ، يېرىم كېچىدە سۇنى قويۇپ بېرىپتۇ . يېرىم كېچىدە قاراقچىلار تۇرغان جايىنى سۇ بېسىپ ئۆيلىرى سۇنىڭ تېگىدە قاپتۇ . ھەممىسى جان ساقلاشنىڭ غېمى بىلەن بولۇپ كېتىپتۇ . كۆچىتەن كېلىپ قاراقچىلار توسقان توساقنى ئۆرۈپ تاشلاپتۇ . ئۇلار بۇ جايدىن سالامەت ئۆتۈپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ .

بۇلار نۇرغۇن يول يۈرۈپ ، ئاخىر ئۆز يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ . دەرەخ سۈتىنى تېۋىپقا كۆرسىتىپتۇ . تېۋىپ سۈتنى ئېلىپ ، كۆچىتەننى داۋالاشقا كىرىشىپتۇ . كۆچىتەننى بىر نەچچە

كۈن ئاچ قويۇپ ، بەلگىلەنگەن بىر خىل دورىلىق غىزانى يېگۈزۈپ ، تىلىنىڭ تومۇرلىرىغا نەشتەر ئۇرۇپتۇ . قىرىق كۈن دېگەندە كۈچتەن ئاستا ـ ئاستا سۆزلەيدىغان بوپتۇ . ئاندىن تېۋىپ پادىشاھقا ئىلتىماس قىلىپ :

ـــ ئەمدى بۇ بالىنى مېنىڭ قولۇمغا بەرسىڭىز ، ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قىرىق كۈن داۋالاي . چۈنكى مېنىڭ ئۆيۈمدە بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر مۇنچە دەردمەنلىرىم بار ، ئۇلارنىمۇ داۋالايمەن ، ـــ دەپتۇ . پادىشاھنىڭ ئىجازىتى بىلەن تېۋىپ كۈچتەننى ئۆيىگە ئاپىرىپ داۋاملىق داۋالاپتۇ . ئۇنىڭ ئۆيىدە روھى كېسەللەر ۋە باشقا ھەر خىل كېسەللەرمۇ بار ئىكەن . تېۋىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، قىرىق كۈن ئىچىدە باشقا كېسەللەرمۇ شىپا تېپىپ ، ھەر-قايسى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپتۇ . تېۋىپ كېتىدىغان كىشىلەرنى بىر ئۆيگە ئەكىرىپ ئۇلاردىن نېمە سەۋەبتىن كېسەل بولغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ كۆرىدىكەن . بىر بوۋاي مۇنداق دەپتۇ :

ـــ ئەي ئەزىز تېۋىپىم ، مېنىڭ يۈرىكىمنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ ياخشى ئىش قىلـ دىڭىز ، لېكىن ئىچىمدىكى دەردىمنى بىلەلمىدىڭىز ، ـــ دەپتۇ . تېۋىپ :

ـــ ئىچىڭىزدىكى دەردىڭىزنىڭ ئالامەتلىرىنى ماڭا ئېيتىپ بەرسىڭىز ، بەلكى ئۇنىڭغىمۇ دەرمان بولۇرمەن ، ـــ دەپتۇ . بوۋاي بىر يىغلۇۋېتىپ ، ئۆزىنىڭ ئەسلىدە بىر پادىشاھ ئىكەنلىكىنى ، يالغۇز قىزىنىڭ چاھار باغدىن يوقالغانلىقىنى ، شۇنىڭ دەردىدە سەۋدايى بولۇپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ . بۇ چاغدا ئىككىنچى بىر كىشىمۇ بىر ئاھ ئۇرۇپتۇكى ئاغزىدىن ئوت چىقىپ كەتكەندەك بوپتۇ . تېۋىپ :

ـــ سەن نېمە ئۈچۈن ئاھ ئۇردۇڭ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ .

ـــ ئەي ماھارەتلىك تېۋىپ ، ـــ دەپتۇ ئۇ ، ـــ بۇ بوۋاي بىر كىشى ئۈچۈن سەۋدايى بولغان بولسا ، مەن ئىككى كىشى ئۈچۈن دېۋانە بولۇپ يۈرگەنمىدىم . بىرى خوتۇنۇم ، يەنە بىرى ئوغلۇم . مېنىڭ خوتۇنۇم ، دەل مۇشۇ بوۋاينىڭ قىزى ئىدى . ئوغلۇم ئانىسىنى ئىزدەپ مەن دەپ غايىپ بولدى . شۇڭا مېنىڭ ئۆزۈم ساقايغان بولساممۇ ، يۈرىكىم ساقايمىدى ، ـــ دەپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان رۇستەم پەرياد قىلىپ ئاتىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ . بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن تېۋىپ ، بىرى پادىشاھنىڭ كۈيئوغۇلى ، بىرى ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ . ئاندىن ھەممىسى بىر بىرى بىلەن تېپىشىپ ، تېۋىپقا دۇئا قىلىپ :

ـــ سىز ھەقىقىي تېۋىپ ئىكەنسىز ، كېسىلىمىزنى داۋالىدىڭىز ، يۈرىكىمىزنىمۇ داۋالىدىڭىز ، ـــ دەپ ، زور ئىنئاملارنى بېرىپتۇ . بارلىق ئاتا ـ ئانا ، پەرزەنتلەر بىر ـ بىرى بىلەن تېپىشىپ ، پادىشاھ قىزى ، كۈيئوغۇلى ، نەۋرىسى بىلەن ئۆز مەملىكىتىگە كېتىپتۇ . كۈچتەنـ نىڭ تىلى چىقىپ ، تىلىنى داۋالاتقان پادىشاھقا ئوغۇل بوپتۇ . توي ـ تاماشالار قىلىپ ، كۈچتەنگە پادىچىنىڭ قىزىنى ئېلىپ بېرىپتۇ . ئۇلارمۇ مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپتۇ . سىزلەرمۇ يېتىڭلار مۇرادقا ، بىزمۇ يېتەيلۇق مۇرادقا ، دۇشمەنلەر قالسۇن ئۇياتقا .

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئامىنە ئىسمائىل**

رەتلىگۈچى : **ئىراده رەھىم .**

ئۇيغانچى

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا ئەمەت ئىسىملىك بىر بالا ئۆتكەنكەن. بۇ بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۆلۈپ كېتىپ، ئائىلىسىدە ئۆزى يالغۇز قاپتۇ. ئۇ ، ئۆيىدە بىكار يۇرۇشنى خالىماي «دادامۇ كاتتا سو-دىگەر ئىدى، شەھەر كېزىپ يۇرۇپ ئېسىل مالالارنى ئەكىلىپ ساتاتتى. سودىگەر چىلىكتە پۇل تېپىپ باي بولغانىدى. مەنۇ ئاتا كەسپىمنى تېپىپ قىلاي» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، بارلىق پۇل ـ پۇچەكلىرىنى نەخلەپ خۇرجۇنغا قاچىلاپتۇ. خۇرجۇننى ئاتقا ئارتىپ ئۇستىگە مىنىپ يىراق بىر شەھەرگە سەپەر گە ئاتلىنىپتۇ . يولدا باشقا ھەمراھلىرىغىمۇ قېتىلماي ، ئۆزى يالغۇز مې-ڭىپتۇ . بىرقانچە كۈن يول يۇرۇپتۇ، يۇرگەندىمۇ مول يۇرۇپتۇ. بىرنەچچە كۈنلۈك سەپەردە بىرەر يولۇچىمۇ ئۇچرىماپتۇ . چۈشكەن دەڭلەردە ئۆزى يالغۇز يېتىپ ـ قۇپۇپ يالغۇز چىلىقتا بەكمۇ غېرىپسىنىپ كېتىپتۇ. لېكىن ئۆز شەھىرىگە قايتىپ كېتىشكىمۇ كۆڭلى تارتماپتۇ. ئاخىر يولنى داۋاملاشتۇرۇپ ، بىر دەريانىڭ بويىغا كېلىپ توختاپتۇ .

سۇيى ئۇلۇغ ، دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دەريانى قاراپ بۇ يىگىتنىڭ تېنى سۇر كىنىپتۇ . شۇنداقتىمۇ دەريادىن ئۆتىدىغان كۆۋرۈك ياكى كېمە بارمىكىن دەپ ، دەريانى ياقىلاپ يۇقىرىسىغا بىر كۈن مېڭىپتۇ . كېمە ياكى كېچىك ئۇچرىماپتۇ . ئارقىسىغا يېنىپ تۆۋىنىگە قاراپ ئىككى كۈن ماڭغانكەن ، ئىلگىرى كارۋانلار ئۆتكەن ئات ـ ئۇلاغنىڭ ئىزلىرى بار بىر كەڭ كېچىك ئۇچراپتۇ . ئەمەت دەريانىڭ چوڭقۇرلۇقىغا قاراپ ، دەريانى كېرەكمۇ ياكى كىر-مەيمۇ ؟ دەپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قاپتۇ . ئاخىر «تەۋەككۈل» دەپ ئېتىنى دىۋىتىپ دەريانى ساپتۇ . ئات گاھ ئۈزۈپ ، گاھ لەيلەپ دەريانىڭ قاپىقىتۇرىغا كەلگەندە ، بىر قارا ئات مىنگەن ئادەم دەريانىڭ بويىغا كېلىپ :

ـــ ھەي بالا جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ ؟ ئارقاڭغا يان ، دەريادا لەھەڭ بار . ئېتىڭ بىلەن قوشۇپ دەم تارتىپ كېتىدۇ ! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ .

ئەمەت ئاتنىڭ بېشىنى قايتۇرۇپ بولغۇچە ، خۇددى بىرسى ئاغامچا بىلەن باغلاپ تارتـ قاندەك بىر تەتۇر قاينام ئۇنى سۈمۈرۈپ كېتىۋاتقىدەك . ئەمەت دەرھال ئاتتىن ئۆزىنى سۇغا تاشلاپتۇ . ئۇ دەريادا بىر كۈن ئېقىپ ، ئۆلەر ھالغا يەتكەندە بىر لايداڭغا چىقىپ قاپتۇ . ئەمەت لايداڭدا يېرىم كۈن يېتىپ ، ھۇشىغا كەلگەندىن كېيىن ، كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ئۆزى لايداڭدا ياتقان ، ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا دەريانىڭ گىرۋەكلىرى ئورمانزارلىق ئىكەن . ئۇ گاڭگىراپ تۇرۇپ قاپتۇ ، بىردەمدىن كېيىن ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . ئەمەت ئەنسىز چىلىك ئىچىدە : «مەن پۇل ـ پۇچەك، ئۇزۇق ـ تۇلۇكلىرىمدىن ئايرىلدىم ،

ئېتىمدىنمۇ ئايرىلدىم . بۇنى ئازدەپ بۇ ئادىمىزات يوق ئورمانلىقتا ياۋايى ھايۋانلار غا يەم بولۇ-
دىغان ئوخشايمەن» دەپ ئۆز جېنىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ ئولتۇرسا ، ئورمانلىقتىن بىر كىيىك
چىقىپ دەريادىن سۇ ئىچىپتۇ . قارىسا كىيىكنىڭ بوينىغا قوڭغۇراق ئېسىقلىق تۇرغۇدەك ،
دۈمبىسىگە گۈللۈك لاتىدىن يوپۇق يېپىپ تۆشنى تارتىپ قويۇپتۇ . كىيىك ئالدىرماي سۇ
ئىچىپ ئارقىسىغا يېنىپ ، كەلگەن يولى بىلەن ئورمانلىققا كىرىپ كېتىپتۇ . بۇنى كۆرگەن
ئەمەت مۇشۇ ئەتراپتا ئادەم بارلىقىنى پەرەز قىلىپ ، ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ كىيىك ماڭغان ئىز
بىلەن ئۈچ چاقىرىمچە يول ماڭغانىكەن ، ئورمانلىقتىن ئۆتۈپ بىر چۆل ـ جەزىرىگە چىقىپ
قاپتۇ . چۆلنىڭ قايئوتتۇرىسىدا بىر باغ بار ئىكەن ، كىيىكنىڭ ئىزى باغقا كىرىپ كېتىپتۇ .
باغنىڭ ئىچىگە قارىسا باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇپا بولۇپ ، بىر قىز ھېلىقى كىيىكنىڭ بېشىنى
سىلاپ ئەركىلىتىپ ئولتۇرغۇدەك . ئەمەت قىزنى كۆرگەن ھامان ، قىزنىڭ پېشانىسىدىن بىر
ئوت چىقىپ ئەمەتنىڭ يۈرىكىگە تۇتىشىپتۇ ـ دە ، «ئاھ» دەپلا ھۇشىدىن كېتىپتۇ . بىر چاغدا
ھۇشىغا كېلىپ قارىسا ، قىز يوق . ئەمەت قىزنىڭ پىراقىدا يىغلاپ ئولتۇرسا ، چۆل ـ باياۋان
تەرەپتىن بىر موماي پەيدا بولۇپ ، ئەمەتنىڭ قېشىغا كەپتۇ . ئەمەت ئورنىدىن تۇرۇپ مومايغا
سالام قىپتۇ . موماي ، ئەمەتتىن ھال ـ ئەھۋال سوراپ ، ئەمەتنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ .
ئەمەت تاقىتى ـ تاق بولغان ھالدا :

ـــ ئەي ئانا ، باغدىكى قىز كىمنىڭ قىزى ؟ قىزنىڭ ئىسمى نېمە ؟ ئۇنى بىر كۆرۈپلا
يۈرىكىمگە ئوت تۇتاشتى ، قىزنىڭ پىراقىدا ئەقلى ـ ھۇشۇمنى يوقىتىپ ئۆلەر ھالغا يەتتىم ، ـــ
دەپ زار ـ زار يىغلاپتۇ .

ئەمەتنىڭ نالىسىنى ئاڭلىغان موماي ئەمەتكە ئىچ ئاغرىتىپ :

ـــ قىزنىڭ دادىسى ، دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغاتىدىن كېچىپ ، ئۆز شەھرىنى تاشلاپ ،
مۇشۇ جاڭگالنى ماكان قىلغان پادىچى ، بايلارنىڭ مال ـ چارۋىلىرىنى باقىدۇ . بايلار ئىنساپ
قىلىپ پادا ھەقىقى ئۈچۈن بىرنەرسە بەرسە ئالىدۇ ، بەرمىسە ئۆز كۈنىگە شۈكرى قىلدى .
قىزى ئاشۇ كىيىنكى سېغىپ ئىككى قاچا سۈت چىقسا بىر قاچىدىن ئىچىپ شۇنىڭغا قانائەت
قىلىدۇ . ئۆزى ناھايىتى تەقۋادار بوۋاي . قىزنىڭ ئىسمى گۈلخان . ئۇ تولىمۇ ئەدەپ ـ ئەخلاق
لىق ، شەرمى ـ ھايالىق قىز . قىزغا ئاشىق بولساڭ بوۋاينىڭ ئالدىغا بارغىن ، بوۋاينىڭ ئوغلى
يوق ، بوۋاي گەپ سورىسا : «ئوغلى يوققا ئوغۇل ، قىزى بارغا بالا بۇلاي دەپ كەلدىم » دې-
سەڭ ، سېنى ئوغۇللۇققا قوبۇل قىلسا ، قىزىنى ساڭا بېرەر ، ـــ دەپتۇ . مومای شۇندىن كېيىن
كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ .

ئەمەت بوۋايىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ساقلاپ ئولتۇرۇپتۇ . چۈش مەھەل بىلەن بوۋاي
مال ـ چارۋىلىرىنى ھەيدەپ كېلىپ قوتانغا سولاپتۇ . ئۆزى باغقا كىرىپ ئارام ئېلىشقا ئولتۇ-
رۇپتۇ . ئەمەت باغقا كىرىپ بوۋاينىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ ،
بوۋايغا تەزىم قىلغانىكەن ، بوۋاي :

ـــ ئەي ئوغلۇم ، نەدىن كەلدىڭىز ؟ كىمنىڭ ئوغلى بولىسىز ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ .

ـــ ئۆزۈم پالانى شەھەردىن كەلدىم . ئاتا ـ ئانام ۋە باشقا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم يوق ،
ئوغلى يوققا ئوغۇل ، قىزى بارغا بالا بولاي دەپ كەلدىم ، ـــ دەپتۇ ئەمەت .

ـــ مېنىڭ ئوغلۇم يوق ، ئوغۇل بولۇڭ . قىزىم بار ، ماڭا بالا بولامسىز ؟ ـــ دەپتۇ بوۋاي .

ئەمەت ئورنىدىن تۇرۇپ :

ـــ بوۋا ، سىلى رازى بولسىلا مەن سىلىگە بالا بولاي . ـــ دەپ ، بوۋايغا قايتىدىن تەزىم قىلىپ ، ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپتۇ . بوۋاي قىزىنى چاقىرىپ داستىخان تەييارلاشنى بۇيرۇپتۇ . گۈلخان چاققانلىق بىلەن داستىخان تەييارلاپتۇ . بوۋاي ئەمەتنى داستىخانغا تەكلىپ قىپتۇ . ئەمەت بوۋاي بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ غىزالىنىپتۇ . ئۇلار كۈن كەچ بولغاندا ئارام ئېلىشىپتۇ . ئەتىسىدىن باشلاپ ئەمەت بوۋايغا ياردەملىشىپ بىرنەچچە ئاي مال بېقىپ ، بوۋاينىڭ خىزمىتىنى بولۇپتۇ . ئۇ ھەر تەرەپتىن بوۋاينىڭ كۆزىگە بارغانسېرى ئىسسىق كۆرۈنۈپتۇ . بوۋاي ئەمەتنى ھەر جەھەتتىن سىناپ بېقىپتۇ . ئەمەتتىن ھېچقانداق ئەيىپ تاپالمىغان بوۋاي قىزى گۈلخانىنى ئەمەتكە نىكاھ قىلدۇرۇپ قويۇپتۇ . ئەمەت گۈلخانغا ئۆيلەنگەندىن كېيىن ، ئىككىسى بىرقانچە يىل بوۋاينىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ، بوۋاينىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ، ھالىدىن خەۋەر ئاپتۇ . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوۋاي ئەمەت بىلەن گۈلخانىنى ئالدىغا چاقىرىپ دۇئا قىلىپ ، «ئەمدى ئۆي تۇتۇۋېلىڭلار » دەپ رۇخسەت بېرىپتۇ . ئەمەت گۈلخانىنى ئېلىپ شەھەرگە كېلىپ بىر ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ .

ئەمەت بىلەن گۈلخان مەسلىھەتلىشىپ تۇرمۇشنى قانداق قامداشنى ئويلىشىپتۇ . گۈلخان ئەمەتنى بازارغا بۇيرۇپ ھەر خىل يىپ ئەكەلدۇرۇپ بىر دانە كەشتە ياغلىق ئىشلەپتۇ . گۈلخان ياغلىقنى ئەمەتكە بېرىپ مۇنداق دەپتۇ :

ـــ ياغلىقنى بازارغا ئەچىقىپ باھاسىغا يەتكۈزۈپ سېتىپ ، پۇلىغا ئاش ـ ئوزۇق ۋە گۆش ـ ياغ ئېلىپ كېلىڭ . بىرەرسى «ياغلىقنى كىم ئىشلىگەن ؟ » دەپ سوراپ قالسا ، ئانام ئىشلىگەن دەڭ . ھەرگىز ئايالىم ئىشلىگەن دېمەڭ ، ـــ دەپ جىكىلەپ ئەمەتنى يولغا سالىپتۇ .

ئەمەت ياغلىقنى بازارغا سالغانىكەن ، خېرىدارلار ياغلىقنى كۆرۈپ ، ئۆزئارا تالىشىشقا باشلاپتۇ . ئەمەتمۇ ياغلىقنىڭ باھاسىنى بارغانسېرى ئۆستۈرۈپ يۇقىرى باھا قويۇپتۇ . چۈنكى ، كىشىلەر بۇ خىلدىكى ياغلىقنى مۇشۇكەمگىچە بۇ شەھەردە كۆرۈپ باقمىغانىكەن . ئاردىدىن بىر پايلاقچى ياغلىقنىڭ خەۋرىنى ۋەزىرگە يەتكۈزۈپتۇ . ۋەزىر ئادەم ئەۋەتىپ ئەمەتنى ياغلىق بىلەن قوشۇپ ئوردىغا ھەيدەپ كەپتۇ . ئاچكۆز ۋەزىر ياغلىقنى كۆرۈپ نىيىتىنى بۇزۇپ ياغلىقنى تارتىۋېلىش قارارىغا كەپتۇ ۋە «بۇ ياغلىقنى ئوردا خەزىنىسىدىن ئوغرى ئېلىپ كەتكەن ، ئوغرىنى تاپالماي تۇراتتىم . ياغلىقنى سەن كىمدىن ئالدىڭ ؟» ـــ دەپ سوراپتۇ . ۋەزىرنىڭ ياساۋۇللىرىدىن بىرسى ئەمەت بىلەن گۈلخانىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئىكەن . ئۇ ، ۋەزىرنىڭ قولىغا كۈسۈلداپ گۈلخانىنىڭ ھۆسنى ـ جامالىنىڭ گۈزەللىكىنى ماختاپ ، بۇ ياغلىقنى گۈلخانىنىڭ ئىشلىگەنلىكىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ . ۋەزىر گۈلخانغا غايىبانە ئاشىق بولۇپتۇ ، گۈلخانىنى ئەمەتتىن تارتىۋېلىش نىيىتىگە كەپتۇ ، ئەمەتكە «ياغلىق ئوغرىسى » دەپ تۆھمەت چاپلاپ زىندانغا تاشلاپتۇ . ئاندىن ئاچكۆز ۋەزىر ياساۋۇللىرىنى بۇيرۇپ ، گۈلخانىنى «بۇزۇق ئايال » دېگەن بەتنام بىلەن ئوردىغا سۆرەپ كېلىپ ، ئۆزىنىڭ ھويلىسىغا نەزەربەنت قىپتۇ . ۋەزىر كۆڭلىدە «خالايىق ئۇيقۇغا كەتكەندە ، يوشۇرۇن بېرىپ ، گۈلخان بىلەن

ئەيشى ـ ئىشرەت قىلىپ مۇرادىمغا يېتىمەن » دەپ خام خىيال قىپتۇ ؛ ئەمما قاتتىق ئۇخلاپ قېلىپ تاڭ ئېتىپ قاپتۇ ، شۇنداق قىلىپ ئاچكۆز ۋەزىر مەقسىتىگە يېتەلمەپتۇ .

بۇ شەھەردە ناھايىتمۇ ھېيلىگەر بىر ئادەم بولۇپ ، بۇ ئادەم ۋەزىرنىڭ ئۆيىدە خىزمەت قىلىدىغان بىر ساھىپجامال كېنىزەككە ئاشىق ئىكەن . شۇ ئاخشىمى كېلىپ ۋەزىرنىڭ ئۆگزىسىگە چالما تاشلاپتۇ . گۈلخان شەپىنى ئاڭلاپ ، ئەمەت كەلگەن ئوخشايدۇ ، دەپ ئۆگزىگە چىقىپتۇ . دەرەخكە ئېسىلىپ باغقا چۈشۈپتۇ . باغ بىلەن يولغا چىقىپ شەپە بولغان تامنىڭ تۈۋىگە كەلگەنىكەن ، بىر ئادەم ساقلاپ تۇرۇپتۇ . گۈلخاننى كۆرۈپ شەھەر دەرۋازىسىنى شەرەت قىلىپ ئالدىغا قاراپ مېڭىپتۇ . گۈلخان قاراڭغۇدا پەرق ئېتەلمەي گۇمانسىرىغان ھالدا ھېلىقى ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قاپتۇ . تاڭ ئاتقاندا قارىسا ، ئەمەت بولماستىن يات ئادەم ئىكەن . گۈلخان ئاھ ئۇرۇپ زار ـ زار يىغلاپتۇ . ئۇلار چۆل بایاۋان تەرەپكە قاراپ مېڭىپ ، بىر ياداڭلىققا كەلگەندە قارشى تەرەپتىن توپا ـ چاڭ كۆرۈنۈپتۇ . ھېلىقى ھېيلىگەر ئادەم بۇنى كۆرۈپ : «ۋەزىر بىزنى قوغلاپ كېلىۋاتقان ئوخشايدۇ » دەپ ئويلاپ ، گۈلخاننى تاشلاپ ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ . توپا ـ چاڭ سۈزۈلگەندىن كېيىن قارىسا ۋەزىر بولماستىن تۆگە مىنگەن يولۇچى ئىكەن . ئۇ ، گۈلخانى تۆگىسىگە مىندۈرۈپ بایاۋان تەرەپكە قاراپ تۆگىنى سۈرە ـ سۈر قىلىپ قېچىپ كېتىپتۇ . ھېلىقى ھېيلىگەر ئۇنىڭ ۋەزىر ئەمەسلىكىنى ئۇقۇپ ، ئارقىسىدىن قوغلاپ تۆگىچىگە يېتەلمەپتۇ ،

ھېيلىگەر تۆگىنى قوغلىغاچ تۇرسۇن . گۈلخان خۇداغا ناله قىلىپ «ئېرىم ئەمەت بىلەن كۆرۈشتۇرسەڭ » دەپ يىغلايدىكەن .

تۆگە مىنگەن كىشى تۆگىسىنى سۈرۈپ بۇ مەملىكەت تەۋەسىدىن چىقىپ باشقا مەملىكەتكە بېرىپ قاپتۇ . شەھەر پادىشاھى ۋەزىر ـ ئۆلىملىرىنى باشلاپ شىكارغا چىققانىكەن . تۆگىچى گۈلخاننى ئەپقېچىپ كېلىپ ، پادىغاشاھقا ئۇچراپ قاپتۇ . پادىشاھ بۇ ئادەمدە بىر ئىش بار دەپ گۇمان قىلىپ :

ـــ نېمە ئادەمسەن ؟ بۇ خوتۇن نېمەڭ بولىدۇ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ . تۆگە مىنگەن ئادەم :

ـــ مەن پالانى شەھەردىن كەلدىم . بۇ مېنىڭ خوتۇنۇم بولىدۇ ، ـــ دەپ جاۋاپ بېرىپ تۇرۇشىغا ، ۋەزىر ئېتىنىي چاپتۇرۇپ قوغلاپ كەپتۇ ۋە پادىشاھقا تازىم قىلىپ :

ـــ بۇ خوتۇن مېنىڭ كېنىزىكىم ئىدى ، ماۋۇ ئادەم كېنىزەككە ئاشىق ئىكەن ، ئىككىسى بىرلىشىپ قېچىپ كېتىپتۇ . ئىز ئىزدەپ كەلگەنىدىم ، بۇ يەردە ئىكەن ، ئاران تاپتىم . ئۆزلىرىدىن ئۆمىدۋارمەن ، ـــ دەپ قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ .

ئارقىسىدىن ھېلىقى ھېلىگەر ئادەم يېتىپ كېلىپ :

ـــ دات پادىشاھى ئالەم ، بۇ مېنىڭ خوتۇنۇم بولىدۇ . ۋەزىر نېيىتىنى بۇزۇپ ئۆيۈمدىن بۇلاپ ئەپچىقىپ كەتكەن . مەن ئاخشام بېرىپ خوتۇنۇمنى ئەپچىقتىم . ۋەزىرنىڭ كۆزىدىن يىراق كېتەي دەپ يولدا كېلىۋاتسام ، تۆگە مىنگەن ئادەم ئۇچرىدى ، «خوتۇنۇم ھېرىپ

قالدى ، بىردەم تۆگىنىڭ گە مىندۇرىۋالسىڭىز ساۋاب بۇلار» دېسەم ، خوتۇنۇمنى تۆگىگە مىنگەشتۇرۇپ ، تۆگىسىنى سۆرگىنىگىچە قېچىپ كەتتى . مەن پىيادە تۆگىگە يېتەلمىدىم . مانا ئۇ ئالدىلىرىدا تۇرۇپتۇ ، ــ دەپ پادىشاھنىڭ ئۆمرىگە دۇئا قىلىپ قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ .

پادىشاھ ئۇچ ئادەمنىڭ ئۇچ خىل يالغان گېپىنى ئاڭلاپ ، دەرغەزەپ بولۇپ ؛

ــ بۇ يالغانچىلارنى زىندانغا تاشلاڭلار ! ــ دەپ ئەمر قىپتۇ . گۈلخاننى ئوردىغا ئەۋەتىپ ، ئۆزى ئووغا كېتىپتۇ . پادىشاھ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئوودىن قايتىپ كېلىپ ، گۈلخاننى كېنىزەكلەر قاتاردا كىيىندۇرۇپتۇ . ئون نەچچە كېنىزەككە قوشۇپ ئېلىپ چىقىپ ، ئۇچ يالغانچىنى زىندانىدىن چىقىرىپ كۆرسىتىپ مۇنداق دەپتۇ :

ــ تۆگىچى بىللەن بىللە كەلگەن ئايالنى قايسىڭلار تونۇپ ئىسمىنى دەپ بېرەلەمسىلار ، ئۇ ئايال شۇ كىشىگە بۇيرۇپ بېرىلىدۇ .

پادىشاھنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ئۇچ يالغانچى گۈلخاننى تونۇمايلا ھەرقايسىسى بىردىن كېنىزەكنىڭ پىشىگە ئېسىلىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بۇلارنىڭ يالغانچىلىقى ئاشكارا بولۇپ ، يەرگە قاراپ تۇرۇشۇپتۇ . پادىشاھ گۈلخاندىن :

ــ سىز كىمنىڭ خوتۇنى ئىكەنلىگىڭىزنى راستلىق بىلەن سۆزلەڭ ، ــ دېگەنىكەن ، گۈلخان بولغان ۋەقەنى باشتىن ـ ئاخىر بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ كېلىپ ، ئۆز ئېرىنىڭ زىندانداقاماقلىق ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ زار ـ زار يىغلاپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ، تۆگە مىنگەن كىشى بىلەن ھېلىقى ھېيلىگەر ئادەمنى نەسىھەت قىلىپ ئۆز يۇرتىغا قايتۇرىۋېتىپتۇ . ۋەزىرنىڭ قول ـ پۇتىنى كىشەنلەپ زىندانغا تاشلاپتۇ . ئەمەتنى قاچان ئەكەلدۇرۇپ گۈلخان بىلەن كۆرۈشتۇرسە شۇ چاغدا قويۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ .

ئاچكۆزۋەزىر نائىلاج ئۆز مەملىكىتىگە خەت يېزىپ ئەمەتنى زىندانىدىن چىقىرىپ ئۆزى زىندانغا چۈشكەن شەھەرگە كەلتۈرۈپ پادىشاھقا تاپشۇرۇپتۇ . پادىشاھ ئەمەتنى گۈلخانغا كۆرسىتىپتۇ . گۈلخان ئەمەتنى كۆرۈپ «مېنىڭ ئېرىم مۇشۇ» دېگەنىدىن كېيىن ، ئاندىن ۋەزىرنى قويۇپ بېرىپ ، ئۆز شەھىرىگە كېتىشىگە رۇخسەت قىپتۇ . پادىشاھ تولىمۇ ئادىل ، پۇقرايەرۋەر كىشى ئىكەن . گۈلخاننى ئەمەتكە تاپشۇرۇپ بېرىپ ، ئوردىدىكى بىر قوروغا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ۋە بۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا غەمخورلۇق قىپتۇ .ئەمەت خەلقپەرۋەر پادىشاھنىڭ ئادالىتى بىلەن بالا ـ قازادىن قۇتۇلۇپ ، خوتۇنى گۈلخان بىلەن قايتا تېپىشقانلىقىغا كۆپ خۇرسەن بولۇپتۇ . پادىشاھقا يۇز مىڭ تەشەككۈر ۋە رەھمەت ئېيتىپتۇ . ئەمەت پادىشاھقا : «ئۆز يۇرتۇمغاكەتمەي ئۆزلىرىگە پۇقرالىق قىلىپ ، مۇشۇ شەھەردە ھايات كەچۈرسەم » دەپ ئىلتىماس قىلغانىكەن، پادىشاھ قوبۇل كۆرۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ، ئەمەت بىلەن گۈلخان خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈپ ، ئەركىن ـ ئازادە ياشاپ ، بالا ـ چاقىلىق بولۇپ ، بالىلىرى بىلەن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ .

ئېيتىپ بەرگۈچى : ئىمامنىياز ئاخۇن ،

رەتلىگۈچى : كۆرەشجان ئۆمەر.

رىۋايەتلەر

«غايىپ شەھەر» ھەققىدىكى رىۋايەت

« غايىپ شەھەر » دېيىلىدىغان بۇ جاي تۇرپان شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى چۆلتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە بولۇپ ، ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى بولۇپمۇ چۈشتىن كېيىن ناھايىتى ئېنىق كۆرۈنىدۇ . بۇ ھەقتىكى رىۋايەت مۇنداق :

مەلۇم تىرىكچىلىك يولى بىلەن ئۇ يەرگە بېرىپ قالغان ئادەملەر بۈك ـ باراقسان ئۆسكەن تال باراڭلارنى ، مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈملەرنى ۋە پاكىز تازىلانغان ئۆيلەرنى ھەمدە ئۇ يەر ، بۇ يەردە ھۆل بولۇپ قالغان جايلارنى كۆرىدىكەن . بۇ ئاشۇ غايىب شەھەر ئادەملىرىنىڭ نامىز ئۆتەش ئۈچۈن تەرەت ئالغان چاغدا سۇ تۆكۈلگەن جاي ئىكەن . بىراق بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى كۆرۈنمەيدىكەن . كەچ كىرگەندە ئۇ يەرگە بېرىپ قالغان ئادەملەر شالدىن ، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن پاناھلىنىش ئۈچۈن ئۆيگە كىرىپ ئەمدى يېتىشىغلا « مېنىڭ ئورنۇمدا يېتىۋېلىپ ، مېنىڭ ئورنۇندا يېتىۋېلىپ » دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىدىكەن . ئۇ يەردە تۇنىمەكچى بولغان ئادەم ئىلگىرى ياتقان ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆينىڭ باشقا بىر جايىغا بېرىپ يېتىشىغا يەنە يۇقىرىدىكى سۆز ئاڭلىنىدىكەن . ھېلىقى ئادەممۇ ئۇ ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكىلىدىكەن . ئىش مۇشۇ تەرىقىدە تەكرارلىنىۋېرىدىكەن . ھېلىقى ئادەم يۆتكىلە ـ يۆتكىلە ئاخىرى ئىشىك تۆۋىگە كەلگەندە ، يۈزىگە بىر شاپىلاق تېگىدىكەن . شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئادەم ئۇ ئۆيدىن قايتىپ چىقىدىكەن .

« شەيتان مەھەللە » ھەققىدىكى رىۋايەت

« شەيتان » مەھەللە ، تۇرپان شەھەر يار يېزا لۈزۈن مەھەللە تەۋەسىدە . بۇ مەھەللىنىڭ نامى مۇنداق كېلىپ چىققانىكەن :

بىر يولۇچى يول يۈرۈپ دەل مۇشۇ جايىغا كەلگەندە قاتتىق بوران چىقىپ كېتىپتۇ .

بوران دەستىدىن يولۇچى يولىنى داۋاملاشتۇرۇشقا مۇمكىن بولماي قاپتۇ ۋە ئاخىرى بوران توختىغاندىن كېيىن ماڭماقچى بولۇپتۇ . ئۇ كىشى بوراندىن پاناھلىنىدىغان جاي ئىزدەپ بىر ئۆينىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ناخشا ـ مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . ھېلىقى

يولۇچى : «بۇنچىلىك قاتتىق بوران چىقىۋاتسا يەنە ناخشا ئېيتىپ ، مۇزىكا چېلىۋاتقان كىم لەردۇ ؟ » دەپ دىققەت بىلەن تىڭشاپتۇ ۋە ناخشا ـ مۇزىكا ئاۋازىنىڭ دەل ھېلىقى ئۆيدىن كېلىۋاتقانلىقىنى پەملەپتۇ . ئاخىرى ئۆينىڭ ئىشىكىنى چېكىپتۇ . ئىشىك ئېچىلىپ بىرەيلەن بۇ يولۇچىنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ . يولۇچى ئۆيگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا ، ئۆي قىز ـ ئوغۇل ، ئەر ـ ئاياللار بىلەن لىق تولغان بولۇپ ، ئۇلار دۇتار ، تەمبۇر چېلىشىپ ، ناخشا ئېيتىپ ، ئوسسۇل ئويناشۋاتقانىكەن . يولۇچى بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە : « سىرتتا شۇنچە قاتتىق بوران چىقىۋاتسا ، ئۇلار بۇنىڭغا قىلچىمۇ پىسەنت قىلماي ناخشى ئېيتىپ ، مۇزىكا چېلىپ ئوينىۋاتقىنىنى قارا ، ۋاھ ، شەيتانلار » دەۋېتىپتۇ . «شەيتانلار مەھەللىسى » دېگەن نام مانا شۇنىڭدىن قالغانىكەن .

« بۇلاق » ۋە «قارىغۇ مەپكەش » ھەققىدىكى رىۋايەت

تۇرپان شەھەر يار يېزا لۇزۇن مەھەللە تەۋەسىدە چوڭ بىر بۇلاق بار . بۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ھەقىقەتەن كۆپ بولۇپ ، چوڭ بىر كۆل كۆنىگە نەچچە قېتىم توشۇپ تۇرىدۇ . بەزىدە بۇلاقنىڭ سۈيى بىر نەچچە مېتر ئېگىزلىككىچە ئېتىلىپ چىقىدۇ .

قەدىمدە مۇشۇ بۇلاقنىڭ يېنىدىن ئۆتىدىغان چوڭ يول بولۇپ ، بۇ يولدىن پىيادىلەر ، ئۇلاق ھەيدەپ ماڭغانلار ، ھارۋىكەشلەر توختىماي ئۆتۈپ تۇرىدىكەن . ئەنە شۇلار ئىچىدە كۆزى كۆرمەيدىغان بىر مەپكەشمۇ بار ئىكەن . بۇ مەپكەش قايسى بىر بايىنىڭ چاكىرى بولۇپ ، بۇ يولدىن داۋاملىق تۆت ئات قوشۇلغان مەپسىنى ھەيدەپ ماڭىدىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاتلار ئۇسساپ كەتكەنلىكتىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ قارىغۇ مەپكەش ھەيدىگەن مەپە ئادەم ۋە ئاتلىرى بىلەنلا بۇلاققا چۈشۈپ كېتىپتۇ ۋە قايتا كۆرۈنمەپتۇ . ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ، بۇ مەپە ئادەم ۋە ئاتلىرى بىلەنلا شور دەريا (ھازىرقى ئەرەب يېرىم ئارىلى بىلەن ئافرىقىنىڭ شەرقىي شىمالى ئارىلىقىغا جايلاشقان قىزىل دېڭىز) دىن چىققانمىش ۋە ھازىرمۇ ئاشۇ دەريادا لەيلەپ يۈرگەنمىش .

بوران چىقىدىغان غار ھەققىدىكى رىۋايەت

تۇرپان رايونىدا ئاپەت خاراكتېرلىك بوران دائىم چىقىپ تۇرغاچقا ، كىشىلەر بوراندىن ئىنتايىن بىزار بولىتۇ . شۇنىڭ بىلەن بوران چىقىشنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىقىپ ، بوران چىقماسلىققا ئامال قىلىپ ، زىيانىنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولۇشۇپتۇ . ئۇلار يۈرت چوڭلىرىنىڭ يېتەكلىشىدە كاتتا يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ ، مەسلىھەتلىشىپتۇ . كىشىلەر ئىچىدىن قاۋۇل يىگىتلەر پىدائىي بولۇپ چىقىپتۇ . يۈرتداشلار ، ئۇلارغا ئوزۇق ـ تۈلۈك ، ئات ئۇلاق تەييارلاپ بېرىشىپتۇ . پۈتۈن يۈرت خەلقى ئۇمىدىنى مۇشۇ پىدائىي يىگىتلەرگە باغلىشىپتۇ . بۇ پىدائىيلار مۇۋاپىق پەيتنى تاللاپ يولغا ئاتلىنىپتۇ . ئۇلار ھەرقانداق قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلسىمۇ يۈرت خەلقىنىڭ بەختى ئۈچۈن ، قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ ، تۇرپاننىڭ غەرب تەرىپىدىكى بىر تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ . قارىغۇدەك بولسا ، بۇ تاغدا قۇدۇقنىڭ ئاغزىچىلىك كېلىدىغان بىر غار بولۇپ ، بوران ئەنە شۇ غاردىن چىقىدىكەن . يىگىتلەر بوران چىقىدىغان مەنبەنى

تاپقاندىن كېيىن ، دەرھال يۇرتقا خەۋەر بېرىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىتۇ . بۇ ئادەم ئەھۋالنى يۇرت ئەھلىگە ئېيتىپتۇ . يۇرت ئەھلى دەرھال ئادەم تەشكىللەپ ، ئاشۇ غارنى ئېتىۋېتىپ بوران ئاپىتىدىن قۇتۇلۇش قارارىغا كەپتۇ ۋە بىر بۆلۈك ئادەم تەشكىللەپتۇ . بۇ ئادەملەر ھېلىقى خەۋەر يەتكۈزگەن يىگىتنىڭ يول باشلىشى بىلەن ، بوران چىقىدىغان غار بار جايغا يېتىپ بېرىپتۇ ھەمدە دەرھال ئىشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ . ئەمما شىددەت بىلەن چىققان بوران بۇ ئادەملەرنى ئۇچۇتۇپ كېتىپتۇ ۋە كۆمۈپ تاشلاپتۇ . تۇرپانلىقلار گەرچە بىر نەچچە تۈركۈم ئادەم ئەۋەتىپ ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ، ھەممىسىدىلا مەغلۇپ بولۇپتۇ . ئۇلارنىڭ بوران ئاپىتىدىن قۇتۇلۇش ئارزۇسىمۇ يوققا چىقىپتۇ . ھازىرمۇ بۇ غاردىن بوران چىقىپ تۇرغۇدەكـ مىش . ھازىرمۇ تۇرپانغا ئاپەت يەتكۈزۈۋاتقان بوران ئەنە شۇ غاردىن چىققان بورانمىش .

ئالتۇن خوراز ھەققىدىكى رىۋايەت

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، تۇرپان مۇنارىنىڭ يېنىدا بىر ئالتۇن خوراز بولۇپ ، ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە چىللايدىكەن . باشقا خورازلار بۇ ئالتۇن خورازنىڭ چىللىغان ئاۋازىدىن ئويغـ نىپ ، ئارقا ـ ئارقىدىن چىللاشقا باشلايدىكەن . كۈنلەر ، ئايلار ، يىللار شۇ تەرىقىدە ئۆتۈپتۇ . ئالتۇن خوراز ھەققىدىكى گەپ ـ سۆزلەر ئەل جامائەت ئارىسىغا كەڭ تارقىلىپتۇ . بىر قىسىم كىشىلەر ، ئالتۇن خورازنى تۇتۇۋالماقچى ، شۇ ئارقىلىق باي بولماقچى بولۇشۇپتۇ . ئۇلاردىن بىر نەچچىسى بر پىكىر گە كېلىپ ، كۈن ئولتۇرۇشىغىلا ئالتۇن خوراز چىللايدىغان جايغا كېـ لىپ يېتىشىپتۇ . كەچ كىرىپ ، قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ . ۋاقتىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئۆتۈپتۇ ۋە ئىككىنچى كۈنى سەھەر ۋاقتى يەنە ئالتۇن خوراز چىللايدىغان ۋاقىت بولۇپتۇ . ئەتراپ بىردىن يورۇشقا باشلاپتۇ . ئالتۇن خوراز ئىنتايىن تەمكىن قەدەم تاشلاپ ، ئۆزى دائىم كېلىپ چىللايدىغان جايىغا كېلىپ ، چىللاشقا باشلاپتۇ . ئالتۇن خورازنى تۇتماقچى بولغانلار ئالتۇن خوراز چىقارغان نۇردىن كۆزىنى ئاچالمىدىمۇ ياكى ئۇلارنى سۈر باستىمۇ ، ئەيتاۋۇر ئالتۇن خورازنى تۇتۇش ئۈ ياقتا تۇرسۇن ، بېشىنىمۇ كۆتۈرۈپ قارالماپتۇ . ئالتۇن خوراز بولسا ، ئادەتتىكىدەك چىللاپ بولۇپ ، يەنە تەمكىن ھالدا مېڭىپ قايتىپ كېتىپتۇ . ئىش مۇشۇ تەرىقىدە نەچچە قېـ تىملاپ تەكرارلىنىپتۇ ، لېكىن ھېچكىممۇ ئالتۇن خورازنى تۇتۇپ ئالالماپتۇ . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، بۇ ئالتۇن خوراز ھازىرمۇ شۇ تەرىقىدە چىللاپ كېلىۋاتقۇدەكمىش .

« ئەمچەك » غوجام ھەققىدىكى رىۋايەت

« ئەمچەك » غوجام ئۇرۇمچى ناھىيىسىگە قاراشلىق داۋانچىڭ بازىرىنىڭ شەرقىدىكى تاغدا بولۇپ ، داۋانچىڭ بازىرىدىن ئۆتۈپ خۇگۇل تاغ ئېغىزىغا كىرىشتە سول تەرەپتە ، ياكى خۇگۇل تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ داۋانچىڭ بازىرىغا كىرىشتە ئوڭ تەرەپتە قالىدۇ . بۇ غوجام ھەققىدىكى رىۋايەت مۇنداق : ئىلگىرىكى زاماندا بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا نۇرغۇن ئادەملەر ئۆلۈپتۇ . بەزىلىرى يارىلىنىپتۇ . دۇشمەنلەر شۇ ئەتراپتىكى ھۇرمەتكە سازاۋەر بىر ئاننىنى تۇـ تۇۋېلىپ ، ئۆزلىرىنىڭ ئانىسىز قالغان بوۋاقلىرىنى ئېمىتىشكە مەجبۇرلاپتۇ . ئۇزۇن ئۆتمەي يۇرت ئەھلى قايتا ھۇجۇم قىلىپ ، دۇشمەنلەرنى قوغلاپتۇ . بۇ ئانا شۇندىن كېيىن « دۇشمەنـ

لەرنىڭ بالىسى ئەمگەن ئەمچەكنى كېرەك قىلمايمەن » دەپلا ئۆز ئەمچىكىنى كېسىپ تاشلۇۋېتىپتۇ . ئاشۇ كېسىپ تاشلۇۋېتىلگەن ئەمچەك چۈشكەن جاي كېيىن مازارغا ئايلىنىپتۇ . كىشىلەر بۇ ئاننىنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ، بۇ مازارنى « ئەمچەك غوجام» دەپ ئاتاپتۇ .

شېھىت غوجام ھەققىدىكى رىۋايەت

بۇ جاي تۇرپان شەھەر يار يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ جەنۇبىدا ، تۇرپان يېڭى شەھەر بازىرىدىن جەنۇبقا قاراپ ماڭغاندا ئوڭ قول تەرەپتە بولۇپ ئىلگىرى مازار ئىدى. ھازىر بۇ يەر تۇزلىنىپ تېرىلغۇ ئېتىزغا ئايلاندۇرۇلغان . ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىمۇ «شىتىلىك» دەپ ئاتالغان . « شىتىلىك» ــ « شېھىتلىك » دېگەن سۆزنىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشىدىن ئىبارەت .

« كىتاب تارىخ جەريدەئى جەدىدە » ناملىق كىتابتا بۇ مازارنىڭ بىنا بولۇشى ھەققىدىكى رىۋايەت مۇنداق خاتىرىلەنگەن : « ... بۇنىڭغا يېقىن بىر ئورۇندا خوجا شېھىت غوجام زاراتلىقى بولۇپ ، ئۇنى ھەزرەت مەۋلانا جالالىدىن كىتىكى ئەۋلادى دېيىشىدۇ . شېھىت غوجام قەبرىلىكىنىڭ ئىشىك بېشىغا تۆۋەندىكى شېئىر يېزىلغان :

تەبەررۇك ئىسىملەرى ئەبۇ ھەفزى بۇخارى ،
شەرئىەتتە ئىمام ئەئزەمگە يارى .
تاپىپ ئول زات بىر فەرزەند ئول ئەسر ،
ئاڭا بولدى مۇبارەك نام ئەبۇننەسر ،
بىتىپ بۇ لەۋھەنى بولماققە ھادىس ،
كى قۇربان كۇندە بەگلىك بولدى بائىس .

ئۆز ئىسمى ئەبۇننەسر بولۇپ ، سۇجۇ شەھرىگە غازاتقا بېرىپ ، شۇ يەردە شېھىت بولغانلىقتىن ، شېھىت غوجام دەپ ئاتالغان . ئۇ : « مەن ئۆلسەم مېيىتمنى تۆگىگە ئارتىپ ، تۆگىنى ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىڭلار . ئۇ تۆگە قەيەرگە بېرىپ چۆكسە شۇ يەرگە كۆمۈڭلار.» دەپ ۋەسىيەت قىلغان . ۋەسىيەت بويىچە مېيىتنى تۆگىگە ئارتىپ ماڭغان . سۇجۇ ھارۋا بىلەن 15 كۈنلۈك يول بولۇپ ، تۆگە كېچە ـ كۈندۈز توختىماي مېڭىپ سىڭگىم دېگەن يەرگە كېلىپ چۆكۈپتۇ . شۇ يەرگە كۆممەكچى بولۇپ ئۆلۈكنى چۈشۈرمەكچى بولغاندا ، تۆگە ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ يەنە يۈرۈپتۇ . ئاندىن ھازىرقى قەبرە ئورنىغا كېلىپ توختاپتۇ . كېشىلەر يەنە تۇرۇپ كېتەمدۇ ـ قانداق ، دېيىشىپ بىر كېچە ـ كۈندۈز ساقلاپتۇ . تۆگە شۇ چۆككەنچە ئورنىدىن تۇرماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن غوجامنى شۇ يەرگە كۆمۈپتۇ . بۇ ئىشلار شېھىت غوجامنىڭ كارامەتلىرىدىن بولغانمىش » .

ئېيتىپ بەرگۈچى : دۇگامەت زۆردۇن ئاكا ، ئابلەت توختى ، غېنى مەينەم .
توپلاپ رەتلىگۈچى : تۇرسۇن ھوشۇر

دوپپا توغرىسىدا رىۋايەت

قەدىمكى زامانىدا ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ بايراقلىرىغا بادامنى كەشتىلىگەنىكەن . ئۇلار بەكمۇ ئۆم ئىكەن . ئۇلارنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىنىڭ قۇلىقىغا ئاسقان زىرىلىرىنىڭ شەكلىمۇ بادام شەكلىدە ئىكەن . بويىنىغا ئاسقان زۇننارلىرىنىڭ شەكلىمۇ بادام شەكلىدە ئىكەن ... كۈنـ لەرنىڭ بىرىدە دۈشمەنلەر بۇلارغا ھۇجۇم قىلىپتۇ . ئىككى ئوتتۇرىدا قاتتىق جەڭلەر بولۇپتۇ . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قاڭقىلىرىغا ئولتۇرۇپ ، ئاتلىرىغا مىنىشىپ ، تۇغ ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، داقا ـ دۇمباقلىرىنى چېلىشىپ نەچچە ئايلاپ قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپتۇ . ئۇلار جەڭدە نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىپتۇ . لېكىن ، ئىككىلەنمەي كەينىگە چېكىنمەي تېخىمۇ غەزەپكە كېـ لىپ ئۆز ئەجدادلىرىنىڭ قانلىق قىساسى ئۈچۈن قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىۋېرىپتۇ . دۈشمەن كۈچلۈك ۋە ئۇلارنىڭ ئادىمى بىرقانچە ھەسسە كۆپ بولغاچقا ئۇيغۇرلار ئۇرۇشتا ئا ـ خىر مەغلۇپ بولۇپتۇ ... ئۇلار مەغلۇپ بولسىمۇ ئۆملۈكىنى ساقلاپ ، تىرىك قالغانلار جەڭ مەيدانىدا بايرىقىنى دۈشمەن قولىغا بەرمەپتۇ . ئۇلار بايراقنى يىرتىپ پارچىلاپ ، تۆت تەرە ـ پىنى چىگىپ باشلىرىغا كىيىشىپ ، جەڭ مەيدانىدىن چېكىنىپ چىقىپتۇ . كېيىن بۇلارنىڭ قوشۇنىدىكى تارقاپ كەتكەن خەلق ئۇلارنىڭ بېشىغا چىگىۋالغان بايراق پارچىسىغا قاراپ «توپ بار» «توپسىز بار ئىكەن» دېيىشىپ يەنە يىغىلىپتۇ . ئۇلار توپلانغاندىن كېيىن ، يىر ـ تىلغان بايراق پارچىلىرىنى ئۇلاپ يەنە تۇغ ـ ئەلەم ياسىشىپتۇ ۋە ئۇيۇشۇپ كۈچ توپلاپ ، دۈشمەنگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ غەلىبە قىپتۇ . كېيىنچە ئۇلاردا ھېلىقى بايراق پارچىسىغا ئوخشىتىپ باش كىيىم كىيىش ئادەتكە ئايلىنىپتۇ . ئۇلار بۇنى «توپپا» دەپ ئاتاشقانىكەن . كېيىنچە «دوپپا» دەپ ئاتىلىپتۇ . ھازىرقى «بادام دوپپا» شۇنىڭدىن قالغانىكەن ...

ئايتىكىن بىلەن كۈنتىكىن ھەققىدە رىۋايەت

قەدىمكى زاماندا ئىككى چوڭ قەبىلە تاغنىڭ ئىككى تەرىپىدە ياشايدىكەن . تاغنىڭ جەنۇبىدىكى قەبىلە شامان دىنىغا ، شىمال تەرىپىدىكى قەبىلە بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىكەن . شىمالدىكى بىر قەبىلىدە باتۇر چەۋەنداز بىر پادىچى بولۇپ ئۇنىڭ ئىسمى كۈنتىكىن ئىكەن . ئۇ غەيرىجەكىنى بەك ياخشى چالىدىكەن . جەنۇب تەرەپتىكى قەبىلە باشلىقىنىڭ بىر قىزى بولۇپ ئىسمى ئايتىكىن ئىكەن . ئۇ تەڭداشسىز گۈزەل بولۇپ ، ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىكەن . ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاش ، داپ ئۇسسۇلىنى كۆرۈش ئۈچۈن يىراق ـ يىراق يەرلەردىن ئادەملەر كېلىدىكەن . ئۇلار ئۇنىڭ جامالىغا مەھلىيا بولۇپ ئۇنىڭ ئىشقىدا يانىدىكەن . بىر كۈنى قىز ئات مىنىپ سەيلى ـ تاماشىغا چىقىپتۇ . تاغ ـ ئىدىر ، باغۇ ـ بوستانلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ يىراقتىن مۇڭلۇق ئاڭلانغان غېجەك ئاۋازىنى ئاڭلاپتۇ . ئۇ ھەيرانۇھەس بولۇپ شۇ ياققا قاراپ مېڭىپتۇ . ئۇ دوستلىرى بىلەن بىللە ماڭا ـ ماڭا غېجەك ئاۋازى ئاڭلانغان تەرەپكە يېقىنلاپتۇ . قارىغۇدەك بولسا ئوتلاقتا مال ـ ۋارانلار ئوتلاپ يۈرگەنمىش . شارقىراتمىغا يېقىن خادا تاشنىڭ ئۈستىدە بەستلىك كېلىشكەن ، چاچلىرى گەجگىسىگە چۈشكەن بىر پالۋان سۈپەت يىگىت زور ئىشتىياق بىلەن غېجەك چېلىۋاتقۇدەك ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا قوي ـ قوزىلار ، توشقان ، بۇغا ـ مارالالار ئوتلىغاچ مۈڭ ئاڭلاۋاتقۇدەك . قۇشلارنىڭ بەزىسى دەرەختە ، بەزىسى ئۇنىڭ

ھۆرىلىرىدە تۇرۇپ يېقىملىق ئاۋازلىرى بىلەن سايراپ ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلىۋاتقۇدەك . سا-
ھىبجامال ئىختىيارسىز ئاتتىن چۈشۈپ يىگىتنىڭ يېنىغا يېقىنلاپتۇ ، ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ
ئولتۇرۇپتۇ . يىگىت كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئىشتىياق بىلەن مۇزىكا چېلىۋاتقاچقا ئۇنىڭغا دىققەت
قىلماپتۇ . قىز يىگىتنىڭ قەيسەر بەستىگە ، قۇياشتەك نۇرلۇق چىرايىغا ۋە مۇڭلۇق سازىغا
مەھلىيا بولۇپ قاراپلا قاپتۇ . ئاخىر مۇڭلۇق مۇزىكا ئاۋازىنىڭ تەسىرىدە يىگىتنىڭ تىزىغا بې-
شىنى قويۇپ ئاستا ـ ئاستا ئۇخلاپ قاپتۇ . باشقا قىزلارنىمۇ مۇڭ بېسىپ ھەممىسى ئۇخلاپ
قېلىشىپتۇ . بىر چاغدا يىگىت غېجەك چېلىشتىن توختاپ كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا ، بىر
گۈزەل جانان ئۇنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاۋاتقانمىش ، ئەتراپىدا بىر ـ بىرىدىن چىراي-
لىق قىزلارمۇ شېرىن ئۇيقۇغا غەرق بولغانمىش ... يىگىت ھەيران بولۇپ بۇ قىزنىڭ يۈزىنى
ياپقان قۇندۇزدەك چاچلىرىنى قايرىپتۇ . ئۇنىڭ قۇلقىدىكى زىرىسىگە ۋە بوينىدىكى زۇننارلە-
رىغا قاراپ باشقا قەبىلىلەردىن ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ . يىگىت بۇ قىزنىڭ ئاي جامالىنى كۆرۈپ
ئاشىقى بىقارار بولۇپتۇ ـ دە ، ھوشىدىن كېتىپتۇ . قىز ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا
يىگىت ھوشسىز ياتقۇدەك . ئايتىكىن قىزلارنى ئويغىتىپ دەريادىن سۇ ئەكىلىپ يىگىتنىڭ
يۈزىگە سۇ سېپىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ ... شۇ كۈندىن ئېتىبارەت كۈنتىكىن بىلەن ئايتىكىن
ئاشىق ـ مەشۇق بولۇشۇپتۇ . بۇلار دائىم كۈن چىقىشى بىلەن ئۇچرىشىپ يىگىت غېجىكىنى
چالىدىكەن . ئاي تىكىن يېقىملىق بۇلبۇل كەبى ئاۋازدا ناخشا ئېيتىدىكەن ، ئۇسسۇل ئويناي-
دىكەن . بۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى تۈرلۈك جان ـ جانىۋارلار ۋە قۇشلارمۇ ، ئۇسسۇلغا چۈشۈپ
ئۆز ناخشىلىرى بىلەن ئۇلارغا جور بولىدىكەن . ئەنە شۇنداق خۇشال كۈنلەرنىڭ بىرىدە
كۈنىنىڭ يۈزىنى قارا بۇلۇت قاپلىغاندەك ئىش بولۇپتۇ . كۈنتىكىن ئاق كېسەلگە گىرىپتار
بولۇپ ئۇنىڭ گۈزەل چىرايىنى ئاق داغلار قاپلاپ ، چىرايى بەكمۇ كۆرۈمسىزلىشىپ كېتىپتۇ .
ئادەملەرلا ئەمەس ھەتتاكى ھايۋانلارمۇ ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرسە قاچىدىغان بولۇپتۇ ... لېكىن
ئايتىكىن ئۇنىڭدىن قاچماپتۇ . كۈنتىكىن ئۆزىنى قاچۇرسىمۇ قىز ئۇنىڭغا تەسەللىي بېرىپ ،
ئۇنىڭ دەردىگە شېپا بولۇپ يۈرۈپتۇ . لېكىن بىگىز قاپتا ياتمىغاندەك خەلقى ئالەم ئالدىدا كۈن
تىكىنىڭ كېسىلى ئاشكارا بولۇپتۇ . قەبىلە باشلىقى بۇنى ئاڭلاپ ئۇنى تۇتماقچى بولۇپتۇ .
لېكىن ، ئۇنى تۇتالماپتۇ . چۈنكى ، ئۇ قېچىپ ئاي تىكىنىڭ قەبىلىسى تەرەپكە ئۆتۈپ
كېتىپتۇ ... لېكىن ئۇنى ئايتىكىنىڭ قەبىلىدىكىلەر تۇتۇۋاپتۇ ۋە ئۇنى چەمبەرچەس باغلاپ
قەبىلە باشلىقىنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپتۇ . قەبىلە باشلىقى ئۇنىڭ شىمالىي قەبىلىدىن ئىكەنلىكىنى
بىلگەندىن كېيىن ناھايىتى غەزەپلىنىپتۇ ۋە : «سەن كېسىلىڭنى تارقاتقىلى كەلدىڭمۇ ؟ سەن
ئىلاھنىڭ قارغىشىغا ئۇچرىغاچقا يۈزۈڭگە شەيتان سىيگەن . شۇڭا ، سېنى قۇياش ئىلاھىنىڭ
ھۆرمىتى ئۈچۈن كۆيدۈرۈش كېرەك » دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنى يوغان دوپ دەرىخىگە
باغلاپ ئەتراپىغا ئوتۇن يىقىپتۇ . قەبىلە ئەزالىرى بىلەن كېچىچە قۇياش ئىلاھىغا ئاتاپ نەزىر ـ
چىراق ئۆتكۈزۈپتۇ . شۇ چاغدىكى بۇ قەبىلىنىڭ دىنىي رەسمىيىتى بويىچە ھەرقانداق بىر
جىنايەتچىنى ئۆلتۈرمەكچى بولسا كېچىدە ئۆلتۈرمەي قۇياش چىقىشى ھامان ئۆلتۈرىدىكەن .
ئۇلار ئەتراپىغا مەشئەل ۋە گۈلخانلارنى يېقىپ ، شاراب ئىچىشىپ نەغمە ـ ناۋا قىلىشىپ
نەزىرنى باشلۇبتىپتۇ . ئايتىكىن باغلاقتا تۇرغان كۈنتىكىنگە قاراپ گۈلخان كەبى يېنىپتۇ .

بىر چاغدا مەي ئىچىپ كەيپ بولغان قەبىلە باشلىقى «ها ... ها... ئەگەر كىمدە كىم مۇشۇ بەتبەشىرە مەخلۇقنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم دېسە بۇ سەتنى قويۇۋېتەر ئىدىم ... » دەپتۇ . ئەترايتىكىلەر مەسخىرە قىلىشىپ قىقاس ـ چۇقان سېلىشىپ كۈلۈشۈپتۇ . بۇ چاغدا ئايتىكىن چىداپ تۇرالماپتۇ ـ دە ، قەيسەرلىك بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ «مەن ياخشى كۆرىمەن !» دەپتۇ . قىزنىڭ سۆزىدىن ھەيران بولغان خالايىق ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قاپتۇ . پەقەتلا يېنىۋاتقان مەشئەل ۋە گۈلخانىنىڭ پىرىسلىشىدىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانماپتۇ . بىردىنلا قەبىلە باشلىقىنىڭ ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك كۈلكىسىگە ئۇلاپ ئەترايتىكى جامائەت تەڭلا مەسخىرىلىك كۈلۈشۈپتۇ .

قەبىلە باشلىقى :

ــ ها ... ها ... قىزىمنىڭ مەسخىرىسى ھەممىدىن ئېشىپ كەتتى . بىر گۈل بۇ تىكەننى قانداقمۇ ياخشى كۆرسۇن ، ها ، ها ... ، ــ دەپ كۈلۈپتۇ .

قىز نېمە قىلارىنى بىلمەي يىگىتكە تەلمۈرۈپ قاراپتۇ . يىگىت بېشىنى چايقاپ ئۇنداق دېمەسلىكىنى ئىشارەت قىلىپ ئۆتۈنۈپتۇ ... قىز ئاچچىقىغا چىدىماستىن قولىغا خەنجەرنى ئېلىپ «خەنجەر ئۇسسۇلىنى » ئويناپتۇ . ئۇپۇق ئاقىرىپ قۇياش چىقىش بىلەن قەبىلە باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن يىگىتنىڭ ئەترايىدىكى ياغاچلارغا ئوت يېقىلىپتۇ ..... ئايتىكىن خەنجەر ئۇسسۇلىنى ئەۋجىگە چىقىرىپ پىرقىراپ ئويناپ ئاغزىغا خەنجەرنى چىشلەپ بىر مۇللاق ئېتىپ گۈلخاندىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كۈنتىكىنىڭ يېنىغا كەپتۇ ـ دە ، ئارغامچىنى كېسىپتۇ . ئىككىلىسى مۇللاق ئېتىپ ئاسمان پەلەك يېنىۋاتقان ئوتتىن سەكرەپ ئۆتۈپ ئاتقا مىنىپ قېچىپ كېتىپتۇ ... ھەممەيلەن داڭقېتىپ قاپتۇ ... ئۇلار ئىسسىق يىغىپ ھاي ـ ھۇي بىلەن قوغلاپمۇ يېتىشەلمەپتۇ . بۇلار شۇ قاچقىنىچە كۈنتىكىن تەرەپتىكى تاغلاردا يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپتۇ . ئۇلار خۇددى مەجنۇنەدەك تاغ ئۆڭكۈرلىرىدە جان ساقلاپ يۈرۈپتۇ .

كۈنلەر ئۆتۈپ ، ئايلار ئۆتۈپ بىر خىزىر سۈپەت تېۋىپ تاغدا دورىلىق گۈل ـ گىياھلارنى يىغىپ يۈرۈپ بۇلارنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ ۋە يىگىتكە ئىچى ئاغرىپ ئۇنى داۋالاشقا باشلاپتۇ . بەدىنىگە ھەر تۈرلۈك مەلھەملەرنى سۈرتۈپتۇ . گىياھلاردىن دورا ياساپ ئىچكۈزۈپتۇ ، ئارشاڭغا چۆمۈلدۈرۈپتۇ . كۈن نۇرىغا قاقلاپتۇ . ئاخىر يىگىت سەللىمازا ساقىيىپتۇ . يىگىت بىلەن قىزنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق خەۋەر تاپقان تېۋىپ بۇلارنى ئەگەشتۈرۈپ قىزنىڭ قەبىلىسىگە كەپتۇ .

قەبىلە باشلىقى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ . يىگىتنىڭ گۈزەل جامالىنى كۆرۈپ ئاپىرىن دەپتۇ . قانداق ساقايتقانلىقىنى تېۋىپتىن سورىغانىكەن ئۇ :

ــ بىرىنچىدىن تەڭرىنىڭ قۇدرىتى ، ئىككىنچىدىن يۇرتىمىزنىڭ گۈل ـ گىياھلىرى ، ئابى كەۋسەر سۇلىرى ، ئۇچىنچىدىن قىزلىرى ئايتىكىنىنىڭ ساپ مۇھەببىتى تۈپەيلىدىن شىپا تاپتى ، ــ دەپتۇ ...

شۇنىڭ بىلەن يەتتە كېچە ـ كۈندۈز داغدۇغىلىق توي قىپتۇ . تويغا ئىككىلا قەبىلە قاتناشىپتۇ . شۇندىن باشلاپ ئىككى قەبىلە ئىناق ئىجىل ئۆتۈپتۇ . كۈنتىكىن ۋە ئايتىكىنلار مۇراد مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ . كېيىنچە بۇ ئىككى قەبىلە بىر قەبىلە بولۇپ ئۇيۇشۇپتۇ ...

ئېيتىپ بەرگۈچى موڭغۇلكۈرەدىن : **نەسىردىن ئاكا** ، توپلاپ رەتلىگۈچى : **پىرداۋس ئەزىزى** .

قوشاقلار

«ئاتمش گاداي ئۆستىگى» ھەققىدىكى قوشاقلار

جاغستاينىڭ غولىغا ،
قىيان كەتتى يان ـ ياندىن .
باي ـ غوجامنىڭ زۇلۇمى ،
ئۆتۈپ كەتتى جان ـ جاندىن .
چاكاندىنىڭ قىرىدا ① ،
كەكلىك تولا سايرايدۇ .
گادايلارنىڭ بېشىدا ،
باي قامچىسى ئوينايدۇ .
گاداي چېپىپ ئۆستەڭنى .
كۆڭلى ئارام تاپمىدى.
قارلار ئېرىپ سۇ كەلدى .
گادايغا سۇ ئاشمىدى .
شۇ ۋەجىدىن گادايىنىڭ ،
زىرائىتى سۇ، دېدى.
زالىملارغا يالۋۇرسا ،
سۇ ئورنىغا مۇشت يىدى .
دېھقان ئۇچۇن ئېيتقاندا ،
جان ھەلقۇمغا كەلگەندە ،
ئاشلىق ئۇچۇن قايغۇرۇپ ،
يۈزىمىڭ غەملەر يىگەندە.
دەردىمەن ئاتمىش گادايغا ،
زېرىپ ② ئاتلىق باش بولدى .
يان ئۆستەڭنى چاپقۇزۇپ ،
باي كۆزىگە تاش بولدى .
كۆرەلمىدى باي ـ غوجام .
گادايلارنىڭ ئىشىنى .
ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ ،
قىيماق بولدى پېيىنى .
چېقىم چېقىپ تۇلكىلەر ،
ئاتنى چاپتى يامۇلغا .
ئامبال كەلدى پايپاسلاپ .
ھەيۋە قىلىپ بۇ جايغا .
ئاتمىش گاداي ئۆستىگى ،
بولدى شۇنداق بىر بانە .
زۇلۇم ئاشتى چېكىدىن ،
گاداي بولدى ۋەيرانە .
گۆشكە تويغان شوم ئامبال .
قۇردى دەرھال توزاقنى .

---

①چاكاندا قىرى ـــ جاغستاي مەھەللىسىنىڭ شەرقىدىكى بىر قىرنىڭ ئىسمى

②زېرىپ ـــ 1890 ـ يىلى زېرىپ دېگەن كىشى ئاتمىش گادايغا باش بولۇپ ، جاغستاي غولىدىن بىر ئۆستەڭ ئالغانىكەن . بۇ ئۆستەڭنى «ئاتمىش گاداي ئۆستىگى» دەيدۇ . ھازىر خارابە ئىزناسى بار .

باي ـ غوجاملار كېرىلىپ ،
كۆردى زېرىپ دوزاختىن .
موللىلارمۇ باي ئۇچۇن ،
مىڭ پەتۋا توقىدى .
« تەقدىرى شۇ » گادايىنىڭ ،
دەپلا يەنە چوقىدى .
ئامبال ، موللا ، بايلارنىڭ ،
دىلى ـ تىلى بىر ئىكەن .
قان شورىغۇچ چىلبۆرە ،
ئەسلى زاتى بىر ئىكەن .
تۇمان باستى ھاۋانى ،

زىندان بولدى بۇ ماكان .
كەمبەغەللەر ئاچ ـ يېلىك ،
بولۇپ كەتتى سەرگەردان .
ئەمگەكچىگە ئارام يوق ،
ئالۋاڭ ـ ياساق ، سەيسە جىق ،
گەر سەيسىگە چىقمىسا ،
يايى قاقتى تەنگە مىق .
تىرىكتاپلار ياغ يىدى ،
ئەمگەكچىلەر خار بولدى .
يوقسۇللارغا زامانە .
گۆرىدىنمۇ تار بولدى .

(بۇ قوشاقلارنى جاغىستاي يېزىسىدىن مەرھۇم قەمىردىن بىلەن مىسەللىم ئابدۇراخمان ئېيتىپ بەرگەن .)

« ئالاباياتال » قوشىقى

نىياز لوزۇك ① دەيدىكەن ،
ئالاباياتال مىنگەننى .
بادام قوساق ، ئورا كۆز ،
زالىم ، نەپسى ياماننى .
« ئالاباياتال » ئات قويۇپ ،
قوشاقلارغا قاتتۇق بىز .
ئالا بايتال زۇلمىنى ،
ئۆلگىچە ھەم تارتتۇق بىز .
ئالا بايتال كەپتۇ ، ـــ دەپ ،
بايلار خۇشال بۇلۇشتى .
باج ـ سېلىقنى كۆپەيتىپ ،
دېھقانلارنى شۇلۇشتى .
ئالا بايتال ئېپكەپتۇ ،
ئالتە شەردىن تۆت خوتۇن .
ئەمدى بىزگە تەس بولدى .
سېلىق بولدى كۆپ ئوتۇن .

تۆت خوتۇنغا ئۆي كېرەك ،
ئىچىشكە سۇ ، چاي كېرەك .
چىدىمىدۇق زورلۇققا ،
ئۇلارغا كۆپ ماي كېرەك .
خوتىخاينىڭ غوللىرى ،
بەكمۇ غودۇر ھەر خىل تاش .
تۆت خوتۇنلۇق لوزۇڭنىڭ ،
كىچىك يارى قاراقاش .
قاراقاشنىڭ دەردى كۆپ ،
ئەمدى كىردى ئونبەشكە .
ئۆمرى زايە ئۆتمەكتە ،
قېرى ـ قاقۋاش كۈندەشكە .
قاراقاشنىڭ قاشلىرى ،
ئىككى ئۆرۈم چاچلىرى .
ئۇكۇلىدە بەنت بولۇپ ،
ئاقتى كۆزدىن ياشلىرى .

---

① نىياز لوزۇك ـــ 1936 ـ يىللىرى ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى يېزىلارنى باشقۇرغان بولۇپ ، ئىنتايىن زالىم ئادەم ئىكەن . ئۇ دائىم ئالا بايتال مىنىپ يۈرگەچكە ، كىشىلەر ئۇنىڭغا ئالا بايتال دەپ لەقەم قويغانىكەن .

كۆزدىن ئاققان ياشلىرى ،
بەلكىم سەل بوپ ئاققاندۇ .
ئۇيقۇ كەلمەي كۆزىگە
تۇننى تاڭغا قاتقاندۇ ...
خۇنىخاينىڭ ئاستىنى ،
دولات ، قورۇل دەيدىكەن .
ئالابايتال شۇ يەردە ،
خەلقنى شۇلۇپ يەيدىكەن .
ئالابايتال دېگىنى ،
بېدە بىزنىڭ دېگىنى .
بېدىنى ئېلىپ بولۇپ ،
ئاتنى ئالار يېگىلى .
بېدە ئەكىلىپ لۇزۇڭغا ،
ئات ـ هارۋامدىن ئايرىلدىم .
ئىنساپ يوقكەن بايتالدا ،
ياياق يولغا قايرىلدىم .
يالغۇز ياغاش يۇرتۇمدۇر ،
يالغۇز قالدىم غېرىپ تۇزدە .
يېشىم ئاقتى چۆللەرگە ،
قىرو چۈشكەن كەچكۈزدە .
يۇرتقا قايتىپ كەلگىچە ،
تىكەن كىردى پۇتۇمغا .
هەسرەت چېكىپ ـ قان يۇتۇپ ،
كەلدىم ئاران يۇرتۇمغا .
ئەمدى بېدە توشۇ دېسە ،
يالغۇز ئاتنى قاتىمەن .
ئۇۋۇ مىلتىقنى ئېلىۋېلىپ ،
شۇم بايتالنى ئاتىمەن .
خۇدادىن شۇ تىلىكىم ،
ئوقنى ئاتسام تەگسىكەن ،
ئالا بايتال تىن تارتماق ،
يەرگە موللارق ئاتسىكەن .
ئالا بايتال ئۆلسىدى ،

خەقلەر كۆممەي قويسىدى .
ئۇنىڭ سېمىز گۆشىگە ،
ئىتلار كېلىپ تويسىدى ..
جاغىستاينىڭ ئايىغى ،
بەلگە قويغان قاراتاش .
لوزۇڭ كەلسە مەلىگە،
ئىزدەر بالدۇر قاراقاش .
ئالا بايتالغا نېمە كېرەك ؟
كۈندە جۈۋان ـ قىز كېرەك .
كۈندە قىمىز ، قوي گۆشى ،
قىشتا قېزا ، بوز كېرەك .
يامان بايتال دەردىدە ،
تالاي جۈپلەر تاق بولدى .
هەسرەت ـ پىغان ئۇلغىيىپ ،
ئەل قەلبىمۇ داغ بولدى .
ئالا بايتال مىنگەننى ،
كۆرسە يۈرەك جىغ قىلار .
ئالا بايتال ئايىغى ،
يەتكەن يەردە يىغا ـ زار .
خۇدا بىزنى كۆرمىدى ،
ئالابايتال ئۆلمىدى .
بالا ياغدى ئەل ـ يۇرتقا ،
كۈنلەر ئارام ئۆتمىدى .
زىندە بولدى يۈرەكلەر ،
ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ؟
ئالا بايتال ئۆلمىدى ،
يۇرتنى تاشلاپ كەتكۈلۈك .
ياقا يۇرتقا يول ئالدۇق ،
ئالا بايتال پەس ئىكەن .
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ماكاندىن ،
جۇدا بولماق تەس ئىكەن .
تۆگە توشار ئاشلىقنى ،
بويلاپ چايچى يولىنى .

قاينۇق خەلقى ئاچ ـ زېرىن ،
تېرغۇزىدۇ ساپ بېدە .
چىشلەپ قالدى قولىنى ،
بۇ قاۋانىنىڭ زۇلمىدىن ،
قاتار ماڭغان كارۋانىنىڭ ،
بولدى يۇرەكلەر زىدە .
ئالدى ـ ئارتى يايىدۇر .
زىدە بولغان يۇرەكنى ،
ئالا بايتال قانخورنىڭ ،
تەگرى كۆرسە بولمامدۇ ؟ !
ياتقان يېرى سايىدۇر .
زۇلۇم كۆرگەن مەزلۇملار ،
مازار بولاق سۈيىدە ،
كۈننى كۆرسە بولمايدۇ ؟!
تۆگمەن ئاران چۆگلەيدۇ .
ئالا بايتال ئۆلسكەن ،
شۇم بايتالنىڭ ئىتلىرى ،
دەسسەپ يەرگە كۆمسكەن .
ھەربىر يۇرتتا ھوۋلايدۇ .
زۇلۇمىدىن قۇتۇلغان ،
ئالا بايتال يۇرت ـ يۇرتقا ،
ئەل ـ يۇرت خۇشال كۈلسكەن .

(يۇقىرقى قوشاقلارنى قاينۇق يېزىدىن بورام ئەپەندى ، قوغۇنچى يېزىدىن رەۋىخان ، جاغىستاي يېزىسىدىن مەرھۇم مىمانگۈل مومايلار ئېيتىپ بەرگەن) .

جۇدالىقنىڭ دەردى ھەققىدە

قوندى تېرەك شېخىغا ،
قارغا قونغان شۇ چاغدا ،
قارا قارغا قاق ئېيتىپ .
تۇرغان ئاشۇ تېرەككە .
شاخ ئېگىلدى سۇنمىدى ،
پەلەك چاقى سۇنغاندى ،
سۇندى كۆڭلۈم سىز كېيتىپ .
ئۇشۇك تېگىپ خەمەككە .
كەچتى كۆڭۈل نېمىنى ،
قارغا قونغان شۇ كۈنى ،
كەچمىسە بولماسمىدى .
ماڭا كەلگەن دەرد پىراق .
ئېگىلسىمۇ شاخ كەبى ،
مېھرىباندىن ئايرىلىپ ،
سۇنمىسا بولماسمىدى .
ئۆچكەنىدى شام چىراق .
چالما ئاتتىم قارغىغا ،
لېۋەن ئىدى شۇ ياريم ،
ئۇچتى قارغا تېرەكتىن ،
ماڭا ئوتتەك كۆيەتتى .
كەتتى قارغا يېراقتا ،
ماڭا بېقىپ ھەر كۈنى ،
دەرد كەتمىدى يۈرەكتىن ،
جاندىن ئەزىز كۆرەتتى .
بىر يىل ـــ ئۇچيۈز ئاتمىش كۈن ،
قېنى ، شېرىن شۇ كۈنلەر ؟
يىلى توشتى ياريمنىڭ .
قېنى ، سۆيگەن لېۋەن يار ؟
جۇدالىقنىڭ دەردىدە ،
گۈل ياريمنىڭ ھېلىمۇ ،
مەيلىم ئەمەس ئۆزۈمنىڭ .
ئەقىدىسى دىلدا بار .

كېچەر كۆڭلۈم شۇ ئىشنى ، ۋىدالاشتىك مەن بىلەن ،
كەلسە قارغا پەر قېقىپ . ئۇنۇتمايمەن مەن سېنى .
جۇدالىقنىڭ دەردىدە ، روھىڭ بىلەن مەن ئىجىل ،
ئۆتەر كۈنلەر زارىقىپ . ماڭا ھەمراھ ھەر كۈنى .

بىر يېتىمنىڭ زارى

يايلىم يوقكەن ئالدىمدا ، ئاتامۇ سەن ـ ئانامۇ .
قۇيرۇغۇم يوق ئارتىمدا . يوقتى ھېچبىر يارامۇ ،
مېنى كىمگە تاشلىدىڭ ، ئىچىم بولدى جاراھەت ،
جان ئانا ـ جېنىم ئانا . جان ئانا ـ جېنىم ئانا .
ئاتامدىنمۇ ئايرىلغان ، كىملەر گىمۇ يالۇڭراي ،
ئەمدى سەندىن ئايرىلدىم . كىمنى ئەمدى ئانا دەي .
باشنى سىلار كىمنىم بار ، تەلەي قاچتى بالاڭدىن ،
جان ئانا ـ جېنىم ئانا . جان ئانا ـ جېنىم ئانا .
مەندىن كەتتىڭ يىراققا ، يېتىم بولدۇم بىر تەنھا ،
كۆلبەم تولدى پىراققا . يەپ كېتەرمۇ ئەجدىھا .
بۇلار ماڭا كىم ھەمراھ ، مېنى يولغا كىم سالار ،
جان ئانا ـ جېنىم ئانا . جان ئانا ـ جېنىم ئانا .
بەرىكەت قاچتى ئۆيۈمدىن ، ئۆلەي دېسەم جان تاتلىق ،
سەللەر ئاقتى كۆزۈمدىن . كىرەي دېسەم يەر قاتتىق .
ماڭا چاينى كىم بېرەر ، قانىتىم يوق ئۇچارغا ،
جان ئانا ـ جېنىم ئانا . جان ئانا ـ جېنىم ئانا .
يۇمشاق نېنىم سەن بىلەن ، ئەمدى كىردىم ئونبەشكە ،
كىيگەن تونۇم سەن بىلەن ، يۈرەك تولدى زۇلمەتكە .
ئۆتەر كۈنۈم كىم بىلەن ، بۇ دۇنياكەن بىۋاپا ،
جان ئانا ـ جېنىم ئانا . جان ئانا ـ جېنىم ئانا .
قوراي بولدى يالغۇزۇڭ ، قىيىن كۈنلەر ئالدىمدا ،
غېرىپ بولدى قۇندۇزۇڭ ، ئۇمىدلىرىڭ يادىمدا .
كۆچتى كۆكتىن يۇلتۇزۇم ، ساڭا بولسۇن جەننەت يار ،
جان ئانا ـ جېنىم ئانا . جان ئانا ـ جېنىم ئانا .

(يۇقىرىقى قوشاقلارنى جاغىستاي يېزىسىدىن مەرھۇم ھېلىمىخان دانىيار بىلەن خۇشەم غىياسىدىن ئېيتىپ بەرگەن .)

هورۇنلۇق هەققىدە

مەرۇپ بولدى بىر يىگىت،
لېكىن قىرماس بۇرۇتنى.
قورساق تويسا ياتىدۇ،
ئادا قىلماس دۇرۇتنى.

ئۆزلۈكسىز مىدىرلىماس،
كۈتۈپ تۇرار بۇيرۇقنى.
بىر ئاش پىشىم ئىنجىقلاپ،
تارتالمايدۇ چورۇقنى.
يىگىت دەيدۇ ئۆزىنى،
توقالمايدۇ تورۇقنى.
يەر ھەيدىشى چىبەرقۇت،
چاچالمايدۇ ئۇرۇقنى.
خامانغا قارا دېسەك،
سورالمايدۇ سورۇقنى.
سورۇقنى سورۇ دېسەك،
ئايرالمايدۇ قۇيرۇقنى.
ئۇ يالغانچى، ماختانچاق،
گەپكە توقار يوپۇقنى.
يىراق ـ يېقىن گەپلەردە،
كۆرسەتمەيدۇ يوچۇقنى.
ئاش ـ تاماققا ئۇ يۈگرۈك،
تالىشىدۇ قويۇقنى.

كۆز قىرىغا ئىلمايدۇ،
بېرىپ قويساڭ سۇيۇقنى.
ئىشلە دېسەڭ ھىجىيار،
تاتلاپ قويۇپ يامپاشنى.
سۆزلە دېسەڭ توختىماس،
ئېگىز ـ پەس قىپ كۆز ـ قاشنى.
كاڭنى تاپسا قوپمايدۇ،
تارتار راسا خورەكنى.
چۈشلىرىدە ئىزدەيدۇ،
غۇنچە بويلۇق پورەكنى.
ئوتتۇز ياشقا كىرگەندە،
تاپقانىدى لايىقنى.
قالدى يەنە ئايرىلىپ،
تاپالمىغاچ تويلۇقنى.
ھورۇنلارنىڭ پىرى ـ ئۇ،
كۆردۈڭلارمۇ مۇنداقنى.
قوشاقلارغا قېتىلغان،
ھورۇن دىتسىز بويتاقنى.
ھورۇن بولغاچ ئەر بولۇپ،
ھېچ كۆرمىدى خۇۋلۇقنى.
ھورۇنلۇقتىن كەچمىسە،
مەڭگۈ تارتار خورلۇقنى...
تالىشىدۇ قويۇقنى.

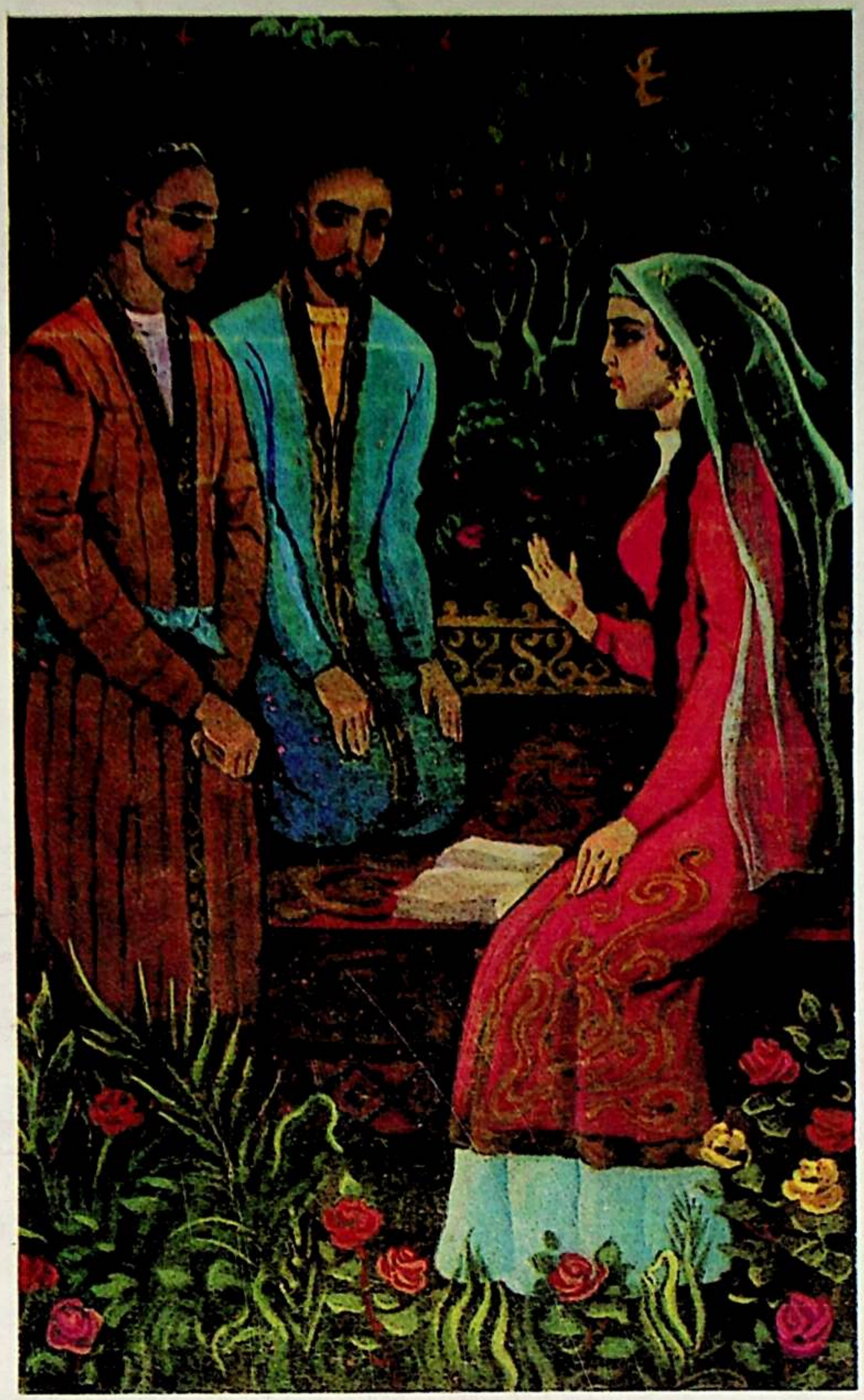
(بۇ قوشاقنى جاغىستاي يېزا 3 ـ كەنتىن مەرھۇم قېيىمبەگ سونۇر ئېيتىپ بە

توپلاپ رەتلىگۈچى: ئىلياس تاھىر

ب یا شیل خلعت فی وادی ابجلیب عجمه لار خرم شادی
انیب دور کیب با شیدن ایاغ بجایب بخشی منزل کوردی بلبل
ل سایر یا شیل کل لار ابجلیش للافت لیک ده کو یا جنة ایرمیش
نک بهاری کریب وادیغه بلبل تلدی زاری
ناسپیار کریب قوشلارا اول بلبلی زار
ری بهبهودس قمری همایون صوفیه وسنا طوطی
ک خرامان خاخنک بار بووادیدا خوشی الحان قوشلا سپیار
وادیغه بلبل بجکنی خریاد کوروب قوشلار بولدی خرم شاد
ان قلدی قوشلار بزله ضجت بولوب قوشلار بلبل انس الفت
ری ایجره بلبل لوئی کوشه میوروب قوشلارا سایرلار همیشه
یب بجانیدین خرباد افغان که سایرلار هر زمان بلبل خوش الحان
ارغه بلبل ایجالینی قوشلار کلیب بلبل قاشیغه باریه قوشلار

ایلان

تعجب ایلاین بلبل بحالیغه ترنم ایلایان کوزلیک یا شیغه
دیدی قوشلار ایتیغل بندوبحالیک بیان ایکیل بیلابین تحیل قالیک
دیدی قوشلار ایتیدی آهی بجارسن فغان ایتمانه قریاد ایتارسین
تخریل دیب همیشه یاد ایتارسن بجکیب آه کوزلیکدین یاش توکارسین
بووادی ایچره بولدوم یار کاهم که یارغه تیلغیل اوزسز نیکفه مجرم
دیدی قوشلار خه بلبل بحالین انلا منکدیک بیلوایلو محتور بحالنلا
محبت کلشندا بیلوامم کولکلی دلدوروب کلکان کدامن
که من برعاشق ایردیم دیدی بلبل که معشوقم انی ایردی قریل کلی
دیدی بلبل تخریل کل بندسیمن یوروب اهلی جهان اوارسیمن
تخیل پرواز طغیانی جنون وار دیاری عشقیدین کوکسمس مه زنار
تخیلای عالمنی دیب محلویغه پرواز که قوشسوم عالمنی سفلیغه قوشسار
که بووادینی خلدیم بجایی منزل تزنج خلیایین خلیدیم تشتزل

源泉 （布拉克）（维吾尔文）总58期 بۇلاق （پەسللىك ژۇرنال） ئومۇمىي 58 - سان

MAGAZINE OF BULAK UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقارا كتاب سودىسى باش شركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市解放南路348号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 108 — 58 ، باھاسى: 5.50
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى: Q1118

国内统一刊号：CN65—1063/I
本刊代号：58—108定价：5.50元
ISSN1005—0876/国外代号Q1118

ISSN 1005-0876

